

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ÜZERİNE KURULMUŞ
KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLER: SIRBİSTAN'DA YAŞAYAN
ARNAVUT-SIRP ÇİFTLERİN EVLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR
VAK'A ÇALIŞMASI**

Olta MURATAJ

Doktora Tezi

Ankara, 2020

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ÜZERİNE KURULMUŞ KÜLTÜRLER ARASI
EVLİLİKLER: SIRBİSTAN'DA YAŞAYAN ARNAVUT-SIRP ÇİFTLERİN EVLİLİKLERİ
ÜZERİNE BİR VAK'A ÇALIŞMASI

Olta MURATAJ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2020

TEŞEKKÜR

Burada, kendilerinin destekleri olmadan bu çalışmanın nihayete ermesinin güç olacağı bazı insanları anmak ve kendilerine teşekkür etmek isterim. Tezin merkezini oluşturan Arnavut kadınları ve Sırp erkeklerine, ortaya koydukları çaba, ayırdıkları zaman ve verdikleri cevaplardaki samimiyet için büyük bir şükran borçluyum. Çalışmamın omurgasını oluşturan mülakatların katılımcılarının gerçek isimlerini bu çalışmada zikretmesem de onları tanımanın bana yaşattığı gerçek memnuniyeti hiçbir zaman unutmayacağım. Umarım toplumlarında önyargı ile karşılanan bu insanların gerçek hikâyelerinin duyulmasına bir nebze de olsa katkı olmuştur.

Mülakatların katılımcılarına ulaşmak için uzun ve zorlu bir yolu kat etmek gerekti. Bu yolun başında ilk olarak desteklerini aldığım İşkodra'daki aile dostlarımız Smajl Rexha ve Besmir Rexha'ya teşekkür ederim. Sayın Smajl ve Besmir Rexha'nın beni tanıştırdığı Nersada Mandija'ya gerçekleştirdiğimiz buluşmalarda gösterdiği güleryüz, ayırdığı vakit ve yol göstericiliğe minnettarım.

Bu süreçte görüştüğüm her insan beni katılımcılara ulaştıran birer köprü oldu. Kültürler arası evliliklerin gerçekleşmesinde danışmanlık hizmeti veren Stara Raska Vakfı ile beni tanıştıran Pavlo Jakova'ya teşekkürlerimi sunarım. Tezin hayata geçmesi yolunda en büyük katkıları sunanlardan biri şüphesiz *Stara Raška* Vakfı Başkanı Vojin Vučićević'tir. Onunla Belgrad'da gerçekleştirdiğimiz ilk buluşmadaki misafirperverliği, beni 10 Arnavut-Sırp çift ile buluşturacağına dair verdiği sözü tutarak zor iklim koşullarına rağmen Sırbistan'ın yüksek dağ köylerine kadar gelip beni katılımcılarla tanıştırmasını ve bana onların güvenini kazandırmasını unutmam mümkün değil. Ayrıca Stara Raska Vakfı Sjenitsa Şubesi yetkilisi Momir'e, bölgedeki Arnavut-Sırp evlilikleri ile ilgili sağladığı veriler ve gösterdiği çabaları için teşekkür ederim.

Sırp katılımcılar ile yaptığım pilot çalışmada bana tercümanlık desteği veren Esin Lekić'e ve saha çalışmalarındaki görüşmelerde çevirileri ile katkı sağlayan İzmir Musiq'e işbirlikleri için teşekkürlerimi ifade etmem gerekir.

Çalışmanın başından itibaren yaptığımız görüşmelerde yol göstericiliği ile beni yüreklendiren Tirana Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün saygın akademisyenlerinden Prof. Dr. Zyhdi Dervishi'ye minnettarım.

Tez yazım süreci boyunca aramızdaki mesafelere rağmen her zaman yanımdaymış gibi hissettiğim İtalya'daki arkadaşım İnva Aliu'ya ve bu süreçte her zaman beni destekleyen ve teşvik eden arkadaşım Maida Melani'ye teşekkür borçluyum.

Ankara'daki eğitim hayatım boyunca bana yol arkadaşlığı yapan Mariam Gaprimdashvili'ye ve evimden uzakta geçirdiğim süre boyunca ağabeyim dediğim Feridun Taşkın'er'e dostluklarından ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım sürecinde Türkçe diline hâkimiyet konusunda yaşadığım zorluklarda yardımına koşan Şeyda Taşkın'er, İrena Permeti ve Stela Muçaj'a teşekkür etmek isterim.

Türkiye Bursları çerçevesinde Türkiye'ye gelip Hacettepe Üniversitesinde değerli hocalardan dersler almamı sağlayan ve beni maddi olarak destekleyen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına minnettarım.

Tez yazım sürecinde yönlendirmeleri ile çalışmamı tamamlamam doğrultusunda büyük desteklerini esirgemeyen Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. E. Feral Tur ve Prof. Dr. Birsen Şahin Kütük müteşekkirim.

Tüm hayatım boyunca olduğu gibi Türkiye'deki doktora eğitimimde de maddi ve manevi en büyük desteği bana Annem Lume Murataj ve Babam İsmajl Murataj sağlamıştır. Doktora hayatım boyunca yaşadığım iyi-kötü tüm günlerde onların yanımda olduğu gerçeğini bir an dahi unutmadım. Ayrıca, saha araştırması boyunca bana eşlik edip güç ve destek veren Anneme özellikle teşekkür etmek isterim.

Çalışmamın hayat bulmasında en büyük emeği geçen danışman hocam Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez'i anmak isterim. Tez konusu seçiminden çalışmamın bitimine kadar fikirlerime değer verip bana büyük bir özgürlük alanı sağlayan, tezimin yapısının oluşturulmasına yardım eden, tez yazım sürecinde en kritik ve önemli noktalarda yaptığı

katkılarla beni hedefime giden yolda tutan, tezimin başarı ile sonlanması için bana en değerli varlığı olan zamanımı ayıran Hocam'a ne kadar teşekkür etsem de yeterli olmayacağının bilincindeyim. Tüm öğrencilerine olduğu gibi bana da gösterdiği yardımseverlik, misafirperverlik ve yol göstericilikten doktora eğitimim sürecinde istifade ettiğim gibi sürdürmeyi planladığım akademik hayatım boyunca kendisini rol model olarak alacağımı burada belirtmek isterim. Ben de bir gün kendisinin pozisyona erişirsem öğrencilerime vakit ayırıp onları dikkatle dinlemeyi, yaptıkları hataları sabırla düzeltmeyi, onlara sadece danışman hocalık değil aynı zamanda bir arkadaş gibi yaklaşmayı ve onları saygın birer bilim insanı gibi hissettirmeyi bir ilke olarak benimseyeceğim. Tüm ümidim, kendisi ile tez konusunu belirlediğimiz zamanlarda belirttiği üzere, iki kapak arasında girdiğinde koltuğumun altına koyup tüm dünyanın akademik ortamlarında özgüvenle var olabileceğim düzeyde bir tezi bitirmiş olmaktır. Bu uzun ve zorlu akademik yolculuğumda bana eşlik eden Hocama teşekkürlerim sunarım.

Doktora eğitimim ve tez yazım sürecindeki sabır, özveri ve kalbi destekleri için Erland'a yürekten teşekkür ederim. Bu süreçte geçirdiğim en zor ve stresli zamanlarda gösterdiği anlayıştan ötürü kendisine borçlandığımı burada ifade etmek isterim.

ÖZET

MURATAJ, Olta. *Toplumsal Cinsiyet Rollerine Kurulmuş Kültürler arası Evlilikler: Sırbistan'da Yaşayan Arnavut-Sırp Çiftlerin Evlilikleri Üzerine Bir Vak'a Çalışması*, Doktora Tezi, Ankara, 2020.

Bu çalışma Arnavut kadınlar ile Sırp erkekler arasında gerçekleşmiş olan kültürler arası evlilikler hakkındadır. İlk kez 2006 yılında yapılmaya başlanmış olan bu evlilikler özellikle Arnavut toplumu tarafından milliyetçi duyguları rencide eden ve toplumsal ve kültürel normlardan sapan evlilikler olarak değerlendirilmiştir. Çalışma bu evlilikleri toplumsal sapma vakaları olarak değil, olağanüstü bir kültürler arası evlilik vakası örneği olarak içinde gerçekleştikleri toplumsal, kültürel ve tarihsel-siyasal bağlamda, evliliğe taraf olanlar kadar onlara aracılık edenlerin evlilik, aile ve toplumsal cinsiyet rollerine dair sahip oldukları zihniyet, değerler, benimsemiş oldukları kurallar yanında evlenen tarafların ve aracı olanların fikirleri, evlilikten beklentileri ve yapılacak evlilik hakkındaki değerlendirmeleri bağlamında incelemektir. Araştırmanın ampirik verileri Sırbistan'ın Sancak bölgesinde yaşayan toplam 42 Arnavut kadın ve bu kadınların eşleri olan 31 Sırp erkekle Eylül-Kasım 2017 tarihleri arasında yapılmış olan derinlemesine mülakatlar vasıtasıyla derlenmiştir. Bu mülakat verilerinin analizi her şeyden önce bu evlilikleri yapan bireylerin kendi toplumlarının cari kültürel ve toplumsal norm ve değerleri ile bir ayrışma veya çatışma yaşayan bireyler olmadıklarını göstermektedir. Aksine onlar Balkanlarda sosyalizmin çöküşü ardından yaşanan gelişmelerin kendilerini evlilik pazarında marjinalleştirdiği ve sınırın ötesinde eş arayışına ittiği veya böyle bir kimseden bir aracı vasıtasıyla gelen teklifi kabule zorladığı bireyler olduklarına işaret etmektedir. Araştırma verilerine göre, evlenen tarafların aradıkları şey kırsal bir ortamda geleneksel aile ve toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirecek bir eş bulmaktır. Ancak bu roller evlenecek taraflar arasında iletişim kurmak için hiçbir dil becerisinin olmadığı ve tam olarak nasıl bir şey oldukları hakkında hiçbir ön bilginin olmadığı bir ortamda oynanması gereken rollerdir. Ortalama olarak sekiz yıl süren bir evlilik hayatı sonunda geriye dönülüp bakıldığında bu evliliklerin kültürler arası bir evliliğin içerdiği zorlukların üstesinden gelebilmek için olağanüstü bir çaba ve dayanışma gösterildiği ve ulaşılmış olan sonucun kendi hali ve vasfı ile artık kabullenildiği evlilikler olduğunu

göstermektedir. Bu evliliklerin göstermiş olduğu başarının hikâyesi modern bir aşk hikâyesinin veya aşka dayalı modern bir kültürler arası ilişkinin evliliğe götürün başarı hikâyesi değil, damgalanmış olma ve kültürel farklılıkların kederli yükü karşısında eşler arasında karşılıklı anlayış, merhamet ve dayanışma ile elde edilmiş bir başarının hikâyesidir.

Anahtar Sözcükler

Arnavut-Sırp evlilikleri, Balkanlar'da aile, kültürler arası evlilikler, kültür şoku, toplumsal cinsiyet rolleri, görücü usulü evlilikler, evlilik pazarı.

ABSTRACT

MURATAJ, Olta. *Intercultural Marriages Based on Gender Roles: A Case Study on Albanian-Serbian Couples Living in Serbia*, PhD Thesis, Ankara, 2020.

This study is on the cases of intercultural marriages between Albanian women and Serbian men. These marriages first have started in the year 2006 and have been considered, especially by the Albanian society, as offending the nationalistic sentiments and a deviation from collective social and cultural norms. The study examines these marriages not as a case of social deviation but an extraordinary example of intercultural marriages in their social, cultural and historical- political context in connection with the collective mentality, values, rules and norms related to family, marriage, gender roles and in connection with the ideas, expectations and assessments of the marrying parties as well as of all other parties involved in their initiation and arrangement. The data for this study have been collected between September and November, 2017 by means of conducting in-depth interviews with 42 Albanian women and 31 Serbian men who have made an intercultural marriage and live in Sanjak (Sandžak) region of Serbia. An analysis of research data indicates that these women and men are not individuals who have been in conflict with the cultural values and social norms of their societies. Instead they have been marginalised in the marriage market by the post-socialist developments in their societies and have been forced to search for a partner or accept an offer of a marriage made by someone through the medium of an intermediary and who is living on the other side of the border. What the marrying parties have looked for is somebody who is prepared to play the traditional family and gender roles in a rural setting properly. However, these roles had to be performed without having any linguistics skills for communication and without having any idea about what these gender roles involved in their concrete forms. In retrospect, after living as a married couple for eight years, on average, the data indicate that, the Albanian-Serbian couples have shown an extraordinary effort and solidarity to overcome the difficulties involved in an intercultural marriage and managed to come to terms with what they have achieved. The story of their achievement is not that of a modern romance leading to an intercultural marriage but of a mutual

understanding, compassion and solidarity against the stigma attached to their marriage and the depressing burden of culture shocks.

Keywords

Albanian-Serbian marriages, intercultural marriages, family in the Balkans, gender roles, culture shock, arranged marriage, marriage agencies.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xi
TABLolar DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	23
EVİLİK, AİLE, TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE BALKANLARDA AİLE YAPISI	23
1.1. EVİLİK VE AİLE	23
1.2. CİNSİYET ROLLERİ VE BUNLARIN ATAERKİL VE MODERN AİLE SİSTEMLERİNE ETKİSİ	29
1.3. CİNSİYET ROLLERİNİN EVİLİK KALİTESİNE VE BİREYLERİN MUTLULUĞUNA ETKİSİ	33
1.4. KÖY TOPLUMLARI VE BALKANLARDA GELENEKSEL AİLE SİSTEMİ	36
1.4.1. Köy Topluları	36
1.4.2. Balkanlarda Geleneksel Aile Sistemi	38
2. BÖLÜM.....	44
KÜLTÜR VE KÜLTÜRLER ARASI EVİLİKLER	44
2.1. KÜLTÜR	44
2.2. BİR EVİLİK TÜRÜ OLARAK KÜLTÜRLER ARASI EVİLİKLER OLGUSU	45

2.3. BİREYLERİ KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİK YAPMAYA SEVK EDEN NEDENLER.....	51
2.4. KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLERDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR	56
2.4.1. Kimlik ve Kültürel Farklılıklardan Kaynaklanan Sorunlar	56
2.4.2. Dil ve İletişim Zorlukları.....	61
2.4.3. Çocuk Bakımına ve Yetiştirilmesine Dair Zorluklar	63
2.4.4. Dini Mensubiyet ve İnanç Farklılıklarından Kaynaklanan Sorunlar	64
2.4.5. Yaşam Yeri Tercihi İle Bağlantılı Sorunlar	66
2.4.6. Köken Aile/Toplum Tarafından Kabul veya Reddedilme Sürecinden Kaynaklanan Sorunlar	67
2.4.7. Toplumsal Önyargılardan Kaynaklanan Sorunlar.....	68
2.4.8. Yemek Alışkanlıkları, İklim ve Coğrafya Farklılıklarından Kaynaklanan Sorunlar	68
2.5. KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLERDE KARŞILAŞILAN SORUNLARLA BAŞ ETME YÖNTEMLERİ.....	69
2.6. EVLİLİK AJANSLARININ KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLERDEKİ ROLÜ VE İŞLEVİ.....	70
2.7. KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLERE SAPKIN (DEVİANT) EVLİLİKLER DENEBİLİR Mİ?	75
3. BÖLÜM.....	77
HASIM ÜLKELER VE ULUSALAR OLARAK SIRBİSTAN VE ARNAVUTLUK	77
3.1. SIRBİSTAN'DA COĞRAFYA, DİN, ETNİK GRUPLAR VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİKLİKLER	77
3.2. SIRBİSTAN'IN KISA SİYASİ TARİHİ VE SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ	79
3.2.1. Sancak Bölgesi (Sandžak).....	82
3.2.2. Sırp Milliyetçiliği	83

3.3. ARNAVUTLUK'TA COĞRAFYA, DİN, ETNİK GRUPLAR VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİKLİKLER	86
3.4. ARNAVUTLUK'UN KISA SİYASİ TARİHİ VE ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİ	89
3.4.1. Arnavut Milliyetçiliği.....	94
3.5. TARİHİ ARNAVUT-SIRP İHTİLAFI.....	97
4. BÖLÜM.....	100
EVLİLİK ÖNCESİ DURUM, TANIŞMA SÜRECİ VE EVLİLİK KARARI	100
4.1. SIRP ERKEKLERİN EVLİLİK ÖNCESİ YAŞANTILARI.....	102
4.2. SIRP BİR ERKEĞİ SINIR ÖTESİNDE EŞ ARAMAYA VE EVLİLİĞE GÖTÜREN SÜREÇ.....	105
4.3. ARNAVUT BİR KADINI UYGUN EŞ ADAYI OLARAK YETİŞTİREN TOPLUMSAL BAĞLAM	111
4.4. BİR EVLİLİĞE ARACILIK ETME GELENEĞİNİN MODERN BİÇİMLERİ	117
4.4.1. İşkodralı Valentina'nın Aracılık Ettiği Evlilikler.....	120
4.4.2. Evlendirme Acentelerinin Aracılık Ettiği Evlilikler	125
4.4.3. Yakınların ve Tanıdıkların Aracılık Ettiği Evlilikler	131
4.4.4. Diğer Aracılar.....	136
4.5. SEBEPLERİN ÇEŞİTLERİ VE NİTELİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	138
5. BÖLÜM.....	147
EVLİLİĞE KARAR VERME, NİŞAN VE EVLİLİK TÖRENLERİ	147
5.1. ARNAVUTLUK VE SIRBİSTAN'DA GELENEKSEL KIZ İSTEME BİÇİMLERİ VE AİLE SİSTEMLERİ	149
5.2. EVLİLİĞE KARAR VERME VE NİŞANLANMA SÜRECİ.....	155
5.3. NİŞANDAN DÜĞÜNE HAZIRLIKLAR, ENDİŞELER VE BEKLENTİLER	163
5.4. SIRBİSTAN VE ARNAVUTLUK'TA GELENEKSEL EVLİLİK ANLAYIŞI VE DÜĞÜN TÖRENLERİ	165

5.5. SIRP – ARNAVUT DÜĞÜN TÖRENİ.....	169
5.6. KARADAĞ’DA GELİN OLMAYA HAZIRLANIRKEN KENDİNİ SIRBİSTAN’DA BULMAK	170
5.7. GELİNLİKSİZ GELİN.....	173
6. BÖLÜM.....	174
ASGARİ KÜLTÜREL ORTAKLIKLARDAN BİR EVLİLİK İNŞA ETME SÜRECİ.....	174
6.1. İLK GECENİN SABAHI	174
6.2. HAYATA SIFIRDAN BAŞLAMAK.....	176
6.3. YENİ HAYAT’IN İLKLERİ VE HAYATI DÜZENLEME FAALİYETLERİ.....	178
6.4. EV İÇİ VE DIŞI İŞLER, KOCA İLE İŞ BÖLÜMÜ	181
6.5. AİLE ÜYELERİ İLE İLİŞKİLER	183
6.6. AİLENİN GELİRİ VE REFAH DURUMU	185
6.7. HAMİLELİK, DOĞUM VE ÇOCUĞUN YETİŞTİRİLMESİ.....	186
6.7.1. İlk Çocuğun Doğumuna Kadar Olan Safhalar	186
6.7.2. Çocukları Yetiştirme Konusunda Kocanın ve Ailesinin Yardımı.....	187
6.7.3. Çocuk Sahibi Olamayan Gelinler	189
6.8. EVLENDİKTEN SONRA KIZ EVİNE ZİYARETLER	190
6.9. DİL VE İLETİŞİM	191
6.9.1. Dili Öğrenme Sürecindeki İlk Adımlar	191
6.9.2. Dil Nedeniyle Kendini Yabancı Hissetmek	192
6.9.3. Eşin ve Ailesinin Yardımı ve İyi Anlayışı	193
6.9.4. Dil ve Samimiyet (Mahrem İlişkiler)	194
6.9.5. Dil Bilmemekten Dolayı Yaşanan Zor Anlar.....	195
6.9.6. Dil ve Alışma Süreci	196
6.10. DİNİ İNANÇLARDAKİ FARKLILIKLAR VE DİN DEĞİŞTİRME	196
6.11. SIRP VE ARNAVUTLAR ARASINDAKİ ÖNYARGILARIN EVLİLİK HAYATINA ETKİSİ.....	204

6.11.1. Aile ve Topluluk İçinde Arnavutlar Hakkındaki Önyargıların Etkisi.....	204
6.11.2. Arnavutluk'a Ziyaret Ettiklerinde Karşılaştıkları Önyargı ve Tepkiler	205
6.12. SIRBİSTAN'DA EVLİ OLAN ARNAVUT KADINLARININ BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ	207
7. BÖLÜM.....	209
BEKLENTİLER, VAATLER VE UMUTLARIN GERÇEKLEŞME BİÇİM VE DÜZEYİ.....	209
7.1. EVLİLİK ÖNCESİ BEKLENTİLERİN NE ORANDA KARŞILANDIĞI.....	211
7.2. KOCALARIN GERÇEKLEŞTİRMEDİKLERİ VAATLER.....	215
7.3. EĞER ZAMAN GERİ DÖNDÜRÜLEBİLSEYDİ AYNİ EVLİLİĞİ TEKRAR YAPIP YAPMAYACAKLARI	217
7.3.1. Yine Aynı Evliliği Yapmayı Tercih Edecek Olan Kadınlar.....	218
7.3.2. Aynı Evliliği Yapmayı Tercih Etmeyecek Olan Kadınlar	219
7.4. İYİ GİDEN EVLİLİKLER – MEMNUN KOCALAR.....	224
7.5. BENZER EVLİLİKLERİ YAPMAK İSTEYENLERE YAPILMAK İSTENEN ÖNERİLERİ	226
7.6. TOPLUMLARI TARAFINDAN EVLİLİKLERİNİN NASIL GÖRÜNDÜĞÜNE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ.....	230
7.7. KENDİ EVLİLİKLERİNİN BENZER EVLİLİKLERE NEDEN OLMASI HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ.....	236
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	241
KAYNAKÇA	253
EK 1. ORJİNALİK RAPORU.....	272
EK 2. ETİK KURUL	273
EK 3. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	274
EK 4. KADIN KATILIMCI MÜLÂKAT CETVELİ.....	275

EK 5. ERKEK KATILIMCI MÜLÂKAT CETVELİ.....278

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kadın Katılımcıların Yaşları, Öğrenim Düzeyleri, Evlilik Öncesi Dini Mensubiyetleri, Meslekleri, Evlilik Süreleri ve İçinde Yaşadıkları Aile Tipi	17
Tablo 2. Erkek Katılımcıların Yaşı, Öğrenim Düzeyi, Dini Mensubiyeti ve Meslekleri	18
Tablo 3. Tarafları Evliliğe Götüren Etkenler ve İçinde Buldukları Bağlam	249

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YAKLAŞIMI

Bu çalışma kendi kültürlerinde geçerli geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirecek uygun bir eş arayışı içinde iken kendilerinkinden farklı ve ulusları arasında tarihsel husumet bulunan bir kültür ve toplumdan gelen bireyler olarak Arnavut kadınlar ile Sırp erkekler arasında araçlar vasıtasıyla düzenlenmiş olan evlilikler hakkındadır. İlk kez 2006 yılında başlamış olan bu evlilikler genel hatları itibariyle kültürler arası evliliklerin bir örneğini teşkil etmektedir.

Özellikle Arnavutluk'ta olmak üzere, bu evlilikler bilhassa başarısızlık veya olumsuzlukla sonuçlanan örneklerden hareketle aşırı olumsuz değerlendirmelere tabi tutulmuş, basılı ve görsel medyada tepki, kınama ve hatta damgalanma ile karşılanmıştır. Hatta denebilir ki, milliyetçi ruhun ve duyguların etkisiyle, Arnavutluk'ta başka hiçbir kültürler arası evlilik türü Arnavut kadın-Sırp erkek evlilikleri kadar sosyal olarak tartışılmamış, yargılanmamış, cezalandırılmamış ve reddedilmemiştir. Arnavut kızların/kadınların sosyal olarak düşman imajını taşıyan erkeklerle evlenmesi Arnavut toplumunda toplu öfke ve olumsuz tepkilere neden olmuştur. Ayrıca, bu tür evliliklerin daha iyi yaşam standardına erişmek güdüsüyle yapıldığı, Arnavut kızlarının aileleri tarafından adeta Sırlara satıldığı, Arnavutluk'ta evlenilebilecek yeterince erkek varken Arnavut kızlarının başka erkeklerle ama özellikle de Sırp erkeklerle evleniyor olmasının kabul edilemez olduğu, bunun adeta Arnavut toplumunun kadınlarının cinselliğini ele geçirerek toplumun bütünü üzerinde sembolik bir hâkimiyet kurmak anlamına geldiği yönünde birçok değerlendirme yapılmaktadır¹. Kendi toplumlarında evliliklerinin benzer

¹Bu tür değerlendirme örnekleri için bkz.: 2014'te Arnavut televizyon kanallarının birinde yayınlanan "Düşmanla" Aynı Yatakta: Arnavut-Sırp Evlilikleri" (Në Shtat me Armikun: Martesat Shqiptaro - Serbe); iki Arnavut-Sırp çiftinin, İşkodra'lı (Arnavutluk) bir aracı tarafından bu evliliklerin nasıl yapıldığı anlatılmaktadır. Daha fazlası için şu Youtube adresine bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=MihgFXgDWiQ>; 2018 yılında yine aynı televizyon kanalında yayınlanan "Arnavut Ayak İzi" (Gjurmë Shqiptare) "Bir Sırp'la Evlenmek" (Të Lidhësh Kurorë me Serbin) gibi programlar bu evliliklere adanmış programlardır. Bu programda Arnavut – Sırp evliliklerinin nasıl yapıldıkları ve Arnavut kadınlarının yaşam koşulları yeniden gündeme getirilmiştir. Daha fazlası bilgi için şu Youtube adresine bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=cdS3GHENUcs>; Çeşitli gazetelerde bu evlilikler hakkında birçok haberler yapılmıştır. Örneğin, Online *Express* gazetesi 5 Ağustos 2019'da

nitelendirmelerle değerlendirilmiş olduğu bu çalışma kapsamında kendileriyle mülakat yapılan Sırp erkeklerin evlilikleri hakkındaki beyanlarında da bir şekilde mevcuttur.

Bu durum bu evliliklerin her iki toplumun, özellikle Arnavut toplumunun kolektif bilincinde bir tür suç ve bu nedenle adeta bir kimsenin kiminle evlenmesinin normal ve kabul edilebilir olduğuna dair toplumsal normlardan ciddi bir sapma olarak telakki edildiklerine işaret etmektedir. Dahası, kendi evliliklerinin söz konusu bu normlardan bir sapma olduğu evlenen taraflarca da fark edilmiş, hissedilmiş ve bir oranda evliliklerinin kurucu ve ayrılmaz bir toplumsal, manevi ve duygusal unsuru haline gelmiştir.

Öte yandan, evli çiftlerin kendileri tarafından anlatılmış olan hikâyelerinden ortaya çıkan tema ve örüntüler dikkate alındığında, bu araştırmada konu edilen evlilikler sosyal bilimler literatüründe incelenmiş olan kültürler arası evlilik örneklerinde tespit edilmiş olan bazı temel örüntülerden de farklılık veya sapma göstermektedir. Bunlardan birisi bu evliliklerin aşka, kişisel, toplumsal veya iktisadi cazibeye dayalı evlilikler olmamalarıdır. Araştırma verilerinin de gösterdiği üzere, birçok halde Arnavut kadınların yaşadıkları toplum içinde sahip oldukları iktisadi imkânlar ile evlilik sonrasında kendilerini içinde buldukları imkânlar birbirlerinden çok farklı değildir hatta bazı durumlarda daha da düşüktür. Daha belirgin bir farklılık ise bu evliliklerin başlangıcında takip edilen yordam geleneksel yöntemlere göre işleyen bir mekanizmaya dayanmakta oluşudur. Bazı kültürler arası evlilik örneklerinde olduğu üzere eş arayanlar veya kendilerine eş

“Sırlar Arnavut Kadınları 3.000 Avroya Satın Alıp Kendi Dillerini Öğretiyorlar” (Serbët po i Blejnë Femrat Shqiptare nga 3 mijë Euro dhe po ua Mësojnë Gjuhën e Tyre) başlıklı haberinde, Sırp erkeklerin bu kadınlarla evlenmek için para ödediğini yazarak, bu evliliklerin sürecini gösteren örneklerden biridir. Daha fazlası bilgi için bkz. <https://www.gazetaexpress.com/serbet-po-i-blejne-femrat-shqiptare-nga-3-mije-euro-dhe-po-ua-mesojne-gjuhen-e-tyre/>; Başka bir online bir gazete olan “KOHAnet” 17 Mayıs 2017 tarihli haberinde ise bu evlilikleri üzerine “Sırlarla Evlenen Arnavut Kadınları Nasıl Yaşıyorlar?” (Si Jetojnë Shqiptaret që Martohen me Serbë?) başlığı altında ayrıntılı bir şekilde bir Arnavut-Sırp çiftin hayatını anlatmıştır. Bu yayın için bkz. <https://www.koha.net/arberi/19086/si-jetojne-shqiptaret-qe-martohen-me-serbe/>. 15 Aralık 2017 tarihinde başka bir online gazete olan, *Tema*'da “Sırlar Arnavutluk'tan Kızlarla Evlenmek İçin Binlerce Avro Harcıyorlar” (Serbët Mijëra Euro per tu Martuar me Vajzat nga Shqipëria, por...) haberi bu evlilikler üzerine yazılmıştır. Bu gazete Sırp gazetesi Blic'e atıfta bulunarak bu evliliklerin Sırp toplum tarafından nasıl gösterdiğini anlatmaktadır. *Tema* gazetesine göre, Blic, “Arnavut gelinlerle evlilik, Sırbistan'ın farklı bölgelerinden birçok bekâr insan için bir umut” diye yazmaktadır. Blic'e göre Raška (veya Sancak) bölgesinde 350'den fazla evlilik gerçekleşmiştir. Aynı haberde bu tür evliliklerin birçok aracı tarafından gerçekleştirildiği ve Sırp erkeklerin sık sık sahtekârlıkla karşılaştığı anlatılmıştır. Daha fazla için bkz. <http://www.gazetatema.net/2017/12/15/serbet-mijera-euro-per-tu-martuar-me-vajzat-nga-shqiperia-por/>.

arananlar kişisel ve kurumsal arabulucular vasıtasıyla birbirlerini bulmalarına rağmen, Arnavut-Sırp evliliklerinde ilk tanışma anından kadının kocasının evine ulaştığı ana kadar hemen her şey kökleri derinlerde olan bazı geleneklere göre seyretmektedir.

Ancak, bir yönüyle kiminle evlenileceğine dair toplumsal ve kültürel normlardan birer sapma örnekleri gibi görünseler ve bu vasıfları ile yargılanmış olsalar da, aracılar vasıtasıyla yapılmış Arnavut-Sırp evlilikleri aynı zamanda başta toplumsal cinsiyet rolleri, evlilik, eşlik ve bir aile kurma ve olmaya dair güçlü ve köklü özdeş veya benzer kültürel değer ve inançlar çerçevesinde inşa edilmiş ve bu nedenle kültürel ve toplumsal normlara sıkı sıkıya bağlı kalınarak gerçekleştirilmiş ve seyretmiş evlilikler olma hüviyeti de taşımaktadırlar. Dahası, bu evliliklerin belli bir istikrarla sürdürülebilmesinde belli alanlardaki kültürel farklılıkların doğurmuş oldukları zorlukların başka alanlardaki kültürel ve toplumsal benzerlik veya ortaklıkların evli çiftler tarafından birer manevi kaynak ve kılavuz olarak kullanılması suretiyle sonuçta normal diye telakki edilen evliliklerin olağan düzenine taşınmış oldukları da görülmektedir. Yine de bu sonucun evli çiftler, özellikle kadınlar tarafından büyük bir manevi, duygusal, toplumsal ve pratik bedel ödenmek suretiyle meydana getirilmiş olduğu görülmektedir.

Araştırmanın amacı bu evlilik vakalarını geniş anlamda toplumsal sapma bağlamında ele almak değil, aksine, onların bu vasfını hatırla tutarak iki temel bağlamın bireysel öznelerin hayatında ve hayat hikâyelerinde kesiştiği bir bağlamda ele almaktır. Bu bağlamlardan ilki başta evlenen aktörlerin kendileri olmak üzere bu evliliklerin gerçekleşmesinde bir şekilde rol alan yakın aile üyeleri, aracılar ve diğer bireysel ve kolektif aktörlerin düşüncelerine, fikirlerine, eylemlerine, güdülerine, duygularına, ilişkilerine kılavuzluk eden ve dolayısıyla onların kurumsal ve kültürel bağlamını şekillendiren kurumlar, toplumsal ve kültürel yapılar, normlar ve anlayışlardır. İkinci bağlam ise Arnavutluk ve Sırbistan'da yakın dönemde meydana gelmiş olan siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel değişme ve dönüşümlerin bireylerin karar ve tercihlerini kısıtlayan veya onları kendi karar ve tercihlerini yeniden gözden geçirmeye zorlayan veya sevk eden etkenler bağlamıdır.

Katılımcıların evlilik öncesindeki hayat hikâyelerinden anlaşıldığı kadarıyla, onların kendi toplumlarının kolektif vicdanını inciten bir evlilik kararı almaları zaten kendilerinin

bir şekilde toplumlarının cari kültürel ve toplumsal norm ve değerleri ile bir ayrışma veya çatışma yaşayan bireyler oldukları için değildir. Aksine, onların gerekçe ve kararlarının ardında yatan ve içinde buldukları bağlamı tarif eden en önemli etkenlerden birisi Durkheim'ın (2003: 123-168) toplumsal patoloji diye tabir etmiş olduğu bir toplumsal halin bireylerin karar ve eylemlerinde tezahür etmesinin tipik bir örneğidir. Durkheim'a göre, toplumsal patoloji ve sapma öncelikli olarak bireyin değil, toplumun kendi varoluşunun gerekleri ile uyumlu olmayan düşünce, düzenleme ve uygulamalardan ortaya çıkan bir kolektif bir sağlıksızlık halidir. Bu hal toplumun her bireyini aynı şekilde etkilemez. Aksine, her bir bireyin kendi bireysel hikâyesi içinde toplumun neresinde, ne şekilde durduğuna bağlı olarak bazı bireyleri diğerlerinden daha fazla veya daha az etkiler.

Katılımcıların evlilik öncesi hayat hikâyelerinin işaret ettiği bu patolojik hal esas itibariyle 1989'dan itibaren sosyalist sistemin küresel ölçekte çöküşünün ardından Balkanlardaki eski sosyalist ülkelerde ve bu minvalde Arnavutluk ve Sırbistan toplumlarının iç çevresinde meydana gelen, halen devam etmekte olan ve bu toplumları önceden sahip oldukları belli bir iç dengeden uzaklaştırmış bulunan büyük iktisadi, siyasi ve toplumsal dönüşümle alakalıdır. Bu halin katılımcıların biyografileri ile kesiştiği yer ise kısaca şöyle tarif edilebilir:

Sosyalist rejimlerin yıkılışının ardından yaşanan ve ayrıntıları çalışmanın üçüncü bölümünde açıklanacak olan gelişmeler, Sırbistan'da basitçe kırdan kente göçü hızlandırmakla kalmamış adeta kırsal alanı demografik bakımdan boşaltmıştır. Dahası bu boşalma süreci iktisadi ve toplumsal bakımdan çok gelişkin olmayan bir kırsal alanda esas olarak çiftçiliğe dayalı bir iktisadi varoluş etrafında bir aile kurmak isteyen veya buna bir anlamda kendilerini mecbur hissederek erkekler açısından evlenme çağında olup, kırdan yaşayan biriyle evlenmeyi kabul eden kadın nüfusta "kadın kıtlığı" olarak tabir edilebilecek bir sosyo-demografik hâl meydana getirmiştir. Bunun sonucu olarak birçok Sırp erkek evlenme yaşları çoktan gelip geçtiği halde bekâr ve çoğu halde yaşlanan ebeveynleri ile adeta tecrit edilmiş ve toplumun kenarına itilmiş ya da marjinalleşmiş bir hayat sürmeye başlamışlardır.

Buna karşılık sosyalist rejimin Arnavutluk'ta yaşadığı çöküş sonrası meydana gelen gelişmeler kırı değil adeta ülkeyi demografik bakımdan boşaltmış ve başta İtalya ve Yunanistan olmak üzere özellikle genç ve evlenme çağındaki erkek nüfusu kitlesel halde ülke dışına taşımıştır. Bu hâl ise özellikle kırsal yaşayan ve geleneksel toplumsal ve kültürel normların hüküm sürdüğü bir ortamda: (i) Aileleri tarafından evlilik isteklerine onay verilmemiş, yahut (ii) kendileri ailelerinin önerdiği kişilerle evlenmeyi kabul etmedikleri için evlilik çağı gelip geçmiş ve/veya (iii) evlilik çağı gelip geçmekte olduğu için toplumlara, yakın çevreleri ve nihayet kendi nazarlarında evlilik pazarında (marriage market) marjinal bir birey olarak telakki edilmeye başlanmış veya (iv) kendilerini böyle bir marjinalleşme tehdidi altında hisseden ve oranları olağanın üstünde çıkmaya başlamış bir kadın nüfus yaratmıştır. Bu araştırmada incelenmekte olan Arnavut kadın-Sırp erkek evlilikleri esas olarak kendilerini bu bağlamda ve halde bulmuş olan bireylerin yaptıkları evliliklerdir.

Sosyalist rejimlerin çöküşü ardından Arnavutluk ve Sırbistan'da meydana gelmiş olan demografik dönüşüm bireylerin içinde eylemde buldukları bağlamın bir bileşeni olmakla birlikte iki sebeple evliliğe giden süreçte izlenen yolu başlatan zorunlu, gerekli veya yeterli bir nedensel ve evrensel etken olarak konumlandırılmaya aday bir etken değildir. İlk olarak, tarih boyunca karşılaşılmış ve özellikle antropologlar tarafından tarif ve tasvir edilmiş olan evlilik sistemlerine dair bilgilerimiz (bkz. Emiroğlu ve Aydın, 2003: 201-203, 293-296; Jary ve Jary 1995: 387-88) ışığında düşünüldüğünde, verili bir toplumda geçerli evlilik sistemleri ile kadın erkek nüfus dengesi arasında kurulmuş olan işlevsel ilişki kendi başına bu ikisi arasında zorunlu bir nedensellik olduğunu kanıtlamak için yeterli değildir. Batı yayılcılığı ve sömürgecilik deneyimleri ardından, on dokuzuncu yüzyıl sosyal düşüncesinde uygarlığın gelişimine bağlı olarak evlilik sistemlerinin de belli bir doğrultuda gelişim gösterdiği düşünülmüştür. Bunun tipik örneklerinden biri Spencer'in aile kurumunun evrimine dair görüşlerinde karşımıza çıkar. Ritzer'in özetlemesi ile ifade etmek gerekirse, Spencer'a göre:

...her toplumun gelişimine paralel olarak toplumsal kurumlar bu değişimden doğan ihtiyaçlara daha iyi hizmet edebilecek şekilde değişir ve dönüşürler. Bu açıdan aile daha büyük sayıda insanın sürekli olarak bakılıp yetiştirilmesi ihtiyacı etrafında bir şekillenmeye uğramıştır. Başlangıçta hüküm süren kadın ve erkek arasındaki bağımsız, bağlantısız serbest cinsel ilişkilerin yerini bu nedenle zaman içinde daha uyumlu karı-koca ilişkileri almıştır. Buradan bir kadının birden fazla erkekle yaptığı evlilik

ilişkinin ifade eden poliandri, ardından askeri toplumların erkek nüfus açısından doğurduğu tehdidin de bir sonucu olarak, bir erkeğin birden fazla kadınla evlilik ilişkisini içeren poligami, ardından tek eşle evliliğe doğru bir gelişme, evrimleşme söz konusu olmuştur (Ritzer, 1996: 131-133).

Tarihsel olarak zaten çok az toplumda ve sınırlı kültürel alanlarda gelişmiş olduğu anlaşılan çok kocalı evlilikler belki bugün daha da az görünür olsalar da çok karılı evlilikler yahut adı evlilik olarak konulmamış fakat evliliği andıran başka cinsel birliktelikler (örneğin İngilizce’de common marriages denilen örfi evlilikler veya resmi bir evlilik bağı olmaksızın bir evli çift gibi birlikte yaşama biçimleri) günümüzde mevcut olmaya devam etmektedirler. Ancak evlenmek ve eş bulmak ihtiyacı hakkında konuşurken katılımcıların beyanlarında çok kocalı veya çok karılı bir evlilik fikrini andıran bir şeye hiç atıfta bulunulmamaktadır. Aksine onlar kendi ihtiyaç ve arzularını genel bir kural olarak “bir eş bulmak ve onunla bir yuva kurmak ihtiyacı” olarak tabir etmektedirler. Bundan hareketle onların evlilikten kastettikleri şeyin tek eşli bir evlilik olduğu anlaşılmaktadır zira onların kültürel ve toplumsal bağlamında mevcut olan böyle bir böyle bir sistemdir.

İkinci olarak, kültürler arası evlilik hakkındaki literatür bu tür evliliklerin başlatılmasında demografik etkenlerin (yani evlenilmeye uygun yaşta yeterli kadın veya erkeğin bulunmamasının) zorunlu bir etken olduğuna hükmetmemize dayanak olacak bir kanıt sunmamaktadır. Aksine, kültürler arası evlilikleri başlatan süreçler ve bireylerin bu sürece dâhil olmasının gerekçeleri ve bu tür evliliklerden beklentileri çok farklı olabilmektedir. Çalışmanın beşinci bölümünde ele alınacağı üzere, Arnavut kadınlar ile Sırp erkekler arasındaki evliliklerin başlatılmasında geleneksel aracı rolünü taklit eden bireyler, Sırbistan’ın boşalan kırsal alanında demografik dengeleri yeniden oluşturmayı ve oraları yeniden ihya etmeyi amaçlayan rahipler ve daha modern görünümlü aracı kurumlar gibi birçok kişi ve kuruluş bulunmaktadır. Bu süreçte daha önce evlenme imkânı bulamamış olan Sırp erkekleri, bu değişik türden aracılara kullanarak “Arnavut kadınları çalışkan ve ailelerine düşkündür” düşüncesinden ve beklentisinden hareketle, evlenecek eş aramak için sınırı geçmektedirler. Sınırın öte yanında bu araştırmaya katılan Arnavut kızları yaşadıkları bölgede ise “kız yabancı evde doğar, evlenince kendi evine gider” zihniyeti hâkimdir. Bu nedenle evlilik çağına gelmiş oldukları halde henüz evlenememiş genç kadınlar bir anlamda gidecekleri evi ve bu evin direği olacak, evin geçimini sağlayacak

bir eş istemektedirler. Bir taraf evde duracak bir eş ararken diğer taraf dışarıda çalışarak bir eş aramaktadır. Her iki taraf da kendi toplumlarında geçerli normların toplumun kadınlara ve erkeklere dayattığı rolü yerine getirmeye hazırdır. Dolayısıyla Sırp erkeklerinin “Arnavut kadınlar ev hanımı olmak ve güzel bir aile kurmak isterler” varsayımı ve zor şartlarda yaşayan Arnavut kadınlarının “çalışan ve ailesini geçindirebilecek “ birini uygun bir eş olarak düşünmeleri bu çalışmanın başlığında ima edilmiş olan “cinsiyet rollerine dayalı bir kültürel evliliğin” başlatılmasının arka planında bulunan bir dizi toplumsal ve kültürel ve aynı zamanda insani etkenlerin bazılarına işaret etmektedir.

Evlilik üzerine yapılan çalışmalar evliliğin her toplumda bulunan bir olgu olduğunu göstermektedir. Barbara (1989: 9) bunu “evrensel sosyal gerçek” olarak adlandırmaktadır. Amato vd.,’ne (2007: 1) göre, insan doğası için vazgeçilmez olan bu “evrensel sosyal gerçek”, insanların hayatlarında istikrarlı bir yapı ve anlam sağlayan bir sosyal düzenleme işlevi görmüştür. İnsanlar, evlenerek kendi türünün sürekliliğini sağladığı için, evliliği hayatlarındaki en anlamlı ve en vazgeçilmez kurum olarak görmektedir. Evlilik kurumu tarih boyunca sürekli değişmiştir ve bu değişimin doğrudan toplumun yaşadığı değişimle bağlantılı olduğu söylenebilir. Geleneksel toplumlar, erkeğin merkezde olduğu ve kadının onun etrafında döndüğü geleneksel ve ataerkil evlilik sistemleri üretmişlerdir. Daha sonra, toplumların gelişmesi ve modernliğin başlangıcı ile evlilik sistemi yeniden tanımlanmıştır. Geleneksel evliliklerin yerini, erkek ya da kadının merkezi role sahip olmadığı, ancak ikisinin bu rolü paylaşmasından ortaya çıkan modern evlilikler almıştır.

Genel olarak arabulucularla gerçekleşen evlilik ve aşk evliliği olmak üzere iki tür evlilik vardır. Geleneksel evlilik, ebeveynlerin ya da akrabalarının öncülük ve aracılık ettiği ve iki ailenin ekonomik durumundan ve itibarından büyük ölçüde etkilenen bir sözleşmedir (Giddens, 1992: 63). Bu evlilikler iki birey arasındaki bir evlilik olmaktan çok, adeta iki ailenin işbirliğidir. Bu durumda aşk, samimiyet veya eşlerin yalnız zaman geçirebileceği bir ortam yaratmak düşünülemez. Romano’ya (2008: 48) göre, bu tür evliliklerde özel ilişkiler romantizm ve eş memnuniyeti temelinde kurulmamakta, daha çok çocuk sahibi olmanın bir yolu olarak görülmektedir. Flere ve Klanjšek (2013: 249), ataerkilliği sadece otorite olarak değil, “katı davranış kuralları, evin organizasyonu, iş bölümü ve kadınlara

yönelik mülkiyet ve miras hakkı başta olmak üzere tüm hakların yasaklanmasını içeren bir sistem” olarak tanımlamıştır.

Modern toplumlarda ise evlilik, bireylerin özgür iradelerine bağlı olarak tanışma ve âşık olma aşamasından sonra gerçekleşen ve eşlerin veya tarafların eşit olduğu ve rollerini birbirleriyle paylaştığı bir evliliktir. Ancak modern dönemde tüm evliliklerin bu tarife uyan bir şekilde yapıldığını söylemek oldukça güçtür. Aksine, evliliğin birçok halde geleneksel usullere başvurularak gerçekleştirilmesi yanında bir örneği bu araştırmada incelen birçok kültürler arası evlilik örneği de modern dönemin imkân ve şartları içinde geleneksel usullere başvurularak yapılmış evlilikler gibi de düşünülebilir.

Bu çalışmada incelenen evlilikler taşıdıkları bazı temel özellikler nedeniyle “kültürler arası evlilik” teriminin kavramsal alanına dâhil edilmeleri gereken evliliklerdir. Çalışmanın ikinci bölümünde bu evliliklerin biçimleri hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir. Ancak, onların taşıdıkları ortak temel özellikler anlamında “kültürler arası evlilik” (inter-cultural marriages) terimi ile bu çalışmada kastedilen şey, “farklı milliyetler, kültürler, dini inançlar ve farklı dillere sahip olan ve evlilik uğruna eşlerden birinin veya her ikisinin ikamet yerinin değiştirilmesini içeren evliliklerdir”. Konu hakkındaki literatürde bu tür evlilikler bazen başka terimlerle de ifade edilmekte olup, bunlardan birisi de “karma evlilikler” (mixed marriages) tabiridir. Çalışmada bu nedenle “karma evlilikler” ve “kültürler arası evlilikler” terimleri eş anlamlı terimler olarak kullanılmaktadır.

Aynı ülke veya toplum içinde yaşayan ve bileşimi ve işleyişi bakımından toplumun “yerli nüfusu” veya bileşenleri arasında sayılan etnik, dini, ırkî gruplara mensup bireyler arasında yapılan evlilikler de bazı bakımlardan kültürler arası evliliklere benzemektedirler. Kültürler arası evliliklerin oluşumu bakımından tekil bir olmazsa olmaz bileşenler veya unsurlar listesi olmadığı gibi işleyişi bakımından da onları toplum içi veya kültür içi evliliklerden bütünüyle ayıran bir olmazsa olmaz bileşeni yoktur. Kültürler arası evlilikleri bu sonrakilerden ayıran şey tek tek bileşenlerdeki derece farklarının belli bir bileşiminin sonuçta bir mahiyet farkına dönüşmesidir. Bunlar arasında en önemli bileşenlerden biri evlenecek çiftlerin adadillerin çoğu halde farklı ve taraflardan birinin karşısındakinin ana veya yegâne dilini bilmiyor olmasıdır. İnançlar,

adetler, değerler arasındaki farklar da benzer şekilde daha yakın veya uzak olarak konumlandırılabilir. Zira, Bilton vd.,'nin (2002: 57-60) ve Macionis'in (2012: 73-75) de belirttikleri üzere, mutlak tecrit halinde yaşayan ilkel grupların durumu hariç olmak üzere, dünya üzerinde hiçbir toplumun kültürü, kültürel mutlakiyetçilerin düşündüğü derecede mutlak anlamda kendine has, özgün olmadığı gibi, mutlak bir izafiyetçi yorumu halkı çıkaracak derecede diğer toplumların kültüründen hiçbir özgün farklılığa sahip olmayacak kadar onlarla iç içe geçmiş de değildir. Örneğin dünya dinleri diye tabir edilen ve ulusal sınırları aşan İslamiyet, Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm gibi dinler mensuplarına bir yandan ortak bir inançlar ve normlar takımı sunmakta ama öte yandan bu inançlar ve normların aynı zamanda yerel yorum ve uygulamaları bulunmaktadır.

Ancak, kültürel farklılıkların özgün bileşiminin ne oranda bir derece veya mahiyet farkına karşılık geldiğinin en önemli göstergesi evlenen tarafların tecrübe ettikleri “kültürel şok”un konusu ve derecesidir. Bu nedenle kültürler arası evliliklerin belki en evrensel olan vasfı bu evliliklerde tarafların düşünce, alışkanlık, adet ve davranışlarında görülen farklılıkların onların doğrudan doğruya kendilerine, kişiliklerine ve karakterlerine atfedilebilecek mahiyette olmayan farklılıklar olmasıdır. Bu farklılıkların kaynağı ise içinde yetiştikleri toplumdaki öğrenmek ve benimsemek suretiyle alışkanlık edindikleri düşünce, zihniyet, tavır, davranış ve uygulamalardan doğan ve genel anlamda farklı gruplara veya toplumlara mensup bireyleri kolektif olarak niteleyen farklılıklardır. Bu farklılıkların herhangi bir toplumsal ilişkinin karşı tarafında duranlarda oluşturduğu şaşkınlık, ne yapacağını bilememe, kendini kaybolmuş hissetme gibi duygularla dışarı vuran halleri de geniş anlamda kültürel şok olarak ifade edilen olgulara karşılık gelmektedir.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

McKeown'un (1999: 187) da belirttiği üzere, bilimsel araştırmanın temel iki görevi vardır. Bunlar: “(1) bilgimizi genişletmek için mevcut anlayışımızı yukarı kaldırarak yollar tasarlamak ve (2) bu suretle kazanmış olduğumuz bilgi ışığında önceki anlayışımızda yapmamız gereken makul gözden geçirmelerin neler olduklarına karar vermek” (aktaran, Moses ve Knutsen, 2007: 252). Bu temel iki görevin yerine getirilme

biçimi ve döngüsü verili bir araştırmanın esas amacının ne olduğuna ve araştırma sürecine tam olarak nereden başlandığına bağlı olarak farklılık göstermekte ve bunlar bazı metodolojik tercihlere de belli kısıtlamalar getirmektedir.

Sönmez'e (2019)² göre, bir araştırmanın başlangıç noktası genelde iki farklı sorgulama ekseninin kesişme alanlarında ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilk eksen genel geçerliliğe sahip olduğu düşünülen kuramların iddialarının geçerliliklerinin sorgulanmaya, yani sebeplerin sonuçlara nasıl bağlanmış olduğu hakkındaki kuramsal-nedensel iddiaların sınamaya açılması ya da verili bir vakada gözlemlenen belli bir sonucun hangi sebep veya sebepler tarafından meydana getirilmiş olduğunun somut olarak kendi bağlamında açıklanması amaçlarından hangisi ile araştırmaya başlandığıdır. İkinci eksen ise anlama, açıklama, yorumlama ve hüküm verme sürecinde olguların incelenmesinde yapılardan eylemelere doğru mu yoksa eylemlerden yapılara doğru mu ilerlemenin kuramsal ve metodolojik bir zorunluluk arz ettiğine dair temel kabul ve öngörülerdir.

Bu çalışmanın amacı basitçe genel bir kuram veya hipotezden hareketle değişkenler şeklinde ifade edilmiş olan etkenlerin bireyleri nasıl etkilediklerinin belli bir nüfusta izini sürmek ve bu suretle hangi kuramsal açıklama veya açıklamaların verili bir vakada sonucu açıklamak bakımından daha itibar edilebilir olduğunu sınamak değildir. Aksine, bir vak'a çalışması olarak amaç önceki bilgilerimiz ışığında bildiklerimize ek olarak aktörlerin kendi bağlamında tespit edilmiş olan etkenleri birlikte dikkate almak suretiyle sonucun somut bir açıklaması ve yorumuna ulaşmaktır. Bireylerin kendi eylemlerine bağladıkları anlamın bütünüyle bireysel ve özgün bir anlam olması mümkün olsa da muhtemel değildir. Muhtemel olan bu anlamın belli bir toplumda ve kültürde geçerli normlar, değerler, inançlar, zihniyetle ilişkili ve şüphesiz ki insanlar arasındaki ilişkilere dair kuralları ve başkalarının düşünce, tavır ve tepkilerini dikkate alan toplumsal bir anlama sahip olmasıdır. Bu toplumsal anlamın bireylerin biyografisinde ve nazarında neye karşılık geldikleri ve onlar tarafından nasıl anlaşıldıkları ve yorumlandıkları etkenlerin vasfını ve etkisini oluşturan önemli bir boyuttur. Dolayısıyla bu çalışmada amaçlanan verili bir bağlamda etkenlerin bireylerin yorum ve anlayışları ile birlikte nasıl

²Burada Sönmez (2019) olarak kendisine atıfta bulunulan kaynak danışmanım tarafından okutulmakta olan SOS 611 Metodoloji I dersi ve kendisi ile yaptığım tez görüşmeleri esnasında tuttuğum yazılı notlardan bir özetlemeyi içermektedir.

eklemleştigi ve belli bir sonucu ürettiği veya üretmediğinin anlaşılması ve ifade edilmesidir.

Sosyoloji literatüründe insan eylemliliğinin nasıl anlaşılması ve açıklanması gerektiğine dair süregiden tartışmalarla aşına olanların hemen fark edecekleri üzere burada ilk bakışta görüş ve yaklaşımları ima edilen iki şahsiyet Durkheim ve Weber'dir. Jensen'in (2018: 99-104) de belirttiği üzere, bu iki şahsiyetin yöntemsel sorunların mahiyetini soyut düzlemde aydınlatmak için ifade etmiş oldukları görüşlerden edinilen ilk izlenim ile kendi görüşlerine sadık kalarak toplumsal olguların bireylerin karar ve eylemleri üzerindeki etkilerini veya bireysel karar ve eylemin toplumsal olgularla olan bağımlı açıklamak istediklerinde pratik olarak izlenmiş oldukları yol ve yordam birbirinden çok farklı değildir. Eğer bir farklılık var ise bu esas olarak verili bir araştırma sürecinde sorunu ele almaya tam olarak nereden başladıkları ile alakalıdır.

Bu araştırmanın incelemiş olduğu sorunun ele alınmasında bu iki şahsiyetin görüş ve yaklaşımları doğrudan veya ima yollu dikkate alınmakla birlikte izlenmekte olan metodolojinin ana hatları ile realist metodolojik yaklaşıma yakın düştüğünü belirtmek gerekir ve bunun iki gerekçesi vardır. İlk olarak Moses ve Knutsen'in (2007:13-14) ve Sönmez'in (2018: 68) de belirttikleri üzere, realistler metodoloji tartışmalarında pozitivist yaklaşım ile inşacı yaklaşımın güçlü yanlarını sentezleyerek birleştirmek amacı taşırlar. Bir yandan bizim bilmemizden bağımsız ve içerdiği varlıklar ve yapılar bakımından katmanlaşmış bir dünyanın varlığını kabul ederlerken, diğer yandan Weber'in meşhur inşacı düsturunu, yani insanın kendini içinde bulduğu anlam yapılarının yine kendisi tarafından örülmüş bir yapı olduğunu kabul ederler ki, bu son kertede bizi Durkheim'ın insan yapımı bir şey olan toplumsal olgu (social fact) tanımına geri götürür. İkinci olarak, realist yaklaşımda olguların nedensel açıklama ve yorumu, pozitivistde olduğu gibi, belli şartlar altında her zaman aynı ya da düzenli sonuçları üreten ve evrensel olarak geçerliliğe sahip olduğu düşünülen yasalara veya bunları ifade eden genel kuramlara atıfta bulunmak suretiyle yapılmadığı gibi inşacıların sık sık ontolojisi olmayan ideal-tipik bir kıstasa müracaatla yorumlayarak açıklamak şeklinde ilerlemez. Aksine, Sayer (1992: 118-152) ve Perri 6 ve Bellamy (2012: 181-190)'in de belirttikleri üzere, realist yaklaşımda nedensellik açık bir toplumsal sistemde, insanların olayları anlama ve yorumlama biçimleri ve bu suretle kendilerini değiştirme kabiliyetleri de dâhil olmak

üzere, kendi mahiyetleri bakımından belli bir etki meydana getirme gücüne sahip katmanlaşmış etkenlerin (varlıklar, nesnelere, yapılar, düzenlemeler, kurallar, kurumlar vb.) etkileşimine müracaat etmek, yani nedensel mekanizmaların nasıl işlediklerini tarif etmek suretiyle yapılır. Araştırmanın konusuna yani açıklanacak olgunun veya sorunun mahiyetine bağlı olarak bu katmanlar yüzeyle veya derinde olabilirler ve önceden sahip olduğumuz bilgiler yanında araştırma sürecinde üretilmiş olan veriler ve kanıtlara dayalı olarak nasıl bir etkide bulduklarının izinin de sürülmesi gerekir. Çünkü nedenselliğin önceden kesin olarak öngörülebilir tekil bir örüntüsü ve seyri yoktur, aksine bağlamsaldır, yani aynı zaman ve mekânın diğer hangi varlık ve etkenler tarafından nasıl işgal edildiğine ve aktörler tarafından nasıl anlaşılıp yorumlandığına bağlı olarak farklı seyredebilir ve farklı sonuçlar doğurabilir.

Belirtilen bu hususlar realist yaklaşımda nedensel açıklamanın her zaman arızı (contingent) bir bağlamda yapılması gereken bir açıklama olduğu konusundaki ısrarının da esas gerekçesini oluşturur. Zira insanların ve olayların içinde yer aldıkları ve etkileşimde buldukları bağlamlar her zaman arızı bir bağlamdır ve insanların belli bir eylem için öne sürdükleri gerekçeler, olayları anlama ve yorumlama biçimleri de bu bağlamın önemli bileşenleridir. Dahası bu bileşenlerden hangilerinin hangi şekilde bir araya geleceğini öngörebilmesi bir yolu da yoktur. Fakat anlama ve açıklama sorununun önemli iki önemli boyutu daha vardır. Bunlardan biri açıklamanın nedensel olarak nasıl yapılacağı yanında kim için yapılacağı da bir açıklama sorunu olmasıdır. Sayer (1992: 235) bu hususu şöyle ifade eder: ‘açıklama talebi ve buna verilecek olan cevap boşlukta gerçekleşmez aksine açıklanacak olan olgunun kendisinin ne türden bir olgu olduğu kadar açıklamayı talep edenlerin o olgular hakkında daha önceden ne bildikleri ile de alakalıdır’. İkincisi ise, Perri 6 ve Bellamy’nin (2012: 153-268) de ifade ettikleri üzere, bir araştırma sürecinde tasvir, anlama, açıklama, yorumlama ve çıkarımda bulunma faaliyetlerinin her birinin diğerlerinden bağımsız olarak yapılamayacağıdır, her ne kadar bunlardan biri diğerlerinden daha fazla öncelenmek zorunda kalırsa bile.

Bu çalışmada da olduğu üzere, bu türden araştırmaların birincil muhatabı öncelikli olarak akademik cemaatin üyeleridir ama daha geniş anlamda toplumun her üyesidir. Bundan dolayı özellikle akademik cemaatin üyelerinin muhatap alındığı bir durumda olguların kendileri bakımından ne oldukları, belli kavramların neye atıfta buldukları daha

kestirme bir anlatımla açıklanabilir. Ancak, ihtiyaç duyulan şey aynı zamanda bu olguların içinde yer aldıkları bağlam ile birlikte anlatılması olduğunda, açıklamayı yapan kadar kendileri için açıklama yapılanların bağlama yakınlık ve aşinalıkları da önem kazanmaktadır.

Bu araştırma sürecinde araştırmacının kendisi ulusal ve kültürel kimliği (Arnavut oluşu) bakımından bağlama yakın birisidir ve onun bu durumu bazı hususların anlaşılması bakımından kendisine içten bakış (veya emik bakış) imkânı sağlamaktadır. Ancak araştırmacı olarak aynı zamanda olaylara dıştan bakması gereken birisidir. Bu dıştan bakış (etik bakış) aktörlerin beyanlarında yer verdikleri düşünceleri, görüşleri, gerekçeleri, duyguları ve tarifini yaptıkları halleri anlama, açıklama ve yorumlamaya hizmet edecek bir çerçevenin varlığını gerektirmektedir. Bu çalışmada bu çerçeve ideal-tipik kavramsallaştırma yoluyla inşa edilmiş bir kıstas çerçevesi değil, mevcut bilgilerimiz dâhilinde olguların kendi mahiyetleri bakımından ne olduklarını tanımlamaya ve onların hangi vasıfları ile bireyler üzerinde bir etki yaratma potansiyeline sahip olduklarını açıklamaya yarayan olgusal bir çerçevedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yukarıda belirttiğimiz üzere, bu çalışma Arnavut-Sırp evlilikleri hakkında bir vak'a çalışmasıdır. Çalışmanın amacı sonuç olarak bir genelleme yapmak değil, bu evliliklerin verili bir tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl gerçekleştiklerinin anlaşılması ve açıklanmasıdır. Bunların yapılabilmesi için araştırma, aile ve kültürler arası evlilikler hakkındaki literatür yanında bu evliliklerin gerçekleştikleri sürece dair birinci elden yerel bilgiye, yani onların toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ve onun etrafında yürütülen müzakere ve pazarlıklar dahilinde yapılmış olmalarını da dikkate alarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda örneği Ek-1'de verilmiş olan mülakat cetveli katılımcıların evlilik hikâyelerini içinde yaşadıkları toplumların gelenekleri, toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkillik, iktisadi durum, yaş, iki toplum arasındaki husumet ve önyargılar yanında ve bireysel güdü ve anlayışları ile bağlantılı olarak incelemeye izin verecek bir yapıda tasarlanmıştır. Stake'in (2010: 170) de belirttiği üzere, vaka çalışmasında araştırmacının

amacı bu karmaşık gibi görünen sürecin derinine inmek, anlamak, yorumlamak ve başkalarına anlaşılabilir bir yapıda sunmaktır.

Vak'a çalışmaları basitçe bir şeyi göstermek amacı taşımazlar. Aksine, olayların ve süreçlerin tanımlanması ve tasvir edilmesi aynı zamanda benzer veya özdeş olayların anlaşılması ve açıklanması hakkındaki önceki bilgilerimizin gözden geçirilmesi ve sonuç olarak da, Siggelkow'un (2007: 23) belirttiği üzere, belli bir kuramın gelişimine aynı zamanda bir katkı sağlamak amacı da taşırlar.

Bu çalışmada Arnavut-Sırp evliliklerinin nasıl gerçekleştirildiği ve gerçekleştikten sonra nasıl bir gelişme seyri izlediklerinin anlatımında rivayet tekniği kullanılmıştır. Riessman'ın (2008) belirttiği üzere, böyle bir araştırmada "araştırmacı bireylerin yaşamlarını inceler ve bir veya daha fazla bireye kendi hayatlarının hikâyesini sorar" (akt. Creswell, 2014: 133). Perri 6 ve Bellamy'ye (2012: 2008) göre, rivayete dayalı açıklamanın amacı belli bir vakanın tam ve zengin muhasebesini yapmaktır. Fakat bu çalışmada izlenen rivayet tekniğinin amacı sadece yapılan evliliklerin böyle bir muhasebesinin yapılması ile sınırlı değildir. Aksine anlatım tarzı aynı zamanda belli etkenlerin aktörlerin kendi bağlamlarında nasıl bir nedensel etkileşim içinde belli bir hikâyeyi ürettiği ve onu belli bir sonuca doğru yönelttiğinin tarifini, yani açıklamasını da içerecek şekilde tasarlanmıştır. Sayer'in de (1992: 259-262) belirttiği üzere, bir araştırmada rivayet ile analiz, tasvir ile açıklama, açıklama ile anlama arasında her zaman biri lehine yapılması gereken bir fedakârlık vardır zira bunlardan biri ile diğerinin anlatım dili farklı şeyleri talep eder. Bu nedenle biri öne çıkarılırken, diğeri alta indirilir.

Mülakat Süreci

Bu çalışma kapsamında 42'si kadın ve 31'i erkek (ki bunlardan 30 erkek bu araştırmaya katılan kadınların eşleridir) ve her biri tek seferde olmak üzere toplam 73 katılımcı ile mülakat yapılmıştır. Mülakatlar yüz yüze ve katılımcıların kendilerince uygun buldukları ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Genelde mülakatlar katılımcıların evlerinde gerçekleştirilmiştir çünkü kadın katılımcılar için ev daha güvenli ve rahat bir ortam sağlamaktadır. Mülakat yapmak amacıyla araştırmacının onların evlerinde geçirdiği süre en az 1 saat 38 dakika, en çok 2 saat 45 dakika olmuştur. Kadınlarla gerçekleştirilen

mülakatların en kısası 15 dakika 37 saniye sürmüştür ve en uzununu ise 1 saat 44 dakika sürmüştür. Erkeklerle ise en kısa görüşme 11 dakika 10 saniye ve en uzununu ise 50 dakika 23 saniye sürmüştür.

Kendileriyle kurulan ilk temas esnasında ve kabul etmeleri halinde her bir mülakat başlamadan önce araştırmanın amacı katılımcılara tekrar anlatılmış, katılım için rızaları sözlü ve yazılı olarak alınmış ve yine kendilerinin rızalarına dayalı olarak görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bu ses kayıtları daha sonra araştırmacını kendisi tarafından çözümlenerek yazılı bir metne dönüştürülmüştür. Bu süreç üç ay süren bir çalışma sonucunda tamamlanmıştır.

Jagodina ve Kraljevo'da yapılmış olan iki mülakat dışında diğer mülakatların büyük bir kısmı Sırbistan'ın Sandzak bölgesinde Sjenica, Novi Pazar ve Tutin'de (Sjenic'te 9 köy, Tutin'de 3 köy ve Novi Pazar'da 1 köyde) ve bir kısmı da Sırbistan ile Kosova arasında tarafsız bir bölge olan bir köyde gerçekleştirilmiştir. Bu köyün bir yarısı Sırbistan'a ait olup nüfusu Sırp'lar'dan oluşmakta, diğer yarısı ise Kosova'ya bağlı olup orada da Kosovalı Arnavutlar yaşamaktadır.

Mülakatlara, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından verilen onayın ardından 11 Eylül 2017 tarihinde başlanmış ve 29 Kasım 2017 tarihinde tamamlanmıştır.

Mülakat süreci esas olarak iki safhada gerçekleştirilmiştir. İlk safhada (11-18 Eylül 2017) 4 pilot-kılavuz mülakat yapılmıştır. Bu kılavuz çalışma mülakat cetvelinin yapı ve içerik bakımından istenen veri akışını sağladığını ve kendisinde değişiklik yapılmasına gerek olmadığını göstermiştir. Bu nedenle de bu mülakatlardan derlenen veriler de araştırmada dikkate alınmıştır. Ancak, kılavuz çalışma alanında katılımcılara erişim ve kendileriyle mülakat yapmanın zorlukları konusunda önemli bir anlayış kazandırmıştır. Yaşanan zorlukların esas sebebi bu evliliklerin medyada bir kınama ve tartışma konusu olmasından dolayı potansiyel katılımcıların kendi evlilikleri hakkında konuşmak istememeleridir. Karşılaştıkları sosyal önyargı nedeniyle Sırbistan'da evlenen Arnavut kadınlar, Arnavutluk'tan gelen araştırmacı, gazeteci vb. kişilerle herhangi bir bağlantı kurmayı kesinlikle ret etmişlerdir. Bu kadınların korkusu, Sırp veya Arnavut televizyon kanallarında veya yazılı basında kendileriyle ilgili bilgilerin kötü amaçlarla

kullanılmasıydı. Bundan dolayı onların güvenlerini kazanmak bu çalışmanın en zor kısmı olmuştur. Bunun üzerine, birçok Arnavut-Sırp evliliğine aracılık eden ve kadınların güvendiği bir kurum olan “*Stara Raška*” isimli evlilik ajansı ile temasa geçilmiş ve bu örgütün yardımıyla kadınların güvenlerinin kazanılmasından sonra mülakatların yapılması mümkün olmuştur. Mülakat sürecinin ikinci aşaması ise 25 Eylül 2017 – 29 Kasım 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Patton’a (2001: 340-341) göre, bir mülakatın amacı doğrudan gözlenemeyen veya gözleyemeyecek olduğumuz hususların öğrenilmesidir. Bizler insanların hislerini, düşüncelerini ve niyetlerini doğrudan gözlemleyemeyiz. Bizler insanların dünyada olup bitenlere ne anlam bağladıklarını ve dünyalarını bu bakımdan nasıl düzenlediklerini gözlemleyemeyiz. O halde mülakatın amacı karşımızda duran kişinin olaylara baktığı açının içine girmek ve onların hikâyeleri vasıtasıyla zihinlerinde ne olduğunu bulup, ortaya çıkarmaktır.

Sırp dilinin araştırmacı tarafından bilinmemesi nedeniyle Sırp erkeklerle yapılan mülakatlarda iletişim ve tercüme için ücret karşılığı çalışan profesyonel bir tercüman istihdam edilmiştir. Kendileriyle bir tercüman vasıtası ile iletişim kurulması erkek katılımcılarla iletişimde yavaşlama doğurmuş olsa bile iletişim engeli ve yanlış anlaşılma gibi ciddi bir soruna yol açmamıştır. Kadın katılımcılarla ise mülakatlar, araştırmacının kendisinin de anadili olması nedeniyle, aracısız bir şekilde Arnavutça yapılmıştır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Profili

Bu araştırmaya konu edilen Arnavut-Sırp evliliklerinin sayısı hakkında kesin bir rakam yoktur fakat böyle evlilik yapan her bireyin kendince oluşturduğu ve rivayet ettiği bir sayı vardır. Araştırmanın yapıldığı tarihe kadar “*Stara Raška*” ajansı tarafından 400’den daha fazla evlilik gerçekleştirmiştir. Ancak, bu evliliklerin “*Stara Raška*”nın faaliyete geçmesinden 2 yıl önce başladığı göz önüne alındığında ve yıllar geçtikçe Arnavutlar veya Sırp’lar farklı bireylerle bu tür evlilikleri yaptıkları için, bu sayının bu rakamdan çok daha yüksek olduğunu varsaymaktayız.

Araştırma sürecinde kendileriyle mülakat yapılan kadın ve erkeklerin anonimliklerini korumak temel bir etik ilke olduğundan onların sosyo-demografik profili olabildiğince kısıtlı değişkenler etrafında tanımlanmış ve aşağıda iki tablo halinde sunulmuştur. Tablolarda kadın katılımcıların yaşı, öğrenim düzeyi, evlilik öncesi dini mensubiyetleri, meslekleri, evlilik süreleri ve aile tipi, erkek katılımcıları ise yaşları, öğrenim düzeyleri, dini mensubiyetleri ve mesleklerine yer verilmiştir.

Katılımcıları, bir mülakat kümesi olarak tanımlamak gerekirse, kendileriyle mülakat yapılan kadınların ortalama yaşı 32.8, erkeklerin ortalama yaşı ise 47'dir. Bu çiftlerin aralarında ortalama 15 yıllık bir yaş farkı vardır, ortalama evlilik süreleri ise 8 yıldır. Kadınların 5'i ilkökul, 31'i ortaokul ve 6'sı da lise mezunudur. Erkeklerin ise 6'sı ilkökul, 11'i ortaokul ve 14'ü lise veya mesleki lise mezunudur.

Evlilikleri öncesindeki durum dikkate alındığında, katılımcı kadınların çoğu ebeveynler, bekâr çocuklar, büyükanne ve büyükbabalardan oluşan ve her birinin yaklaşık 7 ila 8 kişiden oluştuğu nispeten kalabalık veya geniş ailelerden gelmekte oldukları tespit edilmiştir. Erkek katılımcılar ise, evlilikleri öncesinde ebeveynlerden ve belki birkaç kardeşten oluşan nispeten daha az sayıda üye içeren ailelerden gelmektedirler. Tablo 2'de gösterildiği üzere, evlilik sonrasında kadınların içinde yaşadıkları ailelerin çoğu geniş aile tipine evrilmiştir. Bu tabloda çekirdek aile, karı, koca ve (varsa) çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanmıştır. Geniş aile ise, karı, koca, (varsa) çocukları ve ebeveynlerinden birisi veya varsa ikisinden oluşan aileler olarak tanımlanmıştır.

Tablo 1. Kadın Katılımcıların Yaşları, Öğrenim Düzeyleri, Evlilik Öncesi Dini Mensubiyetleri, Meslekleri, Evlilik Süreleri ve İçinde Yaşadıkları Aile Tipi

No	Katılımcının mahlası	Yaşı	Öğrenim düzeyi	Evlenmeden önceki dini	Esas mesleği ve ek işi	Evlilik süresi (yıl olarak)	İçinde yaşadıkları aile tipi
1	Ajla	42	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	11	Geniş
2	Albina	33	İlkokul	Katolik	Ev hanımı	11	Geniş
3	Alketa	42	İlkokul	Katolik	Ev hanımı	11	Geniş
4	Andrra	35	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Çekirdek
5	Armela	35	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Çekirdek
6	Arta	31	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Geniş
7	Bahrije	44	Lise	Katolik	Ev hanımı	11	Çekirdek
8	Besjana	24	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	4	Çekirdek
9	Bleona	33	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	9	Geniş

10	Blerta	31	Ortaokul	Katolik	Terzi	10	Çekirdek
11	Bruna	29	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	9	Çekirdek
12	Dalina	41	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Çekirdek
13	Danjela	27	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	3,5	Çekirdek
14	Diellza	37	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	7	Çekirdek
15	Dona	37	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	9	Çekirdek
16	Dora	27	İlkokul	Katolik	Ev hanımı	9	Geniş
17	Dorentina	26	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	3	Geniş
18	Edona	28	Lise	Katolik	Ev hanımı	5	Çekirdek
19	Elisa	30	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	7	Çekirdek
20	Elona	30	Lise	Katolik	Ev hanımı	10	Geniş
21	Elsa	33	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	2,5	Geniş
22	Fjolla	46	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	12	Geniş
23	Genta	33	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Geniş
24	Gresa	43	Lise	Katolik	Ev hanımı	10	Çekirdek
25	Hana	48	Lise	Katolik	Ev hanımı	6	Çekirdek
26	Hasime	34	İlkokul	Katolik	Ev hanımı	11	Geniş
27	İna	29	Ortaokul	Müslüman	Ev hanımı	4,5	Çekirdek
28	Laureta	32	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	7	Geniş
29	Leonora	28	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Çekirdek
30	Leta	44	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Geniş
31	Manushaqe	33	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Geniş
32	Megi	29	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	7	Geniş
33	Melisa	37	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	9	Geniş
34	Rovena	32	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	8	Çekirdek
35	Sara	24	İlkokul	Katolik	Ev hanımı	6	Geniş
36	Shpresa	42	Ortaokul	Müslüman	Ev hanımı	10	Geniş
37	Suzana	31	Ortaokul	Müslüman	Ev hanımı	3	Geniş
38	Teuta	33	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Geniş
39	Tina	23	Lise	Katolik	Ev hanımı	2	Geniş
40	Ujeza	31	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	9	Geniş
41	Valdete	34	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Çekirdek
42	Zana	39	Ortaokul	Katolik	Ev hanımı	10	Geniş

Aile Tipi: *Çekirdek aile:* karı-koca ve bekâr çocukları; *geniş aile:* karı-koca, varsa bekâr çocukları ve ebeveynlerinden birisi ya da her ikisi.

Tablo 2. Erkek Katılımcıların Yaşı, Öğrenim Düzeyi, Dini Mensubiyeti ve Meslekleri

No	Katılımcının mahlası	Yaşı	Öğrenim düzeyi	Dini	Esas mesleği ve ek işi
1	Andrej	49	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi
2	Danko	44	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi
3	Darko	49	Mesleki Lise	Ortodoks	Çiftçi + metal işçisi
4	Dejan	49	Mesleki Lise	Ortodoks	Çiftçi+ elektrikçi
5	Dragan	54	İlkokul	Ortodoks	Çiftçi
6	Filip	52	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi
7	Goran	41	İlkokul	Ortodoks	Çiftçi
8	Gordan	40	Mesleki Lise	Ortodoks	Çiftçi + bekçi

9	İgor	45	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi
10	İlija	44	Lise	Ortodoks	Çiftçi
11	İvan	46	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi
12	Jovan	47	İlkokul	Ortodoks	Çiftçi
13	Lazar	30	İlkokul	Ortodoks	Belediye işçisi
14	Ljubisa	47	İlkokul	Ortodoks	Çiftçi
15	Luka	45	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi
16	Marko	39	Mesleki Lise	Ortodoks	Memur
17	Mihajlo	45	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi+ maden işçisi
18	Milan	49	Ortaokul	Ortodoks	Belediye işçisi
19	Milent	59	Lise	Ortodoks	Çiftçi
20	Miloje	48	Mesleki Lise	Ortodoks	Çiftçi + maden işçisi
21	Nebojsa	48	Mesleki Lise	Ortodoks	Çiftçi
22	Nemanja	48	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi
23	Nenad	48	Mesleki Lise	Ortodoks	Çiftçi
24	Nikola	52	Lise	Ortodoks	Çiftçi
25	Pavle	45	İlkokul	Ortodoks	Çiftçi + maden işçisi
26	Ratko	48	Mesleki Lise	Ortodoks	Güvenlik görevlisi
27	Srdjan	45	Mesleki Lise	Ortodoks	Çiftçi + maden işçisi
28	Srecko	59	Mesleki Lise	Ortodoks	Oduncu
29	Vuk	48	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi
30	Zlatan	46	Ortaokul	Ortodoks	Çiftçi + maden işçisi
31	Zoran	48	Mesleki Lise	Ortodoks	Çiftçi

Kendileriyle mülakat yapılan tarihe kadar 42 kadından 6'sının çocuğu olmamış, diğerlerinin ise ortalama 3 çocuğu olmuştur. Böylelikle bu araştırma kapsamında incelenen evliliklerden toplamda 92 çocuk dünyaya gelmiştir.

Verilerin Analizi ve Yorumu

Mülakatların tamamlanmasının ardından mülakat ses kayıtları yazılı bir metin haline dönüştürülmüştür. Bunun ardından da bu metinlerde katılımcıların beyanları önce bir bütün halinde, ardından da ortaya çıkan konular (temalar) ve bunlara eşlik eden anlayışlar, niyetler, beklentiler ve sonuçlar dikkate alarak değerlendirilip, sınıflandırılmıştır. Bunun ardından da bu konular ve onlara eşlik eden anlayışlar, niyetler, beklentiler “vaka içi karşılaştırma” yapmaya izin verecek şekilde ana ve alt başlıklar halinde bir araya getirilmiştir. Bu işlemler yapılırken, kültürler arası evlilikler hakkındaki literatürde ön plana çıkan ve İkinci bölümde incelenmiş ve tarif edilmiş olan konular dikkate alınmıştır.

Zira bu çalışmada incelenmiş olan evliliklerin diğer kültürler arası evliliklerle olan benzerlik ve farklılıklarının anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi ancak böyle bir yaklaşım sayesinde mümkün olmaktadır. Dolayısıyla verilerin analiz edildiği ve karşılaştırıldığı diğer bölümlerde yer alan ana ve alt başlıklar bu şekilde oluşturulmuş olan konulara ve onların alt başlıklarına karşılık gelmektedir. Verilerin analizinde herhangi bir nitel analiz programı kullanılmamıştır.

Kendileriyle mülakat yapılan katılımcılardan yapılan alıntılarda anonimliklerini sağlayabilmek adına her birine bir mahlas ya da takma bir isim verilmiş, onların kim olduklarının tanınmamasına olabildiğince özen gösterilmiştir. Katılımcıların beyanlarından yapılan alıntılarda parantez içinde yazılan ifadeler ya araştırmacının katılımcılara yönelttiği soruları ya da anlatıyı daha anlaşılır hale getirmek için araştırmacı tarafından eklenmiş olan ifadeleri göstermektedir. Ancak, son kertede bu tür evliliklerin sayısının az olması, gerçekleştikleri bölgelerin isimleri az çok belli olduğundan ve ayrıca kendilerine erişimde belli bir kurumun aracılığına başvurulmuş olmasından dolayı anonimliğin mükemmel derecede sağlanabildiğini söylemek mümkün değildir.

İki farklı dilde yapılmış olan mülakatların bir üçüncü dile, yani Türkçeye tercümesinin de birtakım zorlukları olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle katılımcılardan yapılan alıntılarının tercümesinde lafzi (literal) tercüme stratejisi değil, bunların tabir ve anlam olarak Türkçede en uygun olabilecek karşılıklarının kullanılmasına çalışılmıştır.

ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ

Bu hususlar dikkate alınarak araştırma metni her bir bölümde genel olandan özel ve aktörlerin içinde yer aldıkları bağlama ve o bağlama özgü olana doğru olmak üzere, bu Giriş bölümünün akabinde sekiz bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci bölümün konusu aktörlerin (bu araştırma metninde öncelikli ve ağırlıklı olarak evlenen çiftlerin kendilerinin) kendi hal, arzu, istek, ihtiyaç ve eylemlerini içinde düşündükleri ve değerlendirdikleri toplumsal kurumlar ve bunların içini dolduran anlayışlar, kurallar ve değerler bağlamıdır. Onların beyanlarının içeriğinde ortaya çıktığı haliyle bu bağlam evlilik, eşlik, aile ve toplumsal cinsiyetin kurumsal olarak düzenlediği alan ve bunlara eşlik eden kültürel olgulardır. Bu bölümde literatürdeki bilgiler yardımı ile bu toplumsal

kurumların mahiyet bakımından ne oldukları, insan hayatında ne anlama geldikleri, farklı düzenlemelerinin neler olduklarından başlayarak Arnavut ve Sırp toplumlarında özel olarak nasıl bir görünüme sahip oldukları ele alınmaktadır. Ayrıca, araştırma verilerinden ortaya çıkan kimi sonuçlar da bu ve izleyen bölümlerde aynı zamanda olguların tarifinde veya onların farklı boyutlarının anlaşılması ve açıklanmasında birer kaynak olarak kullanılmaktadır.

Aynı takdim ilkelerine riayet edilerek ikinci bölümde bu kez özel bir evlilik türü olarak kültürler arası evlilikler olgusu incelenmektedir. Bu kapsamda bölüm içinde olgunun kendisi bakımından ne olduğunun tanımlanması, tarihsel gelişimi, evli çiftler arasında yaşanan sorunlar ve bunların ardından da evlenen çiftlerin özellikle evliliklerinin başlangıç safhasında yoğun bir şekilde yaşamış oldukları kültürel şok olgusunu anlamaya yarayacak hususlar ele alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünün konusu evliliğe giden süreçte ve evlilikleri sonrasında çiftleri kendi toplumlarının kolektif vicdanında suçlu olarak nitelendiren ve kendilerinin de kendi bireysel vicdanlarında yükünü taşımak zorunda kaldıkları Arnavut-Sırp çatışmasından doğan “hasım öteki” anlayışının tarihsel arka planı ve özellikle her iki ülkedeki milliyetçi duyguların oluşumu ve gelişimi bakımından nasıl bir öneme sahip olduğunun incelenmesidir. İki toplum arasındaki tarihsel çatışma ve gerilimlerin konuları aynı zamanda coğrafyalar ve onlar üzerinde yaşayan insanlar ve kaynaklar üzerinde siyasi ve iktisadi olduğu kadar sembolik bir mücadeleyi de içermektedir. Bu sembolik mücadele yukarıda işaret edildiği üzere bir anlamda kendi karşılığını evlilik yoluyla Arnavut kadınların Sırp erkeklere tabi kılınması gibi bir yorum ve anlayışa da yol açmakta yahut en azından bunu ima eden bir takım davranışlar evliliğe giden süreçte karşımıza çıkmaktadır. Eğer bu çalışmanın potansiyel okuyucuları sadece bağlama yakın bireylerden oluşan bir kitle olacak olsaydı bu üçüncü bölüm daha kısa fakat diğer ikisinin daha uzun yazılması da gerekebilirdi.

Çalışmanın dört, beş, altı ve yedinci bölümlerinde sırasıyla tarafların evliliğe giden süreçte tanışmaları, düğün-evlilik aşaması ve bir evli çift olarak kurdukları hayat ve geriye dönüp baktıklarında kendi evlilikleri hakkında yaptıkları değerlendirmeler ele alınmaktadır. Bu bölümlerde konular ve olayların seyri toplumsal ve kültürel etkenlerin

bireylerin karar ve eylemlerine nasıl etki ettiklerine işaret edilmek suretiyle anlatılmaktadır. Bu bölümlerde anlatım için izlenen yol basitçe bir tasvir olmaktan çok metodoloji tartışmalarında inşacılıkla özdeşleştirilen bir anlatım ve yorum stratejisi olarak rivayet stratejisidir. Tercih edilmiş olan rivayet stratejisi basitçe araştırmacının olaylardan çıkarmak istediği anlamın ifade edilmesi girişimi olmaktan çok incelenen evlilik olaylarında taraflarının beyanında yankılanan insan hallerinin ve bunlara eşlik eden duyguların belki en iyi böyle bir anlatım stratejisi ile anlatılabilmesi ile alakalıdır. Anlatılanların içeriği ve olayların seyrinden hareketle bu stratejinin göstermek istediği anlam ve sonuç esas itibarıyla şudur:

Bu araştırmada incelenen evlilik vakaları çetin, dramatik hatta trajik denilebilecek bir dizi olay ve gelişmenin ardından ve taraflarca, özellikle kadınlar tarafından tecrübe edilmiş ağır kültürel şoklar ve yine ağırlıklı olarak onlar tarafından ödenmiş ağır duygusal bedellerin sonucunda “durumla yüzleşme ve kabullenme” olarak tarif edilebilecek bir merhaleye evrilmiştir. Bu halin tarafları tam olarak mutlu edip etmediği belirsiz olsa da bu evlilikler sonucu doğmuş olan çocuklar evli çiftlerin evlenmek suretiyle elde etmeyi bekledikleri olumlu sonuçlardan birini temin etmekle kalmamış aynı zamanda Sırbistan’ın sosyalist sistemin çöküşü ardından demografik olarak boşalan kırsal hayatında yeniden bir canlanma için umut verici olmaya başlamış görünmektedir.

Çalışmanın sekizinci bölümünde ise sonuç olarak özgün bir tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamda gerçekleştirilmiş olan Arnavut-Sırp evliliklerinden öğrendiklerimizin kültürler arası evlilikler konusundaki bilgilerimize ne katkı sağladığı hususu ele alınmaktadır.

Bu genel girişin ardından izleyen bölümde ilk olarak evlilik, aile ve toplumsal cinsiyet rollerinin mahiyet ve anlamlarının ne oldukları ve özel olarak bu toplumsal kurumların Arnavut ve Sırp toplumlarında almış oldukları özel biçim ve içeriklerin neler oldukları hususu ele alınacaktır.

1. BÖLÜM

EVLİLİK, AİLE, TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE BALKANLARDA AİLE YAPISI

Çalışmanın Giriş bölümünde belirtildiği üzere, katılımcıların kendi evliliklerinin niçin ve nasilini içinde konumlandıkları ve eylemlerinin sonuçlarını gözetleyip değerlendirdikleri ilk bağlam evlilik, aile ve toplumsal cinsiyet rollerinin birbirlerine bağlandıkları ve eklemleştikleri toplumsal kurumlar bağlamıdır. Bu bağlam hemen her hususta olduğu üzere ne bütünüyle onların mensubu oldukları toplumlara has, ne de bütünüyle evrenseldir. Aksine toplumsal ve kültürel gerçeklik çoğu halde bu ikisi arasında ama her defasında bir tarihsellik boyutuna da sahip olarak belli bir yerde durmaktadır. Bu nedenle bu kurumların almış oldukları şekil ve içeriğin tarif edilmesine belli bir toplumun somut, ampirik tarihsel ve toplumsal bağlamından yapılan soyutlama ve genellemelerle başlamak yerine eldeki veriler yardımı ile farklı toplumlarda ve tarihsel dönemlerde mevcut olduğunu bildiğimiz örnekleri dikkate alarak çeşitliliği resmedebilecek daha genel bir çerçeve ile başlamak yerinde olacaktır.

1.1. EVLİLİK VE AİLE

Bir toplumsal olgu ve kurum olarak evlilik en genel anlamda “yetişkin bir erkek ile yetişkin bir kadın arasında toplumsal olarak tanınmış ve bazen de yasal olarak onanmış bir birlik, bağlaşmadır” (Jary ve Jary 1995: 387). Evlilik, tarihin farklı dönemlerinde, gerçekleştiği topluma, bu toplumun kültürüne ve dini inancına göre farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Tseng’e (1977: 93) göre, evlilik “iki kişinin, ortak hedeflere ve başarıya ulaşmak amacıyla birlikte yaşamayı ve birbirlerine uyum sağlamayı öğrendikleri bir süreçtir³“. Bu iki kişinin dâhil olduğu süreç sürekli değişmekte olup hiçbir toplumda, hiçbir zaman aynı olmamıştır. Toplumlar, üyelerine açık kurallar ve kısıtlamalar uygulayarak evlilik sistemini sürekli olarak düzenlemişler ve daha iyiye taşımaya çalışmışlardır. Bazı yerlerde eşcinsel evliliklere izin verilmiş, bazılarında kesin olarak

³Tercüme araştırmacı tarafından yapılmıştır.

yasaklanmıştır, ancak tarih boyunca, eşcinsel evliliklere izin verilen toplumlarda bile, çoğu evlilikler heteroseksüel olmuştur (Coontz, 2006: 28). İki bireyin birbirini sevmek, desteklemek, halef bırakmak ve kalıcı, uzun ömürlü bir yaşam tarzı oluşturmak için bir araya gelme ihtiyacı, evliliği insanoğlunun eşsiz bir birlikteliği haline getirmektedir.

Evliliğin nasıl ortaya çıktığına dair en yaygın mitlerden biri kadını koruma teorisine dayanmaktadır (protective theory). Bu teoriye göre, eski toplumdaki kadınlar ve çocuklar, erkeklerin yiyecek getirmesi, hayvan saldırılarından koruması olmadan hayatta kalamazlardı. Erkekler ise yemek sağlamak ve “kendi kadınlarını” korumak durumundalardı. Kadınlar, erkeklerin getirdiği yiyeceklerin karşılığında cinsel ilişki teklif ederek onları kendilerine bağlamayı hedeflerdi (Coontz, 2006: 35). Koruma teorisini destekleyenler, taş devrinde avcı erkekler ile evde saklanan ve çocuklara bakan kadınlar olacak şekilde, cinsiyetler arasında yapılan iş bölümünün hayatta kalma ve korunmanın en önemli yolu olduğunu dile getirmektedir (Coontz, 2006: 36).

İnsanlık tarihinde, evlilik sadece iki bireyin birlikteliği olmakla kalmayıp devlet çıkarlarını korumak gruplar ve toplumlar arasındaki düşmanlığı azaltmak, ailelerin sosyal ve ekonomik statüsünü yükseltmek veya belirli gruplara yarar sağlamak amacıyla bir strateji olarak da kullanılmıştır. Bu evliliklerde kadın, bu tür ilişkiler arasında düzenleyici bir bağ olarak kullanılan ana araçtır. Lévi-Strauss’a (1969: 485, 489) göre, “evlilik bir erkek ile bir kadın arasında değil, kadının aracı olduğu iki grup arasında” yapılmaktadır. Böylece iki birey arasındaki ilişkiye değil, onların temsil ettikleri iki farklı toplum arasındaki ilişkiye önem verilmektedir. Giddens’ta (1992: 39) XVIII. yüzyılın sonuna kadar modern dönem öncesi Avrupa’da evliliğin duygusal ilişkiler üzerine değil, iki farklı ailenin çıkarlarını baz alarak gerçekleştiğini ifade etmiştir. Aile üyeleri, gelin veya damat adayının sosyal ve ekonomik durumuna özel önem vererek evliliği tamamen rasyonel bir karar haline getirmiştir (Lindsey, 1990: 108).

Evliliklerin doğası XVIII. yüzyılın sonuna doğru değişerek romantik ilişkiler daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde insanlar sadece yüksek gelir ve sosyal statüye sahip olmayı değil, duygusal olarak tamamlanmış olmayı hedeflemeye başlamışlardır (Stone, 1977: 325). Bu dönemde evlilik farklı çıkarları önemsemeyen iki kişinin duygularını paylaştığı bir ilişki haline gelmişti. Ancak yüzyıllardır süregelen geleneksel

evlilik yapısının değişmesi kolay olmadığı için sevgiye dayanan evliliklerin kabulü çok yavaş olmuştur. Bazı toplumlar aşkı başarılı bir evliliğin en önemli bileşeni olarak görmüyordu. Hatta aşkın evlilik gerçekleştiikten sonra başladığı düşünülüyordu. Birçok kültüre göre, iki genç insan arasında aşk birbirini tanıdıktan sonra başlamakta ve dünyaya getirdikleri çocuklar bu aşkın daha fazla büyümesine neden olmaktadır. Coontz'un (2006: 19) atıfta bulunduğu bir Avrupa atasözüne göre, "aşk evliliği yapanlar iyi geceler ama kötü günler yaşarlar". Bu dönemde çıkarlar üzerine kurulan evliliklerin, aşk evliliklerine göre daha güvenli ve sağlıklı olduğu düşünülüyordu.

1800'lerin başlarında evlilik, siyasi veya ekonomik bir ittifaktan çok iki kişi arasında özel bir bağ olarak görülmeye başlanmıştır. Çıkarlar üzerine ve aile aracılığı ile yapılan evliliklerin yerini bireyler tarafından yapılan kişisel seçimler almıştır. XIX. yüzyılın yazarları, aşk olmadan yapılan evlilikleri her iki taraf için de bir olarak nitelendiriyordu trajedi (Coontz, 2005: 201). Böylece bu dönemin insanları daha fazla duygulara ve kişisel seçimlere yönelerek evlilik tarihinde önemli bir gelişmeye imza atmışlardı. 1960'ta doğum kontrol haplarının ortaya çıkışı, kadınların evlilik hayatında büyük bir değişikliğe neden olmuştur. Kadınlar artık üreme sürecini kontrol ederek cinsel yaşamlarında daha fazla özgürlük kazanmıştı. Bir çocuğun hayata gelmesinin kontrol edilmesiyle evli çiftlerin hayatları değişmiş ve birbirlerine daha fazla vakit ayırmaya başlamışlardı. 1960'lı, 70'li ve 80'li yıllarda erkeklerle eşit haklar, fırsatlar, iş olanakları, maaşlar yanında doğum kontrol hapi kullanma hakkı, kürtaj hakkı, boşanma hakkı isteyen feminist hareketler güçlenmeye başlamıştı. 1980 ve 90'larda meydana gelen büyük değişmeler, yeni değerler yaratarak evlilik değerleri sistemini de yenilemişti. Çiftler birlikte geçirdikleri kaliteli zamana odaklanarak duyguları ve cinsel hazzı daha fazla önemsiyorlardı (Segalen, 1986: 107). Günümüzde evlilikler, eski evlilik modellerinden farklı olarak daha fazla iletişim, kriz yönetimi becerileri ve anlayış gerektirmektedir (Markman vd., 2010: 4, 5). Bir evliliği iyi veya kötü yapan standartlar ve eşlerin üstlendiği görevler sürekli olarak değişmekte ve iyileşmekte ya da en azından böyle olduğu düşünülmektedir.

"Aile" kavramı, farklı kültürlere ait olan sözlüklerde ve bu konuyla ilgilenen bilim adamlarının çalışmalarında farklı şekillerde tanımlanmıştır. Eskiden bu tanım birbirleri ile kan bağı olan ve aynı evin içinde yaşayan veya evleri çok yakın olan grupları

kapsarken tarih boyunca kapsamı daralmış ve her geçen gün bu kavram daha az insanın bir evde yaşamasını anlatmak için kullanılmaktadır (Mead, 1975: 325). Eisenstein (1979: 48) aileyi sadece biyolojik bir birim olarak değil, toplumun en önemli sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal birimi olarak tanımlamıştır. Bu yıllarda, Avrupa ülkelerinde anne, baba ve çocuklarından meydana gelen sosyal bir birimden bahsedilmektedir. Bundan yola çıkarak “çekirdek aile” kavramı geliştirilmiştir. Sedgalen (1986: 13) evli bir çift ve çocuklarından bahsederken çekirdek aile tanımını kullanmıştır.

Latince “aile” kelimesi “babanın kontrolünde olan dünyanın, kölelerin, kadınların ve çocukların bütünü anlamına gelmektedir. Bu gruba egemen olan babadır ve yetkisi altındaki bireylerin çalışmaları ve kazanımları kendisine aittir⁴” (Delphy, 1970: 27). Bu tanıma göre aileler, hiyerarşinin başında baba veya erkek imajının olduğu bir sistem üzerine kurulmaktadır. Baba, aile üyeleri üzerinde bir otorite ve egemenlik figürü olarak rol almakta, toprağa, evlere ve hatta aile üyelerinin yaptığı işe ve kazandığı paraya sahiptir. Hiyerarşik olarak işleyen bu tür ailelerde Hirsch (2003: 98), saygıyı “aile hiyerarşisini kabul etmek için geliştirilmiş bir kod olarak” tanımlamıştır. Bu nedenle, üst kademelerde erkekler ve alt kademelerde kadınlar ve çocukların olduğu bu hiyerarşiye dayanarak, “yukarıdan” gelen otoritenin “aşağıdaki” insanlar tarafından kabul edilmesi bir saygı işareti olarak görülmekteydi. Aynı şekilde, kadınların, genç erkeklerin ve çocukların babanın yetkisine itaat ettiği Balkanlar’da da var olan geleneksel aile sistemlerinde korku kelimesi değil, saygı kelimesi kullanılmaktadır. Bu saygı aynı zamanda insanlara bazı ahlâki değerler dayatmıştır. Kadınlar tarafından kocaları karşısında yapılan saygısızlıklar ve genel olarak ailedeki itaatsizlik cezalandırılmıştır.

Geleneksel ailelerde her bir üye belli bir konuma sahip ve bu konuma bağlı olarak aile içindeki rolü, yapılacak işin türü, görev ve sorumlulukları çok iyi tanımlanmıştır. Bu aileler çok katı ahlâki ve geleneksel kural ve değerler çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Aileyi yöneten kişi evin bakımını yapmak, aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, oğullarının ve kızlarının evliliklerini ayarlamak ve genel olarak ailenin geçimini sağlamaktan sorumludur. Kadınlar ise temizlik, yemek pişirme, ailenin yaşlı üyelerine bakma, çocuk doğurma ve yetiştirme konularından sorumludur. Bu aileler iç

⁴ Vurgu orijinal metinde yer almaktadır.

içe geçmiş bir küre sistemi olarak düşünülürse erkekler dış küreyi, hayatın aktif faaliyetlerini, kadın ise kırılğan ve duyusal olan iç küreyi (evin küresini) oluşturmaktadır. Sokaklar erkeklerin oturup konuşabileceği ve kendilerine ait bir alan oluşturabileceği yer iken kadınların en güvenli olduğu yer evdir ve sadece bir erkeğin eşliğinde sokağa çıkabilmektedir (Hirsch, 2003: 99, 100). Ayrıca, geleneksel ailelerdeki genç kızların ve erkeklerin konumu belirlidir. Kızlar nasıl “kadın” olunduğunu, erkekler nasıl “adam” olunduğunu ve nasıl görevler üstleneceklerini aile büyüklerinden (dede, babaanne, anne, baba vb.) öğrenmektedir.

Sanborn’a (1977: 47) göre, geleneksel kadınların aile hakkındaki düşüncelerinin bazıları: katı ataerkil değerleri korumak, eşinin otoritesine boyun eğmek, eşini desteklemek ve her daim onun yanında kalmak, hayatını kocasına, çocuklarına ve evine adanmak ve ait olduğu toplumun geleneksel yükümlülüklerini yerine getirmektir. Ataerkil toplumsal sistemin dayattığı bu kavramlar, kadınlar arasında nesiller boyunca kendilerini tekrar etmektedir. Hem kadın hem de erkek, toplumun onlardan beklediği davranışlara uyum sağlamak ve belli bir rol üstlenmek zorundadır. Segalen’e (1986: 203) göre, kadın ve erkeğin yaptıkları işi seçmekte özgür olduğu hiç bir toplum yoktur. Her toplum, özellikle geleneksel olanlar, bireylerin konumlarını ve rollerini tanımlamıştır; her birey cinsiyetine göre kendi konumunu ve rolünü bulmak ve ona göre davranmak zorundadır.

Eisenstein’a (1979: 50) göre, ataerkillik, cinsiyete dayalı işbölümü nedeniyle zaman geçse de değerini yitirmemiştir. Geleneksel toplumlarla ilgili literatüre göre, toplum kadının bedenini bir üreme aracı olarak düşünmüştür. Kadının bedeninin “üreme aracı” olduğu kavramına, geleneksel toplumlarda çok rastlanmaktadır. Fakat modern toplumlarda da bu kavramın varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Kadının üreme organları, adet döngüsü, doğum ve bunlardan kaynaklanan fiziksel zayıflık, kadının erkeklerin korumasına ve yardımına muhtaç olan zayıf bir varlık olarak görülmesine neden olmuştur. Kadınların boyun eğmesinin ve toplumdaki ikincil statüsünün sebeplerinden biri bedeni ve bedeninin yerine getirdiği biyolojik işlevleridir. Böylece kadın, her kültürde “doğa”ya yakın, erkek ise “kültür”e doğadan daha fazla bağlı olarak görülmektedir ve şaşırtıcı bir şekilde, bu kültürel yapılar dünyadaki her toplumda hemen hemen aynı şekilde bulunmaktadır (Ortner, 1972: 10-12). Fakat bir kültürel anlayışı temsil eden bu bakış açısının doğru olmadığı da açıktır. Zira erkek ve kadın aynı derecede

hem doğaya hem de kültüre ait varlıklardır. Ortner'in düşüncesinin kronolojisine dayanarak yola çıkarsak (1972: 28) kadın doğaya erkekten daha yakın değildir - ikisinin de vicdanı vardır ve ikisi de ölümlüdür. Doğa, bu varlıkların her ikisine de eşit davranır, ancak bireyler kendilerini farklılaştırmak için çabalamaktadırlar.

Bu farklılaşma tarih boyunca, kadınlara karşı daha ayrıcalıklı olmaya çalışan erkeklerin çıkarına olmuştur. Ataerkillik, her zaman erkeklere toplumda özel bir yer sağlayan sosyal bir sistem olmuştur ve bu sistemin çöküşü, kendilerini bu sistemin içinde rahat hisseden erkekler için acı verici olabilir. Walby'e (1991) göre, ataerkil bir sistem altı ana bileşenden oluşmaktadır: ücretli iş, ev işleri, cinsellik, kültür, şiddet ve devlet. Birbiriyle kesişen bu altı yapı göz önüne alındığında, Walby ataerkilliği "erkeklerin kadınlara hükmettiği, onları bastırıldığı ve sömürdüğü sosyal yapılar ve uygulamalar sistemi" olarak tanımlamıştır (s. 20). Walby'nin ataerkillik tanımı sadece erkeklerin egemen olduğu aileler için geçerli değildir. Aynı zamanda ataerkillik yaşamın diğer alanlarında da görülmektedir. Ancak bu çalışmada dikkatimiz evlilik konusuna odaklandığından, evlilik içindeki ataerkil sistemin incelenmesine önem vermekle yetinilecektir.

Calvert'e göre ideal bir ataerkil evliliğin unsurları erkeklerin otoritesi ve kadınların buna itaatidir (2016: 8). Bu tür evliliklerde kadının yaşı, karakteri ve ailesinden kalan serveti, bir evlilikte eşine ne kadar boyun eğeceğini etkileyen etkenlerdir. Genç (20 yaşından küçük) ve fakir ailelerden gelen kadınlar, eşi veya eşinin ailesi tarafından daha fazla ezilmektedir. Bu tür evliliklerde, gelinin çok sayıda erkek kardeşi varsa, eşinin ailesi, erkek kardeşlerin evlilik içinde gizli bir güç olduğunu düşündüğü için, gelini çok fazla yormamaya özen göstermektedir. Ataerkillik asla bir evlilik prensibi olmamıştır (Calvert, 2016: 13), ancak sistemin bir parçası olarak bir nesilden diğerine aktarılırken kendini yeniden şekillendirmiş ve devam ettirmiştir. 1970'lere kadar "ataerkil sistem" teriminin çok fazla kullanımı olmamış (Delphy, 2016: 350), fakat 1970'lerde feminist hareketlerin bir sonucu olarak yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır.

1.2. CİNSİYET ROLLERİ VE BUNLARIN ATAERKİL VE MODERN AİLE SİSTEMLERİNE ETKİSİ

Cinsiyet rollerinden bağımsız bir aile sistemleri tarifi yapmak mümkün olmadığından bu rollerin mahiyeti ve aile sistemleri içinde nasıl istediği hakkında da kısa bir inceleme gereklidir. Toplumsal cinsiyet rolleri kültürel öğeler oldukları için, geliştirildikleri yer ve zamana göre değişmektedir. Bu roller çoğunlukla toplum tarafından bireylere dayatılan bir süreçte öğrenilir ve bireye belirli bir statü kazandırır. Neredeyse her kültürde, erkeklere verilen ayrıcalıklı statü ve kadınların ikincil rolü, toplumsal cinsiyet rollerinin ortak noktasıdır.

Her bireyin cinsiyeti, biyolojik kanıtlara dayanan bir yargıdır. “Erkek” veya “kadın” olarak doğmak, toplumun her iki cinsiyete de dayattığı “sosyal rolü” gerçekleştiriminin beklendiği anlamına gelir (Richmond-Abbott, 1983: 2). “Erkek” veya “kadın” olmak, kültürel kriterler üzerine yapılan ve bireylerin yaşadığı zaman ve yere göre değişen bir yargıdır (Oakley, 1985: 16). “Cinsiyet rolleri”, “erkek rolü” ve “kadın rolü” terimleri ilk kez 1940 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde akademik dünya bu toplumsal olgu konusunda aktif olmaya başlamış ve bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Margaret Mead, Talcott Parsons ve Simone de Beauvoir olmak üzere farklı çalışma alanlarından üç teorisyen, cinsiyet rollerinin çekirdek aileyle ilişkisini sorgulamıştır. Ancak Beauvoir’ın diğerlerinden farklı olarak fark ettiği şey, bu ilişkilerde gözlenen güç ve otoritenin kadınlara boyun eğdirmesidir (Connell, 1987: 31-32). West ve Zimmerman’a (1987: 137) göre, kadınlık ve erkeklik (doing gender) “kızlarla oğlanlar arasında, erkeklerle kadınlar arasında ne doğal, ne gerekli, ne de biyolojik olan bir fark yaratmak anlamına gelir”. Bu farklılıklar oluştuktan sonra, bir bireyin ait olduğu cinsiyetin yaşam tarzını belirlemek ve cinsiyet rollerinin gereksinimini güçlendirmek için kullanılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri hakkındaki literatürde ortak kanaat bu rollerin öğrenildiğini, sosyal olarak dayatıldığını ve toplumda sosyal bir statüyü temsil ettiği yönündedir. Walzer’a (2008: 6) göre, evlilik “toplumsal cinsiyet yaratma” (doing gender) yeridir. Evlilikle ilgili olarak, Hunt P. (1980: 10), ebeveynlerin çocuklarını genç yaşlardan beri paylaştıklarını, baba erkek çocuklarının cinsiyetine uygun “eğitimlerini”, annenin ise

kızların cinsiyetine uygun “eğitimlerini” üstlendiğini dile getirmektedir. Ebeveynler, çocukların cinsiyet ayrımı ve cinsiyete dayalı işbölümü konusunda mükemmel bir modeldir. Kız çocukları küçük yaştan beri bebeğe bakmanın, yemek yapmanın, ev işi yapmanın “kadınsı” olduğunu öğrenir (Richmond-Abbott, 1983: 225; Wollstonecraft, 1996: 33) ve birçok erkek aileyi besleme gibi “adamlar” için belirlenmiş olan işleri yapmanın “erkeksi” olduğunu öğrenir. Her ebeveynin davranış ve hareketleri, çocukların kafasında gelecekteki davranışları olarak kodlanmaktadır. Parsons’a (1959: 254-255) göre, Amerikan aile sisteminin görevi, erkek çocukları bağımsız yaşamaları için eğitmek ve hazırlamak, kızları ise evlendiğinde mümkün olduğu kadar evliliklerine bağımlı olacak şekilde eğitmektir. Çalışmamak, eve, eşine ve çocuklarına bakmak, kadınlara asla yüksek bir sosyal statü kazandıramaz; çünkü bu statüler, dışarıda çalışan ve eve ekmek parası getiren erkeklere aittir.

1950’lerde, bir erkeğin “evi geçindiren” ve bir kadını “ev hanımı” olarak göstermesi yaygın olmaya başlamıştır (Amato vd., 2007: 140). İç içe girmiş küre sisteminde erkekler dış küreyi ve kadınlar iç küreyi kapsamaktadır. Literatüre göre, evin içindeki kadın ve dışarıda çalışan erkek imajlarını tanımlayan cinsiyete dayalı işbölümü, endüstriyel üretimin gelişmesinden kaynaklanmaktadır (Hunt P., 1980: 32, 34; Pine, 1993: 233; Chodorow, 1979: 89; Oakley, 1985: 11; Richmond-Abbott, 1983: 221; Connell, 1987: 122). Bu açıdan bakıldığında, kapitalizmin ve imalat sanayinin gelişimi, işleri evden dışarıya taşıyarak ev temelli olan üretim tiplerini keskin bir şekilde azalttı. Değişim ürünleri sadece evin dışında “iş” olarak tanımlanmaya başladığı için ev artık bir işyeri olarak görülmemeye başladı. Erkekler fabrikalarda çalışarak aldıkları para ile evde baskın olmaya başlamış; evde kalan kadınlar ise güzellikleri, ev hanımı olma yetenekleri ve annelikleri ile egemen olmaya çalıştı (Richmond-Abbott, 1983: 221). Ev işleri parasal bir değere ya da toplumda belli bir statüye sahip olmadığından herkes bundan kaçınmayı seçerdi. Ev işleri üretken bir iş olarak düşünülmedikleri ve verimsiz olarak kabul edilmelerinden dolayı ücretsizdir ve bu nedenle değer sistemine girmemekte, yani pazarlanmamaktadır (Delphy, 2016: 215). Kapitalist bir toplumda, iş olarak bahsedilen bir şey para getirmezse, o zaman iş olarak kabul edilemez ve bir prestije sahip olamaz. Ücretli işler sosyal statüye ek olarak aile içindeki gücü ve aile içindeki işbölümünü de belirlemektedir (Connell, 1987: 125). Sonuç olarak, kadınlar erkeklere muhtaç olup

sosyal olarak değersiz sayılan işleri yapmak için dört duvar arasına hapsolürken; erkekler ikili bir rol oynadığı için geliri ile hem iç hem de dış küreye hükmetmektedir.

Kadınlar ve erkeklerin ailedeki rollerini anlatmak için iç ve dış küre kavramı anlayışının kapitalizmin doğuşu ve sınaî kalkınmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmış olabildiği düşünülmektedir. Fakat bu, kapitalizm öncesi dönemdeki aile yapısını kapsamadan belli bir dönemin aile yapısına odaklanmış bir düşüncedir. Oysa ki kapitalizm öncesi dönemde de erkekler yine evin dışında görülmektedir. Fakat bu sefer fabrikalarda çalışmak için değil, ağır tarım işlerini yapmak içindir. Kapitalizm öncesi dönemde de kadınlar evin temizliği, çocukların ve erkeklerin bakımı ve köyde kolay olduğu düşünülen diğer ev dışı işleri üstlenmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi cinsiyet rolleri, tarihin her döneminde gözlenmiştir ve bu rollerin kapitalist sistemin bir sonucu olarak ortaya çıktığını düşünmek, önceki birçok tarihsel ve sosyal gelişmeyi dikkate almamak demektir. Bu fikrin başka bir yanı daha vardır. Sanayileşme dönemi ile ortaya çıkan fabrikaların sadece erkekler için olmadığı, bazılarının sadece kadınların çalıştığı ve çok düşük ücret aldığı fabrikalar olduğu bilinmektedir. Çalışan kadınlar ikili bir role sahiptir, hem fabrikada çalışmakta hem de evdeki tüm sorumlulukları üstlenmektedirler. Birçok teorisyenin desteklediği, fabrikaların açılmasının bir sonucu olarak cinsiyet rollerinin ortaya çıktığı görüşü ancak toplumun orta ve üst tabakaları için geçerli olabilir. Alt tabaka için sanayileşme sırasında ev işleri ile ilgilenmek lüks sayılan bir seçenek olmuştur. Ancak, sınaî gelişimin ailelerde yarattığı büyük değişim inkar edilemez. Bu değişim bahsedilen iç ve dış küreleri daha da belirgin bir şekilde ayıran sebeplerden biri olabilir. Erkeklerin ailedeki otoritesinde başka bir değişiklik de görülmektedir. Erkekler daha önce geleneklere dayanarak otoritelerini devam ettirirdi ve kadınlar var olan hiyerarşik sisteme uymak zorundaydı. Fakat sanayinin gelişmesiyle birlikte erkekler sağladıkları gelirden dolayı yeni bir otorite boyutuna ulaşmıştır. Kadınlar ise evde yaptıkları işlerden para kazanmamaları nedeniyle erkeklere ekonomik anlamda daha bağımlı olmuştur.

İngiliz yazar ve filozof Mary Wollstonecraft 1792 yılında yayınladığı *Kadının Haklarının Gereçlendirilmesi (A Vindication of the Rights of Woman)* başlıklı eserinde kadınların erkeklere boyun eğmesi konusunu ele aldı ve bu durumun kadınların eğitim eksikliğinden kaynaklandığı ve ortadan kaldırılabilmesi için de eğitimde kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasının gerektiğinde öne sürdü. Wollstonecraft bu çağrıyla yaptığı zamandan, bu

yöndeki değişikliklerin ortaya çıkmaya başlamasına kadar uzun yıllar geçti. XIX. yüzyılın sonunda, eşit haklar doktrini, Avrupa ve Kuzey Amerika’da feminist seferberliği teşvik etti. 1920’den bu yana, bu ülkelerdeki kadınlar mülkiyet, eğitim, boşanma ve oy kullanma hakkını aramaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği sosyalist ülkelerde de tartışma konusu olmuştur. Feminist hareketlerin amacı, kadınları ev ve anneliğin hayatlarının merkezi olduğu fikrinden kurtarmaktı. Kadının eğitimi ve istihdamı, onu erkeklere olan bağımlılığından kurtardı. Kadınların yaptıkları işlerden para kazanması ve boşanmalar aile içindeki cinsiyet rollerinde büyük değişiklikler yarattı (Becker, 1993: 55). 1970 ve 1980’lerde cinsiyetle ilgili düşüncelerde birçok değişiklik oldu, ancak 1990’lardan 2000’lere kadar bir azalma yaşandı. 2000’li yıllardan sonra, tekrar değişimler görülse de 1980’lerdeki gibi olmadı. Cotter vd.,’ne (2011: 285-287) göre, yavaş hareket eden bu değişimin sebebi, yeni bir kültürün inşa edilmesidir. Bu kültürde cinsiyet eşitliği ve geleneksel annelik rollerini bir araya getiren “temel eşitlik” durumu gözlenmektedir. Araştırmacılar, kadının hem anne hem de kariyer kadını rollerinin gereğini yerine getirmeye çalışırken stres yaşadığını söyleyerek bu durumu açıklamaya çalışmaktadır. Popüler kültür, bir kadının çocukları büyütme için evde kalarak kariyerini terk etmesini haklı bir neden olarak sunarak geleneksel cinsiyet rollerini tekrar harekete geçirdi. Fakat bu kez “kadının evdeki rolü”, erkeklerin kariyerini desteklemek için değil, çocuk yetiştirme adına haklı çıkarıldı (Cotter vd., 2011: 285).

Böylece cinsiyet rollerinde bir değişiklik olduğunu söyleyebiliriz. İyi eğitilmiş fakat çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi için evde kalmayı “seçen” bir kadın, öte yandan kadının konumunu anlayan ve ailesine destek olmak için çalışan bir erkek modeli sunuldu. Geleneksel cinsiyet rollerinden, sanayileşme sonrası cinsiyet rollerine ve ötesine, zaman içinde sürekli değişen ve yumuşayan roller ortaya çıkmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, erkeklerin otoritesi de zamanla değişerek azalmıştır. Ancak bu konuda bir genelleme yapılamaz, çünkü bazı ülkeler ve kültürlerde bu otorite geleneksel seviyelerdekine benzer şekilde devam ederken bazılarında çok daha yumuşamış hallerine de rastlanmaktadır.

1.3. CINSİYET ROLLERİNİN EVLİLİK KALİTESİNE VE BİREYLERİN MUTLULUĞUNA ETKİSİ

Genel bir kanaatte göre, toplum, evliliği kadının hayatında kaçınılmaz bir gerçeğe dönüştürüp onu yaşamının merkezi haline getirmiştir. Simone de Beauvoir, “çoğu kadın evli ya da bir kere evlenip boşanmıştır, diğerleri de evlenmeyi planlar veya evli olmadığı için üzülürler” diye yazar (Beauvoir, 1968: 415). Kadınlara atfedilen bu evlilik zorunluluğu, her toplumda kadının varlığına anlam kazandıran bir eylem olarak gözlemlenmektedir. Bir kadın evlenmezse “koca bulamayan kız”, “evde kalmış” gibi sosyal damgalar hayatının bir parçası olup çok ciddi psikolojik hasara yol açmaktadır. Gove’e (1972: 36) göre, bir erkeğin bekâr olmasını kişisel karar, bir kadının bekâr olmasını “kısmet” meselesi olarak tanımlayarak daha da ileri gider. Bu görüşe göre, bekâr bir kadının kadersiz ve sefil olduğu düşünülürken, bekâr bir erkeğin evlenmeme kararı bir seçim olarak kabul edilmektedir. Richmond-Abbott (1983: 229), Amerikan kültüründe bekâr bir kadına “bekâr olmaktansa ölü olması daha iyidir” gözüyle bakıldığını açıklar. Ancak dünyada kaç kültürde bu zihniyetin var olduğu ve günümüzde de kaç farklı ülkede fiilen geçerli ve güçlü olduğu sorulmalıdır. Toplum, evliliğin ve kadınların hayatındaki önemi konusunda ısrar etse de araştırmalar erkeklerin evlilikte kadınlardan daha mutlu olduğunu göstermektedir. Literatüre göre, evli erkekler daha uzun yaşar, daha sağlıklıdır, intihar olayları daha az olasıdır ve genel olarak zihinsel sağlıkları daha iyidir. Evli kadınlar ise bekâr kadınlarla kıyasla daha stresli, daha fazla depresyon yaşar ve daha az mutlu olurlar (Gove, 1972; Amato vd., 2007: 169; Kondel vd., 2005: 70; Moss ve Willoughby, 2016;).

Cancian’a göre evlilik kadınlar için “görev” olarak görülmeyle kalmayıp kırılabilirliği nedeniyle aşk, kadınların “işi” olarak sunulmaktadır. Aşk kavramı, iki cinsiyet arasındaki his, duygusallık, bağlılık olarak ancak kadın figürü ile tanımlanabilir. Kadınlar aşık olabilir, erkekler olamaz; iş yapmak erkeklerin yeteneği, aşk ise kadınların yeteneğidir (1986: 696, 698). Ancak Cancian’ın bu ifadesinin verili bir kültürde geçerli bir anlayışa dayanarak yapılmış aşırı bir genelleme olduğunu da belirtmesi gerekir.

Bir kadının evlilikteki mutsuzluğu, cinsiyet rollerinin eşiyle paylaşılmasından kaynaklanabilir. Cinsiyet rolleri çift ilişkilerinin baskın bir özelliği olduğu için, evlilik öncesi, evlilik esnasında veya evlilik sonrası gibi ilişkinin herhangi bir aşamasında, eşlerin cinsiyet rolleri hakkındaki düşüncelerini tartışmaları önem arz etmektedir (Lucier-Greer ve Adler-Baeder, 2011: 241). Her bireyin evlilik içindeki rolünü anlama şekli evlilik kalitesi için çok önemlidir. Genç çiftlerle yapılan çalışmalar, cinsiyet eşitliğini savunan erkeklerin mutlu bir evliliğe sahip olduğunu ve boşanma ihtimalinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Amato ve Booth, 1995; Kaufman, 2000; Guilbert vd., 2000: 129). Ayrıca, bu erkekler rutin ev işlerini yapma, eşlerine yardımcı olma ve çocuklarla ilgilenme eğilimi gösterirler. Daha geleneksel olan erkekler, “kadının görevi” olarak gördükleri herhangi bir işte çok az yer alırlar; bu nedenle ev işlerini yapma, eşlerine yardım etme veya bebeğe bakma gibi işlerle ilgilenmezler.

Cinsiyet rolleri sadece evliliğin kalitesi için önemli değildir. Aynı zamanda kadın ve erkeğin ebeveynliği görme şeklini de etkiler (Kaufman, 2000: 140). Eşitlik taraftarı olan erkekler (egalitarian men) çocuk sahibi olmak isterler, çünkü çocuk yetiştirme sorumluluğunu ortak bir görev olarak görürler ve bu görevden kaçmaya çalışmazlar. Oysa geleneksel erkekler çocuk sahibi olmak istediğinde, yetiştirme sorumluluğunu kadının bir görevi olarak düşündükleri için bu sorumluluğa ortak olmazlar. Erkeklerin sadece geleneksel rolünü üstlendiği ve kadınlarında ev hanımı olarak temizlik yapmak ve çocuk bakmak gibi işler monotonluğa neden olabilir. Ayrıca evde yaptıkları işler zor olsa da kadınlar bu durumda yeterince değer görmeyebilir. Evlilikte cinsiyet rollerinin eşit olarak paylaşılmaması evlilik hayatında olumsuzluk, uzaklaşma ve krize neden olabilir. Cinsiyet rollerinin evlilik kalitesi üzerindeki etkileri sadece genç çiftlerde görülmemektedir. Kaufman ve Tuniguchi (2006) cinsiyet rollerinin ileriki dönemlerinde (50’li yaşlardan sonra) evliliği nasıl etkileyebileceğini incelemiştir. Gençliğinde eşitlik taraftarı olan erkeklerin bu bakış açısının, daha sonra mutlu bir evlilik kurmalarına etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Aksine, gençliklerinde geleneksel eğilimleri olan erkekler, çok mutlu olmayan bir evlilik hayatı inşa etmişlerdir (Allen ve Webster, 2001: 911-914).

Hochschild ve Machung (2012: 50) tarafından evlilikte cinsiyet rollerinin paylaşılması ve kadınların rolü üzerine yapılan araştırmanın bir katılımcısı: “Cinsel ilişki yaşarken eşimin sevgisini hissediyorum. Bana yemek yaptığında ya da evde temizlik yaptığında

sevildiğimi hissediyorum. O da hoşuma gittiğini bildiği için yapıyor” diye cevap verir. Bu cevaba bakıldığında cinsiyet rollerinin eşit olarak paylaşılmasının kadınlar için çok daha fazla önem arz ettiği söylenebilir. Bir ailede işlerin eşit olarak paylaşılması, kadının ruh sağlığında önemli bir unsur gibi görünmektedir. Erkeklerin geleneksel cinsiyet yükümlülüklerinden kurtulması ve evi işten sonra dinlenme yeri olarak düşünmek yerine, eşiyle ev işlerini paylaşması, o güne kadar başarısız dengelerin kurulmasına yol açacaktır. Evliliklerinde bu dengeyi arayan kadınların, eşlerinden alabilecekleri yardım konusunda düşük beklentileri var gibi görünmektedir. Bu düşünce, kadınların evlilik, aile kurma, çocuk sahibi olma planlarını erteleyerek daha çok kendilerine odaklanmasına neden olur.

Evlilikteki cinsiyet rolleri farklı boyutlarda incelenmiştir. Fishman (1978), çiftlerin karşılıklı konuşmaları hakkında bir çalışma yapmıştır. Çalışma, konuşmalarda eşit olmayan bir iş bölümü (the division of labor in conversation) olduğu sonucuna varır. Kadınlar konuşurken daha fazla “iş” yapar, “sohbeti daha dikkatli dinlerler” ve konuyu uzatırlar, erkekler ise bunun tam tersini yapar (Fishman, 1978: 98). Bu çalışmaya göre, erkekler daha ayrıcalıklıdır. Kadınlar tarafından başlatılan konuşmalar çoğu zaman erkeklerin dikkatini çekmez ve erkekler kısa cevaplar vererek konuşmayı hızla bitirirler. Erkeklerin açtığı konular ise kadınlar tarafından önemsendiği için daha uzun konuşulur ve daha başarılı olur.

Cinsiyet rolleri zaman içinde ve geliştikleri kültürlere göre değişmiştir. Robinson (2007: 486), bu rolleri cinsiyetler arasında haksız güç ve işbölümüne dayanarak inşa edilmiş tarihi kompozisyonlar olarak nitelendirir. Neredeyse her kültürde bu eşitsiz güç ya da işbölümünün sonucu olarak, en yüksek sosyal rol ve statü erkeklere aittir. Cinsiyet rollerinden kaçınmak mümkün mü? Toplumun cinsiyet rolleri yaratmaması mümkün mü? West ve Zimmerman’a (1987: 146) göre, bu kaçınılmazdır çünkü toplum, bireylerini ait oldukları cinsiyet kategorisine göre ayırdığı için kaçınılmaz hale gelir. Cinsiyete dayalı ayırım, bireyin otomatik olarak toplumun kendisinden olan beklentilerine girmesini sağlar. Cinsiyetinden “sapan” her birey, reddedilerek ve hor görülerek toplum tarafından kınanır. Amerika ve Avrupa ülkelerindeki çeşitli hareketlerin toplumsal cinsiyet ayrımcılığının kaldırılması konusunda toplum bilincini artırmaya başlamasına rağmen, değişimler çok yavaş gelişmektedir.

Günümüzde farklı kültürlerden gelen bireylerin yaptıkları kültürel olarak heterojen evlilikler, cinsiyet rolleri üzerine geleneksel düşüncelerden uzak kalsa da, geleneksel cinsiyet rolleri üzerine kurulan evlilikleri sürdüren kültürler kolayca bulunabilir. Modern evliliklerin tamamen cinsiyet eşitliğine sahip olduğunu söylemek yanlış olur (Amato vd., 2007: 173). Hala bu hedeften çok uzak olduğumuz söylenebilir. Mary Wollstonecraft iki buçuk yüzyıl önce kadının toplumdaki bu ikili rolüne değinmiştir. Kadınların toplumdaki konumunun ne kadar yavaş yükseldiği incelenirse (burada sadece Amerika ve Avrupa ülkeleri düşünülmemeli, kadınların hala geleneksel roller yapmaya zorlandığı kırsal yerler olduğu düşünülmeli), toplumun bireyleri cinsiyetlere göre sınıflandırmaya son vermesi belki iki buçuk yüzyıl daha sürecektir. Ama eğer bu başarılırsa, kadınlar biyolojik olarak “dişi” olmaya devam edecek, ancak bu tanım onlara toplumdaki belirli görevleri yüklemek için kültürel bir anlam taşımayacaktır.

1.4. KÖY TOPLUMLARI VE BALKANLARDA GELENEKSEL AİLE SİSTEMİ

1.4.1. Köy Topluları

Antropoloji alanında köy topluları ve köylüler hakkında zengin bir literatür bulunmaktadır. Araştırmacılar arasında “köy toplumu” olarak adlandırılacak toplum ve “köylü” tanımı konusunda çok fazla tartışma vardır. Köy yaşamının dinamiklerini, geçim kaynaklarını, köylülerin kültürlerini, karşılaştıkları güçlükleri ve aile organizasyonunu inceleyen bilim adamları, köylü, köy ve köy kültürü kavramlarına farklı şekillerde tanımlamışlardır. Foster (1953: 170), halk kültürünü (folk culture) “belirli bir köy, kasaba ya da belirli bir bölgedeki insanların bazılarının ya da hepsinin yaşam tarzı” olarak tanımlarken köy toplumunu (folk society) “toplumun kültürü ile karakterize edilen bir grup” olarak tanımlamıştır. Her uygarlığın kültürünün temeli geleneksel toplumlarda, köy yaşamında bulunmaktadır. Redfield, köy kültürünü belirli bir ülkenin genel kültürünün bir parçası olarak görmüştür. Ona göre, köy kültürünün tarihi özerk bir hikâye veya sadece yerel bir hikâye değildir. Bu kültür ait olduğu medeniyet tarihinin bir parçasıdır (1956: 69). Köylü ailesinde, her üyenin işi, otoritesi ve rol, yıllar içinde iyi tanımlanmış ve bu aileler birbirine bağlı bir sosyal grup olarak işlev görmektedir. Shanin

(1987: 3), köylüleri “basit teçhizat ve ailelerinin emeği ile temel olarak kişisel tüketimleri için üreten küçük tarım üreticileri” olarak tanımlamıştır.

Bazı araştırmacılar, köyü, şehirlerden etkilenmeyen, kendini izole etmiş bir bölge olarak görmüştür (Redfield, 1956; Diaz ve Potter, 1967). Diaz ve Potter’a (1967: 161) göre, bir köy, bize ilk bakışta, evlerin komşulardan arazilerle ayrıldığı sosyal bir izolasyon olarak sunulmaktadır. Köyün izolasyonu, köylülerin geleneksel yaşam tarzını canlı olarak ve değişmeden sürdürmelerini sağlamaktadır (Sönmez, 1986: 24). Bu “izolasyon” içerisinde, önemli yaşam faaliyetleri gerçekleşmektedir. Stirling (1987: 42) köylüleri muhafazakâr olarak değerlendirmiştir. Bunun nedeni, günlük iletişimlerin ve temasların kendilerine benzeyen ve aynı değerleri paylaşan insanlarla olduğu bir toplumda yaşamalarıdır. Bu toplumda her hareket yüksek ahlâki ilkelere dayanmaktadır. Küreselleşme çağında, göç nedeniyle büyük demografik değişiklikler ve kırsal kesimde yaşayan bireylerin buradan ayrılma isteğinden dolayı köyün bu uzun izolasyondan çıktığı ve şehirden gelen farklı kültürleri benimsemek için sürekli çaba gösterdiğini söyleyebiliriz. Köydeki insanların gözünde şehirlerin ayrı bir ışıltısı ve çekici havası vardır.

1950’lerde kapitalizmin tarım ekonomisine girmesi, işlerin yeniden düzenlenmesi gerektiği anlamına geliyordu (Segalen, 1986: 209). Sanayi toplumu, ikamet yeri ile iş yeri arasında temel bir ayrılık getirdi. İş yerinin evin içinden (üretim temel birimi olarak) evin dışına taşınması, kırsal toplumlarda aile sistemini de etkiledi. Günümüzde yaygın olarak kabul edildiği gibi, aile sisteminin büyük (çok üyeli) ailelerden çekirdek aileye doğru gitmesi sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi öncesi dönemdeki Batılı aileler tipik olarak hane halkı evli çift, onların çocukları (çocuklardan bazıları evli olabilir), torun ve diğer aile üyelerinden oluşmaktadır (Cherlin, 1983: 52)⁵. Dönüşüm sadece ailenin yapısı içinde değil aynı zamanda aile üyeleri arasındaki ilişkilerde de gözlemlendi. Stone (1977: 800) 1500-1800 dönemi boyunca İngiliz aileleriyle ilgili yaptığı bir araştırmada 17. yüzyılın başında aile içindeki ilişkilerde büyük değişikliklerin olduğu sonucuna varmıştır. Ata veya yaşlı otoritesinden dolayı daha

⁵Ayrıca geleneksel aile yapısının analizi için bkz. Alter, 2013.

mesafeli olan ilişkiler, daha samimi ve yakın ilişkilere dönüştü. Çekirdek aile, aile üyelerini birbirine daha yakın bağlamış gibi görünüyor.

1.4.2. Balkanlarda Geleneksel Aile Sistemi

1950’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa’da geleneksel aile yapısında meydana gelen değişiklikler Balkanları da etkiledi. Bu dönem bölgedeki güçlü Sovyet etkisi ile çakıştı. Balkan ülkelerinin liderleri, hükümet modelinin sanayileşme ile güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu Sovyet ülkelerinin kuruluşlarını örnek alıyorlardı. Yeni fabrikaların açılması ve inşaat sektörü, köy alanları da dâhil olmak üzere daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyuyordu. Yeni politikalar çerçevesinde sanayileşme hem erkekler hem de kadınlar için iş alanları yarattı. Değişikliklerin kırsal alanlardaki ailelerden ziyade şehirlerdeki aileleri daha fazla etkilediği görülmekteydi. Köylerdeki değişimin iç demografik hareketler nedeniyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Özel mülkiyet ihtiyacı, nesillerin aynı çatı altında yaşadığı, ortak bir mülkle, birlikte çalışma ve aynı yemeği paylaşma ilkesinin hüküm sürdüğü önceki dönemlerin aksine daha belirgin hale gelmiştir. Ailedeki erkekler meşru paylarını istemeye başladılar (bu dönemde kadın henüz ailenin bir parçası olarak görülmezdi). Evin reisi, mülk ve hayvanlarını oğulları arasında adaletle bölebilmeliydi. Yeni yapıda her ailenin evli çifti, çocukları, kocanın ebeveynleri ve evli olmayan kardeşleri vardı. Bu değişikliklerden önce köy, evin reisi tarafından uygulanan katı ahlâki kodlar nedeniyle farklı bir organizasyona sahipti.

Literatüre göre geleneksel Balkan ailesi birkaç nesilden oluşan büyük bir ailedir. Bu tür aileler kalıtsal ve yazılı olmayan ahlâki kurallara göre hayatlarını sürdürmüşlerdir. Aile içindeki hiyerarşi sistemi iyi organize olmuştur. Bu, birçok neslin birlikte yaşayabilmesinin ana nedeni olabilir. Balkanlardaki bazı ülkelerde bu ailelere “zadruga” adı verildi ve geleneksel toplumun baskın aile modeli idi. Büyük aileler Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan’da görülmekteydi (Todorova, 1983; Durham, 1985; Erlich, 1966; Balıkçı, 1965; Simić, 1983; Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972; Gruber, 2012: 374; Flere ve Klanjšek, 2013: 250; Tirta, 2001). Arnavutluk’ta Slav kültürüne ait “zadruga” terimi yerine “büyük ev” (shtëpi të mëdha) ifadesi kullanılırdı. *Zadruga* terimi başlangıçta Sırp sözlüğünde

1818’de Karadžić baskısında geçmiştir. Karadžić şu ifadeleri kullanır; “Sırpaların yaşam modeli çoğunlukla *zadruga*’tır. Bir evde dört ila beş evli adam vardır. Sadece bir evliliği olan aileler nadirdir” (Vuk Karadžić, 1967: 63-64; aktaran Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972: 16).

Yugoslavya’daki geleneksel aileleri inceleyen Erlich’in (1966) çalışmasına göre, “*zadruga* aile sistemi Slovenya ve Bulgaristan’ın bazı bölgeleri hariç tüm Yugoslavya ülkelerinde bulunur. Sırp-Hırvatça *zadruga* sözcüğünün anlamı “topluluk’tur” (Erlich, 1966: 32). Goodsell’in Slav ailesiyle ilgili daha sonraki çalışması *zadruga* adlı bu aile sistemine atıfta bulunacaktır. O *zadruga*’yı şöyle tanımlamaktadır: “Slavlar arasındaki köy toplulukları akraba gruplarıdır ve bu onların anlamında “aile”dir. Bu köylerde birkaç kuşak aynı evde yaşıyor ve ortak topraklarında birlikte çalışıyorlar” (1974: 1).

19. yüzyıldaki Sırp köylerinin sosyal yapısının temsilini sunabilmek için, yine Karadžić âliminin yazılarına başvurmak gerekir. Ona göre “Sırp köyleri dağların ortasında ve bazen de ormanların içindedir. Her ev, tüm üyelerin birlikte çalıştığı ve birlikte yemek yediği bir topluluktan oluşur. Her evin faaliyetlerini ve arazinin bakımını yöneten bir ev sahibi vardır” (Karadžić, 1967; aktaran Halpern ve Kerewsky-Halpern 1972: 12-16). Aynı senaryo Arnavutluk köylerinde de görülebilir. Köylüler yaşamak için ihtiyaç duydukları her şeyi üretiyorlar, şehirden satın aldıkları özel eşyalar dışında ihtiyaçlarını karşılıyorlar.

Arnavutluk’taki aile sistemi diğer Balkan ülkelerinden çok da farklı değildir. Birçok çalışma Arnavutluk’ta büyük ailelerin varlığını göstermektedir (Lane, W., 1922: 107; Waal, 2005: 85; Milani, 1995: 73; Durham, 1985: 33). Araştırmalar, aynı evde yaşayan en az üç kuşaktan ve yirmiye kadar kişiden bahseder. Aile içindeki hiyerarşi, Arnavutluk’taki ailelerde olduğu gibi, Sırbistan’da ve Balkanlar’daki diğer bölgelerde de “aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır”. Otorite ve güç, kadınlar ve çocukların takip ettiği birincil rolü üstlenen erkeklere aittir. Kadınlar aile işlevlerini yerine getirirken ev içinde ve dışında ağır işler yapmış olsalar da, her zaman erkek figürünün otoritesi altında ve ikinci sırada yer almışlardır. Evin reisi olan erkek ailenin baş figürüdür; her şey ondan talep edilir, işbölümünü o yönetir ve hane halkının sorumluluğunun çoğunu o taşır. Evin hanımı, çocukların ve erkeklerin yemeklerini pişirme, temizlik ve bakımına ilişkin yükümlülükleri yerine getiren evin içindeki ikincil figürdür.

Geleneksel Arnavut toplumunda ayırt edici unsur Kanun'dur. Arnavutluk'ta asıl işlevi, anlaşmazlık durumlarında aile veya akrabalık üyeleri arasındaki ilişkiyi kontrol etmek ve düzenlemek olan üç Kanun vardı ve bunlara esas olarak kan davasında (gjakmarrje) başvurulurdu (Dervishi, 2014: 51). Skenderbeu Kanunu Orta Arnavutluk'ta, Lekë Dukagjin Kanunu Kuzey Arnavutluk'ta, Labëria ve bitişik bölgelerde ise Labëria Kanunu uygulandı. Arnavutluk'un kuzey dağlarında uygulanan Kanun, içeriğinden dolayı en sert ve en katı olarak kabul edilir. Leka Kanunu (adını Kuzey dağlarının sakinlerinden alır) ataerkilliğe yasal - örfi bir temel sağlamıştır. Bu konu daha sonra 5. ve 6. Bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Arnavutluk'un dağlık vadilerde izole halde yaşayan kuzey kabileleri, bölgenin diğer unsurları ile daha az temas etmişti ve yüzyıllar boyunca geleneksel yasalarını geliştirmişlerdi. Arnavutluk'un kuzeyindeki geleneksel yasa, Kanun olarak bilinen yasadır ve öyle kabul görmüştür (Elsie, 2012: 1). Lekë Dukagini'nin Kanunu'nun 29. maddesinde (Nye i Njizetenandë) kadının herhangi bir yeri ya da değeri yoktur ve kadın "yük çuvalı" (grueja asht shakull per me bajtë) şeklinde tasvir edilmiştir. Bunun anlamı, koca evinde olduğu sürece çocukları taşıma rolüdür. Kanun, erkekleri, eşlerine istedikleri gibi davranabilecekleri terk edilmiş bir mülk olarak düşünmeye yöneltti. Lekë Dukagini Kanunu'nun 13.maddesinin &32⁶. ve &33. paragraflarında erkeğin karısına ve kadının kocasına karşı görevleri açıklanır. Erkeğin görevleri, eşinin kıyafetlerini, yiyeceklerini ve namusunu korunmasını içerirken; kadının kocasına karşı görevleri, kendi namusunu korumak, şikâyet etmeden hizmet etmek, boyun eğmek, çocuklara bakmak, eşinin kıyafetlerini hazırlamak, çocuklarının evliliklerine müdahale etmemek gibi sayısız görevleri ve yükümlülükleri içermektedir. Nişan ve evliliklerin sadece kocanın yetki alanında olduğu ve ne anne ne de çocukların eş seçerken söz sahibi olamayacakları anlaşılmaktadır.

Kanun'un uygulaması yüzyıllardır devam etmiştir. Komünist sistem, Kanun'u ortadan kaldırmak için reformlar gerçekleştirdi, ancak kırsal bölgelerde yaşayanlar kendi aralarındaki anlaşmazlıkları Kanun aracılığıyla çözmeye devam ettiler. Dahası komünist sistemin çöküşünün ardından bir anlamda Kanun'a bir geri dönüş olduğunu da söylemek

⁶Orijinal kaynakta paragraflar bu şekilde gösterildiği için burada da aynı şekilde yazılmıştır.

mümkün görünmektedir. Bunun bir örneği Voell'in (2003) komünist sistemin çöküşünü izleyen on yıl içinde kuzey Arnavutluk'tan göçerek ülkenin başkenti Tiran'ın kenar mahallesi olan Bathore'ye yerleşmiş olan göçmenler arasında yaptığı ve özel olarak hırsızlık ve toprak anlaşmazlıklarının nasıl çözümlendiği konusunu incelediği bir araştırmada görülmektedir. Voell'e göre, Kanun Bourdieu'nun tarif ettiği anlamda bu kırsal göçmenlerin habitusu olarak düşünülebilir. Ona göre, Kanun soyut bir kurallar manzumesi değil, özgün bir sosyo-ekonomik bağlamın ürettiği ve değerler, toplumsal eylem ve günlük hayatın idaresi için genel bir kılavuzdur. Bathore mahallesinin sakinleri hırsızlık yahut arazi anlaşmazlıkları söz konusu olduğunda bu anlaşmazlıkları polis veya adli kurumlara taşımamakta, aksine sorunlarını Kanun'un tarif ettiği usul ve ilkelere göre çözmektedirler (Voell 2003: 96-99). Bu vasıfları ile Kanun Tönnies'in (bkz. Heberle 1948: 153-155) "ortak alışkanlıklara dayanan" normlar olarak tarif ettiği töreye (customs) karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, bugün itibariyle Kanun gayri-resmi bir nomlar bütününe karşılık geliyor olsa onun normları daha önce uygulanmış olduğu bölgelerin sakinlerinin kültürel anlayış ve toplumsal davranışlarına derinlemesine nüfuz etmiş ve toplumsal olarak hala geçerli normlar arasında yer almaktadır.

Geleneksel aile modelinde evlilikler, Arnavutluk ve Sırbistan da dâhil olmak üzere birçok Balkan ülkesinde görücü usulü ile yapılırdı. Aile sadece eş seçimi ile ilgili görüşlerini ifade etmekten öteye giderek evlenecek olan üyesine kendi düşüncelerini dayatırdı. Bu durum bir zulüm ya da ebeveynlerin ve aile üyelerinin kişisel çıkarlarının korunması olarak kabul edilmez ve gayet makul karşılanırdı (Thomas ve Znaniecki, 1987: 17). Sosyal gelenekler bu müdahaleyi tartışılmaz olarak görürdü. Bu tür evliliklerde gelin ve damat neredeyse hiç konuşmazlar ve genelde birbirlerini önceden görmezlerdi. Evlendikten sonra bile iletişimleri azdı. Üstelik sadece iletişim nadir olmakla kalmadı, dünyaları bile ayırdı; dış dünya erkeğin alanıydı ve hane içi karısına aitti (Inhetveen ve Blasche, 1987: 32-33). Karadağ'da bile evlilik ebeveynlerce düzenlenirdi (Denich, 1974: 251). Özellikle evliliğin ilk yıllarında, kamusal alanda sevgi ifadelerinin kullanılması, yaklaşma yaşanması veya uzun süren konuşmaların görülmesi çok nadirdi (Simić, 1983: 74). Bir erkeğin karısı için duygu ve hislerini ifade etmesi erkeksi kabul edilmez ve ahlâka uygun bulunmazdı. Backer'e (2003: 83) göre, "bir erkek erkeklerin toplandığı

odasındaki hanımın yatağını daha çok severse” bu onun için utanç verici ve bir zayıflık işareti olarak kabul edilirdi.

Erkeklerin kadınlara karşı üstünlüğü, erkek çocuk sahibi olma arzusuna da yansımıştır (Falkingham ve Gjonça, 2001: 315). Geleneksel toplumlarda bir erkek çocuğun doğumu özel öneme sahipti. Erkek çocuğu olmayan bir ev kayıp ve kısır olarak kabul edildi. Bir kız çocuğunun doğumu talihsizlik olarak kabul edilirdi ve sadece kız çocuk doğuran bir kadın değersiz görülürdü (Durham, 1985: 37). Aynı zihniyet, erkek varisi olmayan bir adamın sefil olduğu düşünülen Sırbistan’da da görülebilir (Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972: 34). Bu tür toplumlarda, erkek çocuk sadece ailenin mirasını devralacak birisi değil aynı zamanda aile için bir güç kaynağı olarak düşünüldüğü için onun doğumu coşkulu bir sevinçle beklenirdi. Benzer şekilde Sönmez’e (1986: 139) göre, örneğin, Türkiye’de ailede birçok erkeğin varlığı köydeki güç, kontrol ve siyasi etkinin bir göstergesiydi. Bu nedenlerden dolayı bir çocuğun doğumu sevinçti, o evin varisi, gücü ve onuruydu. Geleneksel Arnavut toplumunda erkek varis ihtiyacı, arzusu ve eksikliği, “yeminli bakireler” olarak bilinen benzersiz bir olguya yol açacaktır (burrneshat ose virgjneshat e betume). XIX yüzyıldan önce “yeminli bakirelerin” varlığını kanıtlayan yazılı bir belge yoktur, ancak Kanun’da bu olgunun XV. yüzyıldan önce var olduğunu gösteren bir söz vardır.

Bu kadınlar bir kez yemin ettiğinde, toplumsal cinsiyet rollerini de değiştirirlerdi. Bu da kıyafet ve görünüşün değişmesiyle sembolik olarak hayata geçerdi. Belli bölgelerdeki kadınların ‘yeminli bakire’ olmalarının ana nedenleri şunlardır: erkek varis eksikliği, erkeğin kan davası nedeniyle öldürüldüğü durumlar, babanın erken ölümünde babalık görevlerini üstlenmesi gerekliliği. Yeminli bakirenin, konumunu doğrulamak için evlenmeyeceğine ve iffetini koruyacağına dair “yemin etmesi” gerekiyordu. Bu yemin, köyün Bilge Adam Konseyinin (pleqnia) ve köyün diğer üyelerinin önünde edilirdi. Yeminini ettikten sonra saçlarını kesmesi, ismini değiştirmesi ve bir erkek gibi giyinmesi gerekiyordu. Bu noktadan sonra bir erkeğin tüm haklarına sahip olacaktı. Yeminli Bakireler, silah taşıma, erkeklerle aynı odada bulunma, sigara içme ve alkol kullanma haklarına sahiptiler, erkekler tarafından yürütülen karar verme süreçlerinin bir parçasıydılar. Ailenin kan davası varsa intikam alma ve evin içinde bir ev reisi gibi komuta etme hakkı vardı. Ev içinde bile yeni kimlik kabul görür, eğer daha önce bir teyze

ise yeğenleri ona “amca” derdi. Aynı zamanda ağır tarım işlerini yapmak, hayvancılıkla uğraşmak ve toprakları korumak zorunda kalırdı. Bir kadının yemin ettikten sonra yeminini bozup eski kimliğine dönmesi oldukça utanç verici bir durum olarak görülürdü⁷.

İngiliz antropolog ve yazar Edith Durham, Balkanlardaki geleneksel toplum ve özellikle Kuzey Arnavutluk'taki toplum hakkında çalışmış ve yazmıştır. Çalışmalarında yer verdiği seyahatlerinden birinde İşkodra yerlilerinden dinlediği bir hikâyeden bahsetmektedir. Her ne kadar hikâye geleneksel toplumda köyde yaşayan bir kadına atıfta bulunsa da, modern toplumda da ağır yüklere sahip bir kadın için geçerlidir. Hikâye, kırsal alanlarda kadının mücadelesinin, sıkıntısının ve yaşamının bir sembolüdür:

İşkodra paşası bir gün yolda ağır yükü olan ve kucağında yeni doğmuş çocuğunu taşıyan bir kadın gördü. Eve döndüğünde karısına dedi ki: “Şuraya bak! Dağlı kadınlar tüm yükünü kendileri taşıyabiliyorlar. Sen de böyle olmalısın”. Eşi çok akıllı bir kadındı. Hiçbir şey demedi. Paşa'nın evden ayrılmasını bekledi. Hizmetçisine Paşanın Arap atına tahta bir eğer vurmasını ve at ile dağdan yakacak odun getirmesini emretti. Paşa eve döndüğünde o güzel Arap atını sırtı soyulmuş, dizleri kırılmış ve yorgun halde buldu. Kızgın bir şekilde eşine bağırdı; “Sen ne cüretle atıma böyle davranırsın?”. “Sevgili efendim,” diye cevapladı eşi, “bana dağlı kadınların yaptıklarını yapmamı söyledin. Düşündüm ki atın da dağlı atların yaptıklarını yapmalı (Durham, 1985: 63).

Daha önce de belirtildiği gibi, ekonomik sistemdeki değişim aile sisteminin değişmesinde önemli bir etken olmuştur. Todorova (1983: 9) *zadruga* aile sisteminin ortadan kaldırılmasının ve daha küçük ailelere geçişin her şeyden önce açık ticaret ekonomisinin gelişmesinin bir sonucu olduğunu yazmaktadır. Arnavutluk'ta bile büyük ailelerin parçalanması aynı nedenlerle gerçekleşmiştir. Arnavutluk'taki büyük aileler geçmişe ait bir olgu olarak kalmıştır. Günümüzde köylerdeki evler boş ve kilitli haldedir. Sahipleri, büyük şehirlerde ya da başka ülkelerde göçmen olarak çalışmakta ve birkaç günlük tatil yapmak için ülkelerine ve köyelerine gitmeyi beklemektedir

⁷ Yeminli bakireler daha fazla bilgi için bkz. Backer, 2003; Durham, 1985; Young, 2000.

2. BÖLÜM

KÜLTÜR VE KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLER

Bu bölüm, kültürlerin bireyler üzerindeki etkisine ve farklı kültürlerden gelen iki eş arasındaki ilişkilerin mahiyetinin incelenmesine adanmıştır. Yabancı eşin yeni bir kültür ile tanışması ve onun yaşadığı deneyim; yeni kültür içindeki kademeli uyum ve bireyin tam bir uyuma kadar geçirdiği aşamalara özel bir önem verilecektir. Bu kapsamda farklı kültürel içinde yetişmiş bireylerin özellikle evlilik ve aile ilişkileri etrafında karşılaştıkları farklılıklar karşısında ne yaptıkları, süreci nasıl deneyimledikleri hususlarının incelenmesine öncelik verilecektir.

2.1. KÜLTÜR

Sözlük tanımı ile ifade etmek gerekirse, kültür, doğada verili olandan farklı olarak “insan tarafından yapılmış veya yaratılmış olan nesnelere, semboller ve bunların yine insan tarafından kullanımına” atıfta bulunur (bkz. Jary ve Jary 1995: 139). Bu genel tanıma kıyasla Macionis’in (2012: 58) kültür tanımı bu çalışmada kendisine atıfta bulunulan kültür olgusunun anlamını yansıtmakta daha işe yarar görünmektedir. Ona göre “*Kültür düşünce biçimleri, davranış biçimi ve maddi nesnelere birlikte insanların yaşam biçimleridir.*”⁸ Kültür ne düşündüğümüzü, nasıl davrandığımızı ve neye sahip olduğumuzu kapsamaktadır. Hem geçmişle olan bağımız, hem de gelecek için kılavuzumuzdur.” Yine aynı yazara göre (s. 62-68) semboller, dil, inançlar, değerler ve normlar ve bu kapsamda töreler ve adetler kültürün bileşenleridir.

Turner, *The Cambridge Dictionary of Sociology*’de (2006: 111-116) kültür kavramının daha ayrıntılı bir tanımlamasını vermektedir. Buna göre, ilk olarak, kültür kavramı ile “medeniyetin ulaşılmış olduğu en üstün ahlâki ve estetik başarılar” kastedilir. İkinci olarak, kültür kavramı ile toplumsal hayatın sembolik unsurları ve bu kapsamda olmak üzere “herhangi bir toplumsal eylemin, toplumsal ilişkinin veya tarihsel örüntünün sembolik ve

⁸Vurgu orijinal metinde yer almaktadır.

fikri unsurları” kastedilir. Bu sembolik ve fikri hususlar bir toplumun üyelerinin hayatlarının düzenlenmesine kılavuzluk ederler ve bireyler karşılıklı iletişimlerinde birbirlerinden olduğu kadar “sanat, edebiyat eserlerinden, sinema filmlerinden ve diğer sanat eserlerinden de mahrem ilişkilerini, nasıl yürüteceklerini öğrenirler” denilmektedir.

Kültür konusunda en önemli kavramsal ayırtırma konularından biri cari olan ile ideal olan arasındaki fark konusudur. Cari veya geçerli kültür ile kastedilen insan bireylerinin fiilen nasıl inandıkları, düşündükleri, davrandıklarına atıfta bulunur. İdeal kültür ise olanı değil, olması gerekeni ifade eder (bkz. Macionis 2012: 68) ve bu nedenle de aslen milli kültüre, yani bir toplumun üyelerinin saygı duyup hayatlarında kendilerine kılavuz edinmeleri beklenen kolektif ideallerine ve bunları temsil eden değerlere, inançlara ve normlara atıfta bulunur.

2.2. BİR EVLİLİK TÜRÜ OLARAK KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLER OLGUSU

Tarih boyunca birçok neden toplumlar arasında kültürel temas ve alışverişe sebep olmuştur. Bunlar arasında askeri istilalar, sömürgecilik faaliyetleri, iktisadi ve ticari ilişkiler, gelişmiş ülkelerden az gelişmişlere teknik personel yardımı sağlamak amacıyla yapılan göçler veya gelmiş ülkelerde iş bulmak amacıyla yapılan göçler, nüfusun askeri siyasi veya başka nedenlerle yerinden edilmesi (displacement) veya bireylerin eğitim amacıyla yurt dışına gitmeleri temasın sağlanmasında önemli olmuştur. Örneğin sömürgecilik, denizci, asker, çiftçi, tüccar, rahip ve idareci gibi mesleklere sahip Avrupalıların dış göçünü kapsamaktadır (Castles, 2000: 273). Ayrıca, Batı Avrupa’da sanayileşmenin tarım için kullanılan toprakların azalmasına ve toplumun yoksullaşmasına neden olması toplu göçü tetiklemiştir. Bütün bu gelişmeler, insanların kendinden farklı bireyleri tanımalarını ve onlarla farklı şekillerde etkileşime girmelerini mümkün kılıp bazen bu etkileşimlerin evlilikle sonuçlanmasına neden olmuştur. Diğer bir etken olan küreselleşme, insanları telefon, internet veya hızlı ulaşım ile birbirine yaklaştırarak insanlar arasında kültürler arası bağlantıların kurulmasına neden olmuştur (Thai, C., 2005: 149). İnsanlar bu değiş tokuşu yalnızca yeni kültürleri tanımak için kullanmakla kalmaz, “ötekinin” kendisinde uyandırdığı merak bazen “hayatı birlikte

paylaşalım” aşamasına geçer. Ancak, duruma göre kültürün insanları bir araya getirebilme veya birbirinden uzaklaştırabilme etkisi dikkate alınmadı olduğu da dikkate alınmalıdır.

“Uluslararası aşklar” diye nitelendirilen olgu oldukça yeni bir olgudur (Roman, 2008: XIV). Çok kültürlü evlilikler daha önce çok nadir görülmüştür ve çoğu zaman toplum tarafından iyi karşılanmamıştır. Toplumlar hemen her zaman aynı kültürden gelen bireylerin evliliklerini veya kültür, millet, ırk, inanç veya sosyoekonomik statüde benzer olanların evliliklerini tercih etmiş ve desteklemiştir. Karma evlilikler istenmeyen bir olay olarak görülmüştür.

Kültürel bakımdan karma evliliklerin (mix marriages) nasıl ve ne zaman başladığı hakkında belirli bir zaman ve tarih vermek mümkün değildir. Bu evlilikler yaygın bir olguya dönüşmeden önce, tarihin farklı dönemlerinde bunların özel örnekleri bulunmaktadır. Bunlar, çoğunlukla kral gibi yüksek statüdeki insanların ekonomik ve siyasi amaçla yabancı eş tercih ettiği evliliklerdir. Fakat aşk, insanla birlikte doğan ve zorla öğretilmeyen bir duygudur. Siyasi tarihin antik çağdan bir örneği Romalı Mark Antony ile Mısırlı Kleopatra'nın evlilikleridir. Aynı zamanda edebiyat bu karma evliliklerin yansıtıldığı ve yorumlandığı bir yer olmuştur. Shakespeare, “Othello ve Desdemona” adlı piyesinde aşkın benzeri olmayan edebi bir anlatımı ile okuyan herkesi derinden etkilemiştir. Söz konusu olan bu iki evlilik birbirinden farklıdır. Birincisi farklı kültürlerden gelen iki kişinin evliliğini, ikincisi ise aynı kültürde yaşayan farklı ırklardan iki kişi arasından gerçekleşmektedir. Bu evliliklerin her ikisi de toplum tarafından kabul edilememiş ve trajik bir şekilde sonuçlanmıştır. Ancak karma evliliklerin tümü trajik bir şekilde sona ermemiş veya topluluktan çok fazla muhalefet görmemiştir.

Karma bir romantizme dâhil olmak hiç bir zaman kolay olmamıştır. Farklı toplumlar bu evlilikleri özel yasal kurallara tabi tutmuş ya da yasal olarak hiç izin vermemiştir. Eski Roma hukuku, Romalı erkeklerin diğer milletlerden kadınlarla evliliklerine (Coontz, 2006: 63; Bierkan vd., 1907: 322) izin vermemiş fakat yerli erkeklere, Roma kökenli olmayan ya da babası Romalı olmayan kadınları cariye olarak tutma hakkı tanımıştır (Bierkan vd., 1907: 317). Hukuki olarak Romalı kadınlar ise sadece yerli erkeklerle evlenmek ve eşlerine hep sadık olacak şekilde kendilerini bu evliliğe adamakla mükellef

tutulmuşlardır. Fransa’da, 1804 tarihinde yürürlüğe konan Medeni Kanun, eşlerin aynı uyruğa sahip olması gerektiğini ve uyrukluğun tayininde erkeğin uyruğunun dikkate alındığını belirtmiştir. Eğer erkek Fransız ise, onunla evlenecek kadın da Fransız olmalıdır. Eğer erkek Fransız değilse, eşi Fransız uyruğunu kaybeder ve erkeğin uyruğuna sahip olur. 1889’da, bu yasa askeri nedenlerle değiştirilmiştir. Yeni yasa ile Fransız olmayan erkekler, Fransa’da bir yıl yaşadktan sonra Fransız vatandaşlığına başvurabilirdi (Neyrand ve M’Sili, 1998: 391).

Tarihi olayların yalnızca çok kültürlü evlilikler üzerinde değil, aynı milletten gelen bireylerin evlilikleri üzerinde de etkisi olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında, Fransızlar ile Almanlar arasındaki evlilikler yasaktı ve savaş bittikten birkaç yıl sonra bu evlilikler görülmeye başlandı.

1950’lere kadar, farklı milletlerden gelen bireylerle gerçekleşen evlilikler hakkında çalışma yapılmamıştır (Cottrell, 1990: 151). Mevcut olan bazı kayıtlar esas olarak Amerika’da “askeri romantizm”, “savaş gelinleri” ve ırk üzerine kurulan evliliklere odaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Amerikan askerlerini veya Batı ülkelerinden gelen askerleri Asya kıtasına göndermek, farklı kültürlerin daha da yakınlaşmasına neden olmuştur. Birçok asker, yerli kadınlarla evlenmeye başladı. Literatürde bu tür evlilikler “savaş evlilikleri” ve bu evliliklerde rol olan kadınlardan da “savaş gelinleri” olarak bahsedilmektedir (Schnepf ve Yui, 1955: 50). Bu evliliklerin tipik hali, Vietnamlı ya da Amerikalı-Japon kızları ile Amerikan askerlerinin evlilikleridir. Amerikan askerleri, savaşın sona ermesi için bir umut sembolü olarak görüldüğü için kızların gözüne daha çekici ve kıymetli geliyorlardı (Kohl, 2006: 26). Fakat âşık olmak işin en kolay olan yanı idi zira ebeveynlerin ne düşündükleri, evlilik yaşı böyle evlilikler hakkındaki askeri kurallar gibi zorluklar çiftlerin daha sonra karşılaşabilecekleri zorluklardan bazılarıydı (Kohl, 2006: 27). Bu nitelikteki evlilikler sadece askerler ve yerliler arasında gerçekleşmemiş, aynı zamanda farklı milletlerden gelen askerler arasında evlilikler de görülmüştür. Kohl’un (2006: 28) makalesinde yer alan ve Almanya’daki ABD ordusunda çalışan Polonyalı bir katılımcı, Amerikan eşinin ailesinin bu evliliğe karşı olduğunu belirtmektedir. Eşinin annesi, oğluna gönderdiği bir mektupta müstakbel gelini hakkında “Amerika’daki bu kadar güzel kızlar varken, neden eve yabancı birinin gelmesi gerekiyor” diye yazmıştır.

Karma evlilikler hakkında yıllardır ırkçı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Tarihteki tipik ırklar arası evlilikler Amerika’da siyahiler ile beyazlar arasında olan evliliklerdir. Irk, cinsiyet veya ırklar arası ilişkiler de dâhil olmak üzere bu evliliklerin her yönü ayrıntılı olarak analiz edilip üzerine birçok çalışma yapılmıştır (bkz. Pascoe, 1991). Uzun süredir “kültürler arası evlilikler” terimi farklı ırklara ait olan evli çiftleri adlandırmak için de kullanılmıştır, çünkü çoğu toplumda belli bir ırktan gelen insanların farklı bir kültüre sahip olduğu düşünülüyordu (Silva vd., 2012: 857). Bu terimin daha geniş bir tanımını arayan birçok bilim insanı bu görüşü desteklememiştir, çünkü kültür diye adlandırılan tanım çok geniş ve ırklar arası değişiklikleri kültürel değişiklikler olarak tanımlamak doğru değildir (aynı eser: 857). Zamansal bağlam, karma evlilikleri etkileyen başka bir etkidir. Zamanla bu evlilikler önemli derecede artmıştır. Asya ülkelerinde bu olgu daha geç görülmeye başlamış olup bu sürecin başlangıç zamanı bir ülkeden diğerine değiştiği için kesin bir tarih verilemez. 1980’lerde, kırsal Tayvanlı erkekler Taylandlı ve Filipinli kadınlarla evlenmeye başlamıştır (Hsia, 2008). Çin’de ise Mao döneminde (1949-76), Çinli bir kadının yabancı bir erkekle evlenmesi görülmemiş bir olaydı ve ancak bu sistemin değişmesinin ardından insanlar dünyanın geri kalanıyla temasa geçmeye başladı. Yabancılar artık özgürlük, bağımsızlık ve açık fikirli olmanın simgesi haline geldiğinden dolayı evlilik için de muhtemel aday gözüyle görülmeye başlanmıştır (Constable, 2005: 176-177). 1990’lardan Çinli, Vietnamlı ve Filipinli kadınlar, yerel ataerkil toplumsal cinsiyet beklentilerinden kaçmak için yabancı ülkelere erkeklerle evlenme arzusunu ifade edenler arasındadır (Constable, 2005: 7).

İşgücü göçü veya zorunlu göçler nedeniyle ülkelerarası insan hareketliliğinin artması ülkeler ve kültürler arası karma evlilikler konusunu askeri romantizm ve savaş evliliklerinin ötesine geçen yeni bir boyuta taşımıştır. Literatüre göre, farklı kültürlerden olan bireylerle evlenmek isteyen göçmenlerin çoğunlukla kadın olduğu belirtilmektedir. Bu kadınların çoğu Asya, Latin Amerika, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği gibi fakir ülkelere Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya ve Doğu Asya’nın zengin bölgelerine taşınmıştır. Bu kadınlar, içinde yaşadıkları sosyal ve ekonomik sınıftan daha yüksek bir statüye sahip biriyle evlenmeye çalışarak hipergami uygulamış olur (Lindsey, 1990: 112). Göçmenlerin yaptıkları karma evlilikler sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirmek, buldukları ülkede vatandaşlık elde etmek (kadınlar ve erkekler tarafından

uygulanan bir uygulama) (Górny ve Keřinřka, 2004: 371; Garcıa, 2006) amacıyla tercih edilmiş bir yöntem olabildiği gibi aşk uğruna yapılmış bir tercih de olabilir. Konu hakkındaki literatürde içinde göçmenlerin yer aldığı evliliklerde bu iki etkene daha çok rastlanmaktadır. Bu evlilikler, farklı ölkelerden gelen iki birey arasında veya birinin yabancı, diğerinin yerli olduğu iki birey arasında olabilir. 1960 ile 1997 arasında, ABD’deki göçmenlerin evlilikleri 3 katına çıkararak %9’dan %25’e yükselmiştir (Constable, 2005: 4). Avrupa’da da farklı milletlerden gelen göçmenler arasındaki evlilik oranı artmıştır. Göç etmenin nedenleri ve bu demografik hareketlerin karma evlilikler üzerindeki etkisi ile ilgili burada sunulması zor olan kapsamlı bir ampirik ve teorik literatür vardır (bkz. Castles, 2000; Riva, 2010; Sarroub, 2009; Davis, 2014).

Farklı kültürel kökenden olan insanlarla oluşan bu evliliklerin literatürde farklı tanımları ve kullanımları vardır. Literatürde bu evliliklerle ilgili olarak “kültürler arası evlilikler” (intercultural marriages), “karma evlilikler” (mix marriages), “sınır ötesi evlilikler” (cross-border marriages), “etnik evlilikler” (cross-ethnic marriages), “trans kültürel evlilikler” (transcultural marriages) gibi çeşitli terimler kullanılmıştır. Bu terimlerin hepsi benzer şekilde tanımlanmış ancak kullanımları araştırmanın odağına göre değişmiştir. Literatürde bu evlilikler çoğunlukla kültür yönünden tanımlanır, ancak Neyrand ve M’Sili (1998: 387) biri yasal diğeri kültürel olan iki tanım belirlemişlerdir. Onlara göre, bu evliliklere yasal açıdan bakılırsa farklı milletlerden bir kadınla erkek arasındaki evlilikler olarak değerlendirilebilir. Oysa ki, kültürel yönüyle tanımlanacaksa “her iki eşin de farklı kültürlerden geldiği evliliklerdir” tanımı daha uygun olur. Remennick (2009: 719) kültürler arası evlilikleri “birinin yabancı veya her ikisinin de farklı azınlıklardan geldiği eşleri içeren dostane bir ilişki” olarak nitelendirmiştir. Górny ve Keřinřka (2004: 357) “farklı ölkelerden gelen bireyler arasındaki evliliklerdir. Bu evlilikler genellikle “eşlerden birinin ikamet ettiği yerin değiştirilmesini içerir” şeklinde tanımlamıştır. Karma evliliklerin yapılan her türlü tanımında, onların geçmişinde yatan kültürel farklılık yatmaktadır. Bu çalışmada, “karma evlilikler” ve “kültürler arası evlilikler” terimleri aynı anlamı taşıyacak ve “farklı uluslara mensup olan ve eşlerden birinin veya ikisinin ikamet ettiği yerin değişmesini içeren iki bireyin yaptığı evlilik” anlamında kullanılacaktır.

Sınır ötesi evlilikler (veya iki farklı kültür arasındaki evlilikler) giderek artmaktadır, ancak yalnızca son yıllarda araştırmacıların dikkatini çekmeye başlamıştır (Constable,

2005: 3). Bazı demografik çalışmalar hariç, karma evliliklerin derinlemesine çalışmalarına büyük ölçüde aile terapisi perspektifinden bakılmıştır (bkz. MCFadden, 2001; Biever vd., 1998; Kim vd.,2012) veya bu tür evlilikleri yapmış insanlara yardım rehberi olarak bazı yayınlar yapılmıştır (Romano, 2001).

Çok az sosyolog ve antropolog, bu evliliklerin iç dinamiklerini kimlik, ilişki içindeki üstünlük veya cinsiyet rollerinin bölümü açısından nitel veya etnografik yöntemler kullanarak incelemişlerdir. Farklı sosyo-kültürel gruplardan insanların neden kendi gruplarının “dışında” biriyle evlendiklerini anlamak için, farklı kültürlerden gelen insanların tanışmalarını, etkileşimde bulunmalarını ve birbirlerine bağlanmalarını sağlayan bağlamı anlamak önemlidir. Karma evlilikler yapma olasılığı en yüksek olan kişiler göçmenlere ev sahipliği yapan ülkelerde yaşayanlardır (Silva vd., 2012: 857-859). Silva vd.,’e göre erken yaşlardan itibaren farklı kültürlerle temas halinde olmaları bireylerin başka bir kültürle ilişki kurmaya daha yatkın olmalarına yol açar. Aynı şekilde, benzer kültürleri olan ve aynı dini inancı paylaşan bireylerin kültürler arası ilişkilere girme eğilimi daha fazladır. Yurtdışında okuyan öğrenciler, buldukları ülkelerinin kültürünü tanıma fırsatına sahiptir. Evlilik ajanslarının oldukça yaygın olduğu ülkelerde (Asya ülkeleri gibi) yaşayan bireylerin karma evlilikler kurmaya daha eğilimli olduğu bulunmuştur (2012: 859-865).

Karma evlilikler tüm normal evlilikler yani aynı kültürden insanların evlilikleri gibi aynı sorunlarla karşılaşmaktadır. Aradaki fark, karma evliliklerde din, etnik köken ve ırksal farklılıklar gibi, evlilikte sürekli genel bir şok yaratan etkenler olmasıdır. Eşlerin birbirlerinden olan farklılıkları bazen zorluk çıkarabilir, ancak bu farklılıklardan kaynaklanan kültürel çeşitlilik bu evliliklere ayrı bir zenginlik de katmaktadır (Barbara, 1989: 198). Karma evlilikteki eşler karışık durumlar yaşamaktadır; ailesinden, arkadaşlarından, ülkelerinden ve ait oldukları her şeyden uzakta yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

Aşağıda ele alınacağı üzere, normal günlerde nasıl işlediklerini açıklamaya çalışarak kültürler arası evliliklerin iç dinamiklerini inceleyen yazarlar Hochschild ve Machung, 2012; Suzuki, 2004, 2005; Perel, 2000; Romano, 2008; Tseng, 1977; Barbara, 1989; kültürel kimlik ve farklılıklar, dil ve iletişim, dini inançlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve

cinsiyete dayalı iş bölümü, çocukların yetiştirilme tarzı, iki aile (eşleri ailelerin) arasındaki ilişki, sosyal çevre ile ilişkiler ve içinde yaşadıkları toplumun etkisi yaşanan güçlüklerden bazıları olarak belirtilmiştir. Bu zorluklara rağmen, çiftler her zaman sahip oldukları farklılıkları dengede tutmanın ve farklı kültürlerini, inançlarını ve kimliklerini bir araya getirmenin bir yolunu bulmaktadırlar. Çiftlerin kültürler arası bir evlilikte karşılaştıkları zorlukları açıklamadan önce, bir bireyin karma bir evlilik yapmasına neden olan etkenleri ve evlilikleri boyunca yaşadıkları aşamaları literatürdeki bilgiler ışığından ele almakta yarar vardır.

2.3. BİREYLERİ KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİK YAPMAYA SEVK EDEN NEDENLER

Her toplumsal ilişkiden önce, bireylerin birbirleriyle tanışma, birbirinden hoşlanma, arkadaş olma ve ilişki kurmalarının bir yolu vardır. Her toplumsal ilişkinin başlangıcı, bireylerin birbirine en iyi, en özenli ve en sadık tarafını göstermeye çalıştığı aşama olarak tanımlanır. Shakespeare tarafından Romeo ve Juliet'in trajedisi oyununda "iki parmak bal" olarak tanımlanan aşk, ilk günleri tatlı hale getirir, ancak bal bittiğinde, taraflar bunun ötesinde farklı şeyler görmeye başlarlar. Gerçekçi olmaya başladıkları zaman insanlar, eşlerinden istedikleri ve hayal ettiklerini bulabildikleri gibi umduklarından çok daha farklı bir insanla karşılaşmış ortak bir hayat kurmanın mümkün olmadığını da fark edebilirler. Gerek olağan gerekse karma evlilikler söz konusu olduğunda bir aşk hikâyesinin özü aynı kalır, cazibe ve duygu varsa, evlilik insanları mutlu eden bir tercih olabilir. Bireyleri toplumlarının dışında evlenmelerine neden olan sebepler, araştırmaların yapıldığı ülkeye göre değişmektedir. Bazı yerlerde aşk nedeniyle, bazen de ekonomik ve sosyal statüde değişiklik yapma ihtiyacı ve isteği nedeniyle yapılmaktadır.

Ulusal sınırları aşan evlilikler, aşk, samimiyet ve ebeveynlik uğruna iki kişi arasındaki bir evlilikten ötedir. Hayatta yeni fırsatlarla karşılaşmak umuduyla, yeni kimlik ve hedeflere sahip olmak için yapılan evliliklerdir (Angeles ve Sunanta, 2009: 553-554). Bu evlilikler kırsal bölgeden küresel dünyaya geçiş yapmak için verilen bir şans, yeni bir hayata ve yeni fırsatlara kaçıştır. Bireyleri eski hayatlarını geride bırakmaya ve arkasında neyin saklı olduğunu bilmediği bir kapı açmaya teşvik eden nedenlerden bazıları

şunlardır: bir insanın başka birine içten sevgi beslemesi, birinden hoşlanması veya onu çekici bulması, eğitim, kalıcı ikamet izni, farklı olma arzusu, maddi durumun veya sosyal statünün iyileştirilmesi, yaşadıkları ülkede uygun bir eş bulamaması, bulunduğu toplumun cinsiyet beklentilerinden kaçması, aile üyelerinden gelen tepkiler, yabancı eşlerin ideal gibi gösterilmesi, bireylerin kendi kültürleriyle olan zayıf bağları, evliliğe aracılık eden kuruluşlarının açılması ve odağımızın dışında kalan diğer nedenler de sıralanabilir (Char F. 1977: 34-37; Kringelbach, 2015: 288-299; Bulloch ve Fabinyi 2009: 131, 141; Silvia vd., 2012: 860, 861; Sunborn, 1977: 44-48; Barbara, 1898: 1-10; Constable, 2005: 168; Riva, 2010: 301-322; Penn, 2011: 637-647; So, 2006: 395-416; Rodríguez-García, 2006: 403-427; Hsia, 2008: 130-147).

İki birey arasındaki aşk, normal evliliklerde bulunduğu gibi karma evliliklerde de bulunan bir motiftir. Char F.'e (1977: 34) göre, bu evliliklerin sebepleri arasında bireyler arasındaki aşkın, birbirlerine olan düşkünlüğünün ve hayatı birbiriyle paylaşma arzusunun olduğunu fark etmiştir. Aynı şekilde, Doğu Nepal'deki kültürler arası evliliklerle ilgili yazdığı makalede, Kohn (1998: 77), evlilikle sonuçlanan ilişkilere neden olan en büyük etkenin “egzotik birini bulmak” (exotic other) olduğunu belirtmiştir. Bulduğu ortamdakilerden farklı biri olmanın “gizeminden” gelen cazibe, çoğu zaman bireylerin daha çekici bulunmasına neden olur. Yabancı biri ile evlenmek, insanların içinde yaşadıkları toplumun gözünde kendilerini farklı hissetmelerini sağlar. Bu evliliklerin bir başka örneği de eğitim amacı ile az gelişmiş ülkelere giden öğrencilerin yaptıkları evliliklerdir. Kültürler arası evliliklerin birçoğu bu öğrenciler arasında meydana gelir ve aşk veya farklı çıkarlar üzerine kurulabilir. Kringelbach (2015: 298), Batı Afrika'dan Fransa'ya okumaya gelen ve sık sık yerlilerle evlenen öğrencilerin durumunu incelemiştir. Bu evlilikler, yabancı öğrencilere kalacak bir yer, vatandaşlık ve günlük Fransız yaşamına yakından tanık olma fırsatını sağlayarak hayatlarında önemli bir rol oynamıştır. Evlilik yoluyla göç ettikleri ülkede daimi bir ikametgâh bulmaya çalışan insanların hikâyeleri çoktur ve bunlar sadece öğrenciler değil, aynı zamanda çeşitli nedenlerle göç eden insanlardır.

Literatürde kırsal bölgelerde yaşayan ve yaşadıkları yerde eş bulamadıkları için toplumlarının dışında evlenmeyi seçen erkeklerin birkaç örneğine rastlanmaktadır. Kadınlar ekonomik ya da sosyal olarak bir üst sınıftan biriyle evlenmeye çalışırken,

erkekler ekonomik ya da sosyal olarak bir alt sınıftan biriyle evlenmeye çalıştığı için menşe toplumunun dışında birini bulmak zorunda kalmaktadırlar (Thai, C., 2005: 148). Bu durum, her iki tarafın da istediği gibi birini bulamaması nedeniyle dengesizlik yaratmaktadır. Böylece her iki taraf da, yaşadıkları ülkenin sınırlarının ötesinde hayallerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Erkekler, geleneksel rolünü yerine getiren bir kadın bulmayı amaçlarken, kadınlar kırsal kesimde var olan cinsiyete dayalı beklentileri önemsemeyen bir erkek aramaktadırlar. Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar daha prestijli sınıflarda, daha yüksek sosyal sınıflardaki kadınlar ise yurtdışında evlenmek istediği için erkekler eş bulma konusunda zorlanabilir (Constable, 2003: 169).

Birçok halde yükseköğretimi olmayan ve toplumun alt sınıflarına mensup erkekler mensubu oldukları toplum içinde evin geçimini sağlamak ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamadaki rollerini yerine getirmekte başarısız kalmaktadırlar. Bu şartlar altında, erkekler buldukları ülkedeki kadınları “materyalist” olarak tanımlamakta ve dışarıda birini aramaya başlamaktadırlar. Bu tür çalışmalar, çoğunlukla Singapur, Tayland ve Filipinler’de olmak üzere Güneydoğu Asya’da geniş çapta yürütülmüştür. Singapur’daki yerli kadınlarla yapılan evliliklerde evin geçimini sağlayan erkek rolünü yerine getiremeyen erkekler, kültürler arası evliliklere gelince bu rolü en baştan konuşurlar ve kadınların beklentilerini anlamaya çalışırlar (Cheng vd., 2015: 879). Yerli kadınların bu erkekleri kendilerine uygun olmayan eş adayları olarak gördükleri göz önüne alındığında, bu erkekler yabancı kadınlarla evlenerek ataerkil aile modelini yeniden gerçekleştirmeye çalışırlar. Jongelaiwean ve Thompson (2013), bu evlilik türlerine dayanan “kültürler arası ataerkilliğin” ortaya çıkmasına vurgu yapmaktadır. Bu tür kültürler arası ataerkillik, evlilik ilişkilerinin “ataerkil müzakerelere” dönüştüğü bir sistem üzerine gelişir. Dışarıdan gelen kadınlar evlendikleri erkeklere karşı ekonomik olarak çok daha güçsüzdür (Jongolaian ve Thompson, 2013: 371). Bu durum ikisinin rolleri arasında açık bir ayrıma yol açar. Bu çalışmalara göre, Singapur’daki erkekler ataerkil ayrıcalığını korumak için yabancı kadınlarla evlenmek isterken, kadınlar yaşadıkları ülkelerde zorlu ekonomik durumlardan kaçmak için Singapur’da evlenmeyi kabul ederler. Bu durum, evliliği, sevgiden çok, karşılıklı çıkarlara dayandırır.

Mutsuz ve fakir bir hayattan kaçmanın yanı sıra sosyal statüyü iyileştirme ihtiyacı bireylerin evliliği “cankurtaran” olarak görme ve kullanmalarına sebep olmuştur. Bu

nedenden kaynaklanan ve farklı milletlerden olan kadınlar ve erkekler tarafından yapılan evliliklere çok fazla örnek bulunabilir. Ancak kadınların bu tür evlilikler yapma eğilimi daha fazladır. Bulloch ve Fabinyi'ye (2009: 131) göre, Filipinli kadınların bir yabancıyla ilişki kurmasının birincil nedeni, zayıf ekonomik koşullar ve kötü yaşam koşullarından kaçınmaktır. Benzer şekilde, Asyalılar arasında kültürler arası evlilikleri incelemiş olan Suzuki, Filipinliler'e göre, bir yabancıyla evlenmenin daha yüksek bir sınıfa girmenin ve yasal olarak daha yüksek bir statü kazanmanın kolay bir yolu olduğunu belirtir (2005: 128).

Yabancı erkeklere genellikle ideal erkek gözüyle bakılmaktadır. Kadınlar yabancı erkeklerin daha kültürlü, daha temkinli, daha romantik ve çevresindeki erkeklerden daha iyi bir ekonomik statüde olduklarını düşünmektedirler. Kadınlar, modern ülkelerde yaşayan erkeklerin yaşadıkları ülkedeki erkeklerle kıyasla, kadınlara daha fazla saygı duyabileceklerinin fikrine sahiptir (Thai, C., 2005: 149). Yabancı erkeklerin kadınlarda uyandırdığı bu ideal erkek imajının özellikle televizyondaki ideal erkek olarak gösterilen film karakterlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu filmler, dolaylı yoldan yerli erkeklerin daha olumsuz bir şekilde algılanmasına ve toplum dışı evlilik beklentilerinin daha normal karşılanmasına neden olmaktadır (Bulloch ve Fabinyi, 2009: 130). Constable'a (2003: 134) göre, bir yabancıyla evlenmek kadınlar için daha fazla sosyal özgürlük anlamına gelmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde veya erkek otoritesinin çok belirgin olduğu ailelerde büyümüş olan kadınlar için, yabancı bir erkekle evlenmek, erkek otoritesinden çıkıp daha özgür bir hayat kurmak anlamına gelir.

Gelen evlilik tekliflerini reddetmeyi ve doğru kişiyi bulmayı beklemeyi tercih eden kadınların yaşı ilerlediği için kendi toplumu içinde bir eş bulma zorluğu artar. Barbara'ya (1989: 14) göre, yaşın ilerlemesinden dolayı evlilik teklifleri azaldıkça uygun birini bulma ihtimali azalabilir. Yaşadığı yerde, yaşın eş bulmada engelleyici bir etkene dönüştüğü zaman, bireyler başka alternatifler bulmak zorunda kalırlar. Bu durumda yabancı bir eşle evlenmek genellikle en uygun çözüm olarak ortaya çıkar.

Bireylerin kendi menşeleri ile olan ilişkileri, bir yabancıyla evlenmelerine neden olabilecek bir etken olarak görülmektedir. Bireyin menşe toplumuna bağlılığı zayıfsa, birey bu toplumun dışında bir ilişki yaşamaya istekli hale gelebilir ve hatta eşinin

kültürüne daha çabuk adapte olabilir. Barbara (1989: 14), bir insanı menşе grubundan uzaklaşarak eşinin geleneklerini özümsemeye iten en önemli nedenin menşе grubuyla olan zayıf bağları olduğunu savunmaktadır. Bu fikre yakın bir şekilde Romano (2008: 4), kültürler arası evlilikleri, kültürlerine pek bağılı olmayan, daha az geleneksel ve macera arayan insanlar arasında gerçekleşen evlilikler olarak tanımlar. Bu argümanların doğru olduğu ancak kültürler arası evliliklerin tümünü temsil etmediği söylenebilir. Kültürlerine çok bağılı, yaşam ve düşünce tarzı olarak çok geleneksel olan ve macera aramayan, ancak hayatını paylaşabilecek birini arayan bireylerin yaptığı karma evlilikleri de literatürde bulunmaktadır. Karma evliliklerin kendi kültürlerine bağılı olmayan kişiler arasında meydana geldiği düşüncesi, bazı vaka çalışmaları için geçerli olabilir, ancak bu tür evliliklerin tümüne genellenebilir bir hal değildir.

Bazen aile üyeleri veya sosyal çevre, belirli kişilerin sınırların ötesinde eşlerini aramaları için bir teşvik olur. Çoğu zaman bu teşvik aile kurmak ve çocuk sahibi olmak amacıyla bireyin iyiliği için yapılır. Literatürde, ister erkek ister kadın olsun, ebedi bekârlığın, özellikle de kırsal bölgelerde, toplum tarafından hiç hoş karşılanmadığı görülmüştür. Bir bireyin evliliği erteleme sebebi ne olursa olsun, bu konuda akrabalar veya toplumun müdahalesi her zaman mevcuttur. Kendi ülkelerinin dışında bir evlilik ihtimali aile üyeleri tarafından desteklenir, ancak bu destek çoğu zaman kişi “kendi isteği ile” evlenmeyi kabul edene kadar bir baskı şeklinde olur. Aile üyelerinin böyle bir evlilik konusunda ısrar etmelerinin farklı nedenleri olabilir, ancak bu husus çalışmamızın merkezinde değildir.

Farklı ülkelerden bireyleri buluşturmak için evlilik acentalarının ve online evlilik kataloglarının açılması bu tür evliliklerin sayısını artırmaktadır. Bu kurumların geniş yayılımı, hem kırsal kesimde yaşayan bireylere hem de gelişmiş alanlarda yaşayanlara bir hayat arkadaşı bulabilmeleri için fırsatlar yaratmaktadır. Bu kurumların nasıl çalıştığı, evlenmek isteyenleri nasıl bulduğu, onları evlenmek isteyenlerle nasıl tanıştırdığı ve evlenmeye yönlendirdiği aşağıda tartışılacaktır.

2.4. KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLERDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Bireylerin genel eğilimi, kültürel olarak kendilerine yakın buldukları veya kendisinininki ile aynı kültürel öğeleri taşıyan veya sahip insanlarla evlenme yönündedir. Kültürler birbirinden ne kadar uzaksa, iki birey arasındaki farklılıklar da o kadar büyük olur. Kültürel olarak yakın olmak, eşler arasında güzel bir uyum yakalamada önemli bir etken olabilir. İnsanların içinde büyüdükleri toplumdan öğrendikleri evlilik kavramı veya çocuk sahibi olmanın hayatlarındaki önemi, evlilik hayatında etkili bir etken haline gelir. Eşlerin kültürel olarak farklı olmaları genellikle onlarda gerginlik ve tartışma durumları yaratabilir. Fiziksel görünümünden hoşlanmak evliliğe yol açabilecek bir diğer önemli unsurdur, ancak bu her bireyin kendi tercihi olarak kalmaya devam etmektedir.

Farklı kültürler arasındaki evlilikler, aynı kültürler arasındaki evliliklerden daha fazla zorluklarla karşılaşabilir. Bu, aynı grup arasındaki evliliklerin aynı zorlukları yaşamadıkları anlamına gelmez, fakat karma evliliklerde iki farklı dünyanın birleşmesinden dolayı düşünce tarzı, değerler, dil ve iletişimde zorluk yaşandığı doğrudur. Kültürler arası bir evliliğin dinamiklerini etkileyen değişkenler sosyal, kültürel, etnik, dini, siyasi, ekonomik vs. olabilir. Kültürel farklılıklar, dil, çocuk yetiştirme, gelenekler ve kültür, cinsiyet ayrımı, aile ve sosyal çevre, topluluk vb. etkenler kültürler arası evliliği etkileyebilir (Ponce, E. 1977: 31; Molina vd., 2004: 140-145; Mann ve Waldron, 1977: 65-68; Tseg, 1977: 96; Rosenbaltt ve Stweart, 2012: 44, 45).

2.4.1. Kimlik ve Kültürel Farklılıklardan Kaynaklanan Sorunlar

Mülki veya siyasi olarak aynı ülke içinde bile çok sayıda kültürel farklılıkla karşılaşılır. Yaşadığımız ülke sınırlarının dışına çıkarsak bu değişiklikler daha da fazla olacaktır. Bir araştırmacı objektifi ile istediğimiz görüntüye yaklaştıkça daha fazla kültürel farklılıklar fark ederiz. Oberg (1960: 144), “bir bireyin kültürle birlikte doğmadığını, ancak onu öğrenme ve kullanma kapasitesiyle doğduğunu” belirtir ve kültür öğrenildiğinde bir yaşam biçimi haline gelir, hayatımıza değer katar ve dünyanın renklerini görebilmemiz için lens rolünü oynar. Bireyler, aklında var olan kültürel sembollere ve kavramlara dayanarak etrafındaki olayları anlamaya eğilim gösterir. Kültür sadece yakın çevremizi

anlamaya hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda eşini nasıl ve ne zaman seçeceğimizi belirterek daha kişisel seçimlerimizin bir parçası olur. Gordon'a (1964: 32) göre, "kültür, insanın sosyal mirasıdır - davranış biçimimiz ve bir kuşaktan diğerine geçen şeyleri yapma şeklimiz, genetik miras yoluyla değil, örgün ve gayri resmi öğrenme yöntemleriyle", yani sosyalizasyonla gelir bireye yerleşir. Dolayısıyla, sosyal miras olarak kabul edilen kültür, toplumun birey üzerindeki önemli rolünü, bireysel davranışlarının toplumsal - kültürel sosyal kökenlerini anlamamıza sağlar.

Ting-Toomey (1999: 10), kültürü, alt katmanları (gelenekler, inançlar, değerler gibi) saklı ve görünmez olan bir buzdağı olarak adlandırmıştır. Biz ilk başta bu buzdağının en üst katmanının yanı sıra (moda, trendler, pop müzik gibi) sözlü ve sözsüz sembolleri görür ve duyarız. Karma evlilikleri tercih eden bireylerin gördükleri şeylerin gerçekte de var olduğunu düşünmeleri, kültürün görünmez bir etken olmasını sağlar. Fakat birey bir evliliğe tek başına gelmez, onunla birlikte, Gordon'un (1964: 32) yaşam boyunca taşınan ve yabancı bireylerin kısa bir sürede anlaması zor olan "maddi olmayan bir kültür" olarak adlandırdığı davranışlar, inançlar ve değerler de gelir. Her kültür, cinsel ilişkilerin doğasını, çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiğini, görev ve sorumlulukların nasıl bölündüğü veya bölünmesi gerektiğini göstererek evlilik modelini geliştirir (Markoff, 1977: 56). Bu nedenle, eşine kültürel olarak yakın olmak, yatak odasından günlük yaşamdaki görevlerin paylaşımına kadar her olayda daha iyi anlamak demektir. Bireyler, bir ilişkinin başlangıcında kültürün hayatlarındaki rolünü tam anlamazlar. Ancak birlikte yaşamaya başladıklarında veya birinin kendi ülkesinden ayrılmak zorunda kaldığı zaman anlamaya başlarlar. Eşlerden birinin ikamet ettiği yerin değiştirilmesi, bu kişinin gördüğü kültürel değişikliklerin daha çok dikkat çekmesine neden olur ve bu durum eşlerin evlilik hayatını olumsuz yönde veya olumlu yönde etkileyebilir.

Ancak kültürel farklılıklar, eşler veya aile üyeleri arasında çatışma konusu olabilir (Hunter ve Coller, 1957: 224). Çatışmalar, olumsuz ya da olumlu bir şey değildir, ancak onun akıbeti genel olarak kötü bir sonuca yol açabilecek çatışmayı nasıl yöneteceğimizle ilgilidir. Çatışma farklı şekillerde ortaya çıkabilir ve çatışma sırasında verilen cevaplar çatışmanın niteliğini değiştirebilir. Farklı kültürel geçmişlere sahip bir çift arasında, her bir eşin yaptığı kültürel yorumların bir sonucu olarak her an bir tartışma ortaya çıkabilir. Bir ortamın kendi kültürüne göre yaptığı eylem, ancak diğer diğerinin kültürel anlamından

farklı olarak anlatılan bir çatışma nedeni olabilir. Çatışma, bireylerin farklı değerleri ve hedefleri olduğu için ortaya çıkabilir ve aynı zamanda aile üyeleri de bu olaya dâhil olabilir. Çoğu durumda yeni çiftler, kültürün kendi düşünceleri, duyguları ve eylemleri üzerindeki etkisinin farkında değildir. Ancak, eşler ortak yaşamları için aynı amacı paylaşırlarsa, birlikte yaşamaları sırasında ortaya çıkabilecek çatışma anlarından kaçınabilirler.

İnsanlar yeni bir kültürle tanıştıklarında, hangi davranışların kabul edilebilir, hangilerinin uygun olmadığından emin değildirler. Davranma, konuşma ve hareket etme biçimindeki güvensizlik ve korku hissi yeni kültürü anlayana kadar onlara eşlik edebilir. Güvenli ve tanıdık bir ortamdan tamamen yeni ve yabancı bir ortama geçmek bireyde kafa karışıklığı ve gerginlik yaratabilir. Tarafların kültürel olarak yabancı oldukları bir evlilik ilişkisinde, ancak her ikisinin de ülkesi olmayan başka bir ülkede yaşıyorlarsa, içinde buldukları bu kültürü anlamada ikisi de aynı zorluklarla karşılaşır. Çoğu zaman, bu çiftler yeni kültürdeki ilk zorluklardan geçtikten sonra, uyum aşamasına girince veya uyum sağlayınca tanışır. Bu çiftlerin yaşayabileceği diğer bir durum, yabancı bir ülkede tanışıp çeşitli nedenlerden dolayı birinin ülkesine taşınmasıdır. Çoğunlukla erkeklerin geldiği yere taşınırlar ve bu durumda yeni topluma alışmak zorunda kalanlar kadınlardır. Bazen bu evliliklerin evlilik acenteleri aracılığıyla gerçekleştiği durumlarda yeni çift evlenmeden önce birbiriyle çok az zaman geçirir ve düğünden sonra yine taşınması gereken kadındır.

Bir bireyin doğup büyüdüğü veya daha önce uzun bir süre yaşadığı bir yerden taşınması ve yeni bir kültür ve yaşamla tanışması birey için şok yaratabilir. Bu şokun nedeni, bireyin kendi kültürüyle yeni kültür arasında fark etmeye başladığı değişiklikler ve bazen içine girdiği bu yeni kültüre anlam verememesidir. Başka bir kültürle temas geçtiğinde ortaya çıkan bu değişim ilk kez Oberg tarafından “kültür şoku” olarak tanımlanmıştır (1950: 107). Yeni bir ortama girdikten sonraki ilk birkaç ay içinde hissedilen kafa karışıklığı birey için şok edicidir. Etrafında her şey ona yabancı gelebilir. Ülkesinden isteyerek gitmiş olsa bile, yeni toplum tekrar stres yaratabilir. Çoğunlukla, insanlar yalnızca kendi menşe/köken ülkeleri ile yaşadıkları ülke arasındaki bu farklılıkları görme eğilimindedir. Oluşan bu “algıda seçicilik” olgusundan dolayı (Black ve Mendenhall, 1991: 236; Collins

ve Nickel, 1975: 25), birey kendi ülkesinde geçmişini analiz etmeye başlar ve bunları yaşadığı yerle karşılaştırır. Var olan farklılıkları incelemek sürekli kültür şoku yaratabilir.

Kültür şoku, öğrenciler (Furnham, 2010; John ve Kaplan, 2012; Kegan ve Cohen, 1990; Chang, 2011), turistler, geçici olarak kendi ülkeleri dışında çalışan kişiler (Sussman, 2000; Klein, 2001), göçmenler (Ward vd., 2001: 33), askerler ve kültürler arası evlilikler (Zapf, 1991; Hunt ve Coller, 1957) gibi çeşitli gruplarda incelenmiştir. Bireyin yeni bir kültürle tanıştıktan sonra yaşadığı kültür şokunu tanımları farklıdır. Collins ve Nickel (1975: 24) çalışmalarında kültür şoku kişinin yaşadığı acı ve çaresizlik olarak tanımlamıştır. Oysa Furnham (2010: 87), önceki davranışlarının ve deneyimlerinin bir parçası olduğu yeni toplumla paylaşmadığını fark ettiğinde, bireyin yaşadığı oryantasyon bozukluğu olarak tanımlamıştır. Literatüre kültür şokunu terimini kazandıran ilk araştırmacı olan Oberg (1960: 142), toplumundan ayrılan bireyin yaşadığı bu durumun tanımını şu şekilde yapmıştır: “kültür şoku; önceki tüm sosyal ilişkilerin işaret ve sembollerini kaybetmenin sonucu olarak hissedilen kaygıdır”.

Tüm kültür şoku tanımlarının bir endişe, gerginlik, acı, şaşkınlık, zihni karışıklığı durumuna işaret etmektedir ve bireyin yaşadığı bu hallerin sebebi kendi kültürel dünyasından, aile ortamından ayrılıp kendisine yabancı olan bir ortama girmektir. Yeni kültürün kodlarını anlayamamak kaçınılmaz bir şekilde bir stres durumuna yol açar (Zapf, 1993: 697). Bu durumdaki birey, kendi kültürünün geleneklerini, işaretlerini, sembollerini ve davranışlarını kullanarak etrafında olup bitenleri anlamaya çalışır. Kültürler arasındaki fark arttıkça bireyin bu yeni kültürde atlaması gereken bariyerin yüksekliği de artar (Smith, 1955: 234). Kültürler ne kadar benzer olursa bu bariyer de o kadar küçülür, alçalır.

Farklı antropologlar, çeşitli nedenlerle menşe ülkelerini terk edip yeni bir kültüre giriş yapmış kişilerin durumlarını incelemişlerdir. Yeni kültür, her zaman uzaktan görüldüğü kadar “misafirperver” değildir ve yalnızca içinde yaşandığı veya karşılaşıldığı zaman tanınması ve anlaşılması mümkün olur. Yeni ülkede yaşamının zorlukları düşünüldüğünde memleket hasreti başka bir boyut alır. Kendilerinden uzaklaşmayı sabırsızlıkla bekledikleri o ülkede olan her şeyi özlem ve sevgiyle anmaya başlarlar. Yeni ortama alışana kadar genellikle teklif edilenleri reddeler ve uyum aşamasına geçene kadar

geçmiş olaylar hep akıllarında olur. Kùltürler arası uyum süreci (cross-cultural adjustment), yeni kùltürde hangi davranışların uygun olduğunu ve hangilerinin olmadığını öğrenerek belirsizliği azaltır (Black ve Gregersen, 1991: 463). Zamanla, memleketlerinde normal kabul edilen birçok davranış veya eylemin, yaşadıkları ÷lkede farklı gör÷ldüğünü tespit ederler.

Antropologlar, yeni bir kùltürle tanışıp uyarlanma sağlana kadar geçen süreyi dört farklı aşamada sınıflandırmışlardır. Bu dört aşamanın yaklaşık olarak bir sene sürdüğü düşün÷lmektedir. Farklı araştırmacılar çalışmalarında bu aşamaları farklı adlandırmışlardır. Zapf (1991: 108) Oberg (1954, 1960)'tan yararlanarak, “Kùltürel Uyum Aşamaları” diye nitelendirdiği dönemleri içeren bir tablo sunmuştur. Bu tabloya göre Oberg dört aşamayı: Birinci aşama - gelişme; ikinci aşama - kriz; üçüncü aşama - iyileşme ve dördüncü aşama - tam iyileşmedir. Aynı tablodan esinlenerek Kealey (1978) bu aşamaları ilk aşama - keşif; ikinci aşama - irritasyon; üçüncü aşama - yüzleşme ve dördüncü aşama - uyum sağlama şekilde tanımlayıp sınıflandırmıştır. Antropologların ÷lkesini terk edenlerin kùltürel uyarlanma süreçlerini betimlemek ve tanımlamak için sundukları çerçeve dikkatle alındığında ilk aşama genellikle “kafa karışıklığı” aşaması olarak temayüz etmekte ve genellikle bireyin yeni kùltür içinde kendini “turist” gibi hissettiği bir döneme karşılık gelmektedir. İkinci aşama, kırılma noktası olarak adlandırılır. Değişiklikler artık eğlenceli değildir, aksine bunlar bireyde stres, sinirlilik ve şok yaratırlar. Üçüncü aşama, bireyin ya yüzleşmeyi ya da her şeyi bırakıp gitmeyi tercih etme dönemi olarak tanımlanabilir. Bu aynı zamanda “uyum, olumlu uyum, bütünleşme, uyum sağlama” olarak adlandırılan dördüncü aşamaya geçişi sağlayan dönemdir. Kùltürel uyum sağlama, sosyalleşmeyi ve yeni kùltürü özümsemeyi kapsamaktadır (Kagan ve Cohen, 1990: 133). Kùltürel adaptasyondaki en önemli etkenlerden biri evlilikdir, çünkü yeni kùltüre giren kişi, bulunduğu ortama uyum sağlamak için daha fazla teşvik edilir.

Bir birey ikinci aşamadan, yani şok aşamasından, içinde bulunduğu kùltürü kabullendiği üçüncü aşamaya nasıl geçebilir? Oberg'e (1960: 145) göre, bu geçiş, yaşadığı yerin insanlarını tanıyarak mümkün olmaktadır. Ancak birey bulunduğu ÷lkenin dilini bilmiyorsa, bu başka bir engel olacaktır. Böylece, bu tanıma, sosyal bağların oluşturulmasına geçmek için dilin öğrenilmesinden başlar. Black ve Mendenhall'a (1991: 243) göre, kùltür şokundan uyuma geçiş, bireyin yeni davranışları öğrenme ve tekrarlama

yeteneği ile belirginleşir. Yeni bir ortamda olmak, çabalamak, öğrenmeyi arzulamak ve bir parçamız olmayı kabul etme cesareti gerektirir. Dış kültür, bireyin parçası olabilmek için kendisini herkesin içindeki ortak kültür dili ile bulmalıdır (Llotman, 2010: 183). Eğer bir yer bulursa, “yabancı”dan “bizim”e dönüşür. Ancak bunun tersi, müdahalenin, dili tamamen ortadan kaldıracabilecek kadar enerjik olduğu durumlarda da ortaya çıkabilir (Llotman, 2010: 184). Bu, bireyin yeni kültür içinde veya başka türlü kültürel özümseme içinde birleşmesine yol açacaktır. Kendi kültüründen ayrılmak zorunda bırakıldığı ve eşinin kültürüne girmeye zorlandığı eşlerin kültürler arası evliliklerinde ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Ancak çoğu durumda çiftler kendilerini birbirlerine bağlayan duygularla ilerlemeyi seçerler. Ne de olsa, yeni bir kültür öğrenmek bireyi daha çok zenginleştirir.

2.4.2. Dil ve İletişim Zorlukları

Kültürler arası evliliklerde ilişkileri etkileyen kültürel farklılıklara ek olarak, dil de önemli rol oynayan diğer bir etkidir. Dil sadece konuşma değil, bireyin kendisi anlamına gelir. Bazen dil, bireyin ifade etmek istediği ihtiyaç ve duygular için yetersiz kalır. Dil ve kültür birbirinin içine geçen kavramlardır. Ting-Toomey dili “kültürün kalbine anahtar” olarak tanımlamıştır (1999: 91). Dil insanları, gelenekleri, adetleri, deyimleri, acı ve sevgiyi ifade eder. İletişim sözlü ve sözsüz olmak üzere iki alt sınıfa ayrılır. Sözlü iletişim mesajın kelimelerle verildiği iletişimdir. Sözsüz iletişim ise jestler, göz teması, ses tonu, vücut hareketleri, duruş ya da diğer dilsel olmayan işaretler aracılığıyla ifade edilen iletişim biçimlerini kapsamaktadır. Sözlü iletişimin etkisi sesin tonuna, kelimelerin netliğine, ses seviyesine, hıza, beden diline ve kullanılan kelimelerin türüne bağlıdır. Bunlar dinleyici üzerinde olumlu veya olumsuz etkiye neden olmaktadır. Sözsüz mesajlar çoğu zaman sözlü mesajların ifade edemediğini ifade eder ve sözlü mesajlardan daha doğru olduğu düşünülür (Ting-Toomey, 1999: 115). Beden dili, bireyin iç dünyasının yansıması ve bireyin dile getiremediği duyguları ifade etmesine yardım eder.

İletişim, bireyin hayatının her anında ve kurduğu tüm sosyal bağlantılarda önemlidir. İletişimin ne kadar önemli olduğunu bilmek ve iyi iletişim kurmayı bilmek iki farklı şeydir (Markman vd., 2010: 106). Başkalarıyla iyi iletişim kurma isteği, güzel bir

iletişime doğru ilk adımdır. İletişim yoluyla sosyal deneyimlerimizi, günlük yaşamlarımızı tanımlar, bireylere yönelik beklentilerimizi şekillendirir, cinsiyet ve kültürel algılarımızı ifade ederiz. Kendimizi ifade etmeye çalışarak diğer bireylere ulaşmak için iletişim kurarız. Fakat diğer bireyler bizi kendi kültürünün ve dilinin gözünden gördüğü için onlara ulaşmak her zaman kolay değildir.

Aynı kökene sahip olan insanlar arasındaki evliliklerde dil, aşılması gereken bir sorun değildir. Bu tür evliliklerde çiftler, aralarında bir iletişim anlayışı olmamasından dolayı sorun yaşayabilir, ancak dil düzeyinde eşittirler. Oysa kültürler arası evliliklerde iletişim, bir eşin kültürü ile diğerinin bu kültüre ve dile uyum sağlama çabası arasındadır. Açık bir iletişim, yalnızca başkalarını tanımamızı değil, aynı zamanda onlara daha fazla yaklaşmamızı sağlar. Çoğunlukla bu evliliklerde eşler birbirinin dilini konuşamaz. Her ikisinin de kültürleri çerçevesinde ve kendisinin olmayan bir dille eşini anlaması gerekir. Evlenen çift, ikisinin de vatandaşı olmadığı bir ülkede buluşuyorsa ve bir noktada, birinin memleketine taşınmaya karar verirse, eşlerden birinin hem yeni kültüre hem de yeni bir dile adapte olması gerekir.

İletişim, bir ülkeden diğerine geçerken gerekli olan en temel unsurlardan bir tanesidir. Yeni bir kültürle karşılaşan bir insan bütün öğrendiklerini iletişim yolu ile kavraması gerektiğini öğrenir (Smith, 1955: 233). Romano (2008: 128) dilin güç olduğunu ve kendi dilini konuşan bireyin diğerine karşı daha fazla otoriter olduğunu belirtir. Akıcı bir şekilde ve hızlı konuşan, zengin bir kelime bilgisine sahip olan kişi konuşmayı hem yönlendirir hem de kendi lehine manipüle eder. Bu durum kendi dilini konuşmayan diğer eş için, sadece eşine değil aynı zamanda yeni kültüre karşı memnuniyetsizlik yaratır.

Eşlerin iletişim yoluyla birbirlerini anlamada başarısız olmaları birbirlerinin davranışlarını anlama ve kodlama konusunda yeterli sosyo-kültürel yeteneklerinin olmamasından kaynaklanır. Böyle sıkıntı anlarında, sıradan evliliklerden farklı olarak, karma evliliklerdeki çiftler, her şeyi birbiriyle paylaşamadıklarını, kendilerini ayıran kültürel ve dilsel engelleri anlarlar ve bir noktada kendi içlerine kapanırlar. Bu kapanış, kişinin içinde bulunduğu ortamı kabul edemediği anlamına gelir. Bu durum kendi kültürüyle yeni kültür arasındaki çatışmalar, geride bıraktığı hayatı özlemesi ve kendisini yeni ortamda bulunamaması nedeniyle bir muhalefet işareti anlamına gelir. Kültürler

arası çiftler uzun bir yalnızlık süreci yaşar, ama aşk ve ondan kaynaklanan diğer etkenler, bu çiftlere sorunları kabul etme ve çözme cesaretini verir.

Karma evliliklerde dil, diğer evliliklerde de olduğu gibi, bireyin iletişim ve ifadelerini şekillendirmesinin yanı sıra cinsel hayatı ve eşlerin birbirlerine olan yakınlığı da etkilemektedir. Giddens (1991: 97), iletişimin cinsellikte temel öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Harvey ve Shalom (1997: 1), insanların arzularını iletişim yoluyla gerçekleştirmesi gerektiğini dile getirmektedir. Dil sadece olayları ifade etmenin bir aracı değil, iki insan arasındaki tutkuyu ifade etmek için de gereklidir. Karma evliliklerdeki çiftler yatak odasında bile kendi kültürlerinden kaçamazlar. Bu nedenle samimi arzuları ifade etmenin bir yolu olarak iletişim çok önemlidir. Eğer dil yetersizse, cinsel hayatlarında ortak dil olarak beden dilini kullanırlar. Fakat beden dilinde bile sözlü iletişimde olduğu gibi iki eş arasında yanlış anlaşmalar ve çelişkiler olacaktır.

2.4.3. Çocuk Bakımına ve Yetiştirilmesine Dair Zorluklar

Kültürler arası bir evliliğin zorlukları, bir eşin diğerinin kültürüne uyum sürecinin sona erdiği yerde ya da dil engelini aşıldığı zaman bitmemektedir. Belki de çiftler, birbirlerine uyum sağlamaya, birbirlerini anlamaya, ortak bir yol bulmaya teşvik etmeye daha çok odaklanırlar. Bu düşüncelere odaklanırken, iki kültürün ve iki dilin de bulunduğu ortak nokta olan “çocuğu” odağın dışında bırakabilir. İlk çocuklarını bekleyen tüm çiftler için, bu süreç hayatlarında bir dönüm noktasıdır. Ancak karma çiftler için bir çocuğun dünyaya gelmesi çok daha çarpıcı bir olaydır (Crippen ve Brew, 2007: 109). Çoğu çift evlenmeden önce bu konuyu aralarında konuşmuş olsa da bebeğin doğumu daha önce yapılan hiç bir konuşmaya benzemez. Bu evliliklerle ilgili araştırmalar, ilk çocuğun getirdiği mutluluğun yanı sıra, tartışma konusu olabileceğini ve tartışmaların çoğunun aileler arasında ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Karma bir evlilik yaşamak, ebeveyn olmaktan farklıdır. İlk çocuğun dünyaya gelmesi kültürel farklılıkları tekrar gündeme getirebilir (Rosenblatt ve Stewart, 2004: 44; Markoff, 1977: 59; Bradbury vd., 2000: 696; Hochschild ve Machung, 2012: 165), kültürel çatışmaları yeniden uyandırarak (Mann ve Waldron A., 1977: 65; Romano, 2008: 49) evlilik hayatında gerginlik yaratıp evlilik krizine neden olabilir. Aynı şekilde,

Jr.,McDermott ve Fukunaga (1977: 82) kültürler arası evliliklerin ilk çocuğun doğmasına kadar istikrarlı olabileceğini ve seyrinin iyi olabileceğini düşünmektedir. Bu noktada ise önceki tavizler bir bebeğe sahip olmanın getirebileceği yeni görevleri yerine getirmek için yeterli olmayabilir. Bu dengesizlik, her bir eşin kültürel farklılıkları, aile kavramını anlama tarzları, çocuksuz evli bir çiftten ebeveyn rolüne geçişi, çocuğun hayatındaki önemi, ailede kendilerini gördükleri konum, her birinin yerine getirmeyi üstlendiği rol ve var olan din farklılıkları gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkabilir.

Romano'ya (2008: 116-117) göre, karma evliliklerde çocuk yetiştiren çiftler aşağıdaki seçeneklerden birini seçer: (1) Buldukları yerdeki gelenekleri takip eder, (2) bir ebeveynin yaşam tarzını benimseyebilir veya (3) her iki ebeveyn de doğal davranır ve büyüdüğü zaman çocuğun bu seçimi kendisinin yapmasına izin verir. Bu tür evliliklerde ilk seçeneği seçmek daha kolaydır, ancak ebeveyn olduktan sonra çocuğunda kendi kültürünün bir parçasını görmemek bir birey için zor olabilir. Ebeveynlerden biri ya da her ikisi de çocuklarına kendi kültürlerini empoze etmek istediğinde tartışmalar başlar. Hatta daha yolun başındayken, çocuk için bir isim bulmaya çalıştıklarında sorunlar ortaya çıkabilir. Bebeğin adı doğmamış çocuğun kimliğini temsil ettiği için anne, babalar ve diğer aile üyeleri için çok önemli ve konuşulması gereken bir konudur. Bu araştırmanın verilere göre, ebeveynlerin dini inançları farklıysa, isim her ikisinin de ortak kararı olmalıdır. Çoğu zaman birden fazla çocuğa sahip olan ebeveynler, isimlerini kültürlerine göre seçerek ve belki de bu şekilde kendi kültürel geleneklerine yönlendirerek onları ayırırlar. Karma evliliklerde çocuğun doğmasıyla birlikte eşler arasında karşılıklı anlayış duygusunun artması, birbirinin kültürüne saygı göstererek çocukların diğer ebeveynin kültürünü görmeleri için bir engel oluşturmamaları belki de en adil ve barışçıl bir çözüm olabilir.

2.4.4. Dini Mensubiyet ve İnanç Farklılıklarından Kaynaklanan Sorunlar

Farklı kültürler ve inançlara sahip olan çiftin evliliğini dengede tutmak için hoşgörü ve anlayış göstermesi gerekmektedir. Genellikle insanlar eylemlerinin kültürel mi yoksa dini geleneklerden mi etkilendiğini anlamakta zorluk çekmektedir. Din, kültürel kimliğin bir parçası olduğu için kültürle birlikte nesilden nesille aktarılır. Dini inanç aile hayatı kadar

mahremdir (Swift, 1959: 316). İnsanın onunla doğmadığı ancak hayatı boyunca öğrendiği, içsel bir duygudur. Din, iyi kurulmuş bir düşünce ve uygulama sistemidir (Durkheim, 1961: 91). Böylece bireyin hayatında bir yaşam tarzına dönüşebilir. Dini inançlar, kişinin düşünme tarzı, davranışları, aile kurması, çocuk yetiştirmesi, eşine ve aile üyelerine karşı davranışları ve diğer dinlere karşı saygılı olması gibi birçok konuda rehberlik eder.

Bütün bunlar, elbette, her bireyin içinde dinin ne kadar yer aldığına bağlıdır. Romano'ya (2008: 101) göre, birçok kültürler arası çift, eşleriyle aynı dini inançlara sahip olmalarının, aralarındaki diğer pek çok farklılıktan etkilenmemeye neden olduğunu anlatmaktadır. Eşlerin farklı inançlara sahip olduğu durumlarda, aralarındaki anlayış çok yüksek olmalıdır. En çok rastlanan örnekler, bir eşin diğerine göre dinine daha fazla bağlı olduğu evlilikler veya her iki eşin de dini inançlar konusunda çok az ilgi duyduğu veya hiç ilgi duymadığı evliliklerdir. Ancak ilginç olan şey, evlenmeden önce eşlerin sorun olarak görmediği konularda bile, evlilikle birlikte daha önce hiç fark etmedikleri bazı düşünceler doğmaktadır. Bu nedenle, eşler arasında daha önce tartışılmış ve sorun yaratmayan konu olarak düşünülen dini inanç, hayatlarının bir noktasında büyük sorunlara yol açabilir. Barabara (1989: 51), bu değişimi, eşlerin ebeveynlerinden kaynaklanan bir baskı ve asla aşılmayan bir engel olarak görmüştür. Aile üyelerinin evli bir çiftin hayatında oynadıkları rol, bir tartışmayı açmakta veya desteklemede etkili olabilir.

Farklı dini inançları olan evli çiftlerin ilişkilerinde Romano (2008: 103) aşağıdaki durumları gözlemlemiştir: (1) Eşlerden biri dinini değiştirip eşinin dinini seçer, (2) iki taraf da dinini korur ve birbirine müdahale etmemeye çalışır ve (3) eşler dinlerinden vazgeçerek ortak bir inanç seçerler. En yaygın durumlar, eşlerden birinin diğerinin dinini seçme ya da her bir eşin kendi dini inancını sürdürme durumlarıdır. Furseth ve Repstad'a (2006: 129) göre, başka bir dine geçiş kavramı, kişinin kimliğinde ve değer sisteminde "iç" değişimlerin meydana geldiği anlamına gelir. Tipik geçiş, "eski hayatı" ve "eski arkadaşlarını" geride bırakıp kendini yeni toplumda daha iyi hissettiğinde gerçekleşir. Bu durum genellikle yaşam tarzını değiştirmek ve başka bir düşünce ve yaşam tarzına geçmekle ilişkilidir. Kültürler arası evliliklerde, eşlerden birinin inancından vazgeçmesi gerekiyorsa, genellikle bunu yapan kadındır. Bir erkeğin eşinin dinini seçme durumu

olabilir, ancak literatürde kadının dini inancına geçen erkek örneklerine rastlanmamaktadır. Kadınların bu kararı vermesinin nedenleri şunlardır: (a) dini inancına zayıf bağlar, (b) eşin dinine geçme isteği veya (c) eşinden, ailesinden ve yaşadığı toplumdaki gelen baskı. Eşlerin evlilik konusunda uyum sürecini kolaylaştırmak ve karşılıklı olarak anlayış göstermek amacıyla diğer değer sistemlerini hoş görmeleri ve çoğu zaman kendi değer sistemlerinden vazgeçmeleri gerekir. Bir eşin, diğerinin geleneklerini benimseme konusundaki kültürel davranışlarından vazgeçmesini Tseng (1977: 98) “tek taraflı bir adaptasyon” olarak adlandırmaktadır. Uyumlu bir yaşam tarzı yaratmak ve tartışmalardan kaçınmak için başvurulan bu dönüşüm genellikle arzu edilen bir tercihten daha çok gerekli bir çözüme dönüşür. Dönüşüm içten gelen bir tercih olarak yapılmayıp dışarıdan bir zorunluluk olarak geldiğinde, birey çok karışık duygular yaşayabilir. Dışarıdan bu yeni toplumun dini kurallarına ve kültürüne uyum gösteren biri olarak görülse de içinde gerçek kimliğinin dini yükümlülüğünün ağırlığına sahiptir.

2.4.5. Yaşam Yeri Tercihi İle Bağlantılı Sorunlar

Kültürler arası çiftler için yaşayacakları yer, birlikte konuşmaları ve hakkında ortak bir karar almaları gereken bir başka konudur. Yaşam yeri kararı, her iki tarafın duyguları ve isteklerini içeren dinamik bir karardır (Crippen ve Brew, 2007: 108-109; Barbara, 1989: 141). Bu karar, her iki eşin geleneksel görüşlere sahip veya eşitlik taraftarı olup olmadığına bağlıdır. Geleneksel görüşler, ataerkilliğe dayandığı için nerede yaşayacağına dair karar veren erkektir. Aksine, en uygun seçeneği düşünerek ortak karar veren çiftlerin örnekleri de vardır. Romano (2008: 66) yaşam yeri ile ilgili kararları şöyle sınıflandırmıştır: (1) Birçok çiftin tanışması onlardan birinin ülkesinde olur ve orada yaşamaya karar verirler; eşlerden biri kendi ülkesinde, diğeri ise o ülkenin yaşam tarzına aşinadır, (2) bazıları eşlerden birinin ülkesinde buluşur, evlenir ve diğerinin ülkesine taşınır. Genellikle (ancak her zaman değil) eşlerinin ülkesine taşınan kadınlardır, (3) bazı çiftler bir yerde tanışıp ikisinin de doğum yeri olmayan yeni bir yere taşınır. Her iki eş de yabancı durumunda ve her ikisi de yeni ülkede aynı zorluklarla karşı karşıyalardır.

İkamet yeri çok alternatifli bir karardır ve eşlerin nasıl ve nerede olduğuna göre değişir. Bu karar bazen eşlerden biri için eve dönüş iken, diğeri için yeni bir hayatın başlangıcı olabilir.

2.4.6. Köken Aile/Toplum Tarafından Kabul veya Reddedilme Sürecinden Kaynaklanan Sorunlar

Köken-menşesi ailesi, bireyin karakterini şekillendirmede özel bir öneme sahiptir. Ailede görülen ve öğrenilen davranışlar, insan hafızasına gömülü olan tablo gibidir ve genellikle bireylerin evlilik ve aile hayatında oryantasyon modeli olurlar. Büyük ailelerde yetişen ve çekirdek ailede yetişen eşlerin her biri aile, ailedeki otorite, akraba ve akrabalarla olan ilişkiler, yaşlılara karşı saygı ve ailedeki yükümlülükler hakkında birbirinden farklı düşüncelere sahiptir (Markoff, 1977: 54-59). Geleneksel ailelerde yetişen ve her aile üyesinin sahip olduğu rolle ilgili iyi tanımlanmış kuralları olan ailelerden gelen bireyler, her zaman olmasa da, genel olarak geleneksel bir aile oluşturma geleneğini sürdürme eğilimindedirler. Bu aileden yeni nesillere aktarılan bir gelenek olabileceği gibi aile üyelerinden gelen bir tür baskı da olabilir. Küçük ailelerde yetişen, geleneklerden fazla etkilenmeyen ve seçme özgürlüğüne sahip olan bireyler, kültürün dayattığı kurallara uymadan hayat arkadaşlarını bulup alışlagelmişin dışında bir aile kurmak isterler. Her eşin cinsiyet rolleriyle ilgili sahip olduğu farklı düşünceler, onların evde veya dışarıda işlerini nasıl halledeceklerini etkiler. Geleneksel düşüncelere sahip ve ailesine çok bağlı olan bir erkekle ailede eşit rollere sahip olmak isteyen ve aile bağlarına çok önem vermeyen bir kadın arasındaki bir evlilik, memnuniyetsizlik ve hatta belki de ayrılık doğurabilir (bkz. Hochschild ve Machung, 2012: 15-18; Thai, C., 2005: 163; Guilbert vd., 2000: 124-130). Menşesi ailesi, bireylerin gelecekteki aile hakkında düşüncelerini inşa etme biçiminde özel bir öneme sahiptir. Tabii ki bunun istisnaları da olur. Yaşamlarını ve ailelerini aile modellerinin tamamen karşısına çıkararak bireylerde olur ama hepsi birey ve geldiği kültüre bağlıdır.

İrksal, etnik ve kültürel farklılıkları olan çiftler, homojen çiftlerin yaşama ihtimalinin daha az olduğu zorluklarla karşılaşabilirler. Karma evliliklerin karşılaştığı bir diğer engel,

ebeveynlerden, akrabalarından, toplumdan ve aynı zamanda arkadaşlardan gelebilecek muhalefettir. Genellikle toplum veya aile, farklı kültürlerden gelen bireyler arasındaki romantik bir ilişkiyi destekleme konusunda isteksizdir (Molina vd., 2004: 143; Rosenbaltt ve Stweart, 2012: 44; Babara, 1989: 22-33). Akrabalar, karma bir evlilik yapmak isteyenleri desteklemeden kendi kültürlerinde kalmak isteyebilirler. Bu tür bir reddediliş, her iki taraf için de çok etkili olabilir. Özellikle kabul edilmediğini hisseden eş, bu reddedilişin sonuçlarını ciddi bir şekilde yaşayabilir. Her iki tarafın aile desteği, yeni çiftin hayatında özel bir öneme sahiptir (Silva vd., 2012: 864 - 866). Bu destek sadece evliliği kabul ettikleri anlamına gelmez. Aynı zamanda bu destek yabancı eşin kabul edilmesi ve diğer aile üyeleriyle eşit bir şekilde muamele görmesi, yeni bir kültürle tanışırken onun dil, gelenekler, çocuk yetiştirmesi ve aile alışkanlıklarını öğrenmesi konusunda yardımcı oldukları anlamına gelir.

2.4.7. Toplumsal Önyargılardan Kaynaklanan Sorunlar

Karma evlilikteki çiftler kültürel olarak homojen çiftlere göre daha fazla önyargılara maruz kalmaktadır. Aile bireylerinin veya sosyal çevrenin karma evlilikleri kabul etmemesinin sebeplerinden biri, yabancı gelin/damat için var olan önyargılardır. Bu önyargılar yabancı olan bireyin geldiği kültür, ait olduğu etnik grup, dini inanç veya milliyeti ile ilgilidir. Bir bireyin bulunduğu toplumdan farklı olması, her türlü önyargıyı hissetmesine neden olabilir. Her iki eş de bu önyargılardan rahatsız olur, ancak yabancı olan bunları en çok hisseden, en çok acı çeken kişidir. Bunun gibi durumlarda, eşlerin birbirini desteklemesi ve aralarında açık ve anlayışlı bir iletişim kurması çok önemlidir (bkz. Romano, 2008: 168-171; Markoff, 1977: 51 – 58).

2.4.8. Yemek Alışkanlıkları, İklim ve Coğrafya Farklılıklarından Kaynaklanan Sorunlar

Eşlerin bireysel ve kültürel değerlerini tanıtırken yaptıkları yemek çeşitleri, yeme alışkanlıkları, beslenme düzeni ve yemek yapma işinde toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili düşünceleri karma evliliklerde bir başka zorluktur. Eşlerden biri diğerinin menşe ülkesine geçmek zorunda kalırsa bu sorun daha da ağırlaşır. Yemekler her kültürün bir parçasıdır

ve bu nedenle her toplum belirli yemeklerle meşhurdur. Gastronomik nostalji (gastronomical nostalgia) yaşadığı yerden tamamen uzaklaşan bir insan için en önemli sorunlardan biridir (Popova, 2008: 10). Taşınmak zorunda kalan eşler, uyum sürecini atlattıktan sonra bile kendi kültürlerinin mutfaklarının eksikliğinden mustarıdır. Ülkesinin lezzetleri hafızada kodlanmıştır ve özel baharatlar veya aromalar hemen memleketinin mutfak lezzetlerine götürebilir (bkz. Popova, 2008: 9-10; Romano, 2008: 40). Uyum sürecinde bu konu sadece yemek yemede değil, yemek pişirme sürecinde de önemli sorunlara neden olabilir. Nitekim, bu araştırmanın verilere göre, eşlerin birbirlerinin mutfak lezzetlerini öğrenmesi gerekir. Cinsiyet rollerinin geleneklere dayanarak paylaşıldığı evliliklerde, kadınların olması gereken yer mutfak diye düşünüldüğü için en zor iş kadınlara düşer. Kısa bir sürede bu kadınlar, eşini, ailesini veya akrabalarını memnun etmek için geldiği yerin yemeklerini öğrenmek zorundadır.

İklim de, ikametini değiştiren bir bireyin yaşayabileceği başka bir zorluktur. Bireyin yaşadığı yer ile taşındığı yer arasındaki iklim değişikliği, kendi içinde olumsuz duygusal durumlar yaratabilir ve yaşadıkları yerle ilgili memnuniyetsizliği artırabilir. Barbara'ya (1989: 50) göre, bütün beden, ritimlerin, tabuların ve arzuların sosyal ve kültürel miraslarının yoğunlaştığı yerdir. Yaşam tarzını değiştirmek, kırsal bölgeden kentlere taşınmak, yemek kültürünün değişmesi ve iklim değişikliği bireyin bedenini, aklını ve ruhunu etkileyebilir. Taşınma kararı isteyerek verilebilir, ancak bireylerin karşılaştıkları değişiklikler yeni hayatla ilgili düşündüklerinin ve planladıklarının ötesinde olabilir.

2.5. KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLERDE KARŞILAŞILAN SORUNLARLA BAŞ ETME YÖNTEMLERİ

Karma evliliklerin gerçek iç dinamiklerini inceleyen çalışmalar, yaşanan zorlukları, engelleri, değişimleri, çatışmaları, gerilimleri büyük ölçüde vurgulamaktadır. Ancak az sayıda çalışma bu durumların nasıl üstesinden gelebileceği konusunda öneride bulunmuştur. Bu nitelikteki çalışmalar temel olarak kültürler arası çiftlerin sorunlarıyla ilgilenen “çift terapistlerine” aittir. Çiftlerin evlilik hayatında ortaya çıkabilecek tartışmaları veya gerginlikleri azaltmada başarılı olmanın sırrı, eşini rahatsız edebilecek veya endişelendirecek herhangi bir konu hakkında konuşmak ve açık iletişim kurmaktır.

Bu konuları açık açık konuşma yetenekleri, asla tam olarak kabul edilmeyecek bir evliliği olan çiftlerde aralarında bir anlaşma atmosferi yaratır (Barbara, 1989: 53). Eşler, bu gizli “anlaşmayı”, evlilik hayatının devamlılık göstermesini istediklerinden dolayı kabul ederler.

Her eş, evliliğinde kendini diğer kültüre “yabancı” hissettiği anlar yaşar. Kùltürler arası evlilik yapan çiftler arasındaki sorunların tedavisi ile ilgilenen Perel (2000: 194), “üçüncü bir gerçekliğin” yaratılmasını önermektedir. Üçüncü bir gerçeklik yaratarak her bir eş, düşüncesiyle düşüncelerinin zıddı arasında bir denge kurabilir. Bu, kendisiyle diğerleri arasındaki düşünceleri dengelemenin ve evlilik hayatında huzur bulmanın bir yoludur. Bu çiftler, aralarındaki farklılıkların başından beri farkındadır, ancak bu değişikliklerin evliliklerinde ne kadar önemli olacağını bilmiyor olabilirler. Birbirlerinin kùltürlerine saygı duymak, var olan farklılıkları kabul etmek ve orta yolu bulmak isteyenler başarılı bir evlilik yaşarlar

2.6. EVLİLİK AJANSLARININ KÙLTÜRLER ARASI EVLİLİKLERDEKİ ROLÜ VE İŞLEVİ

Kùltürler arası eşlerin birbiriyle tanışma yolları arasında evlilik ajansları da vardır ve bu ajansların sayılarının artması bireylerin yabancı biriyle tanışma ihtimalini de artmıştır. Bu etkenin etkisinden yukarıda “bireylerin karma bir evlilikte yer almasının sebeplerini incelerken söz konusu ettik, ancak sahip oldukları önemli rol nedeniyle özel olarak açıklamak daha uygun olacaktır. Genelde iki tür evlilik sistemi vardır: aşk evlilikleri ve görücü usulü evlilikler. Görücü usulü ile yapılan geleneksel evlilikler dünyanın birçok yerinde, iki aile arasında olan sözleşme olarak görülür. Bu evliliklere bazı hallerde üçüncü kişi olan aracı/görücü aracılık edebilir. Eski görücü usulü evliliklere arabuluculuk yapan kişinin yerini modernlikle birlikte kitle iletişim araçları ve zamanla sosyal medya almaya başlamıştır görünmektedir. Bu amaçla başlangıçta gazeteler kullanılmıştır. Daha sonra internet ortamında bulunan çevrimiçi portallar ve kataloglardan “evlilik pazarları” ya da “evlilik ajansı” olarak adlandırılan, başvuran kişilere eş bulmayı amaçlayan özel ofislere kadar çok farklı yöntemler denenmiştir. Günümüzde, görücü usulü evlilikler, geçmişte geride kalmış eski bir yaşam tarzı olarak algılanabilir ve Mead’e (1975: 342) göre, bu

şekilde evlenmeyi tercih eden bireylerin duygusal olarak olgunlaşmamış oldukları ya da ebeveynlerinden gelen servet değerine boyun eğdirdikleri düşünülür.

İki aile arasında veya iki birey arasında bağlantı kurmaya çalışan üçüncü bir tarafın olduğu evlilik sistemi hem homojen evliliklerde hem de kültürler arası evliliklerde hala görülmektedir. Görücü usulü evlilikler Çin, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Rusya ve Nijerya’da daha yaygındır. Göç sonucunda, bu evliliklere aynı zamanda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da da oldukça sık rastlanmaktadır (Penn, 2011). Pande (2015: 172), İngiltere’de yaşayan Hindistanlı, Pakistanlı ve Bangladeşli kadınların görücü usulü evliliklerinin sürdürülmesi üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu şekilde evlenmeye devam eden bireyler aracılı evlilikleri aynı toplumdan gelen insanların bağlarının güçlenmesi için bir fırsat olarak düşünmektedir. Aynı şekilde, aile fertleri de çocuklarının evliliğine aracılık eden biri olunca daha fazla güvenli hissederler (Gopalkrishnan ve Babacan, 2007: 518). Penn (2011: 638) tarafından yapılan ve görücü usulü evlilikler ile aşk evliliklerinin karşılaştırıldığı bir saha çalışmasına göre bu iki evlilik sistemi arasındaki farklar aşağıdaki gibidir: “Görücü usulü evlilikler” güçlü aile anlayışını teşvik eder, aile üyelerinin bağlarını ve gelenekleri sürdürmeye katkıda bulunur, çocuklar ve cinsiyet ayrımı konusunda sıkı disipline sahiptir”. Aşk evlilikleri “bireyselliği teşvik eder. Fakat aşk yanlış seçimlere yol açabilir ve bunun sonucunda yüksek boşanma oranları, çocuklarının hayatında baba figürünün eksikliği, disiplinsiz çocuklar ve sürekli çalışan bir anne ve kadın figürüne yol açabilir”. Bu sonuçlar değerlendirildiği zaman evlenmeden önce müstakbel eşin ailesini tanımak, uzun, güvenli ve başarılı bir evliliğin “garantisi” olarak kabul edilebilir.

Dünyadaki bekâr insan sayısındaki artış, evlilik talebini de büyük ölçüde arttırmış ve farklı tanışma yöntemlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ahuvia ve Adelman’a (1992: 453) göre, bekâr insan sayısının artmasının nedenleri şunlardır: (1) Kadınlar için ekonomik fırsatların arttırılması, (2) doğum kontrol hapları, (3) cinsel normların değişmesi ve (4) gençlere uygulanan evlilik baskısının azaltılmasıdır. Bunlar, farklı ülkelerdeki bekâr insan sayısının artmasının nedenleri arasında başka nedenlerin bir parçası olarak düşünülebilir. Ancak öte yandan, neredeyse bütün toplumlarda yalnızlık, her bireyin kaçınmaya çalıştığı bir durumdur. Hayat arkadaşını bulamayan insanlar yeni insanlarla tanışma fırsatı sağlayan farklı çözümler aramaya başlar ve bu arayışı kolaylaştırmak üzere

bireyler arasında tanışma fırsatlarını artırmak için yeni yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler dergiler, gazeteler, radyo programları, reklamlar, çevrimiçi evlilik katalogları ve aracı kurumlarda yayınlanan (ya da evlilik ajansları) ilan şeklinde olabildiği gibi zaman içinde televizyon programlarında da söz konusu olmuştur.

Başlangıçta tanıma yöntemleri olarak gazeteler, dergiler ve reklamlar kullanılmıştır. İlk olarak Sri Lanka ve Hindistan’da gazetelerde farklı kişilerin meslek, yaş, gelir, görünüş özellikleri gibi kişisel bilgilerinden oluşan uzun sütunlara yer verilmeye başlamıştır (Dassanayake, 1982: 100-107). Bu “tanışma yolu” dünyanın diğer yerlerinde de yaygınlaşmıştır.

İnternet üzerinden uluslararası tanışma yöntemleri 1980’lerde evlilik katalogları veya başka bir tabirle internet üzerinden sipariş edilen gelinler (posta siparişi gelinler, mail-ordered brides) ile başlamıştır. Bu kataloglar ilk olarak Asyalı (Japonya, Filipinler, Çin vb.) kadınlarla başlamış ve daha sonra Rusya ve Doğu Avrupa’dan gelen kadınlarla devam etmiştir (Hsia, 2008: 133; Constable, 2005: 1; Suzuki, 2004; Liu, 2015; Nguyen, 2014). “Posta siparişi gelinler” literatürde çoğunlukla Amerikan-Asya evliliklerini kapsayan bir terimdir. 1980 ve 1990’larda Amerikalı erkekler, Asya web sitelerinin kataloglarından kendilerine uygun gelin seçmeye başlamıştır. Bu kataloglarda kadınların fotoğrafları, kişisel verileri, vücut şekli özellikleri ve diğer bilgiler yer almaktadır. Bu şekilde Amerikalı erkekler gelinlerini isteklerine ve tercihlerine göre sıralar ve “sipariş verirler”. Daha sonra, bu evlenme sistemi Avrupa ülkelerinde farklı milletlerden bireyler arasında da yaygın hale gelmiştir. Johnson-Hanks (2007: 642) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1998’den beri binlerce Kamerunlu kadın kendilerini internette, kendileriyle evlenmek isteyen erkeklere, adanmış karılar ve anneler olarak takdim etmek suretiyle evlenecek Avrupalı erkek aramışlardır. İnternet üzerinden gerçekleşen uluslararası evlilik sayısının tam olarak söylenmesi zor olsa da 1998 yılında bu sayı yaklaşık 4.000 - 6.000 arasındaydı. Bu rakamlar, uluslararası posta siparişi evliliklerin 1996-1998 arasında yüzde 2,7’den yüzde 4,1’e yükseldiğini göstermektedir (So, 2006: 396). Sosyal medyada tanışma olayları üzerine yapılan çalışmaların çoğu ABD, Batı Almanya ve İsrail’de yapılmıştır (Jagger, 2001: 40). Bu tür evliliklerle ilgili çalışmalar az olsa bile internet ortamında yeni biriyle tanışmanın ve evlenmenin yüksek sayılarda ve dünyanın hemen hemen her ülkesinde gerçekleştiği söylenebilir.

Çevrimiçi portallardan sonra “aracı kurumlar, gelin ajansları veya sanal evlilik pazarı” adıyla bilinen farklı evlenme sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Farklı çalışmalarda, bu üç terim birbirinin eş anlamlısı olarak kullanılır. Bu “kurumların” amacı, farklı kökene sahip olan ve evlenmek isteyen bir kadın ile bir erkek arasında arabuluculuk yapmaktır. Bu kurumların sayısı gittikçe arttığı için güncel durumu istatistik verilerle ifade etmek çok zordur (Constable, 2005: 170). Bu ajansların kuruluş amaçları da farklıdır. Bazıları kar amaçlıdır ve yaptıkları işe karşılık olarak belli bir ücret istemektedirler. Ancak kendileri de bir ajans aracılığıyla evlenmiş çiftler tarafından açılmış ajanslar da vardır. 1980 yılında Peres, Meisels ve Frank’ın Tel Aviv’de bir çalışma yürütüldüğü dönem orada 15 evlilik ajansı, evlenmemiş erkek ve kadınların kendilerini tanıttığı ve birbirleriyle doğrudan iletişim kurabildikleri bir radyo programı vardı (Peres vd., 1980: 476). 2003 yılında N. Constable tarafından yapılan bir başka araştırmaya göre, Batılı erkekler ve diğer yabancı kadınlar arasında evlenmek amacıyla biriyle tanışma fırsatı sunan 35’in üzerinde web sitesi vardı (Constable, 2003: 94). Ahuvia ve Adelman (1992: 454-455), bu evlilik kuruluşlarının nasıl işlediğini anlamak için bir saha araştırması yapmıştır. Onlara göre, sanal evlilik pazarının üç temel işlevi vardır: 1) Arama: evlenilecek eş adayı arama (searching), 2) eşleştirme (matching-benzer adayları bulma), 3) anlaşma (transacting-adayları bir araya getirmenin son adımı). Bu program, buldukları ülkeler fark etmeksizin tüm evlilik ajansları için neredeyse aynıdır. Önce adayları ararlar, sonra görünüş, yaş ve sosyal durumlarına göre eşleştirme yaparlar. Ajanslar yaptıkları eşleştirme işleminden sonra adayları bir araya getirir ve tanıştırlar.

Karakter, fiziksel çekim, eğitim düzeyi gibi çeşitli değişkenler iki kişinin birbirinden hoşlanmalarını veya birbirini sevmelerini etkileyebilir (Becker, 1974: 12). Peki, gazeteler, çevrimiçi portallar veya evlilik ajanslara katılan adaylar hoşlandıkları veya âşık oldukları bir insanda hangi özellikleri ararlar? Araştırmalar, erkeklerin çoğunlukla güzellik, fiziksel görünüş ve yaştan etkilendiğini göstermektedir. Kadınlar ise sosyal, ekonomik statüden ve meslekten daha çok etkilenmektedir. Stack’a (1997: 96) göre, evlilik pazarlarındaki kadınların % 37’sinin ve erkeklerin sadece %19’unun karşıdaki insandan belli bir profesyonel statü istediğini belirtmiştir. Coombs ve Kenkel (1966: 23), erkeklerin kilo, vücut şekillerine özel önem verdiğini, kadınların ise samimiyet, sadakat ve cana yakın olmak gibi karakter özelliklerine odaklandığını gözlemlemiştir. Margolin

ve White saha araştırmalarındaki kadın ve erkeklerin farklı cevapları, “erkeklerin, fiziksel çekiciliğe karşı kadınlardan daha fazla duyarlı oldukları” ve “fiziksel çekiciliğin azalmasının erkeklerde kadınlara oranla evlilikteki cinsel yaşamı daha fazla etkiledikleri” hipotezinin doğru olduğunu göstermiştir. Online reklamcılıkta, erkekler gelirlerini ve statülerini vurgularken, kadınlar güzelliklerini ve vücut şekillerini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır (Jagger, 2001: 40; Ahuvia ve Adelman, 1992: 453; Constable, 2003: 133). Lee’ye (2014: 1262) göre, “sanal evlilik pazarının” büyümesi, çok sayıda uluslararası evliliğin gerçekleşmesini etkilemiştir. Bu evlilikleri kapsayan çalışmalarının sundukları verilere göre, erkeklerin bu kadınların güzelliği karşılığında sosyal ve ekonomik statülerini sunduğunu görmekteyiz.

Genellikle, yazılı ve görsel medyanın ajans aracılığıyla gerçekleşen evlilikler hakkındaki tutumu aşağılayıcı, sert ve hatta ilgili kişilere karşı küçük düşürücü olmuştur. Penn’e (2011: 639) göre, bu evliliklerin gerçekleştirilmesi için yapılan ödemeler nedeniyle çıkar evliliği olarak nitelendirdiği için medyada bu evlilikler ilgili hep olumsuz konuşulmuştur. Çevrimiçi kataloglara dâhil olan kadınlar “seks kölesi” veya “zevk bebekleri” olarak etiketlenerek çeşitli şekillerde kendilerine saldırıda bulunulmuştur. Tayvan’da “yabancı gelinler” terimi, Tayvanlı erkeklerle evlenen Güneydoğu Asyalı kadınları kapsamaktadır. Medyada bu evlilikler “ticaret amaçlı evlilikler” olarak adlandırılıp sosyal bir sorun olarak görölmektedir (Hsia, 2008: 131).

Robinson’a (1996: 54) göre, medyanın seyircilere aktarmak istediği olumsuz yorumlara rağmen posta siparişi gelinlere olan talepler hala yüksek oranlarda seyretmektedir. İstek, arzu ve cazibe unsuru yüksek görünmektedir. Avrupa ve Amerika ölkelerinde medya, Asyalı kadınların imajını büyük ölçüde olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Constable, medyanın Asyalı kadınlar için yarattığı imajın düzeltilmesi için, “*Küresel Ölçekte Romantizm: Kalem Arkadaşı, Sanal Etnografya ve Posta Siparişi*” (*Romance on a Global Stage: Pen Pals, Virtual Ethnography, and Mail-Order*) çalışması ile önemli katkılarda bulunmuştur. Bu kitapta dile getirilen endişelerden biri, Asyalı kadınların Avrupalı erkeklere satılan “insan ticareti mağduru kadınlar” imajıdır. Japon, Filipinli ve Çinli kadınlarla yaptığı konuşmalar, her bireyin olduğu gibi kendilerine bir hayat arkadaşını bulma ihtiyacı olan bu kadınların insani yönlerini aktarmaktadır. Çeşitli Avrupa örgütleri genellikle görücü usulü evlilikleri, kadınların kendi eşlerini kendilerinin seçme hakkına

sahip olmadığı ataerkilliğin bir yansıması olarak görmektedir. Pande'e (2015: 183) göre, bu evliliklerin hepsinin kadınların istekleri olmadan gerçekleştirildiği söylenerek bu evliliklere başka bir boyut kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ancak medya genellikle çeşitli nedenlerle başarılı olmayan veya kötü sonuçlanan aracılı evliliklere odaklanmaktadır. Bu şekilde, Avrupalı olmayan kadınların bu uygulamalar sayesinde sunduğu kültürel ve sosyal çeşitliliği anlama fırsatı yakalanamamaktadır.

2.7. KÜLTÜRLER ARASI EVLİLİKLERE SAPKIN (DEVİANT) EVLİLİKLER DENEİLİR Mİ?

Karma evlilikler, aynı toplumsal-kültürel grup içerisinde gerçekleşen evliliklerle karşılaştırıldığında, karşılaştıkları zorluklar ve engellerin farklı nitelikte olduğu gözlenmektedir. Karma evliliklerde, eşler yalnızca birbirlerinin karakterini tanımak zorunda olmayıp, aynı zamanda davranışları, eylemleri ve düşünceleri etkileyebilecek kültürel farklılıkları da kavramak zorundadırlar. Yeni bir kültürün parçası olmak, yukarıda gördüğümüz gibi, başlangıçta çekici olabilir ama bu olayın derinine inildikçe karşılaşılan engeller artmaya başlamaktadır. Farklı zamanlarda, karma evlilikler toplumda kabul gören uygulamalara karşı çıkmıştır. Genellikle bu evlilikleri gerçekleştiren çiftler toplum tarafından dışlanmış veya kabul edilmemiştir. Kabul edilse bile toplum bunlara pek olumlu yaklaşmamış ve çoğu zaman eşler birbirlerinin ailelerinde kendilerini hoş karşılanmayan veya istenmeyen kişi olarak hissetmiştir. Bazı ülkelerde veya belirli sosyal gruplarda, bir bireyin bir yabancıyla evlenmesi, aile, bulunduğu çevre veya bireyin ait olduğu grupta büyük skandala neden olabilir. Ebeveynler veya yakın akrabalar, diğer insanların olumsuz yorum veya görüşleriyle karşılaşan kişilerdir. Ancak karma evliliklerin hepsi aynı problemlerle karşılaşmamıştır. Aile veya toplum tarafından sevgiyle karşılanan durumlar literatürde bulunabilir. Gösterilen nezakete ve hoşgörüye rağmen, her toplum kendi kökeninden gelen birine daha yakın hissediyor gibi görünmektedir. Marezki (1977: 7), karma evliliklerin, bireylerin göç etmelerinden kaynaklanan bir olgu ve alışılmadık bir evlilik şekli olarak tanımlamaktadır:

“Kültürler arası evlilik, kültürel bir evlilik şekli değildir. Bu, insanların gerek kalıcı gerekse geçici geniş çapta göç etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir olgudur.

Böyle evlilikler gerçekleştiğinde, toplum sapkın bir evlilik şekli olarak kabul etmektedir⁹“.

Belki de, yıllar önce bu evlilikler gerçekleşmeye başladığında, sosyal olarak “anormal bir olgu” olarak kabul edilmiş ve bu evliliklerin başarısı konusunda sosyal beklentiler çok düşük olmuştur. Fakat günümüzde, bu evliliklerin çok sayıda olması, sahip oldukları geniş coğrafi dağılım ve literatürde yer alan çiftlerin evlilik hayatında başarılı olmaları dikkate alındığında bu ilişkilerin de artık normal evlilik kategorisine girdiklerini söyleyebiliriz. Bireylerin dünyanın farklı yerlerine gitme, farklı kültürleri tanıma fırsatlarının artması ve internetin yaygınlaşması, bireyleri dünyanın en uzak noktalarına bile yaklaştırmıştır. Tüm bunlar, yabancı bireylerin daha kabul edilebilir olmasını sağlayan küresel bir yakınlık yaratmıştır. Hem bireyler hem de toplumlar, diğer kültürlere yakınlık duygusu geliştirmiştir. Bu da karma evliliklerin tarih boyunca meydana gelen değişikliklerin bir parçası olarak değerlendirilmesine ve kabul edilmesine neden olmaktadır. Karma evlilikler konusundaki çalışmasında Barbara (1989: 211), “karma evlilikler hakkında konuşmayacağımız bir gün gelebilir, çünkü yabancı biriyle evlenmek normal olacaktır” diye belirtmektedir. Gerçekleşen değişim ve yakınlığı düşünme ve deneyimleme şekli de yakın ilişkilerde kültürler arası evlilikleri yaygın bir olgu haline getiren, farklı kültürlerden insanlar arasındaki bağlantılar gittikçe artmaktadır.

⁹ Tercüme araştırmacı tarafından yapılmıştır.

3. BÖLÜM

HASIM ÜLKELER VE ULUSALAR OLARAK SIRBİSTAN VE ARNAVUTLUK

Yugoslavya'ya gelmişim, çünkü geçmişin bugünü oluşturduğunu biliyordum. Yugoslavya'ya gelmişim ete ve kemiğe bürünmüş tarihi ne demek olduğunu görmek için¹⁰.

Rebecca West

3.1. SIRBİSTAN'DA COĞRAFYA, DİN, ETNİK GRUPLAR VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİKLİKLER

Sırbistan, Pannonian Ovası ve Orta Balkanlar'ın uzak güney kenarlarını kapsayan Orta ve Güneydoğu Avrupa'nın kavşağında yer almaktadır. Güneyde Makedonya, doğuda Bulgaristan ve Romanya, kuzeyde Macaristan ve batıda ise Bosna, Hırvatistan ve Karadağ ile sınırları vardır. Nüfus bakımından Sırbistan, Balkanlar'daki en çeşitli etnik köken, dil ve dine sahip ülkelerden biridir. 2011 nüfus sayımına göre, Sırbistan Cumhuriyeti'nde 20'den fazla ulusal topluluk vardır ve Sırplar sayıca baskındır ve nüfusun % 83,32'sini oluşturmaktadır. Nüfusun % 14,38 oranı ise azınlık topluluklarından meydana gelmektedir¹¹. Bu, yaklaşık yirmi farklı dil, din, kültür ve görevin aynı kap içinde harmanlandığı anlamına gelir. En büyük etnik topluluk Macarlar, Boşnaklar, Hırvatlar ve Arnavutlar'dır. Müslüman azınlık Preşova Vadisi'nde (Kosova yakınlarında) ikamet eden Arnavutlar ve Raška (veya Sancak) bölgesinde ikamet eden Boşnaklardan oluşur. Aynı zamanda, Sırbistan'ın çok etnisiteli kısmı kuzeydeki Voyvodina eyaletinde yer alır. Sırbistan'ın başkenti Belgrad, Tuna ile Sava nehirleri arasında kalan Sırbistan'daki en büyük ve kozmopolit şehirdir. Bu nehirler yüzyıllar boyunca şehri dünyaya bağlamış, vatandaşlara tatlı su ile besinler sağlamıştır. Nüfus, ağırlıklı olarak Ortodoks ve Sırpça konuşmaktadır. Sırplar için Ortodoks dini belli bir

¹⁰“I had come to Yugoslavia because I knew that the past has made the present. I had come to Yugoslavia to see what history meant in flesh and blood” (Rebecca West, 2007: 178-270).

¹¹Sırbistan'daki ulusal azınlıklar, nüfus yüzdeleri, coğrafi erişim ve dini inanç ile ilgili ayrıntılı bir bakış için, OSCE, 2008; Canjić vd., 2017: 10; Janjić vd., 2017.

saflığa, yani “ruhsal olarak saf” bir yapıya sahiptir (Macdonald, 2002: 72). Bu ülkede din ve dil, ulusal kimliğin tanımında merkezi bir öneme sahiptir. Yugoslavya’da konuşulan resmi dil Sırpça-Hırvatçadır. 1990’da Hırvatistan’ın bağımsızlığından sonra Sırbistan, dilin Hırvatçanın etkilerinden ayrı bir kimlik kazanması için birçok kelimeyi değiştirerek dilsel bir değişiklik yapmıştır. Sırbistan’daki ulusal dil Sırpça ve kullanılan alfabe Kiril’dir, ancak Latin alfabesinin insanlar arasında yaygın bir şekilde kullanılması söz konusudur. Sırpça resmi dile ek olarak, resmi düzeyde olmasa da azınlık dilleri de kullanılmaktadır.

Cumhuriyetlerin Yugoslavya’dan sonra ayrılmasına ülke ekonomisinde ve politikalarında yaşanan savaşlar ve krizler eşlik etmiştir. Bu, yüksek işsizliğe, aylık ücretlerin düşmesine, ülkedeki enflasyonun artmasına, hane halkının yapısını ve doğurganlığı etkileyen etkenlere yol açtı. 1990’dan 1998’e kadar doğurganlık yüzde 15 oranında azaldı ve II. Dünya Savaşı’ndan bu yana gözlenen büyük düşüş oldu (İkić ve Petrović, 2015: 51). Ekonomik belirsizlik ve siyasi çalkantı, özellikle gençler arasında göç oranındaki artışı etkiledi. Kalanlar hayal kırıklığına uğradı, evlenme ya da çocuk sahibi olma isteklerini olumsuz yönde etkilendi. İç göç de büyük bir kaymaya işaret ediyordu. Kentlere doğru giden kırsal nüfus, köylerin boşalmasına yol açıyordu. İç ve dış göç, cinsiyet dengesinin bozulmasına yol açtı. Birçok kırsal alanda göç, köylerden ayrılan erkek sayısının artması şeklinde görüldü, ancak bazı kırsal göçlerde geride kalan bekâr erkekler oldu. Daha yüksek istihdam fırsatları için kırsal alanları terekeden erkekler, tarımdaki kadın sayısını artırdı. Tarımda çalışacak “erkek gücünün” yokluğunda bu rolü kadının devralması gerekti. Bu şekilde, kırsal alanlarda yaşayan kadın hem ev dışında (çiftçilik işleri) hem de ev işlerini yapması gereken ikili bir role büründü. Literatürde, tarımda çalışan yalnız kadın imajı “tarımın dişileştirilmesi” olarak adlandırılmıştır (First-Dilic, 1974: 164-166). Ancak, Batı ülkelerine göç fırsatlarının artmasıyla birlikte, tarımda aktif olan kadınlar da erkekler kadar, hatta bazen onlardan daha fazla göç etmektedir. Čikić ve Petrović’e (2015: 37, 43) göre, kırsal alanlardaki nüfus azalmasının etkenleri şunlardır: Göç (iç ve dış), doğum oranlarının düşmesi, evliliğin ertelenmesi, kırsal yaşlanma (bkz. Gnjatovic ve Devedzic, 2016). İstatistikler, Sırbistan’daki kırsal alanların sürekli olarak boşaldığını gösteriyor¹². 2002-2011 yılları arasında kırsal kesimden kentsel alanlara nüfus hareket

¹² Sırbistanda kırsaldan kente hareketler için bkz. Pejın-Stokić ve Grečić, 2012: 8-9; Haan, 2012: 97.

oranı çok yüksek olmuştur. Belgrad bölgesi ve Voyvodina'nın ekonomik ve sosyal açıdan daha gelişmiş olduğu bilinmektedir. Bu, yüksek istihdam, yüksek ortalama gelir, kırsal alanlarda kadınların yüksek istihdamı, yüksek eğitim ve eğitim kurumlarına dayanmaktadır. Daha az gelişmiş bölgeler Güneydoğu ve Doğu Sırbistan'dır.

3.2. SIRBİSTAN'IN KISA SİYASİ TARİHİ VE SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ

İstandul'daki Bizans yönetiminden bağımsız olan ilk Sırp devleti, XII. yüzyılın sonunda Stefan Nemanja tarafından kuruldu (Kaplan, 1993: 31). Nemanja'nın halefi bir gezgin keşiş olan oğlu Aziz Sava oldu. Aziz Sava, Sırbistan'ın ilk başpiskoposu ve Sırlar için önemli bir manevi lider olarak Ortodoks Sırp Kilisesi'ni kurdu (Ristelhueber, 1971: 33). Başka bir tarihsel figür, hem lider hem de ulusal kahraman olarak tanınan Stefan Dušan'dır (1331-1355). 1346'da kendini Sırların, Yunanlıların, Bulgarların ve Sırların imparatoru ilan etti. Makedonya'yı işgal ederek doğu ve güneydeki topraklarını genişletti ve İslam'a karşı Hristiyanlığın koruyucusu olarak tanındı (Ristelhueber, 1971: 35, 36). 47 yaşındaki ani ölümü, Osmanlı İmparatorluğu'nun saldırılarına karşı onun devletinin kırılabilirliğini arttırdı.

Haziran 1389'da, Kral Lazar'ın komuta ettiği Sırp güçleri ile Sultan 1. Murat'ın Osmanlı ordusu arasında Kosova Ovası savaşı meydana geldi. Savaşın sonucu, Sırbistan'daki Osmanlı yönetiminin başlangıcını ve Sırp topraklarının özerkliğinin sona ermesine işaret ediyordu. Prens Lazarus ve Sultan 1. Murat savaş sırasında öldü ve ilk kez bir Osmanlı padişahı savaşta ölmüş oldu. Bu savaş ve özellikle Kral Lazar, Sırp tarihi ve edebiyatında sayısız şekilde yüceltildi. Velimirovic (1916: 38) çalışmalarında "Sırbistan'ın Ruhunu" "Kosova Ovası Savaşı, Cennet ve Dünya savaşının bir simgesidir. Mistik olarak Kral Lazar'a, "Dünya Krallığını mı, yoksa Cennet Krallığını mı?" tercih ettiği sorulduğunda Kral, dünya değil cennet krallığını tercih etmiştir" şeklinde açıklamıştır (s. 38). Stevan Dušan'ın ölümü ve Osmanlılara karşı yenilgi Sırların yayılma hedeflerine bir son verdi. Osmanlı yönetimi sırasında Sırp nüfusu, İslami unsurlarla kültürel alışverişlere girdi. Osmanlı yönetimi sırasında Sırp kimliğini koruyan iki kurum Ortodoks Kilisesi ve epik halk şiiri idi (Križan, 1994: 48). XVIII. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun gerilemesi, imparatorluk içindeki ulusların ayaklanmasına neden oldu. 1882'de Sırbistan bir krallık

oldu ve 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Voyvodina yine Sırp topraklarının bir parçası oldu.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, Sırbistan yeni bir döneme girdi ve J. Boris Tito (1892-1980) sosyalist Yugoslavya'nın ilk başkanı oldu. Tito, devletin yapısını ve adını değiştirdi ve 1 Aralık 1918'de kurulan ve "Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı"nın yerini Federal Yugoslavya Cumhuriyeti aldı (Križan, 1994: 50). Yugoslavya; Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Bosna Hersek ve Makedonya'dan oluşan 6 Cumhuriyeti ve Kosova ve Voyvodina'dan oluşan iki özerk bölgeyi içeriyordu. Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'dı. Slovenya ve Hırvatistan, daha sonraki etnik çatışmalara yol açacak olan Habsburg Monarşisinden (bugünün Avusturya'sı) ayrılmak için Yugoslavya'ya katıldı. Yugoslavya, yalnızca farklı etnik ulusların mozaiği değil, aynı zamanda etnik farklılıkları "barındırmak" için geliştirilmiş bir sistemdi (Pesic, 1996: 1). Federal devletler Yugoslavya'ya sıkı sıkıya bağlı değildi, çünkü ilgili ülkeler arasında içsel ve kültürel bağlantılar yoktu (Guzina, 2003: 91-92).

Tito, Kosova'yı Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin yetkisi altına aldı. Özerk Kosova'da yaşayan Arnavutlar defalarca dile getirilen Kosova'nın bağımsızlığı talebi Sırbistan tarafından reddedildi. Robert D. Kaplan (1993: 42) Tito yönetimi hakkında şunları ifade etmiştir: "60'lı - 70'li yıllarda Tito şunu varsaydı; insanlar için bir şeyler inşa edersen, senden nefret etmeyi bırakırlar. İlk günümü Priştine'de dolaşım, Tito ve mirasçılarının Arnavutların Sırlardan nefret etmemeleri için inşa ettikleri diğer şeyleri gözlemleyerek geçirdim". Tito'nun selefleri ve halefleri, Kosova'nın Sırbistan'ın bir parçası olması ve Kosovalıların Sırbistan'ı millet olarak sevmesi için her yöntemi kullandı, ancak Kosova'nın bulmacanın eksik olan parçası olmadığı, aksine ülke sınırlarında zorla tutulan bir bölge olduğu anlaşılmadı.

Tito'nun komünizmi Doğu Avrupa'daki komünist ülkelere göre ılımlıydı. Ekonomisi daha pazar odaklı, kültürel politikaları daha hoşgörülüydü. Yugoslavlar Batıya özgürce seyahat edebilirdi. Bir zamanlar ağırlıklı olarak bir tarım ülkesi olan Yugoslavya orta sınıf bir sanayi ülkesine dönüştürüldü. Görece hoşgörülü politikalarına rağmen, korku temelli bir sistem olmayı da sürdürdü (Djilas, 1993: 87). Sistemi sorgulamak çoğu zaman iş kaybı, hapis cezası, sürgün veya hapsedilme anlamına geliyordu. Konuşma özgürlüğü çok

sınırlıydı. Tito'nun ölümü cumhuriyetler arasında ayrılıklara neden oldu. Etnik milliyetçilik ve ayrılma talepleri nedeniyle Federasyonun durumunu daha da karmaşık hale getirdi.

Tito'nun halefi olan S. Milošević Yugoslavya ve özellikle Sırbistan'ın daha da tecrit edilmesine neden oldu. İktidara geldiğinde Ortodoks Kilisesi'ni güçlendirme ve Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova'da yaşayan Sırların mağduriyetlerini sona erdirmeye söz verdi (Macdonald, 2002: 65). “Büyük Sırbistan” projesinden yararlanarak güç kazandı ve Yugoslavya'yı kurtarmaya söz verdi (Becker J., 2005: 8). Hükümeti sırasında Kilise, siyaset ve devlet arasındaki ilişki karmaşık bir hal aldı (Drezgić, 2010: 957). Kosova konusundaki konuşmalarından birinde “Yugoslavya'nın Kosova olmadan var olamayacağını” belirtiyordu (Becker J., 2005: 9). Milliyetçi konuşmaları, insanların hayallerinde, arzuladığı her şeye sahip olmayı hak gören durdurulamaz ve güçlü bir Sırp “imparatorluğu” imajını pekiştirdi. Bu şekilde, onun figürünü daha da güçlendiren insanların sempatisini ve desteğini kazandı. Aralık 1980'de Priştine Üniversitesi'nde, Kosova'nın özerkliğini isteyen öğrencilerin gösterisi başladı. Protestoya karşı bir önlem olarak hükümet, olağanüstü hal ilan etti ve bu durumu ülke genelinde kontrolü elde tutmak ve insanları tutuklamak için kullandı. Sırbistan anayasası, özerk bölgelerle ilgili değişikliklere olanak tanıyordu. Eylül 1990'daki yeni Anayasa, Vojvodina ve Kosova'yı tamamen merkezi Sırp yönetimi altına alıyordu (Macdonald, 2002: 66; Banac, 1992). 1990 yılında başlayan Yugoslavya'nın dağılma süreci, acılı ve barışçıl olmayan savaşlarla sona erdi. 1991-92 yılları arasında cumhuriyetlerin dördü bağımsızlık kazanmak için ayrıldı ve sadece Sırbistan ve Karadağ federal devlet olarak kaldı. Yugoslavya Devleti, Sırbistan'ın Balkanlar'daki hâkimiyetini koruma aracıydı (Pesiç, 1996: VI). Yugoslavya'nın dağılması Sırlar için büyük bir tarihi şok oldu. Milošević yönetimi, 1997-1999 yılları arasında Kosova'da yaşanan olaylar ile ününü kaybetmeye başladı. Milošević, egemenliği altındaki Bosna ve Kosova'daki savaş suçlarıyla itham edildi (Becker J., 2005; Karpat, 1997). ABD'nin 1997'deki müdahalesi, Milošević'in Kosova'daki insanlık suçlarını durdurdu. Nihayet, Şubat 2008'de Kosova, Sırbistan'ın hala kabul etmediği bağımsızlığını kazandı.

3.2.1. Sancak Bölgesi¹³ (Sandžak)

Sancak bölgesi kuzey-batıda Bosna, güneyde Arnavutluk ve güney-doğuda Kosova ile sınır komşusudur. Sancak 8,667 km²'lik bir alana sahiptir ve Sırbistan ile Karadağ arasında bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun işgali sırasında Sancak, Bosnalı Paşalık'ın bir parçasıydı ve Balkanlar'daki kilit ticaret bölgelerinden biri olarak önemli bir role sahipti. Yıllar içinde meydana gelen siyasi değişimler ve işgaller, Sancak'ın ekonomik ve sosyal kalkınmasını çok etkilemiştir. Berlin Kongresi'nden (1878) önce, Sancak, idari ve kültürel merkezi Novi Pazar olmak üzere ayrı bir idari ve bölgesel birimdi. 1912'de Sırbistan ve Karadağ tarafından işgal edildi ve bölge ikiye bölündü. Sancak'ın topraklarını almayı hedefleyen Avusturya 1914-1918 yılları arasında bu bölgeyi kontrol altına almayı başardı. Daha sonra Sancak, Sırp, Hırvat ve Slav imparatorluğunun (daha sonra Yugoslav İmparatorluğu ismini alan) bir parçası oldu. 1990'de Yugoslav devletinin dağılmasıyla birlikte, Sancak'taki Müslümanların statüsü Sırp milliyetçiliğinin yükselişi ve Miloseviç'in baskı politikası ile tehlike altına girdi. 1991'de Yugoslavya devletinin dağılmasının başlaması ve özellikle Bosna Hersek'teki savaştan sonra, insanların ve özellikle Müslümanların bu bölgeden göçü çok hızlı olmuştur (bkz. Ron, 2000). Berlin Kongresi'nden sonra, bu bölge hiçbir zaman özel bir statü kazanmamış ve baskın Sırp ve Boşnak siyaseti tarafından yönetilmiştir¹⁴. Günümüzde, Sırbistan ile Karadağ arasında coğrafi ve siyasi olarak bölünmüş durumdadır. Sırp, Karadağlılar, Boşnaklar ve Arnavutlar gibi çok ırklı bir nüfus yaşamaktadır (Arnavutlar, Karadağ'daki Sandzak'ının bir parçası). Sırp, Orta Çağ'da, Sancak bölgesini "Raška", Boşnaklar ise "Sancak" olarak adlandırdılar. Sırlara göre, "Raška" Eski Sırbistan'ın kalbi iken, Boşnaklar için vatan olarak algılanan bölgedir (Morrison ve Roberts, 2013: 5).

Coğrafi olarak yüksek dağlarla izole edilmiş ve ekonomik olarak az gelişmiş olan bu alan birçok ekonomik, siyasi ve sosyal sorundan mustarıptır¹⁵. Sırbistan tarafındaki Sancak altı belediyeden oluşmaktadır: Priboj, Prijepolje, Nova Varoš, Sjenica, Novi Pazar ve

¹³Sandzak bölgesi Sırbistan ve Karadağ arasında bölünmektedir. Saha çalışması Sırbistan'ın Sandzak bölgesinde olduğundan bu bölümün içinde ele almaya karar verdik.

¹⁴Ayrıca Sancak'ın tarihi için bkz. Ron, 2000: 612-615; Morrison ve Roberts, 2013.

¹⁵Sancak'ın politik ve sosyal gelişimi için bkz. Rondić, 2000: 132-135.

Tutin. Karadağ'daki Sancak beş belediyeden oluşmaktadır: Bijelo Polje, Berane, Plav, Pljevlja ve Rožaje.

3.2.2. Sırp Milliyetçiliği

*Milliyetçilik, bir insanın kendisi olma arzusu, emperyalizm, bir halkın diğer halkların kendileri olmalarını önleme isteğidir*¹⁶.

Rebecca West

*Dünya tarihi bir drama, aynı zamanda bir resimdir. Ancak bir millet diğerlerini fethettiğinde ve kendi kişiliğini dikte ettiğinde bu drama ya da resim olamaz*¹⁷.

Nicholas Velimirovic

Akademik literatür, milliyetçiliğin doğal bir yapı olmadığını ve ancak halkların yaşadığı tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını anlamamızı sağlar. Bir ulusun milliyetçiliğinin nasıl geliştiği hakkında bir fikre sahip olmak için o ulusun tarihinin derinliklerine, geçirdiği savaflara ve devletin sahip olduğu hırsılara bakmak gerekir. Batı'da "ulus" kelimesi genellikle "devlet" ile eşanlamlı olarak kullanılırken, orta ve doğu Avrupa'da "ulus" kelimesi, diğer topluluklardan dil ve diğer unsurları ile ayırt edilebilen bir birlik oluşturan insanları belirtir (Furlan, 1943: 97). Miller (1993), bir milletin, üyelerinin var olduğuna inandığı zaman var olabileceğini vurgular. Tarih boyunca, Balkan halkları varlıklarını, "farklı olma" hissini ve kendilerine ait gördükleri toprakları koruma duygusunu nasıl geliştirdiler? Vezovnik ve Sariç'e (2015: 237) göre, "bir millet, bir topluluk veya belirli değerleri paylaşan bir grup "onlar"a karşı "biz" kavramları ile tanımlanır". Milliyet hissini insanların ruhlarında ve zihinlerinde uyanması onları diğerlerinden ayırır, insanları "biz" ve "onlara" böler ya da "biz" ve "diğerleri" şeklinde böler. Çok sayıda yazar çeşitli sınıflandırma ve tanımlamalar yaparak ulusların milliyeti üzerinde çalıştı. Bazıları milliyetçiliği, halkların ülkelerine olan bağlarını kurmak için gerekli bir şey olarak; diğerleri ise istenmeyen sonuçlara yol açabilecek bir şey olarak görüyorlardı. Miller, milliyeti üç farklı alanda tanımlar: bireyin kişisel kimliği alanında,

¹⁶"Nationalism is the desire of a people to be itself, imperialism, is the desire of a people to prevent others from being themselves" (Rebecca West, 2007: 1676).

¹⁷"The world history is a drama; it is also a colour-painting, too. But it could not be either drama or painting, if one nation conquered all others and forced upon them its own individuality" (Nicholas Velimirovic, 1916: 49).

etik alanda ve siyasi alanda. Miller aynı zamanda milliyetin bireysel irade değil, bireysel kimlik olduğunu ekler (1993: 6, 12). Modern zamanlarda milliyetçilik, birbirini tanımayan insan gruplarını duygusal ve ruhsal olarak bağlamaya muktedir olduğu için muazzam bir siyasi ve kültürel güç kazanmıştır. Büyük değişimlere rağmen tarih boyunca milliyetçilik özellikle demokratikleşme arayışı içinde olan ülkelerde hala siyasetin önemli bir parçası olarak öne çıkmaktadır.

Balkanlar'da milliyetçilik 19. yüzyılın başlarında Osmanlı hâkimiyeti ve Avusturya-Macaristan işgalinden kurtuluşunu isteyen Balkan halklarının milli isyanları sırasında ortaya çıktı¹⁸. Karpat, Osmanlıların girdiği sırada Balkan nüfusu arasında güçlü bir etnik bilinç bulunmadığını yazar. Osmanlıların 14. yüzyılda Balkanlar'da bulduğu şey, ortak bir etno-politik bilinci ya da geçmişleri olmadan, çoğu hâlâ kabile aşamasında olan çeşitli etnik gruplardan oluşan bir topluluktur (1997: 334-335). 1683'ten sonra Avrupalı güçler, Balkanlar üzerindeki askeri ve siyasi baskılarını artırarak Osmanlıların geri çekilmesine yol açtı. Halkların Osmanlı idaresinden çıkma isteği ve Balkanlar'daki Osmanlı Devletinin zayıflaması, Balkan devletlerinin sınırlarını tanımlayacak olan Berlin Antlaşması öncesi milliyetçi duyguları körükleyen etkenlerdi.

Sırp milliyetçiliğinin başlangıcı farklı tarihsel dönemlere dayanmaktadır. Çeşitli yazarlar Kosova Ovasında Sırp ile Osmanlı ordusu arasında gerçekleşen ve Sırp'ların kaybı ile Sırbistan'da Osmanlı idaresinin başlamasıyla sona eren savaşı (1389) Sırp milliyetçiliğinin başlangıcı olarak ele alır. Sırp milliyetçiliğinin bir başka başlangıç noktası da "Büyük Sırbistan" oluşturulması için yaratılan ideolojidir. Büyük Sırbistan'ın yaratılmasına ilişkin ilk işaretler, yazılarının çoğunu "Slav Sırp halkına" (Balkan halkının bir kısmını Sırp olarak gösteriyordu) ithaf eden düşünür ve yazar Obradović tarafından atıldı. Ondan sonra tanınmış Sırp dilbilimci, tarihçi ve etnolog Vuk Karadžić, 1838'de "Her şey ve her yerde Sırp" başlıklı bir yazı yazacaktır. Bu dilbilimsel makalede, Krizan'a (1994: 49) göre, Karadžić, yaklaşık olarak aynı dili, Sırpçayı kullanan tüm Güney Slavlarının Sırp halkları olduğunu belirleyecekti. Karadžić ayrıca Sırp folkloru ve epik yazıların koleksiyonuna özel bir katkı yapmıştır. Sırp ve Osmanlı ordusu arasında

¹⁸Balkan tarihinin daha ayrıntılı bir kronolojisi ve milliyetçiliğin başlangıcı için bkz. Schmitt, 1916; Furlan, 1943; Moodie, 1995; Karpat, 1997; Vezovnik ve Šarić, 2015; Roudometof, 2001.

gerçekleşen Kosova Ovası'ndaki savaş hakkında yazdığı destan, Kosova mitini edebiyatta ve halkın şuurunda inşa edecektir¹⁹.

Sırbistan'da milliyetçilik, 19. yüzyılın ortasından bu yana en güçlü ideoloji olmuştur. Sırp milliyetçiliği, ülkeyi, dini ve televizyon medyasını yönlendiren politikalar tarafından sürekli olarak teşvik edildi. Siyasi ya da dini topluluklar güçlerini artırmak ve insanları etkilemek için milliyetçiliği sürekli olarak kullanmışlardır. Böylece milliyetçilik Sırbistan'da siyaset ve din arasındaki bağlantı noktası haline gelmiştir (Drezgić, 2010: 957; Roudometof, 2001: 113-123). Öte yandan, medya, gücünü kullanarak insanlara nefret ve olumsuz duygular aşıladı ve onları şiddete yöneltti. “Diğerleri” için nefret barındıran, “Yeniden Büyük” olma arzusu taşıyan ve birçok savaşa yol açan milliyetçilik hislerinin kışkırtılması çeşitli araştırmacılar tarafından halkın psikolojisinde “sağlıksız” bir itici güç olarak görülmüş ve aynı zamanda erkekleri, kadınlara karşı tutumlarında daha saldırgan kıldığı saptanmıştır. Korac'ın “Sırp Milliyetçiliği: Kendi Halkımın Milliyetçiliği” başlıklı bir makalesi bize Sırp bireysel anlayışına ve milliyetçiliğe yönelik ortak tutuma yakından bakma fırsatı vermektedir: “Sırp olup Sırbistan'da yaşadığı halde Sırp ulusuna ait olmamak ihanettir ve bu kişiler “kötü” Sırptır (1993: 108). Moisi'nin işaret edeceği gibi, milliyetçi tonlara sahip olan duygular insanların tutumlarını, kültürler arası ilişkileri ve devletlerin eylemlerini etkiledikleri için önemlidir (2012: 57). Sırbistan'da milliyetçilik her zaman siyasi güç tarafından desteklenir, siyasi elitlerden gelmiştir ve insanlar tarafından kabul edilir. Gellner'in (1983: 1) “milliyetçiliğin, öncelikle siyasi ve ulusal birimi en iyi şekilde uyumlu hale getirmesi gereken siyasi bir ilke olduğu” görüşü Sırp vakası ile uyumaktadır. Balkan ülkeleri arasında Sırp milliyetçiliği diğer ülkelere göre her zaman daha baskındı. “Büyük Sırbistan” hayali, Yugoslavya'nın oluşumunda gerçekleşmiştir. 1989'da Sırbistan Bilim ve Sanatlar Akademisi milliyetçi duyguların yükselişine önemli katkılarda bulunmuştur. Yugoslavya'nın dağılmasından ve Sırp'ların yaşadığı hayal kırıklığının ardından Miloseviç, halkın Büyük Sırbistan hayalini bir kez daha canlandırmıştır. “Büyük Sırbistan”ı yeniden yaratma ve insanları savaşa girmeye teşvik etme konusundaki

¹⁹Entelektüellerin milliyetçi bir program geliştirmedeki rolü için bkz. Pavlović ve Atanasovski, 2016.

konuşmaları bir tür saldırgan milliyetçilik yaratmıştır. Konuşmaları, o zamanlar insanlar arasında var olan ruhla senkronize idi.

Sırp lar Yugoslavya'nın diğer topluluklarının hepsinden daha fazla olarak tarihin onlara adaletsiz davrandığı konusunda ikna olmuş durum dalar. İki dünya savaşının en büyük zararlarının kendilerine olduğunu ve 1918'de Yugoslavya'nın yaratılması ile 1945'te yeniden dirilmesindeki rollerinin büyük olduğunu düşünerek en fazla hakka kendilerinin sahip olması gerektiğine inanmışlardır. Tarihin, Sırp ları, asil idealizmlerini hiçbir zaman ödüllendirmediği, ancak onları utanç ve ıstırapla cezalandırdığı şeklindeki bu nihilist görüş, çağdaş dünyadaki uluslararası etkenlerin de Sırp ları meşru haklarından mahrum etmek için uğraştığı inancıyla birleştirildi (Djilas, 1993: 93). 1988'de "mağduriyetlerini" pekiştirmek için bir grup seçkin Sırp aydın, Sırp-Yahudi Dostluk Derneğini oluşturdu. Macdonald'a (2002: 73) göre, Derneğin amacı Sırp ların çektikleri acıları Yahudilerinkiyle eşitlemek ve Sırp ların karşılaştırmalı soykırım tartışmasına girmelerini sağlamaktı. Bu karşılaştırma oyununu daha da ilerletmek için, Kosova'yı Sırp ların Kudüs'ü olarak tanımladılar, İsrail'in Kudüs'ten vazgeçemediği gibi kendilerinin de Kosova'dan vazgeçemeyeceklerini vurguladılar. Kosova'yı bir efsane haline getirerek, Arnavutların Sırp ları tarihin farklı dönemlerinde öldürdüğünü ve topraklarından kovduğunu, tarihin kendilerine haksız davrandığını iddia ederek ve çoğu zaman tek taraflı tarih sunumu yaparak Kosova'ya müdahalelerini haklı göstermeye çalıştılar.

3.3. ARNAVUTLUK'TA COĞRAFYA, DİN, ETNİK GRUPLAR VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİKLİKLER

Arnavutluk, Güneydoğu Avrupa'da, Balkan Yarımadası'nın batı kesiminde yer almakta ve kuzeybatısında Karadağ, kuzeydoğusunda Kosova, kuzeyinde ve doğusunda Makedonya, güneyinde ve güneydoğusunda Yunanistan ile sınırlarını bulunmaktadır. Arnavutluk, Akdeniz'in içindeki Adriyatik ve İyon Denizi kenarında konumlanmıştır ve yaklaşık 476 km'lik bir sahil şeridinde sahiptir.

Tarih bilimi, Arnavutların, oldukça eski insanlar olan Pelasgların neslinden gelme dolayısıyla Balkanlar'da eskiden kalma bir toplum olduklarını kanıtlar. İlirya, 2. yüzyıl boyunca Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaydı. 395 yılında, Roma hükümeti,

imparatorluğu iki bağımsız parçaya böldü: Başkenti Roma olan Batı Roma İmparatorluğu ve başkenti Bizans olan Doğu Roma İmparatorluğu. Arnavutluk bölgesi, doğuda veya sonradan aldığı ismiyle Bizans İmparatorluğu'nda kalıyordu. Bizans İmparatorluğu'ndan sonra, Arnavutlar, 14. yüzyıla kadar, eyaletlere ayrılan feodal bir toplum geliştirdi²⁰.

Tarihsel kaynaklara göre, İliryalılar, Tunç Çağı ve Demir Çağı'nın başlarında, orta Avrupa'da yaşadılar. Balkanlar'a Avrupa'dan gelip yaşamalarını sağlayabildiler. Tarihi kayıtlara göre, Arnavut halkı Pelasyalıların soyundan geldiği düşünülen İliryalılardan gelmektedir. Arnavut dili, Hint-Avrupa dilleri içerisinde bağımsız bir daldan oluşan bir dildir. Arnavutça'nın Hint-Avrupa dili olarak sınıflandırılması, 19. yüzyılda Franz Bopp, Gustav Meyer ve Holger Pedersen gibi dilbilimciler tarafından gerçekleştirilmiştir (Demiraj, 1998). Arnavutça, Avrupa'daki diğer dillerle yakından ilişkili değildir ve dünyadaki herhangi bir dil ile bağı olmadığı görüşü ağır basmaktadır. Arnavut dilinin güneyde konuşulan Tosk ve kuzeyde konuşulan Gheg olmak üzere iki ayrı lehçesi vardır. Shkumbin nehri, iki lehçe arasındaki sınır çizgisidir. Arnavutluk'un resmi dili Tosk lehçesine dayanmaktadır ve kullanılan alfabe Latince'dir. Arnavutluk, yerli nüfusu çoğunlukla ülke dışında yaşayan ülkelerden biridir (Barjaba, 1995: 82). Çoğunlukla Arnavutlar Kosova, Makedonya, Türkiye, ABD ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşamaktadır. Arnavutluk nüfusunun %83'ü Arnavutlardan, geri kalanı ise çeşitli etnik gruplardan oluşmaktadır. Arnavutluk tarihi boyunca, ulusal ve etnik istatistiklerin olmayışı her zaman bir sorun olmuştur, özellikle 1. Dünya savaşı öncesine dair istatistikler. Arnavutluk tarihinin yaşadığı çalkantı, savaşlar ve sürekli baskı nedeniyle, ulusal nüfus sayımlarının gelişimi çok daha sonra başladı. INSTAT'a [Arnavutluk İstatistik Enstitüsü] (2011) göre, Arnavutluk'taki azınlıklar nüfusun % 1,9'unu oluşturuyor. Bu oran komünist dönemde daha yüksekti, ancak sistemin çöküşünden sonra birçok azınlık grubu ülkeden ayrıldı. Barjarba'ya (2004: 233) göre, Komünist dönem boyunca etnik gruplar yerlilerle uyum içinde yaşadılar. Arnavutluk'taki en büyük azınlık grubu ülkenin güneyindeki Yunanlardır. Diğer azınlık grupları arasında Makedonlar, Karadağlılar, Sırlar, Vlachlar, Romanlar ve Çingeneler bulunmaktadır. 1990'a kadar

²⁰ Eski Arnavut tarihi hakkında daha fazla detay için bkz. Frashëri, 1964.

Arnavutluk'ta çok küçük bir Yahudi topluluğu yaşıyordu, ancak Komünist sistemin parçalanmasından sonra toplu olarak ülkeyi terk ettiler (Barjarba, 2004: 79).

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Arnavutluk, Avrupa'daki İslam inancına mensup nüfusun en yüksek oranda olduğu ülke konumuna geldi. 1918'de Arnavutluk'ta egemen din İslam'dı, ancak Katolik ve Ortodoks dinleri varlığını sürdürdü. Büyük bir Müslüman nüfusa sahip bir ülke olarak, Arnavutluk diğer dini topluluklara yüksek dini tolerans göstermiştir. Arnavutların dini çeşitliliği, alt kültürleri sürekli olarak yenileyen ya da mevcut alt kültürleri güçlendiren bir etkendir (Dervishi, 2014: 95). Müslümanlar, Katolikler, Ortodoks Katolikler ve Bektaşî Müslüman mezhepleri dar bir alanda sorunsuz bir şekilde yaşıyorlar. Arnavutluk'un yaklaşık % 58'i Müslüman, % 17'si Hıristiyan nüfustan oluşmaktadır. Nüfusun yaklaşık % 25'i ise bu ikisinden başka bir dine mensuptur veya inancını ifade etmemiştir. Arnavutluk'un başkenti Arnavutluk'un merkezinde 1614'te kurulan Tiran'dır. Tiran, Arnavutluk'un en büyük şehri ve ülkenin en büyük ekonomik, idari, siyasi, akademik, sosyal ve kültürel merkezidir.

Arnavutluk'ta 1945 ile 1990 yılları arasında hüküm süren Komünist dönem boyunca ülke içinde ve dışına göç yasaklandı. Arnavutluk içinde bireylerin veya ailelerin hareketleri vardı, ancak bunlar komünist hükümetinin kontrolü ve denetimi altındaydı. Arnavutluk'taki Komünizmin çöküşünden sonra olağanüstü değişiklikler meydana geldi. İnsanları 45 yıl boyunca tecrit altında tutan demir perdenin çökmesi Arnavutlar için büyük bir şok oldu. Ülke, sistemin çöküşünden sonraki dönemi izleyen gösteriler ve protestolar nedeniyle derin bir ekonomik kriz içindeydi. Ekonomik kriz sonucu işsizlik arttı ve nüfus hareketleri görülmeye başlandı. Kırsal alanlarda yaşayanlar büyük şehirlere taşınmaya başlarken, şehirlerde yaşayanların gözleri sınır dışındaydı. İç göçün boyutları, ülke içinde radikal bir demografik dönüşüme neden oldu ve Tiran'ı iç göç için birincil hedef haline getirdi. Büyük bir göçün sonucu olarak Arnavutluk nüfusu 1990'dan itibaren azalmaya başladı. Yurtdışına göçen Arnavutlar öncelikli olarak Yunanistan ve İtalya gibi komşu ülkelere ve diğer Avrupa ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'ya gittiler. Komünizmin çöküşünden bu yana Arnavutluk birçok bakımdan sert bir şekilde değişti, ancak göç bu değişikliklerde ilk sıradaydı. Ekonomik güvensizlik, siyasi dalgalanmalar, ülkelerini terk etmek isteyen Arnavut sayısını her yıl artırdı.

3.4. ARNAVUTLUK'UN KISA SİYASİ TARİHİ VE ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİ

Sırbistan'da beş hafta ve Arnavutluk'ta sadece beş gün! Ah, adil değil! Arnavutları tanımıyorsun. Arnavutları kimse tanımıyor. Kimse Arnavutları haklarında bilgi sahibi olacak kadar umursamıyor. Ah²¹!

Lane, W., 1922

Tarih boyunca, Arnavutluk toprakları, komşuları Karadağ, Sırbistan, Makedonya ve Yunanistan gibi ülkeler tarafından gıpta edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ise Balkan Savaşları'na yol açmıştır. Birinci Balkan Savaşı, Türk işgaline karşı başladıysa da daha sonra görüleceği gibi, Balkan devletlerinin, Osmanlı'nın ayrılışından sonra başka planları vardı.

1423 yılında Osmanlı İmparatorluğu beş yüz yıl Arnavutluk'u işgal etti. Osmanlı, askeri politikanın yanında bir de dini politika başlattı. Hristiyanların ödedikleri vergilerin oranlarının hızlı bir şekilde yükseltilmesi bir anlamda onları din değiştirmeye teşvik etti. Zorunlu din değiştirme (İslam dinine) halk arasındaki ayaklanmaları azaltmaya başladı (Biagini, 2000: 30-31). Osmanlı İmparatorluğu himayesindeki Müslüman Arnavutlar, belli başlı ayrıcalıkların keyfini sürdüler. Osmanlı İmparatorluğu rejimini ve Hristiyanlık'tan İslam'a dönmeyi kabul etmeyenler, verimli bölgelerden Kuzey, Orta ve Güney Arnavutluk'un dağlık bölgelerine göç ettiler (Dervishi, 2014: 75). Günümüzde bile, Arnavutluk'un bu bölgelerinde nüfus çoğunluğu genellikle Hristiyan inancına mensuptur. Osmanlı İmparatorluğu ve Arnavutluk tarihinde yer alan savaşlar döneminde Gjergj Kastrioti veya Skanderbeg tarihte, bilge bir strateji uzmanı, yetenekli bir siyasetçi ve Arnavutluk ordusunun komutanı sıfatları ile tarihsel bir kahraman olarak temayüz etmiştir. Gjergj Kastrioti'nin hayatı ve erken yaşta nasıl Türkiye'ye gönderildiğine dair çeşitli tarihsel kaynaklar bulunmaktadır. Onun hayatı hakkındaki önemli başvuru kaynaklarından biri Marin Barlet'in "Skanderbeg Tarihi" çalışmasıdır. Barlet'e (2005: 3-5) göre, Gjergj Kastrioti 9 yaş civarında devşirme olarak ailesinden alınıp, askeri eğitim

²¹"Five weeks in Serbia and only five days in Albania! Oh, it's not fair! You don't know the Albanians. Nobody knows the Albanians. Nobody cares enough to learn about Albanians. Oh!" (Lane, W., 1922: 11).

görmek üzere Yeniçeri Ocağına kaydettirildi. Kastrioti, orada savaşmayı öğrenir ve Türk ordusunun bir parçası olur. 1443 yılına 38 yaşına gelen Kastrioti, Arnavutluk'a dönmek üzere Türk ordusunu terk eder. Dönüşünden sonra da halkı, Türk işgalcilerine karşı seferber etti. Kastrioti'nin 1468 yılındaki ölümünden sonra, Osmanlı ordusu ile savaş on yıl kadar daha devam edecekti. 1506 yılı, Arnavutların Türklere karşı son kez hamle yaptığı yıldır. 14. yüzyılın ikinci yarısından 28 Kasım 1912'deki bağımsızlık bildirgesine kadar, Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kaldı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıfladığı ve Balkanlar'dan çekilmeye başladığı zaman, 1912'de Balkan Savaşları sonucunda oluşan sorunları tartışmak adına bir Elçiler Konferansı oluşturma fikri ortaya çıktı. 1912'nin Aralık ayından neredeyse bir yıl sonraya kadar, Londra'da toplanan Avrupa'nın Altı Büyük Gücü (Britanya, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve İtalya), Britanya Dış İşleri Bakanı Edward Grey'in başkanlığı altında, tüm bu güçlerin çıkarlarına uygun olacak şekilde yeni bir Arnavutluk devleti tasarlamak amacıyla düzenli olarak toplandı. Arnavutlar ne bu konferanslarda, ne yöneticilerinin seçiminde, ne sınırlarının korunması ne de anayasalarının oluşturulması konusunda söz sahibi olmadı (Heaton-Armstrong, 2005 : X). Arnavut nüfusundan oluşan bölgelerin yaklaşık üçte biri komşu ülkelere verildi, Kosova vilayeti Sırbistan'a verildi, Karadağ kuzey bölgesini alırken, Yunanistan güney bölgesini aldı. Büyük Güçler, Arnavutluk bölgelerini belirleyip, gelecek nesillere bir Kosova sorunu miras bırakırken, yeni oluşan ülkenin sınırlarının dışında olabildiğince Arnavut bıraktılar (Hall D. R., 1999: 161; Durham, 1941: 18). Arnavutluk'un 1913'teki kuruluşu, ortak ulusal bir kimliğin, siyasi kültürün veya merkez kurumların gelişmesinden önce, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'ın denizlere ulaşımını engellemek adına düzenlenmiş yapay bir devletin oluşumuydu (Fischer, 1999). Büyük Güçler, Arnavutluk'un bir kral tarafından yönetilmesine karar verdi, ancak Büyük Güçler'in kökeninden olmayan ve Protestan dinine mensup, uygun bir kral aranıyordu. Doğru kralı bulmak için çabalanan bir yılın sonunda, genç bir Alman olan Prenses William Wied'in Arnavutluk tahtını kabul etmesine karar verdiler.

Arnavutluk bir krallıktı değil bir beylikti ve Prenses William Wied da bir kral değil, prensi (Heaton-Armstrong, 2005: XI). Kral William (o zamanlar anıldığı şekilde), 1914 yılında Arnavutluk'a ulaştığında aşırı fakir, demiryolu ve arabası olmayan, birkaç binası olan, bir

üniversitesi olmayan ve birçok şeyde kıtlık yaşayan bir ülke buldu. Bunu izleyen yıllar Arnavutluk için çok zordu. 1914 yılında 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Prens Wied, ülkeyi terk etti. 1920 ve 1924 yılları arası, Arnavutluk için dengesiz bir dönem oldu. 1920'de, tarihteki ilk Arnavutluk partisi olan Halk Partisi kuruldu. 1928'den, 1939'da İtalya Arnavutluk'u işgal edene kadar Ahmet Zogu Arnavutların kralı olacaktı. İtalya çekildikten sonra, Arnavutluk 1944'e kadar Alman işgalinde kaldı. Arnavutluk'un 1941'deki Nazi işgali sırasında, birkaç yıl sonra ismini Arnavutluk Komünist Partisi olarak değiştirecek olan İşçi Partisi kuruldu. 1945'ten 1990 yılına kadar Arnavutluk, Enver Hoxha'nın (Hoca) liderlik ettiği bu parti tarafından yönetilecekti.

Arnavutluk'ta kurulan Komünist sistem, dünyadaki en korkunç diktatörlük sistemlerden biri olarak kabul edilir. Chamberlin'e göre komünizm, bireylerin siyasi, ekonomik ve sosyal yaşantılarını kontrol ederken devlet gücünü kullanır (1965: 11). Rejimin hüküm sürdüğü 45 yılı boyunca, hiçbir Arnavut'un sınırlar dışına çıkmasına izin yoktu. Eğer biri buna kalkışacak olursa, vatan haini ilan edilecek ve ailesi Arnavutluk'un en dip köşelerine sürgün edilirken, kendisi idam edilecekti. Tecrit, korku, açlık, işkence ve aydınların yokluğu, casusluk, sisteme karşı gelenlere ağır hapis cezası, bu dönemden geçen insanların tecrübe ettiği şeylerden bazılarıydı. Enver Hoxha, Stalin döneminde, Moskova'yla Stalin'in ölümüne kadar devam edecek olan güçlü bağlar kurdu. Moskova'yla bağlarını kopardıktan sonra, Çin'deki Mao ile yakın bir ilişki kurdu. Hoxha ile Komünist Yugoslavya, iki ülkenin arasında hiçbir bağ kurulmayacak şekilde sürekli bir fikir ayrılığındaydı. Tarihe göre, Tito, Hoxha'ya, asla Kosova'ya dönmeyeceğine dair söz verdi. 1946 yılında, Belgrat'a yaptığı bir ziyaret sırasında Enver Hoxha, Tito'dan Kosova'yı istedi ancak başarılı olamadı.

Bu sistemin birçok karanlık yönünün olmasına rağmen, bu dönemde ülke, birçok sektörde gelişim gösterdi. Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında olmaktan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük yoksulluklarla çıktı. Komünizm rejimi süresince, altyapı tesisleri düzenlendi, daha önce var olmayan endüstriler ve hidro güç tesisleri kuruldu. 1957'de Tiran Devlet Üniversitesi ilk defa açıldı, Bilim Akademisi kuruldu, okullar açıldı, eğitim sekizinci sınıfa kadar zorunlu kılındı, Arnavut dil birliği sağlandı ve tüm bunlar ülkedeki bilgisizliğin azalmasında etkili oldu. Öldürülen bireyler ve aile içi düşmanlığı artıran Kan Davası kanunu yasaklandı. Komünizm döneminde gerçekleşen,

geleneksel ataerkil bir toplumda, kız ve oğlan çocukları için eşit eğitim koşullarının sağlanması, devrimsel bir değişiklik oldu (Falkingham ve Gjonca, 2001: 317). Lenin ve Engels'in, kadınların iş gücünde erkeklerden ayrıştırılmaması ideolojisini benimseyen sosyalist devletlerin hükümetleri, kadınları ev dışında istihdam etmeye önem verdi (Haan, 2012: 89-90). 1960 yılında Arnavutluk'taki kadınların %25.1'i iş gücünün parçası iken Yugoslavya'da bu oran %31'di (Haan, 2012: 90). 1967 yılında, Enver Hoxha, ülkesini, dünyanın ilk ateist devleti haline getirdi, din adamları ve İslam liderlerini öldürüldü, antik katedraller tahrip edildi ve basketbol sahalarına çevrildi (Rosenberg, 1994: 86).

Enver Hoxha'nın 1985'teki ölümünden sonra, Komünist sistemin çöküşü başladı. Hoxha'nın yerine geçen kişi Komünist Parti'nin ismini Arnavut Sosyalist Parti olarak değiştiren Ramiz Alia'ydı (1985-1991). 8 Aralık 1990'da, öğrenciler süregelen rejime karşı protestolar başlattı. Birkaç gün sonra, birçok vatandaş bu gösterilere katıldı ve Sosyalist sistemi devirmeye götüren büyük protestonun bir parçası oldular. 1992'de, Demokrat Parti'nin kazanmış olduğu, Arnavutluk'un ilk bağımsız seçimi gerçekleşti²².

Demokrasi, yıllardır kaybolan özgürlük, arzulanan kaçış demektir. Sistem değişikliğini büyük bir ekonomik, sosyal ve siyasi kriz izledi ve en büyük problem de herkesin Arnavutluk'u terk etmek istemesiydi. Nüfus hareketi hem ulus içi hem de uluslararası anlamda korkunçtu. Ülkede kent nüfusu 1938'de yüzde 15, 1989'da yüzde 36, 2001'de yaklaşık yüzde 50 arttı (INSTAT 1992). 100,000 insanın İtalya'ya doğru yol aldığı Arnavutluk'tan komşu ülkelere toplu göç, Mart 1991'de başladı. Üç gün içinde yaklaşık 25,000 insanın Arnavutluk'tan ayrıldığı düşünülüyor. Buna ek olarak, "Vlora" adlı yük gemisi de Ağustos 1991'de Durrës'tan İtalya'ya yol aldı. 20,000 kadar Arnavut, İtalya'nın Bari limanına varacak olan bu gemide yolculuk yaptı. İtalya böyle büyük bir göç dalgası için hazırlıklı değildi ve hatta İtalyan basınında, gördükleri karşısında büyük bir şoka kapıldıklarından bahsediliyordu. İtalya, bu göçmenleri 88 gün boyunca katı şartlar altında tuttuktan sonra onları gerisingeri Arnavutluk'a yolladı. Mart ve Ağustos göçleri, Arnavutluk göç tarihinde oldukça dramatik sahnelerle yol açtı.

²²Komünist sistemin demokratik harekete dönüşümünü izleyen günler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Abrahams, 2015.

Arnavutluk tarihindeki diğ er bir büyük dış göç, Arnavutluk'ta ikinci büyük bir ekonomik krize ve Komünizm'in çöküşünden beri yönetimde olan Demokrat Parti'nin de çöküşüne sebep olan göç, 1997 yılında yaşandı. Demokrat Parti'nin yönetimde olduğu yıllarda, ülkede ‘‘Piramit Yatırım Planı²³‘‘ (*Pyramid Investment Schemes*) adı verilen bir yatırım sisteminin kurulmasını onaylamıştı. Bir kez daha ülkelerinde kendilerini güvensiz hissetmeye başlayan Arnavutlar, çareyi ülkeyi terk etmekte buldular. Ana istikamet yine İtalya, Yunanistan ve diğ er Avrupa ülkeleriydi. 1997'de gerç ekleşen seçimler sonucunda ülkenin kontrolü Arnavut Sosyalist Partisi'ne geçti. Bu yıllarda Arnavutluk'ta birçok siyasi parti kurulduysa da yalnız Demokrat Parti ve Sosyalist Parti, ülkedeki ana siyasi partiler olarak bugüne kadar gelebildi.

Castaldo vd.'ne (2007:70) göre, iç veya dış fark etmeksizin, Arnavutluk'ta kıtlıkla mücadele etmede göç, önemli bir stratejiydi. Biz, Arnavutluk'taki en büyük iki göç dalgasını göz önünde bulundurduk ancak Arnavutlar, yıllar boyu Arnavutluk'ta eksikliğini çektikleri geçim ve güvenliklerini yeniden inşa etmek üzere İtalya, Yunanistan, diğ er Avrupa ülkeleri ve Amerika'ya göç ettiler. INSTAT'a (2002) göre, ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 24'ü 1990 ile 2001 arasında göç etmiştir. Bugün, Fransa ve Almanya başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde sığınma arayan Arnavutların sayısı oldukça yüksektir. Arnavutlar, yokluğunu çektikleri özgürlüklerine kavuşmuş ve Arnavutluk, Komünist dönemden bu yana büyük gelişmeler yaşamışsa da, bugün hala vatandaşlarına büyük umutlar vadedemeyen bir ülkedir. Göçün, Arnavutluk'ta yaşayan nüfusun azalmasında, verimliliğ in azalmasına sebep olan zayıf ekonomide, kırsal nüfusun köyleri terk etmesine sebep olan neredeyse hiç var olmayan köy politikasında ve Arnavutluk'ta yaşayan toplam nüfusun yarısına sahip olan başkent Tiran'da gerç ekleşen bütün olaylarda önemli bir etkisi olmuştur.

²³1996-97 yılları arasında, Arnavutluk'taki piramit plan olgusu oldukça önemliydi çünkü piramit planların çöküşünün siyasi ve sosyal sonuçları oldukça şiddetliydi. [Üç milyon nüfusa sahip bir ülkeden] neredeyse ülke nüfusunun üçte ikisi, bu plana 1.2 milyar dolar yatırım yapmıştı. Planlar çökmüşü, gelecekte neyin beklediğ i tahmin bile edilemezdi, hükümet yıkılmışı ve ülke, 2,000 insanın öldürüldüğü bir iç savaşa doğru sürükleniyordu (daha fazla bilgi için bkz. Jarvis, Ch. 1999).

3.4.1. Arnavut Milliyetçiliği

Arnavut milliyetçi hareketinin ne zaman başladığı bilim insanları arasında bir ihtilaf konusudur. Birçok bilim insanı, Naum Veqilharxhi'nin ilk defa tamamen özgün bir Arnavut dili alfabesi tasarlama girişiminde bulunduğu 1820-1840 yıllarını baz alır. Kendisi, farklı dinlere mensup Arnavutlar arasındaki ayrımcılıktan kaçınmak adına, Yunan, Latin ve Arap alfabelerini kullanmaktan kaçınmıştır. Kendi isimi ile anılan alfabesine kullanarak, ilk Arnavutça el kitabını yayınlamıştır. Naum Arnavutça öğrenmenin Arnavut kültürünü sahip çıkmanın, ülkeyi, uygar ülkelerin seviyesine getireceğini düşünmüştür. Veqilharxhi'nin yazıları, Arnavutlara “dilimize ve kültürümüze odaklanmalıyız” şeklinde yaptığı çağrılar ve diğer yurtsever Arnavutları etrafında toplama çabaları, Arnavut Milli Hareketi'nin başlangıcı kabul edilmektedir. Diğer bir grup bilim adamı da, Arnavut Milli Hareketi'nin başlangıcı olarak 1878'deki Arnavut Rönesansı'nı kabul etmektedirler. Arnavut Rönesans'ı, bağımsız bir Arnavutluk devleti yaratmayı amaçlayan siyasi, sosyal ve kültürel bir akımdır. Bu grup hem Hristiyan hem de Müslümanlardan oluşuyordu ve daha sonra Prizren Teşkilatı'nın şekillenmesinde önemli rollere sahip olan Abdul Frashëri ve Vaso Pasha'ya da yer veriyordu. Bu düşünürlerden oluşan birlik, Arnavutluk'un geçirdiği dönem şartlarının bir gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır (bkz. Frashëri, 1964: 127-140).

Berlin Antlaşması'ndan (Haziran 1878) önce Arnavutluk topraklarının büyük bir kısmını [diğer] Balkan ülkelerine vermiş olan San Stefan Antlaşması (3 Mart 1878) yürürlükteydi. Bu antlaşmadan en büyük çıkar sağlayan Rusya'ydı. Rusya'nın amacı, Arnavutluk toprakları üzerinden Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'daki etki bölgelerini genişletmek ve Balkanlar'da nüfuz kurmaktır. Büyük Güçler, özellikle İngiltere ve Avusturya-Macaristan, menfaatlerine zararlı olduğu düşüncesiyle San Stefan Antlaşması'nın hükümlerini kabul etmeyi reddetmiştir. San Stefan antlaşmasına duyulan öfke, Arnavutluk nüfusunun köylülerinden, tacirlerine ve dini çevrelere kadar her kesimi kuşattı. Büyük Güçler'den hiçbirinin Arnavutluk'un ulusal haklarını korumak adına sesini çıkarmaması, Arnavutları tamamen yalnız oldukları konusunda ikna etti. Herkes, Arnavutluk topraklarının bölünmesine karşı çıkmak ve Arnavutluk'un bölgesel bütünlüğünü korumak konusunda kararlıydı. San Stefan Antlaşması'nın yarattığı sorunları tehdit olarak gören Büyük Güçler, Balkan ülkelerinin sınırlarını gözden

geçirmek ve San Stefan Antlaşması'nı feshetmek üzere Haziran 1878'te Berlin'de toplanma kararı almıştır (bkz. Skendi, 1953).

Arnavutlar, Büyük Güçlerin Berlin'deki kurultay kararından haberdar olduklarında, Kosova'nın bir şehri olan Prizren'de, Prizren Teşkilatı'nı kurmak üzere toplanmıştır. Teşkilat, San Stefan Antlaşması ve Berlin Kurultayı'nın yaptırımlarından doğan bölgesel parçalanma tehditlerine karşı bir müdahale olarak başlamıştır. Bu tehdit, kuzeyli ve güneyli Arnavutları, bölgesel yöneticileri, Müslüman din adamlarını, siyasetçileri, kafile başkanlarını ve büyük toprak sahiplerini Prizren'de bir araya getirmiştir. Teşkilat'ın başındaki Arnavut düşünürler, Büyük Güçler'e "Bizler hepimiz Arnavut'uz ve dini inanışlarımız üzerinden ayırım yapılamaz" diyen bir mektup yazmıştır. Bismarck, bu mektuba, "Arnavut milleti diye bir şey yoktur" şeklinde cevap vermiştir (Skendi, 1953: 220). Bu cevabına rağmen, Arnavut sorunu ortadan kalkmamıştır çünkü artık Büyük Güçler'in menfaatleri de bu meseleye dâhil olmaktadır. Berlin Kurultayı'na katılım Avrupa'nın altı Büyük Güç'ü tarafından sağlanmıştır: Almanya, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan ve İtalya. Kurultayın ilerlemesi günlerce sürmüş ve başkanlığı Alman Şansölye Otto Bismarck tarafından yapılmıştır. Kurultay, Arnavut delegelerin özerklik ve bağımsızlık isteklerini göz önüne almamıştır ancak bunu Balkan Hakikati olarak göz önünde bulundurmıştır. Kurultay'da, San Stefan Antlaşması üzerinde Arnavutlar açısından korkunç anlama gelecek değişiklikler yapılmıştır. Büyük Güçler Londra Konferansı'na katılıp Balkan ülkelerinin sınırlarını yeniden çizinceye kadar, Arnavutluk 1912 yılına kadar Osmanlı yönetiminde olmaya devam etmiştir.

Prizren Teşkilatı, Arnavut tarihindeki en büyük ulusal hareket olarak kabul edilmektedir. Arnavut topraklarını korumak olan ana amaçlarına ulaşamamış olsalar bile, yine de önemi olağanüstüdür (bkz. Skendi, 1953). Teşkilat, ileriki senelerde de Arnavutluk'ta bir ilham kaynağı haline gelmiştir. Teşkilat'ın bir parçası olan düşünürler, insanlara milli bilincin kökenlerini aşılamaı mümkün hale getirecek olan Arnavut Rönesansı'nı kuracaklardı. Arnavutluk'ta ilkokul 1887 yılında Korça'da kuruldu, daha sonra kızlar için de 1891'de bir okul kuruldu. Kosova'daki ilk Arnavut Okulu 1889 yılında Prizren'de açıldı. Sami ve Abdul Frashëri'nin kardeşi olan Naim Frashëri gibi bazı dikkate değer isimler, bu toplumların oldukça aktif yöneticileri olmuşlardır. San Stefan Antlaşması, Berlin Kurultayı veya tarihte yapılmış diğer antlaşmalar ardından Londra Konferansı'na kadar

Arnavutluk toprakları, sürekli olarak parçalanmıştır. Modern Arnavutluk, önceki Arnavutluk topraklarının oldukça küçük bir kısmını kapsamaktadır (Durham, 1941). Tarih boyunca Arnavutluk bölünmüş, küçülmüştür ve günümüzde de Arnavutluk toprakları dört bir yandan sınırlandırılmıştır.

Arnavutluk'taki milliyetçilik üzerine yapılmış olan akademik çalışmalar, milli bilincin kurulmasında büyük hizmet etmiş olan Arnavutluk Rönesans'ını, Arnavutluk milliyetçiliğinin ruhunu oluşturduğu görüşüne katılmaktadır. İki Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk, Komünizm dönemine girmiştir. Komünist Sistem sürecinde yapılmış olan değişiklikler, örneğin Arnavut dil birliği, çeşitli okulların ve üniversitelerin kurulması, bazı bilim insanları tarafından milliyetçi girişimler olarak kabul edilir. Ancak yapılan bu değişiklikleri, zor durumda kalmış bir ülke için atılması gerekli adımlar olarak düşünmek belki daha doğru olur. Komünizm'den yıllar sonra bu sistemin baskısı altında acılar çekmiş olan Arnavutlar, ülkeyi terk etmeyi tek çare olarak görmüşlerdir. Ani gerçekleşen sistem değişikliği ve bunu takip eden onca problemin, milliyetçi duyguların renklerini daha da solduran sebep olduğu söylenebilmektedir.

Tarihin her aşamasında, Arnavutların, bir parçası komşuların egemenliği altında kalmış olan topraklarına dönme arzularının, sürekli olarak imkânsız olduğu görülmektedir. Tıpkı Sırp milliyetçiliğinde bir Büyük Sırbistan yaratma arzusunun görüldüğü gibi, Arnavut milliyetçiliğinde de bir Büyük Arnavutluk kurma arzusu gözlemlenmektedir. Sırlar, Büyük Sırbistan oluşumunun Kosova beraberinde Eski Yugoslavya ile sağlanacağını iddia etmekteyken, Arnavutlar, Büyük Arnavutluk'u yaratmayı tasarlarken, tarihsel olarak kanıtlanmış eski Arnavut toprakları, Arnavutların yaşadıkları ve Arnavutça konuşulan yerler üzerinde hak iddia ederler. Bu iki ülkede, milliyetçilik iki farklı şekilde dikkatimizi çekmektedir. Sırbistan'da milliyetçilik daima siyasetle ve dinle iç içe geçmiş durumdadır. Bu iki kutup, zaman zaman milliyetçiliği insanlar üzerinde bir etki bırakmak amacıyla kullanmıştır. Oysa Arnavutluk'taki milliyetçilik daha çok halk bünyesinde olmuştur ve neredeyse hiçbir zaman siyaset veya dini inanışlar tarafından yönlendirilmemiştir. Arnavut milliyetçiliğinin hissiyatı bazen durgun, bazen uyanık halinde olmuştur ve muhtelif zamanlarda siyasi bir çalkantı haline bürünmüştür. Ancak bu hissiyat ayık ve uyanık olduğu zamanlarda, özellikle Sırlara ve Yunanlara karşı öfkeyle dolmaktadır.

3.5. TARİHİ ARNAVUT-SIRP İHTİLAFI

Bu iki halk arasında her zaman gece, zehir ve kanlı ay olacaktı. Aralarında ne kadar kitap, müzik, Mesih ve Romeo ile Juliet olursa olsun birbirlerini asla sevmeyeceklerdi. Nefret içinde iki ulus... İnsan aklının alışamayacağı bir şeydi. Akşam Priştine'nin ana bulvarında Arnavutlar bir kaldırımında, Sırplar da diğerinde yürülerdi. Neredeyse hiç evlilik yoktu, bu iki millet arasında aşk ilişkisi bile yoktu.

Ismail Kadare, 2015: 55-57

Arnavutluk-Sırp ihtilafının kaynağı yalnızca Kosova değil ve Kosova'nın Arnavutluk'tan alınıp Sırp topraklarına verilmesi değil, tarihin derinliklerine giden bir çatışmadır. Arnavutların çoğunluğunun Sırplar ile evlilikleri onaylamamasının nedenleri tarihte yatmaktadır. Geçmiş, savaşlarda yaşayan ataların anlattıklarında ve gördüklerini nesiller boyunca aktardıklarında saklıdır. Arnavutluk – Sırbistan çatışması sadece Sırbistan'ın Kosova'yı işgal etmesi ile değil, Arnavutluk'u işgal etme hırsı ile de ilgilidir.

İki grup arasındaki etnik düşmanlık (ethnic animosity), Birinci Balkan Savaşı sırasında yaklaşık bir yüzyıl önce başlamıştır (Bebler, 2015: 1912-1913). 8 Ekim 1912'de Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan, Balkan ülkelerini Osmanlı Devleti'nin işgalinden kurtarmak amacıyla ittifak kurdular. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgeden ayrılışıyla, bu müttefikler, komşularından daha fazla toprak almak üzere bir çatışma başlattılar. Arnavutluk'un kuzeyini almayı hedefleyen Sırbistan ve Karadağ, Arnavut devletinin oluşumunu engellemeye çalışıyordu. Sırp İmparatorluğu'nun en büyük hedefi, denize ulaşmasını sağlamak için toprakların güneye doğru genişletmesiydi. Sırbistan hedefini gerçekleştirmek için sadece Arnavutlarla değil, Hırvatlar ve Karadağlılarla da benzer bir çatışma yaşadı. Sırbistan Kosova'yı ele geçirdikten sonra, İşkodra'ya ulaşmak ve böylece Adriyatik Denizi'ne erişimin güvenliğini sağlamak amacıyla Arnavutluk'un kuzeydoğu kesimine girmeyi hedefliyordu. Sırp ordusu Kosova'dan kuzeydoğu Arnavutluk'a girdi, ancak Luma bölgesinde Arnavutların topraklarını savunma konusundaki direnişiyle karşılaştı. Bu savaş dört gün sürdü ve Sırp ordusu yenilgiye uğradı. Yenilgiden dolayı daha fazla öfkeyle geri dönmek üzere çekildiler. Sırbistan Arnavutluk ile savaşını sürdürürken, Kasım 1912'de Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını ilan etti. Temmuz 1913'te Londra Konferansı, Arnavutluk Devleti'ni Kosova'yı ve diğer illeri dâhil etmeden bağımsız bir ülke olarak

kabul etti. Bu sırada Sırbistan, Arnavutların silahlı olduğunu ve Sırbistan’a saldıracağını iddia ederek bir bahane yarattı. 1913’teki bu bahaneyle tekrar Luma bölgesine geri döndüler ve silahsız sivilleri vahşice katlettiler.

Tarihi belgelere göre, Sırp ordusu köyde buldukları herkesi barbarca öldürdü, evlerini yaktı ve bulduğu değerli eşyaları yağmaladı. Geride kalan cansız bedenler, çevredeki köylerin sakinleri tarafından toplu mezarlara gömüldü. Bir Sırp gazetesi olan “Radničke Novine”²⁴, Luma bölgesinde yapılan cinayetlerle ilgili askerlerin ifadelerini yayınladı. 22 Ekim 1913’te bu gazetede yayınlanan Sırp bir askerinin ifadesi, Sırpların mermileri israf etmemek için bıçağı kullanmaya başladıklarını gösteriyor. Askerlerin masum insanları nasıl katlettiğini anlattıktan sonra, “Sırp ordusu tarafından yapılanları unutmak için Arnavutluk’ta birkaç nesil geçmesi gerekmektedir” diyor. Ancak Sırp ve Arnavutlar arasındaki bu savaşta yaşananları anlatmak, Sırp ordusunun masum insanlarda neden olduğu travmanın boyutunu göstermek için önemlidir. Sonuç olarak Sırp ordusu Arnavutluk’a girerek denize erişme hedefini tamamlayamadı. Fakat Arnavut topraklarından çekilirken, Arnavutluk’un bir parçası olan Kosova’yı aldı.

Yüzyıllar boyunca Sırbistan sürekli Kosova’yı işgal etmeye çalışmıştır. Ancak 1912 ve 1918’deki iki vahşi işgal, Kosovalı Arnavutların hafızasına büyük acılarla kazınmıştır (Bebler, 2015: 154). Kosova’nın 1944’te Yugoslav ordusu tarafından üçüncü işgaline yine şiddet eşlik etti. Kosova’nın Yugoslavya’nın bir parçası haline getirilişi 1945’te gerçekleşti. Kosova’daki iç durum, Yugoslavya ile Arnavutluk arasındaki ilişkilerde her zaman önemli bir rol oynamıştır (Artisien, 1984: 267). Zimmermann (1998: 4) şöyle yazıyor: “Kosova’nın tarihi boyunca Sırp ve Arnavut toplumları, düşmanca bir ortamda yaşadılar”. Arnavutluk’un Sırbistan’la olan tarihi geçmişi, Kosova’nın Arnavutluk’tan ayrılması ve Sırbistan’ın işgali altında kalması, bu iki ülke arasında var olan ihtilaf ve Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesi iki ülke arasında sürekli olarak siyasi ve sosyal gerilimler, olumsuz duygular ve milliyetçi tepkiler yaratmaktadır. Kosova’nın bağımsız

²⁴“Arnavut Ayak İzi” (Gjurmë Shqiptare) başlıklı Arnavut televizyon programı bu savaşı yansıtmak için önemli bir tarihsel gerçek olarak görev gören Sırp gazetesi “Radnicke Novine” atıfta bulunuyor. Bu programın gösterdiği ciddiyet ve gerçek olayları yansıtmaması nedeniyle, o gazetede yazılan ifadeleri aktarmak için bu program kullanılmıştır. Bu programın bir bölümü, Sırp ve Arnavutlar arasındaki (Luma bölgesindeki) çeşitli tarihsel kanıtlar ve gerçeklerle birlikte verilen savaşa adanmıştır: <https://www.youtube.com/watch?v=QHYakFzW7Q&t=1919s>

bir cumhuriyet olarak ilan edilmesi Sırp milliyetçilerini harekete geçirdi (Pesiç, 1996: 15; Zimmermann, 1998: 10). Bugün, Sırbistan ile Kosova arasındaki ilişkiler siyasi çalkantılar ve ülkeler arasında diyalog kurma konusunda Avrupa Birliği'nin teşvik etmesi ile devam etmektedir.

Ancak, olayların bir milletin ruhunda ya da kolektif vicdanında açtığı yaranın iyileşmediği anlaşılmaktadır. Zamanın geçmesine rağmen bazı hatıralar kaybolmamaktadır. Yıllar boyunca iki halk arasındaki ilişkiler bazen sakin bir şekilde devam etmiş, bazen ise yeniden gerilimlere neden olmuştur. Kolektif psikolojide Sırp imajı işgalci düşmanın imajını temsil etmeye devam etmektedir. Kosova'daki savaş ve Sırp ordusunun Kosova halkına yaşattığı acılar, Arnavut halkının bilincinde bu ortak düşmanın imajını bir kez daha canlandırdı. Sırp devletiyle ilişkilerin bir şekilde dostça olması için, yüzyıllar geçmesi gerekir gibi gözükmektedir. Bunu söylerken, sürekli halkın hissettiklerine atıfta bulunuyoruz, çünkü politikanın ve siyasi ilişkilerin başka bir boyutta olduğunu biliyoruz.

4. BÖLÜM

EVLİLİK ÖNCESİ DURUM, TANIŞMA SÜRECİ VE EVLİLİK KARARI

Giriş

Bu araştırmanın ilgilenmiş olduğu evlenme biçiminin mahiyetinin aydınlatılması başlangıç düzeyinde bazı temel hususların kendileriyle mülakat yapılan kadınların ve erkeklerin kendi beyanlarından hareketle tarif ve tasvirine ihtiyaç duymaktadır. Bu hususlar esas olarak tarafların evlilikleri öncesinde nasıl bir yaşam sürdükleri, evliliği kabul etme konusundaki rıza ve istekliliklerinin nasıl bir görünüm ve mahiyet taşıdığı ile ilgilidir. Kadınların durumu söz konusu olduğunda onların yabancı bir erkekle evlenip, yabancı bir ülkede yaşamayı nasıl ve ne yönüyle makul ve kabul edilebilir bir evlilik olarak düşündükleri ve rıza gösterdikleri anlaşılması gereken temel hususlardır. Erkeklerin durumu söz konusu olduğunda ise, yine aynı şekilde, yabancı bir kadınla evlenip, aile kurma düşüncesinin nasıl ortaya çıktığı ve bu yönde eyleme geçildiği, böyle bir evliliğin sadece bir problemin çözümü olarak görülüp görülmediği, Arnavut bir kadının ne yönü veya vasfıyla “evlenilebilir” biri olarak konumlandırıldığı ve bunların ardında yatan toplumsal koşulların neler olduklarının anlaşılmasında zorunluluk vardır. Bu hususlar sırasıyla beş temel konu etrafında ele alınmaktadır. Bunlar: (1) Katılımcı kadın ve erkeklerin evlilik öncesi yaşantılarının nasıl bir görünüm arz ettiği, (2) Sırp erkeklerin kendi cemaat ve/veya ulusal toplumlarının ötesinden biri ile neden evlenmek istedikleri ve bu yönde bir girişimi nasıl başlattıkları, (3) benzer şekilde Arnavut kadınların ve ailelerinin neden Sırp erkeklerden gelen evlilik teklifine olumlu cevap verdikleri, (4) Sırp erkeğin gözünden Arnavut bir kadını evlenilebilir bir aday kılan toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentilerinin Arnavut kadının kendi yaşantısında ve toplumsallaşma sürecinde nasıl bir gelişim gösterdiği, nasıl bir görünüm taşıdığı ve son olarak, (5) evlenme sürecine kimlerin aracılık ettiği ve kararının taraflarca nasıl ve neden alındığıdır.

Birinci bölüm’de incelendiği üzere, evlilik ve aile ile ilgili güncel literatürde kullanılan lisanın biçimi ve içeriği dikkate alındığında, modern toplumda evliliğe giden süreç genel olarak tarafların aşk ilişkisinin bir birlikte yaşama kararı ve iradesi olarak evliliğe everilmesi olarak tarif edilir. Buna karşılık, geleneksel toplumlarda evlilik başta ailenin büyükleri olmak üzere çoğunlukla evlenme çağına gelmiş bir erkeğin yakınında yer alan bireylerin öncülüğünde ve denetiminde uygun bir adayın bulunması, müstakbel gelinin kendisinin ve ailesinin rızasının alınması, yani görücü usulü ile başlatılan ve gerçekleştirilen bir süreç olarak tarif edilir. Ancak, bu anlatım tarzı gerçekte çoğu evliliğin daha karmaşık yanlarını ve evlenecek olan tarafların “evlilik pazarına” dâhil olma süreçlerinin niteliksel olarak önemli farklılıklarını dikkatten kaçırmaya da sebep olur. Örneğin, modern aşk evliliğinin nadiren ve basitçe bir aşk evliliği olduğu söylenebilir zira tarafların aşkın ardında aynı zamanda sınıf, statü ve yaşam tarzından kaynaklanan ve kendisine âşık olunamayacakları elemeye ve uygun olanı seçmeye yarayan daha yapılaşmış süreçler vardır.

Öte yandan, geçmişte hanedan mensuplarının veya hükümdarların evlenecek uygun bir aday bulmak ve gerekli pazarlıkları yapmak için uzak diyarlara diplomatik heyet göndermeleri ayrı tutulursa, geleneksel toplumlarda evliliğin cemaatin sınırları içinde yaşayan veya bu sınırlara komşu nüfus içinden adaylarla yapıldığı ve bunların çoğunda tarafların “toplumsal olarak tanınan ama açıkça ifade edilmemiş” olan aşklarının ve beğenilerinin görücülerin gidecekleri istikamete kılavuzluk ettiği gözden kaçırılır. Bu çalışmada incelenecek olan evlilik süreci geleneksel-modern ikiliği ve ayrımının zihinlerde oluşturduğu bu resmin içine yerleştirilemeyecek kadar farklı ve fakat aynı zamanda bütünüyle modernliğin doğurmuş olduğu sorunların yine onun sağladığı bazı iletişim ve örgütlenme imkânlarından hareketle gerçekleştirilen bir ulus-ötesi evlilik biçimi olduğunu belirtmek gerekir. Evliliğe giden süreçte talep ve girişim Sırp erkeği tarafından başlatıldığından anlatıma onların hayatı ve onların lisanı ile başlamak uygun olacaktır.

4.1. SIRP ERKEKLERİN EVLİLİK ÖNCESİ YAŞANTILARI

Kent ve kent yaşamı münhasıran modern bir olgu olmamakla birlikte bir toplumda nüfusun büyük bir kısmının kentlerde yaşaması ve hayatın ve ekonominin ağırlık merkezinin kentlere kayması modernliğin ayırt edici nitelikleri arasında sayılır (bkz. Appelbaum, 1970; Hall, 1992; Harrison, 1988). Bu nedenle de modern kent yaşamı çoğu halde içinde hayat için yepyeni fırsatların bulunduğu ve kırsal nüfusu kendine çeken bir cazibe merkezi olarak algılanır. Bunun en önemli sonuçlarından birisi kırdan kente doğru yaşanan ve dünyanın birçok yerinde ve aynı zamanda Türkiye’de ve Balkan ülkelerinde kırsal alanın ve köy cemaatlerinin birçok halde kendilerini yeniden üretemeyecek kadar boşalmalarıdır. Arnavutluk ve Sırbistan’da nüfus hareketleri 1990’lardan sonra başladı. Arnavutluk’ta Komünizmin çöküşü ve Sırbistan’da Yugoslavya’nın dağılmasıyla örtüşen bir zaman. Bu önemli olaylardan sonra nüfusun yurtiçinde ve yurtdışındaki hareketleri çok büyük olmuştur. Arnavutluk’ta iç nüfus hareketleri yoğunlaşma döneminde yüksek seviyelerde 2001-2011 devam etti özellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara (INSTAT, 2011). 1998’den 2011’e kadar Sırbistan’da kırsal nüfus büyük şehirlere taşınıp köy nüfusu azalmasında büyük etkisi oldu (First-Dilic, 1974; Ćikić ve Petrović 2015; Pejinstokić ve Grečić, 2012; Haan, 2012).

Öte yandan bütün cazibesine ve küresel ölçekte artık dünya nüfusunun yarısından fazlasını içinde barındırmasına rağmen modern kent yaşamı çevresel olduğu kadar, hizmetlerin temin ve dağıtımı, barınma mekânları, fakirlik adacıkları, suç ve sapma gibi birçok soruna yeni boyutlar katmış görünmektedir. Dahası bu yeni varoluş biçimi insanlar arasındaki ilişkilerin mahiyetini de önemli ölçüde dönüştürmüştür. Tönnies (2001) bu dönüşümü cemaat ve cemiyet kavramsallaştırması ile yaparken, Simmel (1996)’den aktaran Kahraman’a göre, modern metropol insanının hayatını belirsiz bir gelirim, çaresiz bir telaş içinde geçen bir hayat olarak tarif etmektedir (Kahraman, 2018: 88-97). Anonim bir toplumsal kimlik içinde var olabilmek ise modern kent yaşamının önemli vasıflarından biri olarak telaffuz edilir.

Modernliğin kentte karşımıza çıkan veçhelerinin olumlu mu yoksa olumsuz olarak mı nitelendirilmeyi hak ettiği bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, bu çalışmada incelenen evlilik vakalarının anlaşılması bakımından modern büyük şehirlerde yaşamının

insanlara yeni sosyal çevre ve ağlara katılabilme, hayatlarında kendilerine uygun daha fazla boş bir toplumsal alan bulabilme ve yaptıkları seçimlerin daha bireysel ve mahrem olabilmesi gibi imkânlar tanıdığına işaret etmek gerekir. Buna karşılık modern dönem içinde olsa bile küçük kasabalarda ve kırsal bölgelerdeki toplumsal yaşamın nispeten küçük bir cemaatin içinde cereyan etmekte olduğu ve bireyi en yakınındaki kişilere veya evinin yakınındaki diğer evlere daha doğrudan ve yüz yüze ilişkiler içinde bağladığı söylenebilir. Böyle yerleşimlerde aile bireyleri arasındaki bağlar daha sıkı, birbirleri üzerindeki kontrol de daha büyüktür. Toplumda geçerli aile yapısının bir yansıması olarak ailenin en büyük bireyinin diğerleri üzerindeki otoritesi daha kesin bir hal alabileceği gibi, yine toplumsal ve kültürel geleneklerin neye, nasıl ve ne kadar izin verdiğiğe bağlı olarak kadınların ve erkeklerin kimlerle hangi şartlarda ilişki ve iletişim kurabileceğinin kuralları daha belirgin ve hatta özellikle karşı cinsten biriyle evliliğe giden bir ilişki kurmada daha kısıtlayıcı olabilmektedir.

Bu araştırmada kendileriyle mülakat yapılan erkek katılımcıların, yani Sırp erkeklerin, evlilik öncesi yaşamlarını tarif ederken onları (i) evlilik öncesinde ve sonrasında köyde yaşayanlar ve (ii) evlenmeden önce Sırbistan'ın farklı şehirlerinde yaşayıp evlendikten sonra ailelerinin evine dönerek orada yaşayanlar olmak üzere iki farklı yaşam deneyimine sahip erkeklerden oluştuğunu belirtmek gerekir. Birinci grupta yer alanlar (ki, mülakat kümesinde bu tarife uyan toplam 25 erkek bulunmaktadır) evlilik öncesinde ve sonrasında Sırbistan'ın kırsal bölgelerinde yaşamış ve yaşamaya devam eden bireylerdir. İkinci grupta yer alanlar (ki, mülakat kümesinde bu tarife uyan toplam altı kişi bulunmaktadır) aslen kırsal kökenli olup, evlenmeden önce bir müddet Sırbistan'ın farklı şehirlerinde yaşamış fakat daha sonra bir nedenle kırsal alana geri dönüş yapmış veya yapmak zorunda kalmış bireylerden oluşmaktadır. Bu kişileri kategorik olarak kentte başarısız oldukları için kırsal alana dönüş yapmış bireyler olarak tarif etmek uygun değildir. Aksine onların geri dönüş hikâyelerinin her birinde sebeplerin niteliği başka şekilde de yorumlanabilir.

Her iki gruptaki erkekler geçimlerini çoğunlukla çiftçilik ve hayvancılıktan elde ettikleri aynı ve nakdi geliri diğer iş ve faaliyetlerden elde ettikleri gelire destekleyerek sağlamaktadırlar. Ailelerin sahip olduğu hayvanlar inek, koyun, keçi ve domuz gibi evcil hayvanlardan oluşmaktadır. Beş ila otuz arasında değişen ineğe sahipler ve elde ettikleri süt ile hem süt ürünleri (tereyağı ve peynir) üretip satmakta hem de ailelerinin doğrudan

tüketim ihtiyaçlarını karşılamaktalar. Brnjak, Čerčevo ve Millice gibi ormanlık köylerde yaşayanlar, çayırların yetersizliğinden dolayı, daha çok keçi ve domuz yetiştirmekteler, ancak bu hayvanlardan doğrudan tüketimlerine yetecek miktardan daha fazla ürün elde edemiyorlar çünkü hayvanlara verebilecekleri yem çok az miktarda ve dolayısıyla da hayvanlarının süt verimi çok düşük kalmakta.

Bu araştırmada kendileriyle mülakat yapılan kadınların gelin gittikleri ve dolayısıyla kocaları ile birlikte araştırma sırasında Sırbistan'da yaşadıkları kırsal yerleşim birimlerinin hepsi ormanlık alanlarda yer almaktadır. Bu yüzden bu yerleşim yerlerinde yaşayanlar, katılımcılar da dâhil olmak üzere, ailelerinin geçimini sağlamak için toprak işlemek ve hayvancılık yapmanın yanı sıra hatta bunlardan daha önemli olarak ormancılık diye tabir edilmesi gereken ağaç işiyle de uğraşmaktalar. Hatta bundan dolayı bu erkeklerle mülakat yapacak bir zaman ayarlamak da hayli güç olmuştur. Bu erkekler, eşlerinin yaptıkları işlerle kıyaslandığında çok daha ağır, yorucu ve fakat aynı zamanda düşük gelirli işlerde çalışmaktalar. Sabah evden çok erken saatte ayrılıp, gece ise çok geç saatlerde dönmekteler. Ancak, Sjenica kasabasına yakın olan kırsal alanlarda, tarıma uygun geniş topraklar, çok sayıda tarla, mera-çayır alanları da bulunmaktadır. Bundan dolayı bu bölgenin sakinlerinin çok sayıda hayvanı var ve bahçe işleriyle uğraşmaktalar. Ayrıca, katılımcılar tarafından belirtildiğine göre, önceden Sjenica belediyesine ait Štavalj köyünde, bir krom madeni de işletilmekteymiş. Bölgede yaşayanlar ve araştırmaya katılan erkekler de dâhil maden işletmesi faal iken tarımsal faaliyetler yanında aile bütçelerine katkı sağlamak için maden işletmesinde de çalışmaktarmış. Bu durum Lanier'in (1968: 121) *Kırsal Bölgelerde Kadın* adlı makalesi tarafından da teyit edilmektedir. Ayrıca erkeklerin bir kısmı halen yakınlarda yer alan sanayi kuruluşlarında da çalışmaktalar. Bunlar küçük tarımsal işletmelerin bekalarını temin için sıkça başvurdukları yollardan biridir ve hemen hemen evrensel bir yayınlığa sahiptir (Davidova ve Thomson, 2014; Castillo ve Brereton, 2018). Tarım ve hayvancılık yanında ormancılık, maden işçiliği, sanayi işçiliği ve bölgede mevcut olduğu hali ile kendisinden gelir temin edilebilecek diğer kaynaklara yönelmenin doğurduğu çeşitlilik katılımcıların kendi beyanlarında da görülmektedir:

Ben metal fabrikasında çalışıyorum ve ayrıca ev sahiplerinin bahçeleriyle ilgileniyorum (Darko).

Ben madende çalışıyorum. Aynı zamanda işim bittiğinde evdeki hayvanlarla uğraşıyorum (Igor).

Evde tarımla ve daha çok hayvancılık işiyle uğraşıyorum. Yirmi ineğimiz ve iki yüz koyunumuz var. Ek olarak hayvanlara yem temin etmek için çayır biçiyorum (Milent).

Daha önce belirttiğimiz gibi, erkek katılımcılardan bir kısmı evlenmeden önce Sırbistan'ın çeşitli şehirlerinde yaşamışlar, buralarda farklı işlerle uğraşmışlar ancak ailelerini, köylerini, arazilerini ve evlerini terk edemeyeceklerinden ya da ailelerine yardım etmek, onlara, arazilerine ve de evlerine bakmak mecburiyeti duydukları için köylerine dönmek zorunda kalmışlar. Köyden uzakta yaşadıkları vakitlerde kız arkadaşları olmuş ancak köylerine dönme kararı verdikleri zaman, kız arkadaşları onlarla birlikte gelmeyi reddetmişler. Onlardan ikisinin beyanı çoğunun köylerine dönme nedenlerini açıklar nitelikte:

Önceden [yerin ismi]'de çalışıyordum. Kardeşim ailemle yaşıyordu. Kardeşim vefat edince eşi de kendi ailesinin yanına döndü. Ailemin yanına dönmek zorunda kaldım. Daha sonra babam öldü ve ben de annemle kaldım. Köyde benimle ve annemle kalması için birini bulmak çok zordu (Milent).

Evlenmeden önce iyi bir işim ve kız arkadaşlarım vardı. Ekonomik durumum iyiydi ancak aynı zamanda evlenme şansını da edindim. Annem hastaydı ve ben de köye döndüm çünkü annemi yalnız bırakmak istemedim (Nikola).

4.2. SIRP BİR ERKEĞİ SINIR ÖTESİNDE EŞ ARAMAYA VE EVLİLİĞE GÖTÜREN SÜREÇ

Kırsal topluluklarda cemaatin içinden veya yakınından biri ile evlenmek çok yaygın bir uygulamadır. Bu uygulamanın ardında yatan birçok pratik sebebe ve/veya kültürel yapıya yani değer ve anlayışa işaret edilebilir. İlk olarak, çoğunlukla ilkel ve göçebe toplumlarda karşılaşılan katı grup içi veya grup dışı (yani endogami ve egzogami) evlilik kuralının modernliğin şartları altında bütünüyle ortadan kalkmış olmadığına dikkat çekmek gerekir. Aksine, evlenecek aday bulmak bakımından cemaatin sınırları ulusun sınırlarına kadar genişlediği hallerde bile fiiliyatta evliliklerin ulus veya büyük toplum içinde soy grubu, akrabalık, ırki veya etnik kimlik, dini mensubiyet, göçmenlik veya vatandaşlık statüsünden kaynaklanan bölünmelerle birlikte işlediği söylenebilir. Örneğin *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2006* (Nuruan, 2014: 50) sonuçlarına göre, ülke genelinde evli çiftlerin

%22'si arasında akrabalık bağı bulunmakta olup, bunların yüzde 56,2'sinde eşler kardeş çocukları, yani kuzenlerdir. Kırsal alanlarda ise akraba evliliklerinin oranı %26'ya yükselmektedir. Bunlara toplumsal sınıf konumu ve yaşam tarzından kaynaklanan diğer seçme ve eleme ölçütleri de eşlik eder ve evlilik çoğu halde toplumsal akranlar arası bir evlilik olarak gerçekleşir. Arnavut ve Sırp geleneksel toplumunda egzogam evlilik ilişkileri vardı. Dervishi'ye (2014: 63-64) göre, geleneksel Arnavut toplumu “aşırı dışsal kabile evlilik ilişkileri” toplumu olarak görülebilir. Ayrıca Durham (1920: 21) ve Lane, W., (1922: 155), Arnavutluk'ta aynı kabile içindeki bir erkek ve bir kadın arasındaki evliliğin yasak ve utanç verici bir eylem olarak kabul edildiğini yazmışlardır.

İkinci olarak, hem geleneksel hem de modern dönemin kırsal topluluklarının çoğu halde “köylülük” diye tabir edilen bir statü grubuna işaret ettiğine dikkat çekmek gerekir. Bu statü grubunun hayatını kazanmak için yaşadığı yerleşim yerleri (köyler vb) çoğu halde kentlerde mevcut olanların hayli gerisinde kalan ve toplumsal dışlanma diye tabir edilebilecek olan, modern bir yaşam için gerekli görülen birçok hizmetten (ulaşım, iletişim, eğitim, sağlık vb) mahrumdurlar. Öte yandan, aynı grubun hayatını sürdürmek için giriştiği toprak işleme, hayvan yetiştirme ve ormancılık ve balıkçılık gibi iktisadi faaliyetler aslen beden işçiliğinin bir biçimi olduğundan mesleki itibar bakımından da çoğu halde sıralamanın gerilerinde bir yerde durur. Örneğin Türkiye'de yapılmış bir çalışmada çiftçilik mesleki itibar bakımından ortalarda bir yerde ama mesela maden işçisinden daha geride bir yerdedir (bkz. Sunar vd., 2016: 138).

Bunlara, üçüncü olarak, hemen hemen evrensel bir olgu olarak küçük çiftçilik ve benzeri faaliyetlerden elde edilen gelirin diğer meslek gruplarının ortalama gelirinin gerisinde kalmasının doğurduğu iktisadi refah düzeyinin düşüklüğünü de eklemek gerekir. Örneğin yine Türkiye'den bir örnek vermek gerekirse, *2012 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması* (TÜİK, 2014: 60) sonuçlarına göre, iktisaden faal nüfus içinde geçimleri tarıma dayanan hane halklarının genel yıllık ortalama geliri (24,923 TL) yevmiyecilikle geçinenlerin (16,074 TL) dışında diğer bütün hane halklarının yıllık ortalama gelirlerinden düşüktür. 2008 yılından bu yana yaşanan küresel mali kriz sonucunda Arnavutluk'ta yoksulluk artmıştır. INSTAT'a (2015: 2) göre, kişi başına gerçek aylık tüketim 4,891 Lekë altında (2002 fiyatlarıyla) 2008'de% 12.5'ten 2012'de% 14.3'e yükselmiştir.

Dördüncü olarak, bir beden işçiliği biçimi olarak düşünülüyor ve uzmanlık diye tabir edilemeyecek düzeyde olmasa bile tarım ve hayvancılık her halde ve şartta iş üzerinde öğrenilmiş bir dizi mesleki bilgi ve beceriyi gerektirir ve bu bilgi ve beceri faaliyeti yürütenin, bu faaliyet etrafından düzenlenmiş bir hane halkı hayatını sürdürebilmenin önemli şartları arasında yer alır. Sebepler ve ihtiyaçlar listesine dâhil edilebilecek unsurların sayısı artırılabilir ancak belirtilen bu dört husus müstakbel eşin cemaatin sınırları içinden seçilmesi veya aranıp bulunması için yeterli pratik gerekçeler arasında yer alırlar. Zira bu şartlar çoğu halde içeriden birinin yine içinde yaşamayı kabul edeceği ve içinde eylemde bulunmakta büyük bir zorluk yaşamayacağı bir insan öznesini yaratır ve yeniden üretir. Öte yandan, müstakbel eşin cemaatin sınırları içinden aranması, kültürel adetlerin talep ettiği ve/veya izin verdiği ölçüde, evlenecek tarafların kendileri ve yakın aile üyelerinin rıza ve onaylarının da alınması gerektirir ki, katılımcıların beyanlarında hem Arnavut kadınların hem de Sırp erkeklerin mensubu oldukları kültürün yerel uygulamalarında bu yönde düzenlemelerin mevcut olduğuna işaret etmektedir.

Bu genel çerçeve ile kıyaslandığında Sırp bir erkeğin kendi cemaati ve büyük toplumun sınırlarının ötesinde bir yerden, farklı bir kültürden ve dahası karşılıklı nefret, önyargı ve düşmanlık dolu tarihi geçmişin bir tarafını temsil eden Arnavutluk'tan biri ile evliliğe giden bir girişim başlatması anlaşılmaya muhtaç bir olgudur. Zira böyle bir girişimi kültürel ve toplumsal anlamda olduğu kadar bireysel anlamda da olağan dışı ve hayli riskli bir eylem süreci olarak tanımlamak hiç de gayri-makul görünmemektedir. Fakat aynı şeyler Arnavut kadınlar için de aynı ölçüde geçerli olan hususlardır.

Araştırma sürecinde kendileriyle mülakat yapılan Sırp erkekler kendilerini Arnavutluk'ta evlenilecek kadın aramaya iten birçok sebebe işaret etmekte. Bunların başında yaşadıkları köylerde veya kırsal alanda yetişmiş olan genç kadınların tüm fırsatları değerlendirip kentlere göç etmiş veya etmeye istekli olmaları ve bu nedenle kendi tabirleriyle ifade etmek gerekirse cemaatin içinde “evlenecek kız kalmamış” olmasıdır. Bu onların hepsinin beyan ettiği ve dolayısıyla üzerinde tam ve kesin ittifak olan bir husustur. İlgili soruya verilen tipik cevaplardan ikisi, örneğin, şöyledir:

Bunun sebebi, köyde hiç kız kalmamış olması (Srecko).

Köyde hiç kız yoktu. Bu sebeple ben de burada evlenme fırsatını elde edemedim. Kızlar şehre doğru gitmişti ve buraya geri dönmeyeceklerdi. Köy oldukça büyüktü ancak insanlar göç etmişti ve pek azı köyde kalmak istiyordu (Andrej).

Yine de kendi yaşadıkları köyde/yörede evlenme çağındaki kadınların sayısının az oluşu, onların bir eş aramak için kilometrelerce yol kat etmesini gerektirmez. Aynı mesafeyi Sırbistan içerisinde de kat edebilir ve kendilerine bir eş bulmayı deneyebilirlerdi. Bu yola başvurmamış olmalarının ardında yatan önemli bir neden, en azından onların algıladığı şekliyle, Sırp kadınların evlenip köyde yaşamak istemeyecekleri gerçeğidir. Kadın sayısının azlığı dikkate alındığında bu algının yersiz ve sırf bir uydurma algıdan ibaret olduğu da söylenemez:

Zaman ilerledikçe Sırp kadınlar köyde yaşamak istemiyorlardı, şehri istiyorlardı. Ben de Sırp kızlarla evlenmek isterdim ancak hiçbiri kabul etmedi (Mihajlo).

Sırp kadınlar köyde yaşamayı reddettiler, köyde yaşayan kızlar bile şehre gidip evlendiler. Yaşadığımız köy, evlenmek için bir eş arayıp da bulamayan otuzla elli yaş arası erkeklerle dolu (Pavle).

Kökleri geleneksel toplumun hayat tecrübesinde yatan ve modernliğin şartları altında da yeni biçim ve içeriklerle sürdürülmekte olan geçiş törenleri arasında en yaygın olan üçünün doğum, evlilik ve ölüm törenleri olduğu söylenebilir. Bu törenler basitçe bireyin hayatın bir safhasından diğerine geçişine ya da kimliğinin ve statüsünün değişmiş olduğuna işaret etmezler (bkz. Jary ve Jary, 1995: 561). Aksine, törenler aynı zamanda hayatın belli kurallar ve örüntüler içinde devam etmekte olduğuna ve işlerin merkezinde ya da olması gerektiği gibi seyrettiğine de işaret ederek toplumsal yaşamı desteklerler. Bu üç geçiş töreninden biri olan düğün törenleri de basitçe bir tören olmanın ötesinde bir anlam taşırlar ve geriye dönerek belli bir yaşa gelmiş üyelerin evlenerek hayatlarında yeni bir safhaya geçmeleri gerektiği yönündeki toplumsal kuralın geçerli olduğu bir muhitte bu kuralın kendisini teyit ederler. Buna karşılık, kendileri arzu ettikleri halde evlilik çağına gelmiş genç kadın ve erkekler için böyle bir törenin düzenlenememiş olması bunun önünde duran engelin ortadan kaldırılması, bu kurala uymaksızın evlenmek veya hiç evlenmek istemeyenlerin ise kurala uygun hareket etmeye zorlanması cemaatin durumdan vazife çıkarması ve ona müdahale etmesi için yeterli bir sebep teşkil eder. Nitekim köylü toplumlarında ideoloji ve törenselin mahiyeti ve önemini anlatırken Wolf, bu törensellerin “bireyin başına gelen bir olayı kamunun ilgi konusu haline” getirme

işlevinden de söz eder (Wolf 2000: 155). Öte yandan bir bireyin kendisi açısından da toplumsal normlar ve kurallarda ifadesini bulan ve törenselleştirilerek desteklenen bir hayat düzenini kuramamış olmak basitçe bir eksiklik duygusu oluşturmakla kalmaz aksine hayatın olağan seyrinin dışında kalmış olmak pratik olarak bu olağan düzenin halde ve gelecekte sağlayacağı veya sağlaması beklenen yararlarından da mahrum kalacağına dair güçlü bir uyarı etkisi yaratır.

Dolayısıyla evlenme çağına gelip de evlenememiş olmak evlenme ve aile kurmaya bağlanan önem ve işlevlerin büyüklüğü ve ağırlığına bağlı olarak hem bir yandan toplumsal bir baskı hem de içten içe bireyde ruhsal bir gerilim oluşturur. Gerek erkek gerekse kadın katılımcıların beyanlarında evlenme çağına gelip de evlenememiş olmayı “kötü kadere veya talihe sahip biri” olmak gibi onun elinde olmayan etkenlere bağlayan bir kültürel anlayışın izleri kadar bu durumu onların kendilerinin kişilik, kimlik, ahlâk veya bedeni, zihni bir kusuruna bağlamaya kadar varan diğer algılama, konumlandırma ve yargılama biçimlerinin izlerini de görmek mümkündür. Yine aynı beyanların içeriğinde, aşağıda ele alınacağı üzere, böyle durumlarda köylü toplumlarında geçerli olduğu düşünülen ve çoğunlukla çiftçilerin yeni tarımsal uygulama ve teknolojileri benimsemelerinin önemli bileşenlerinden biri olduğu iddia edilen “görmek inanmaktır” (seeing is believing) ilkesinin hem de cemaatin veya toplumun durumdan vazife çıkararak olaya müdahalesinin örneklerinin bir bileşimi sorunu çözücü bir çıkış yolu yaratmış görünmektedir. Ancak, anlatılanların içeriği dikkate alındığında, zaten bir aşk ilişkisi olarak başlamamış olmaları yeterince aşikâr olan bu evliliklerin başlangıç sürecini romantik bir rivayet tarzı ile anlatmak da pek mümkün görünmemektedir. Aksine süreci çoğunlukla trajedi ve bazen de trajedi-komik olarak nitelendirmek mümkün görünmektedir.

“Görmek inanmaktır” ilkesi birilerinin belki de böyle bir kıstas olmaksızın inanılmaya değer başarılı bir uygulamayı hayata geçirmiş olmasını şart koşar. Kendileriyle mülakat yapılan erkelerin beyanlarında bunun birçok örneği bulunmaktadır:

Yakınımdaki bir köydeki birinin Arnavut bir kadınla evlendiğini duydum. Ona gittim ve sordum, çok mutluydu. Daha sonra bu evlilikler ayarlayan kişiyi bulma işine girdim ve sonra da Arnavutluk'a gittim (Danko).

Köyden birisi, Arnavutluk'tan biriyle evlenmişti, evliliklerini ayarlayan bir kadın aracılığıyla, ben de Arnavutluk'a gittim (Dejan).

Beyanların içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla, evlenip aile kurmaya çok istekli olan Sırp erkekler, daha önce Arnavut bir kadınla evlenmiş olan bireylerden, Arnavut kadınlarının evlerine çok düşkün olduklarını, onların da aile kurmak istediklerini, köyde yaşamayı kabul ettiklerini, eşlerine ve onların ailelerine saygılı olduklarını, içtenlikle hizmet ve ses çıkarmadan itaat ettiklerini duymuşlar. Dahası, anlatılanlara bakılırsa, Arnavut kızlarda bulunan bu vasıflar ve meziyetler derecesi bakımından, hatta sırf mevcudiyeti bakımından bile Sırp kadınlarla bulunmayan veya olmayan vasıflar ve meziyetlermiş. Böylelikle, köyde yaşayıp bir aile kurmak için ihtiyaç duyulan “umut ışığı” sınırın ötesinde bir yerden parlamış ve umut dolu bir gelecek vadeden bu ışığa ulaşmak için yapılması gereken şey bu işe vesile olacak bir aracı bulmak ve onun kılavuzluğunda yola düşmek olmuş. Erkek katılımcıların beyanlarından birkaç alıntı, Arnavut kadınlarda var olduğu görülen veya duyulan vasıf ve meziyetlerin konu ve kapsamını örneklendirmek ve özetlemek için yeterli olacaktır:

Ağabeyim Arnavut bir kızla evliydi. Onu sevmiştim çünkü evine düşkündü, annemize iyi bakıyordu ve kocasıyla birlikte ailenin diğer üyelerine de saygılıydı. Ona baktım ve benim de Arnavutluk'tan bir kız bulmam gerektiğini düşündüm (Andrej).

Onların iyi kızlar olduklarını duydum, çalışmak istiyorlarmış ve itaatkârlarmış da. Lokantalara gitmek ya da akşam eğlenmek için gece dışarı çıkmak gibi istekleri yokmuş. Tam aile yapısına uygun kızlar (Milent).

Arnavut kızlarının iyi kızlar olduğunu ve köyde yaşamayı kabul ettiklerini duydum (Nikola).

Yaşadığım köyde bu şekilde bir evlilik yapan ikinci kişiyim bu yüzden onlar hakkında çok şey duymamıştım, bir rastlantıydı. Benimle köyde yaşamak isteyen birini bulma ihtimali beni Arnavutluk'a götüren şey oldu. İyi ya da kötü, denemeden bilemeyeceğiniz bir şey (Luka).

Çünkü bizim kızlarımız buraya gelip burada yaşamak istemiyor, köy işlerini yapmak istemiyorlar, tek istedikleri eğlenmek. Benim 18 hektar tarlam var ve sürülmesi gerekiyor. Bu işi de tek başıma yapamam ve bana yardım edecek bir eşe ihtiyacım var (Ljubisa).

Kendileriyle mülakat yapılan Sırp erkeklerin beyanlarında evlenme çağının geçmekte oluşunun ve bunun akabinde de aile kurmak, çocuk sahibi olmak yanında ve belki de bunlardan daha önemli olarak şimdiki ve gelecekteki hayatta kendisiyle arkadaşlık edilebilecek birini hiç bulamamanın sonucu olarak hayatta yalnız kalma korkusunun yansımaları da görülmektedir:

Birçok Sırp kızla tanıştım ama onlarla yakın bir ilişkim olmadı. Böylelikle yaşım geçmeye başladı ve evlenecek, hayatımı birlikte geçirecek bir kız bulmam gerekti. Köyde yalnız başına yaşamak çok zor. Burada kış çok uzun sürüyor ve kışın köyde hiç işimiz olmuyor. Konuşacak birine ihtiyaç duyuyorsunuz (Nikola).

Bir aile kurup yalnız kalmamak istememdeki en büyük neden, bir gün annemle babam ölünce eşim ve çocuklarımla birlikte olmak istemem (Zoran).

Belli bir zaman sonra yaşım geçmeye başladı. Annem ve babam öldü ve ben de yalnız yaşamak istemedim, bu yüzden evlendim. Eşimin hangi ülkeden olacağı benim için önemli değildi, önemli olan evlenmemdi (Darko).

Sırp erkekleri yola düşüren ve Arnavut kadınları evlerine düşkün, çocuk sahibi olmak isteyen, bir ailenin sorumluluğunu üstlenmeye istekli, eşine ve eşin ailesine saygı duyan, eşine itaatkâr olup onun temin edebildiği şartlarda yaşamayı kabul eden, fedakâr kılan şey nereden kaynaklanmaktadır? Bunlar basitçe bireysel ayırt edici vasıflar mı yoksa kültürün ve toplumun kendi mensuplarına kazandırdığı vasıflar mıdır? Bu sorulara cevap vermek için şimdi sınırın öte yanındaki kadının durumunu incelemeye başlayabiliriz.

4.3. ARNAVUT BİR KADINI UYGUN EŞ ADAYI OLARAK YETİŞTİREN TOPLUMSAL BAĞLAM

Sosyolojide toplumsal cinsiyet rollerinin yani bir bireyin kadınlık veya erkeklik vasıf, hal, tavır ve davranışlarını tarif eden hususların bireyin kendine değil, topluma ve kültüre ait olduğu kabul edilir. Dolayısıyla kadınlık ve erkeklik “özgül toplumsal ve kültürel koşullar içinde kurulur”, sürdürülür veya değiştirilir (bkz. Bilton vd., 2002: 131). Toplumsal ve kültürel değişme ve dönüşümlerin asli mahiyet ve hüviyeti bir kesinti yaklaşımı ile kavramsallaştırıldığına bu rolleri geleneksel-modern, eski-yeni diye ayırma ve işaretlemek mümkündür ve sosyolojide sıkça bu türden bir tasnif yapılır. Ancak, toplumsal ve kültürel hayatta kesintiler olduğu kadar süreklilikler de mevcuttur ve geçmişte ortaya çıkmış birçok uygulama ve bu arada toplumsal cinsiyet rolleri bugün de

varlığını sürdürür. Ancak, Durkheim'in (2003: 123-168) da belirttiği gibi, bu devamlılığın sırf kör ve işlevsiz alışkanlıkların sürdürülmesi olarak mı, yoksa kendilerini meydana getiren toplumsal şartların hala devam etmekte oluşunun bir ifadesi olarak mı konumlandırılacağına hazır ve kesin bir çözümü de yoktur. Yine de anlatım kolaylığı sağlaması bakımından kökleri geçmişte olan ve bugün de varlıkları devam eden rollere "geleneksel", hayatın değişen şartları içinde yakın zamanlarda ortaya çıkmış ve kültüre yerleşme eğilimi göstermiş olanları modern veya bu kelimenin özgün anlamı olan "bu güne, şimdiki zamana ait veya dair" olan şeklinde ikiye ayırmak uygun olur.

Geleneksel cinsiyet rollerinde, kadınların ödev, yetki ve sorumluluk alanının hane halkının iç işleyişinin ve günlük düzeninin ortaya çıkardığı işlerle alakalı olduğu, erkeklerin ise hanenin dış çevresi ve topluluk içindeki genel duruşunun temsili ve sürdürülmesi ile ilgili olduğu genel bir kabul görür. Türkiye'de ve Arnavutlukta yapılan aile araştırmalarında bu anlayışı temsil eden verilere de rastlanır. Örneğin Atalay'ın (1992: 127-141) çalışmasında kadınların asli görevleri olduğu düşünülen rollerin başında ev işlerini yapmak, çocukları yetiştirmek, eşine ve çocukları manevi destek olmak, çocuk doğurmak; erkeklerin asli rollerinin başında ise ailenin geçimi sağlamak, ailenin güvenliğini sağlamak ve ailenin konut ihtiyacı temin etmek gelir. Dauti ve Zhllima (2016) tarafından Arnavutluk'ta yürütülen bir pilot araştırmaya göre, aile içinde eşler arasındaki işbölümü eşit bir bölünme gibi görünmemektedir. Bu çalışmada görüşülen kişilere göre (s.17-23) çamaşır yıkama ve ütüleme, ev temizliği, yemek pişirme, bulaşık yıkama ve çocuk bakımı gibi ev işleri çoğunlukla yüksek oranda kadınların yapmakta oldukları görülmektedir. Kadınlara kıyasla erkeklerin daha yüksek oranda yaptıkları işler olarak evde bakım ve onarımları yapmak ve çeşitli faturaların ödenmesi olduğu görülmektedir.

Ancak, bu iki alanın sınırlarının her halde ve şartta kesin, katı ve geçirgenliğe izin vermeyecek yüksek ve gözeneksiz duvarlarla çevrili olduğu da söylenemez. Aksine, böyle bir duvarın özellikle 19. yüzyıl modernliği tarafından inşa edilmeye çalışıldığını, belki kasaba ve kentlerde mevcut olduklarını fakat geleneksel toplumun ağırlık merkezini oluşturan kırsal cemaatlerin yaşam pratiklerinde ise duvarlardan değil kalın çizgilerle işaretlenmiş işbölümü alanlarından söz etmek mümkündür. Zira hem hane halkının ikili karakteri (yani hem üretim için bir kaynak ve emek havuzu hem de bir tüketim ve yeniden üretim birimi olması hem de bütün bu faaliyetlerin bir cemaatin sınırları içinde yer alan

diğer hane halklarının yardımı, desteği ve yeri geldiğinde müdahalesi ile sürdürülmesi hane içinde herkesin emeğinin hem işbölümü alanları içinde hem de cemaatin diğer hane halklarının emek havuzu ile akışkan bir şekilde mübadele edilmesini gerektirir) (bkz. Wolf 2000; Sönmez, 1998). Bir kadının baba evinde genç bir kız olarak yerine getirdiği rollere evliliği ile birlikte kocasının evindeki eşlik, annelik ve kadına has olduğu düşünülen diğer rollerin yerine getirilmesi eklenir. Toplumsal ve iktisadi bir birim olarak hane halkının varlığının nesiller boyu sürdürülmesinin maddi ve sembolik değerinin derecesine bağlı olarak kadının bir eş olarak doğurganlığının seviyesi ve tipi de büyük önem taşır ve onun varlığına ve evlilik birimi içindeki konumuna ilave bir güç ve değer taşır veya onu değersizleştirir. Aile/hanenin devamını sağlayacak varis/varisler (ki, bunlar o toplumda bir norm olarak yerleşmiş soy ve aile düzenine bağlı olarak şekillenir ama yaygın olarak karşılaşılan baba soyunun izlenmesi ve dolayısıyla erkek bir varisin önceliğidir) onun konumunu güçlendirir, itibarını artırır. Bunun aksine olarak, kısırlık ya da çocuk doğurmaya başka bir engelinin bulunması ise onun konumunu zayıflatır, değerini azaltır ki, bu durumda kocası başarısız olan karısını boşamak ya da evlilik normları kadar yasal normların da izin vermesi şartına bağlı olarak ikinci bir kadınla evlenmek dâhil olmak üzere başka seçenekler arayabilir (bkz. Sönmez 1986, 138-140). Bu durum geçmişte olduğu kadar günümüzde de bazı değişikliklerle hala geçerlidir. Bu bağlamda geçmişte İngiltere kralı 8.Henry’i sonunda Katolik Kilisesi’nden ayrılmaya ve Anglikan Kilisesini kurmaya sevk eden meselenin tahta varis bırakmakla alakalı olduğu iyi bilinir (bkz. Ana Britannica, 2004: 594).

Ancak kadınlık ve erkeklik rollerinde yeni zamanlarda derece ve mahiyet bakımından bazı değişiklikler de meydana gelmiştir. Örneğin, kadının doğurganlığı ve bundaki başarısı geçmişe nazaran daha az vurgulanır olmuş, çocuk doğuracak kiralık annelik mümkün hale gelmiştir. Çocuğun aile mülküne ve toplumsal konumuna bir varis olması ve gelecekte yaşlıların bakımını üstlenecek biri olması etrafında tanımlanan işlevsel değerinin yerini onun arkadaşlık değeri almaya başlamıştır (bkz. Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005: 319-336). Anneliğin vazgeçilmezi olan ve gerçekte hane içindeki diğer kadın üyelerle paylaşılan bakım ve terbiyeye dair roller hane içinde veya dışında ücretle yaptırılabilen işlere dönüşmüştür. Parsons (1954)’tan aktaran Bilton vd.,’e göre, erkeği araçsal (instrumental) (yani hanenin rızkını temin eden), kadını duygu ve sevgi sağlayıcı

(expressive) olarak konumlandırılan (bkz. Bilton vd., 2002: 232-234) ve aslen 19. yüzyıl modernliği ve kentliliğinin bir ifadesi olan görev ve sorumluluk dağılımında ise geleneksel kırsal toplumda zaten mevcut olana yönelim güç kazanmaya başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak modern kadın artık daha az bir anne ve ev kadını, daha çok ekmek parası kazanan, kariyer yapan, siyaset yapan bir kadın olarak temayüz etmektedir. Bu yeni rol dağılımı onu daha önce erkeklerin yaptıkları gibi artık uluslararası emek göçünün de bir parçası kılmış görünmektedir (Çikić ve Petrović 2015; Haan, 2012; Vullnetari, 2012).

Ancak, ne var ki, geleneksel veya modern, cinsiyet rollerinin aynı zamanda bir ev halkının saygın bir bireyi olmakla ve diğer bireyler ve onların kararları üzerine bir otorite kurmakla ve kadınlar ve erkekler için toplumlarında ve daha geniş bir toplulukta neyin uygun olup olmadığına karar vermekle alakalı boyutları da vardır. Bu kapsamda kimin neyi, ne derecede, nerede yapmaya kendisinin veya diğer aile üyelerinin tercih veya kararına bağlı olarak karar vermeye yetkili veya ehil olduğu, hanenin veya cemaatin sınırları içinde veya ötesinde çalışmak, eğlenmek, dinlenmek, başkaları ile iletişime geçmek gibi hemen her konudaki özgürlük sergileme, girişimde bulunma yetki ve kabiliyeti üzerinde kısıtlayıcı veya yönlendirici etkilerde bulunmaktadır.

Geleneksel Arnavut toplumunda kadınların onuru önemliydi çünkü ailenin onurunu temsil ettiği için özel bir önem taşırdı (Turk, 1911: 58; Kurti, 2010: 123; Dervishi, 2016: 202; Poni, 2016: 56-58). Onun namusu aile onuruna bağlıydı ve kadının bir kişi olarak değil namusu ile ailenin ideal şerefe katkıda bulunduğu görülüyordu (Whitaker, 1981: 149). Arnavutların zihinlerine göre, insan için en değerli şey şereftir ve şerefi kaybederse hayatta başka hiçbir şey kalmazdı. Bu şekilde baba kızlarını evin içinde tutmaya çok dikkat ederdi, böylece kimse onları görmeyecekti. Ev kadının bekâretinin korunduğu ve aileye ait olmayan erkekler tarafından görülmediği güvenli alanıydı (Hirsch, 2003: 100). Bu koruma ihtiyacından, kadının vücudu babasının ve kocasının mülkü olarak görülmeye başladı (Coontz, 2006: 47). Bu düşüncenin yıllarca Arnavut erkeklerin zihinlerine eşlik ettiğini görülmektedir.

Kendileriyle mülakat yapılan Arnavut kadınların birçoğu evlilik öncesinde mensubu oldukları hane halkı içinde verilen kararlar ve yapılan işlerde kendilerine getirilmiş olan

çeşitli kısıtlamalardan söz etmekte. Bu kısıtlamalar bazen ailenin bir birim olarak toplum içindeki saygınlığı düşünülerek veya bu saygınlığın korunması adına aşırı korumacılık şeklini alırken bazen de aşırı kısıtlama, hatta bazen mecazen veya fiilen “eve hapsedilmeye” varan ve kadınlar tarafından “bağnazlık” olarak nitelendirilen bir hal de alabilmektedir. Hatta bu sonraki hallerde olağan olarak bir kadının hane dışında bir yerde çalışmaya başlamasının onun özgürleşmesine giden yolda önemli bir eşiğin aşılması olarak da düşünülebilir. Ancak mülakat verileri bunu teyit etmemekte aksine evlilik öncesinde hane dışında ücretli veya maaşlı bir işte çalışan ile çalışmayan kadınların arasında bir fark olmadığına işaret etmektedir. Aşağıda sunulan alıntılar, bir genç kızın/kadının sırf bir kadın olduğu için seçenek ve özgürlüğünün nasıl kısıtlandığı, kadının yerinin onun evi olduğu ve geçiminin hanenin erkekleri tarafından karşılanacağı, eğer evden dışarı çıkacaksa bunu ancak aileden/haneden birinin kendine eşlik ettiği bir durumda yapabileceği, bir şey yapmadan, bir yere gitmeden önce ailenin büyükleri veya erkeklerinden izin almaları gerektiğine dair kısıtlamaların onların günlük hayatındaki yansımalarını açıkça ortaya koymaktadır. Bütün bu kısıtlamalar kızın veya kadının namus ve onurunu korumak için yapılmaktadır zira bu namus ve onur katılımcı kadınların geldikleri bölgede ve daha genelde Arnavut toplumu içinde ailenin müşterek toplumsal onurunun önemli bir bileşeni olarak algılanmaktadır.

Dışarı çıkmamıza, istediğimiz gibi giyinmemize veya okula gitmemize izin vermiyorlardı. Bize kötü davranmadılar ama bazı şeyler kısıtlıydı (Bahrije).

[Yerin isimi'deki, [...] fabrikasında] altı ay çalıştım, çok fazla çalışmadım çünkü orayı bilirsiniz... Kıskançlar ve çalışmama izin vermediler. Babam işi bırakıp evde durmamı söyledi. “Eğer paraya ihtiyacınız varsa ben sana veririm” (dedi) (Megi).

Babam çok bağnazdı. Hiçbir yere gitmemize izin vermezdi. Eğer gitmemiz gerekirse de, yalnız değil erkek kardeşlerimizle gitmemiz gerekirdi. İşte bu yüzden, babam izin vermediği için çalışmaya çok geç başladım. Çalışmaya kız kardeşimle aynı anda başladım. İşe her gün en büyük ağabeyimizle birlikte gidip geldik. Babam, evin erkekleri çalıştığı için kızların çalışmasına gerek olmadığını söylüyordu. O zamanlar çalışmadım, evde durdum ama kendimi kafesteki bir kuş gibi hissediyordum. Çalışmaya başlayınca biraz olsun özgür hissetmeye başladım. Kendimi bir birey gibi hissettim, sürekli bir şeyler isteyen biri gibi değil (Andrra).

[Yerin isimi'deki, [...] fabrikasında] üç yıl çalıştım ve sonra evlendim. Babam tam bir bağnazdı, izin almadan veya yanıma erkek kardeşimi, kız kardeşimi veya annemi almadan beni hiçbir yere göndermezdi (Leonora).

Her zaman evdeydim çünkü ağabeylerim çok bağnazdı ve çalışmama izin vermezlerdi. Çoğunlukla ev işi, yemek pişirmek, evi temizlemek, çamaşır yıkamak,

ütü ve yazları bahçeyle ilgilenmek gibi işlerle uğraşırdım. Çalışmayan her kadının yapması gereken şeyler bunlardı (Gresa).

Kendileri ile mülakat yapılan kadınların evlilik öncesindeki hayatlarına dair beyanlarına dayanarak onların ne tür toplumsal cinsiyet rollerinin geçerli olduğu bir aile ve cemaat içinde yetiştirilmiş olduklarının genel bir resmini çizmek de mümkün görünmektedir. Buna göre bir kadının babasının veya kocasının evindeki yeri ikincildir, evlilik öncesinde babasının veya büyük erkek kardeşinin, evlendikten sonra eşinin veya birlikte yaşıyorlarsa kayın babasının otoritesine itaat eder; ailenin yemek ve temizlik, yıkama, ütü, çocuk bakma gibi işleriyle ilgilenir. Dışarıda ücret veya maaş karşılığı bir işte çalışacaksa onların izni ile çalışır, ama makbul olan evinin içinde kalması ve aile üyelerine hizmet etmesidir. Onun bakımını veya geçimini sağlamak babanın veya kocanın görevidir. Kadın bu rolleri ve onların talep ettiği kişiliği çocukluğundan itibaren hanenin yetişkin kadınlarının örneğinde görür, öğrenir ve benimsemiş olsa da olmasa da bunlara uygun davranır. Ama yine onların beyanlarına bakılırsa bunları benimsemiş ve içselleştirmiş gibi de görünmekte:

Bir kadının görevleri... bir kadının görevlerini herkes çok iyi bilir. Kadın çocukları büyütür, eşinin ailesine bakar. Evdeki insanların sayısı ne kadar fazla ise senin de yükümlülüğün artar, çünkü hepsi yemek ister, yemek pişirmelisin, temizlik yapmalısın, evi süpürmelisin... (Egzona).

Bir kadının işleri temizlemek, süpürmek, yıkamak, yemek yapmaktır. Babanın evinde yaptığın şekilde eşinin evinde de yapacaksın ev işlerini (Teuta).

Ee... bir kadının işleri neler?m Başta olmak üzere kadın yıkar, süpürür, yemek pişirir, ev işlerini hiçbir zaman aksatmamalı. Eşine bakması da başka bir görevi, eşinin evden nasıl çıktığına, yıkanmasına, tıraş olup olmamasına dikkat etmeli. Tüm evin sorumluluğunu taşır. Evde bir şeyin eksik olup olmasını, nelerin satın alınacağını, gelirin nereden geldiğini bilmeli... (Hana).

Kendi beyanlarının içeriğinden hareketle, dolayısıyla, kendileri ile mülakat yapılan kadınların, “kadın” kavramının atıfta bulunduğu birey ev içinde çalışan, evin her işinden sorumlu olan, temizlik yapan, yemek pişiren, aile üyelerine bakan, çocukları büyüten, sadece gerekli olduğunda ev dışı işlerle ilgilenen bir bireydir. Onların yetiştikleri ortamda kazanmış oldukları bu algı ve anlayış evlilik öncesinde ev kızı rolünü, evlilik sonrası için ise aile kadını, adanmış anne, saygılı eş, kayınvalidesine ve kayınpederine hizmet eden gelin rolünü yerine getirmeye hazır olduklarını açıklamaktadır.

Ancak, yine kendi beyanlarından anlaşıldığı haliyle, bu kadınlar açısından evlilik hayatta atılacak önemli bir adım olsa da kutsal bir şey sayılmamaktadır. Evlilik aşk uğruna değil, evlenme uğruna yapılmaktadır. Evlilik, yaşı geldiğinden, her kızın içinde gelip geçici bir misafir olduğu babasının evinden kendini evine gitmesi gerektiği için ve buna aracılık ettiği, bunu temsil ettiği için yapılmaktadır.

Arnavut kızları hakkında bilgisi olan ve Arnavutluk'a giderken ne istediklerini bilen Sırp erkeklerden farklı olarak kendileriyle mülakat yapılan Arnavut kızlar/kadınların Sırp erkekleri veya onların iyi eş olup olmayacakları hakkında herhangi bir ön bilgi ve anlayışa sahip olmadıkları görülmektedir. Onlar, bir kız/genç kadın olarak evlilikleri hakkında çok fazla hayal kurmuşlar, Arnavutluk'ta evleneceklerini tahmin etmişler, fakat hiçbir zaman Sırbistan'da evleneceklerini düşünmemişlerdir:

Evlenmeyi hayal eden her kız gibi ben de her zaman Arnavut birisiyle evleneceğimi hayal etmiştim. Sırbistan'da evleneceğim asla akluma gelmemişti. Hayat arkadaşımı bulup hayatı nasıl gelirse yaşayacağımın hayalini kurmuştum (Sara).

Sırbistan'a geleceğimi hiç tahmin etmemiştim, Arnavutluk'ta evleneceğimi düşünmüştüm. Kaderim böyle yazılmış. Bir şeyi düşünmemiştim, üstelik Sırbistan'a geleceğim hiç aklımdan geçmemişti. 'Arnavutluk'ta yaşamak yerine Sırbistan'da yaşamak daha iyi, orası da köy burası da köy' diyerek ikna oldum (Teuta).

Onların Sırp erkekleri ve Arnavut – Sırp evlilikleri konusunda ilk defa bir şey duydukları zaman bir aracının onların evine geldiği andır. On dokuz yaşını dolduran, psikolojik olarak eş olmaya hazır olan, evliliğin kendi cinsiyetine anlam katacağına güvenen ve bekâr bir kızın çok talihsiz biri olduğuna inanan bir kız haliyle bir aracının sunduğu fırsatı dikkatlice değerlendirir zira iyi bir evlilik teklifini kimse kaçırmak istemez.

4.4. BİR EVLİLİĞE ARACILIK ETME GELENEĞİNİN MODERN BİÇİMLERİ

Bu araştırmada kendileriyle mülakat yapılan kadınların içinde yetiştikleri bölgelerde ve hatta daha genelde Arnavutluk toplumunda evlenme çağına gelmiş fakat bunu başaramamış olanlara aracılık etmek geleneksel olarak mevcut olan bir uygulamadır. Bu kişilere Arnavutça'da *shkues* (bir nevi elçi gönderilen kişi) denir. Bu kişiler genellikle toplum içinde tanınmış, güvenilir, saygı gören ve iyi hitabet gücüne sahip, erkek tarafının

tanıldığı bireylerdir. Bu kişilere bir evliliğe aracılık etmelerinden dolayı geleneksel olarak bir ayakkabı, bir yelek, çorap gibi küçük hediyeler verilir. Dahası, geleneğe göre hareket eden bu aracı aracılık ettiği evlilik hakkında evlenen taraflara, onların ailelerine ve cemaate karşı insani ve vicdani olarak sorumluluk üstlenir, işlerin aksi gitmesi halinde ise gayrı-resmi bir yaptırımla karşılaşır. Örneğin, kendisine yalan söylediği aile tarafından bir daha güvenilmez ve itibarsızlaştırılarak rencide edilir.

Evliliğe giden süreçte geleneksel olarak bir aracının rol alması daha önce belirtildiği ve izleyen bölümde de anlatılacağı üzere, *Lekë Dugagjini Kanunu* (Kanuni i Lekë Dugagjinit) diye bilinmektedir. Bu kaynak, Arnavut Prensi III. Lekë Dukagjini (1410 - 1481) tarafından prensipleri belirlenen bir Kanun'dur ve yüzyıllar boyunca yazılı olmayan kuralları, normları ve uyarıları ağızdan ağıza anlatılmıştır.

Kanun, Rahip Shtjefën Gjeçovi tarafından ilk defa Kuzey Arnavutluk bölgesinde geleneksel uygulamaların halkı dinleyerek derlenmesi ve sistematik bir hale getirilmesi süryetiyle yazılı bir metin haline dönüştürülmüştür. Bu metin "*Hylli i Dritës*" adlı dergide 1913 yılında bölümler halinde yayınlanmaya başlamıştır. Rahip Gjeçovi ölümüne kadar (1929) bu kanunları toplamaya ve yayınlamaya devam etti. Daha sonra bir grup rahip "*Hylli i Dritës*" dergisinde yayınlanmış olan bu kanunları bir araya getirerek "*Kanuni i Lekë Dugagjinit*" adını verdikleri bir kitap olarak 1933 yılında yayınlamışlardır. Bu Kanun, Kuzey Arnavutlukta yaşayan halkın üzerinde güçlü bir etkisi olan ve hayatın bütün alanlarında toplumsal ve bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen sözlü bir kanundu.

Dolayısıyla cemaatin bir bütün olarak ya da onun içinden bazılarının durumdan vazife çıkarmasının bir örneği olarak bir evliliğe aracılık etmek en azından Arnavutlar açısından bilinmedik bir şey değildir. Böyle bir aracılık uygulaması belki diğer toplumların geleneklerinde de mevcut olabilir. Hatta birçok batılı modern toplumda "dating agency" diye bilinen ve karşı cinsten biri ile düzenli bir ilişki kuramamış kişilerin tanışmalarına ve kendilerinin istemeleri halinde evlenmelerini yardımcı olmak adına ortaya çıkmış olan acenteler aynı geleneksel kurumun modern bir biçimi olarak da görülebilirler. Bunlara günümüzde sosyal medya üzerinden tanışma ve ardından belki de evlenmeye varan diğer

biçimlerini de eklemek gerekir. Hatta bu tür evlilikler sınır ötesi evlilikler bile olabilmektedir.

Kısmen bu türden girişimleri andırır şekilde Sırp erkeklerin evlenecek bir kadın arayışında sınır ötesine yaptıkları seyahatler yeni aracı türlerini temsil eden kişiler veya kurumların eşliğinde ve kılavuzluğunda gerçekleşmiştir. Bu araştırmada konu edilen evlilikler ilk kez 2006 yılında yapılmaya başlanmış ve bu tür evliliklere aracılık eden ilk kişi de Arnavutluk'un İşkodra bölgesinden olan ve bu bölgede bu iş sayesinde oldukça popüler olan Arnavut bir kadındır. Fakat Arnavut-Sırp evliliklerine aracılık eden tek aracı bu kişi değildir aksine daha başka kişiler ve kurumlar da bu tür evliliklere aracılık etmişlerdir. Alan çalışması sırasında konu hakkında edinilen bilgiler ve kendileriyle mülakat yapılan kadın ve erkeklerin beyanları birlikte dikkate alındığında aracıları dört farklı gruba ayırmak mümkün görünmektedir. Bu sınıflama her bir aracılık biçiminde evliliğe giden sürecin nasıl bir seyir izlediğini tarif ve tasvir etmeye (ve dolaylı olarak diğerleri ile karşılaştırmaya da) imkân tanımaktadır. Bu suretle yapılan evliliklerde aracıların oynadıkları rol, Sırp erkekler Arnavutluk'a geldiklerinde Arnavut kadınlarla görüşmeleri nerede ve nasıl yaptıkları, neler konuştukları, birbirlerine ne tür sözler verdikleri veya vaatlerde buldukları, kızlara bu süreçte hiçbir söz, tercih veya karar verme hakkı tanınıp tanınmadığı, hem erkeklerin hem de kadınların olumlu yönde karar vermelerinin nasıl gerçekleştiği veya onların buna nasıl ikna edildikleri gibi birçok sorunun cevabını ve her bir durumda karşılaşılan insani durum da aydınlatılmış olacaktır.

Sırp erkeklerin Arnavut kadınlarla evliliğine ilk aracılık eden belli bir şahıs olduğundan bu kişinin aracılığını kendisine verdiğimiz takma adı kullanarak "Valentina'nın aracılık ettiği evlilikler" olarak diğerlerinden ayırdık. İkinci aracı tipi kurumsal bir yapısı olan iki kuruluştur. Bunlar Sırbistan'daki "*Stara Raška*" İnsani Örgütü ve onunla işbirliği yapan ve Arnavutluk'un İşkodra kentinde 2008 yılında kurulmuş olan *Maruel 2008 & Co.* isimli evlilik acentesidir. Üçüncü aracılık tipi, yakın akraba ve tanıdıkların aracılığıdır. Bu tipte evliliğe aracılık eden kişiler kızın kendisine ve/veya ailesine yakın veya tanıdık sıfatı taşıyan bir komşu, kuzen, abla, erkek kardeş, arkadaş veya vaftiz anne veya baba gibi şahsiyetlerdir. Bu aracılık tipiyle kurulan evliliklerde aracıların kendileri de birçok halde Sırp biriyle evli olan tanıdık kişilerdir. Ülke içi veya ulus ötesi göç hareketlerinde kendisi göç etmiş bireylerin mensubu oldukları ailenin, soy gurubunun ve cemaatinin üyelerinin

de göçüne ve menzildeki yeni yerleşim yerine yerleşmelerine aracılık etmelerine benzedikleri için bu evliliklere *zincir evlilikler* de denilebilir. Ancak, aracı her halde ve şartta kendisi de benzer bir evlilik yapmış biri olmadığından böyle bir nitelendirme aracılığın mahiyetini ifade etmekte eksik kalır. Dördüncü tipte yer alan aracılık biçimleri bu üç tipin içinde düşünölmeye uygun olmayan ama her bir tipte paylaştığı bazı özellikler de bulunan, bu nedenle de “diğer” diye nitelendirilmeyi hak eden tipteki aracılık biçimleridir.

4.4.1. İşkodralı Valentina’nın Aracılık Ettiği Evlilikler

Bu araştırmada incelenmekte olan türden Arnavut-Sırp evliliklerinin hikâyesi, şu ana kadar onlarca (kesin sayı bilinmemekte) evliliğe İşkodralı bir kadın olan Valentina’nın aracılık etmesiyle, 2006 yılında başlamıştır. Böyle bir işe aracılık etme düşüncesinin onun aklına ilk ne zaman ve nasıl geldiği, bu işe nasıl başladığı ve kiminle işbirliği yaptığı bizim için bilinmeyen bir husus olarak kalmaktadır. Zira kendisiyle iletişime geçerek mülakat yapmak yönündeki isteğimiz ve teşebbüslerimiz her defasında kendisi tarafından geri çevrildi. Ancak kendileriyle mülakat yapılanlar arasında evliliklerine Valentina’nın aracılık ettiği kadın ve erkekler de bulduklarından, onların anlattıklarına dayalı olarak dolaylı bir yolla da olsa Valentina’nın bu evlilikleri nasıl gerçekleştirdiği, bunun için ne gibi yöntemler kullandığının bir tarifini yapmak mümkündür. Anlatılanlara göre, özü itibariyle Valentina’nın aracılık etme biçimi kandırma ve kazanç temin etme temeline dayanmaktadır.

Katılımcı kadın ve erkeklerin anlattıklarına göre, Valentina Sırbistan’daki işbirlikçilerinin yardımıyla, evlenmek isteyen erkekleri buluyordu. Arnavutluk’ta (özellikle kuzeyde) da aynı şekilde kendi çalışma ağını kurmuştu, ortakları sayesinde köylerde evlenecek yaşta kızları bulup onların ailelerine ulaşmaya çalışıyordu. Sırbistan’dan talep gelince, talipli ile ilgili detayları öğrenmekte ve talibin yaşadığı yörenin ekonomik şartlarına göre kızı bulma karşılığı yapılacak olan ödeme için pazarlık ederdi. İşbirlikçisi talep edilen nitelikleri taşıyan kızı bulduktan sonra Valentina kızın ailesinin yanına gider ve babası ya da erkek kardeşi ile konuşurdu; bazen ilk olarak kızın kendisiyle de konuşurdu.

Kızın ailesi ile yaptığı görüşmelerde Valentina'nın iyi bir ikna kabiliyeti sergilediği anlaşılmaktadır. Bu ikna kabiliyetinin genellikle kızın babasının veya erkek kardeşinin duygularını harekete geçirici ve ona karşı taşıdıkları sorumlulukları yerine getirmekte olduklarına kendilerinin de inanmalarına ve ikna olmalarına yardım edici bir hitabet biçimi üzerinden işletildiği anlaşılmaktadır: *“Kız evlilik yaşına gelmiş, bu çok iyi bir teklif, mutlaka değerlendirmeniz gerekir. Herkes kendi ailesinin dertleriyle ilgilenir, siz başkalarının söylediklerine kulak vermeyin, kızınızın iyiliğini düşünün. Rahat ve iyi bir hayat onu bekliyor”*. Bu hitabet taliplinin iyi vasıflarının takdim edilmesi ile pekiştirilir: *“Size takdim edeceğim delikanlı çok iyi bir aileden geliyor, çalışkan birisidir, eksiksiz gediksiz dayalı döşeli güzel bir evi, arabası var. Hiçbir kusuru yok, alkol tüketmiyor, arazisi ve çiftlik hayvanları var, sağım makineleri olduğu için kız inekleri sağmakla uğraşmayacak, çok yorulmadan sadece ev işlerini yapacak. Üstelik yaşadıkları yer de çok güzel”*. Eğer ilk önce aile ile değil de kızın kendisi ile konuşuyorsa, Valentina ona da aynı şeyleri anlatır.

Kızın ailesi talip ile görüşme ve sohbet etmeyi kabul ettiğinde, aracı talibin görüşme yapmak için Arnavutluk'a geleceği bir gün belirler. Talip geldiği gün ilk olarak aracı ile görüşür (bu buluşmada aracı ondan para isteyebilir; bin Eurodan üç bin Euroya varan ücretlerden söz edilmektedir), sonrasında aracı ile birlikte kızın ailesine gidilir. Bu, kız ve erkeğin birbirlerini görme şansına sahip oldukları ilk andır ve eğer birbirinden hoşlanmazlarsa görüşme kısa sürer ve aracı ile talip kızın evinden ayrılırlar. Kız veya erkekten birisi diğerinden ya da her ikisi karşılıklı olarak birbirlerinden hoşlanmayabilir. Hoşlanmayan erkek ise aracı onu başka adaylarla görüştürür. Bu çalışmaya katılanların anlattıklarına göre, bazen talibin aynı gün içerisinde üç ya da dört kızla tanışıp hiçbirini beğenmeyip evine eli boş döndüğünde olmuştur. Bazen de bir talibin birkaç defa Arnavutluk'a gidip farklı kızlarla tanışıp, sunulan adayların hiçbirini beğenmediği de olmuştur. Arnavutluk ile Sırbistan arasında tüm bu gidiş – gelişler – yalnızca yolculuk maliyeti değil, aynı zamanda aracıya yapılan ödemeleri de göz önünde bulundurulduğunda – bir hayli harcama yapmak anlamına gelmektedir.

Eğer kız ve erkek birbirlerinden hoşlanırlarsa görüşme daha uzun sürer, kahveler içilir ve önemli konular konuşulur veya en azından kızın ailesi önemli konulardan bahsedildiğini düşünür. Genelde bu görüşmeye kızın annesi ve babası, kardeşleri, kuzenleri, varsa dedesi

ve babaannesi, evleneceği kişi (tek başına veya bir aile üyesi ya da arkadaşıyla birlikte gelen taliblerde var) ve tercüman rolünü de üstlenen aracı da katılmaktadır. Görüşmeye katılan kız tarafından hiç kimse Sırpça bilmediği için aracı konuşmaların içeriğini istediği şekilde tercüme edebilir. Bu görüşmede, kız haricinde, görüşmeye katılan diğer bütün katılımcılar konuşurlar; kızla erkek arasında hiçbir konuşma geçmez. Kızın babası talibe yaptığı işi, iktisadi durumunu, sahip olduğu arazi ve hayvan varlığının miktarını ve biçimini, evliliğin gerçekleşmesi halinde kızından yapması beklenen işleri, kızının hangi aile üyeleriyle birlikte yaşayacağını, talibin yaşını sorabilir. Hatta bazen emin olmak için kızın babasının talibin pasaportunu incelediği de beyan edilmektedir. Talip sorulara cevap verir, fakat çevirisini aracı yaptığı için gerçekte talibin ne anlattığını görüşmeye katılanlar bilmediği gibi kendisi de kendi cevaplarının nasıl tercüme edildiğini bilmemektedir. Arnavut bir kızla evlenmek için sınırdan geçen her adayın gerçek cevaplarını sadece İşkodralı Valnetina bilir, kız ise ancak evlendiğinde bilebilir. Kız aracıya ve verilen sözlere güvenir, kızın ailesi de aracının söylediklerine inanır. Sırp erkeğinin nerede yaşadığını görme imkânları olmadığından ve iletişim engellerinden dolayı inanmak zorundadırlar, bu da aracının onları kandırmasını kolaylaştırır.

Erkek bu görüşmede kız hakkında hiçbir şey sormaz. Zira kızın evine gitmeden önce aracı kız hakkında her şeyi ona anlatmıştır. Talipleri özellikle ilgilendiren hususlar kızın yaşı, görünüşü, çalışkan ve ahlâklı olup olmayışındır. Dış görünüşü talibin kendisinin değerlendirebileceği bir özellik iken, ahlâki niteliklerini ve karakteri konusunda aracı garanti verir. Aracı talibe kızın tam aradığı kız olduğunu, tam bir ev hanımı ve çok çalışkan olduğu, onunla birlikte köyde yaşayacağını, ona ve ailesine hizmet edeceğini, bakire ve çok iyi ahlâklı olduğunu söyler.

Kız tarafından görüşmeye katılan herkes görünüşü, hali ve tavrı itibarıyla talibi beğendi ise ve kendisinin ahlâkı, iktisadi ve toplumsal durumu hakkında aracının anlattıklarını veya tercüme ettiklerini tatminkâr buldu ise verilebilecek iki cevap vardır: (i) ya aracıya bir hafta ya da on gün içinde cevap vereceklerini söylerler veya (ii) aynı gün içerisinde kararlarını bildirirler. Nişanlanma sözü ilk görüşme gününde verilmiş ise, mesafeden dolayı ve yol masraflarından kaçınmak amacıyla damat adayı bir gece İşkodra'da kalır ve ertesi gün nişan kahvelerini içmek için müstakbel gelininin evine gidilir. Aksi takdirde, erkek Sırbistan'a döner ve ailenin kızı verip vermeyecekleri konusundaki cevabını bekler.

Bunun gibi durumlarda aracının rolü oldukça etkindir; kızın ailesini arayıp olumlu cevap vermeleri için onları ikna etmeye çalışır. Eğer kızın ailesi olumlu cevap verirse nişan kahvelerini içmek ve düğün tarihini belirlemek üzere erkek tekrardan Arnavutluk'a gelir.

Kendileriyle mülakat yapılan kadın ve erkeklerin beyanlarınca da teyit edilidiği üzere, İşkodralı Valentina, sıklıkla kızın ailesine, müstakbel damatlarının Karadağlı olduğunu ve kızlarının Karadağ'da, Podgorica veya Tuz'da yaşayacağını söyleyerek onları kandırmıştır. Ama bazı kızlara müstakbel kocasının gerçekte hangi ulusa mensup olduğu ve yaşayacakları yer hakkında doğru bilgi vermiştir. Diğer bütün konularda, yani talibin iktisadi durumu, sahip olduğu ev, sahip olduğu arazi ve hayvanlar, yaşadığı yerin çok güzel ve rahat bir yaşam için uygun olduğu, adayın gerçek yaşı, erkeğin hangi aile üyeleriyle yaşadığı hakkında da yalan söylemiştir. Dolayısıyla o kendi menfaatini düşünüp kızlara veya ailelerine istediği gibi bir hikâye anlatmıştır.

Araştırma sürecinde kendileriyle mülakat yapılanlar arasında İşkodralı Valentina'nın evliliklerine aracılık ettiği 11 kadın ve 9 erkek bulunmaktadır. Albina ve kocası Jovan bu çiftlerden biridir. İşkodralı Valentina, Albina'ya, müstakbel kocasının asıl kökeni ve Sırbistan'da yaşayacakları yer hakkında doğru bilgi verdiği fakat diğer konularda kendilerini yanılttığı çiftlerden biridir. İkisi de aracı tarafından kandırıldıklarını hissetmektedir ancak erkeğin yaşadığı aldatılma para ile ilgili iken (aracı Jovan'nın verdiği parayı kızın ailesine vereceğini söylemiştir), kızın uğradığı aldatılma manevi ve psikolojiktir. Zira İşkodralı Valentina bütün ikna ve aldatma yöntemlerini kullanarak, Albina'ya müstakbel kocasının birlikte çok iyi bir yaşam sürdürmeleri için gereken tüm şartlara sahip olduğunu söyleyerek yaşanacak yeri ona gerçekte olduğundan farklı anlatmıştır:

Köyümüzde yaşayan, Arnavut bir kızla evli olan bir adamla konuşmuştum. Ardından, bu tarz evlilikleri gerçekleştiren Valentina adında Arnavut bir kadınla iletişime geçtik. Valentina kızın çok iyi, akıllı ve çalışkan olduğunu söyledi. Anlattıklarından şüphe ediyordum fakat denemekte kararlıyım. Ancak Valentina özellikle kızın ailesini kandırmıştı. Ona kızın ailesine verilmek üzere bin beş yüz euro ödemiştım, ama evlendikten sonra tüm paraları Valentina'nın aldığını öğrendim (Jovan).

Valentina evime gelip babamla konuşmuştu. Ardından bana Arnavut bir kızla evlenmek isteyen bir erkekten bahsetmişti. Erkeğin iyi bir evi ve güzel bir arabası olduğunu, sadece annesiyle yaşadığını, çok fazla ineklerinin olmadığını, kısacası her şeyin mükemmel olacağını söylemişti; fakat evine geldiğimde Valentina'nın

anlattıklarından hiçbir şeyi bulamadım. Ev eskiydi, arabası yoktu, çok uzak bir köyde yaşıyordu ve sığırları çoktu. Üstelik evinde bir kadın ve bir adam buldum. Valentina erkeğin babasının öldüğünü ve onun sadece annesiyle yaşadığını anlatmıştı, bu yüzden çok şaşırılmışım. Babamla telefonda konuştuğumda eşimin babasının hayatta olup olmadığını sormuştum ve babama evden hiç ayrılmayan bu adam eşimin babası olmalı diye cevap vermiştim (Albina).

İşkodra'lı Valentina'nın evliliklerine aracılık ettiği bir başka kadın olan Shpresa'nın anlattıklarına göre aracı ona erkeğin Karadağlı olduğunu ve Karadağ'da yaşayacağını söyler. Erkeğin iyi yaşam koşullarına sahip olması ve Valentina'nın yaşı onu Sırp bir erkek ile görüşmeye ikna eder:

Valentina adında İškodralı bir kadın evimize gelip erkek kardeşimle konuştu. Kardeşime evlenmek isteyen Karadağlı bir oğlandan bahsetti ve onun (kardeşimin) bekâr olan bir kız kardeşinin olduğunu bildiğini ve (teklifin) kız için değerlendirilmesi gereken iyi bir fırsat olduğunu düşündüğünü söyledi. Bundan sonra kardeşim Valentina ile konuştuğunu anlattı. Valentina kardeşime oğlanın Karadağ'da yaşadığını, şehirde bir evinin ve köyde başka bir evinin olduğunu, oğlanın çok iyi ve çalışkan olduğunu söylemiş. Zamanında otuz yaşındaydım ve bu fırsatı değerlendirmeyi düşündüm. Kardeşimden oğlanın gelmesine ve tanışmamıza izin vermesini istedim. Valentina hiç Sırbistan'dan bahsetmedi, bize yakın olduğunu, Karadağ'da olduğunu söyledi.

Talipli ile görüşmesinden ve aracının da tercüman olarak hazır bulunduğu konuşmalarından sonra Shpresa bu kişi ile evlenmeyi kabul eder. Aile arasında yapılan küçük bir kutlama olduğu için Sırp adayının Sırbistan'dan geliş tarihini belirlenir ve evlenirler. Shpresa, aile arasında yapılan küçük bir kutlama sonrasında evinden Sırbistan'a doğru yaptığı yolculuk anlarını şöyle anlatmaktadır:

Valentina'nın anlattıklarına göre Karadağ'a doğru yola çıkmıştık: ben, eşim, görümcem ve aracı. Granica'ya vardığımızda aracı arabadan çıktı, bana bakıp "Sana bütün iyilikleri diliyorum" dedi, sonra eşime dönüp, ona "Paramı ver, sana gelin buldum o yüzden parayı ver" dedi. Eşim ona iki bin Euro vermiş ama daha fazla istiyordu. Bu kadın yalnızca para için çalışır, ne Arnavutlar ne de Sırp için çalışır; yaptığı sadece ticarettir.

İşkodralı Valentina'nın Sırp koca adaylarından para aldığı gerçeğini evlenmelerine aracılık ettiği herkes anlatmaktadır. Evliliklerinin üzerinden on yıldan fazla zaman geçmiş olması ve şimdi çocuklu anneler haline gelmiş olmalarına rağmen bu aracının

aldatmasından dolayı uğradıkları hayal kırıklığı onun aracılığı ile evlenmiş olan Arnavut kadınların sözlerinde hala çok belirgin:

Nereye gideceğimi bilseydim asla yola çıkmazdım. Bana sadece Kraljevo'da yaşayacağımı söylemişti, hepsi bu. Gelecekteki eşimin gerçek yaşam koşullarından bahsetmemiştir. Durumu menfaatine göre düzenledi. Eşimden iki bin beş yüz Euro almıştı ve nerede yaşayacağım konusunda herhangi bir güvence vermemiştir ve eşimin Karadağ'da olduğunu söylediği için Sırbistan'a geleceğimi bilmiyordum. Gelip de yeri görmek imkânımız yoktu. Annem 'yaşayacağın yeri görseydik gitmene izin vermezdik' diyor bana (Elona).

İşkodralı Valentina'nın aracılık esnasında kızlara ve ailelerine talibin yaşadığı yeri Sırbistan değil de Karadağ olarak belirtmesinin ardında yatan şeyin ne olduğunu şüphesiz ki, bilmiyoruz ancak makul bir hipotez olarak bu iki ulus arasındaki husumet ve önyargıların doğuracağı engeli aşma kaygısı olmalıdır. Zira bir Arnavut olarak İşkodralı Valentina Arnavut toplumunda insanların Sırplar hakkında taşıdıkları olumsuz anlayışının ve önyargının farkında olmalıdır. Bu yüzden iki taraf arasında anlaşmanın çok fazla zorluk çekmeden, hızlı bir şekilde gerçekleşebilmesi için talibin yaşadığı yeri kendileriyle mülakat yapılan kadınların yaşadıkları yere komşu olan ve kendisine ve halkına karşı aynı türden bir olumsuz tavır takınılmayan Karadağ olarak göstermeyi uygun bulmuş olmalıdır. Bu husus kendileriyle mülakat yapılan kadınların kendi beyanlarında da mevcuttur:

Sırbistan'a geleceğimi bilseydim gelmezdim. Çünkü hem dedem hem babam "Sırplar insanı boğazından bıçaklar" (Serbt t'presin n'qaf) derdi. Fakat buradaki insanlar normal insanlar (Shpresa).

4.4.2. Evlendirme Acentelerinin Aracılık Ettiği Evlilikler

Sırp erkek-Arnavut kadın evliliklerine aracılık eden ve araştırma sürecinde yetkilileri ile mülakat da yapılmış olan iki acente veya kurum bulunmaktadır. Bunlardan biri Sırbistan'da 2000 yılında kurulan "Stara Raška" isimli kuruluştur. Bay Vojin Vučićević tarafından yönetilen bu *İnsani Kuruluş*'un (Humanitarian Organization) yaptığı insani işler arasında, 2008'den itibaren Sırp erkekleriyle Arnavut kızlar arasındaki evlilikleri ayarlamak da bulunmaktadır. Kuruluşun ana merkezi Belgrad'da bulunmaktadır ancak Sırbistan'ın birçok şehrinde çalışma ortakları vardır. Kuruluşun Sırp-Arnavut evlilikleri

konusunda faaliyet gösteren şubeleri, Momir Kovacevic başkanlığında Güneybatı Sırbistan'ın Zlatibor ilçesinde bulunan Sjenica kasabasıdadır. İnsani Kuruluş bu aracılığı kişisel menfaat sağlamak için değil, tüm Sırbistan için ulusal bir program olarak başlatmış. Amaçları, Sırbistan'ın neredeyse terk edilmiş köylerindeki nüfus artışını olumlu yönde etkileyecek ve ayrıca köyde yaşayan erkeklerin eş bulmalarına yardım eden bir program üretmekti.

Kendisi ile yaptığımız mülakatta kuruluşun başkanı olan Bay Vučićević başlattıkları girişimin ardında yatan düşünce ve toplumsal kaygıları şöyle ifade etmiştir:

Sırbistan'daki birçok köy tükeniyor. Güneybatı Sırbistan'daki Pešter köyünde bir okul, öğrenci eksikliğinden dolayı kapandı ve bu evlilikler yapıldıktan sonra köydeki okul yeniden açıldı. Böyle bir olayın yaşandığı tek köy burası da değil, diğer köylerde de bu evliliklerden olumlu yönde etkilendi. Sırp ve Arnavut kadınlarının arasındaki fark, Sırp kadınların köyde çalışmak veya yaşamak istememeleri, ayrıca ikiden fazla çocuk doğurmayı da reddediyorlar; aile hissini ve sorumluluğunu kaybetmek üzereyiz. Doğurganlık oranı düştükçe, nüfus da azalıyor ve Sırplar yok olmak üzere.

İkinci bir acente 2008'de Arnavutluk'un İşkodra kentinde *Maruel 2008 & Co.* ismiyle faaliyete geçmiş olan bir evlendirme acentesidir (marriage agency). Bu kuruluşun amacı Arnavut kızlarla, Sırp, Karadağlı ve Boşnak erkekler arasında çok kültürlü evlilikler düzenlemektir. Kuruluş sonrasında Sırbistan'daki İnsani Kuruluş *Stara Raška*'nın yöneticileriyle bağlantı kurar ve birlikte, bu evliliklerin nasıl yapılacağı konusunda ciddi bir işbirliği yapmak yönünde bir karara varırlar. Buna göre Sırp tarafı erkek adayları getirecek, Arnavut taraf da uygun gelinler bulacaktır. *Maruel 2008 & Co.*'nun ana merkezi İşkodra'da olacaktı ancak Arnavutluk'un farklı şehirlerinde de çalışma ortakları bulunacaktı. Bu süreci kolaylaştırmak ve güvenilir hale getirmek adına, acentenin çalışma ortakları potansiyel gelin adaylarına sahip şehirlerde, kasabalarda ve köylerde yaşayan Arnavut kişiler olacaktı ki, bu yolla kızların aileleri ile de bağlantı kurmak kolaylaşsın.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Sırp kuruluş *Stara Raška*'nın Arnavut-Sırp evliliklerine aracılık eden şubeleri Bay Momir Kovacevic'in sorumluluğunda Sjenica'da bulunuyor. Kendisinin Sırbistan'ın farklı şehir ve köylerinde işbirlikçileri var ancak Bay Kovacevic genel olarak köylerdeki vaizler/rahipler ile işbirliği yapmakta. Rahipler köydeki durumu ve orada yaşayan aileleri en iyi bilen kişiler olarak hangi ailelerde bekâr erkekler

olduğunu da bilen kişiler. Bu din adamı ve işbirlikçi konumları ile onlar bekâr kalmış erkeklerin kendilerine danışıp, Arnavutluk'tan evlenilebilecek bir aday bulmada kendilerinden yardım isteyebilecekleri kişiler. Köylerde rahipler tarafından tespit edilip toplanan evlilik başvuruları *Stara Raška*'nın İşkodra'daki evlendirme bürosuna iletilmekte.

Yöneticilerinin kendilerinin belirttiklerine göre bu iki kuruluşun çalışma yöntemi şu şekilde: İşkodra'daki büro evlenmek isteyen Sırp adaydan önce kendini tanıttirilecek bir formu doldurmasını istiyor. Daha sonra, büronun elemanlarından biri, bu şekilde form doldurmuş olan bireyleri özelliklerine göre analiz ediyor ve onun talep ettiğine uygun üç farklı kadın adayını seçenek olarak sunuyor. Bu kuruluş aracılığı ile evlenmek isteyen kadınların ve erkeklerin üç seçenek görme hakları var ve eğer yapılacaksa bu tercih büronun onlara sundukları arasından yapılmak zorunda. Kız ve erkek tanıştıktan sonra eğer birbirlerinden hoşlanırlarsa, kızın kendisi veya aile üyeleri kızın ileride yaşayacağı koşulları ve evi görmek için Sırbistan'a gidiyor. Eğer memnun kalırsa, nişan töreni yapılıyor. Evlendirme bürosunun aynı zamanda çiftlerin seçildikleri andan evliliklerinin onaylandığı ana kadar onlara eşlik eden bir psikiyatristi de mevcut.

İşkodralı Valentina'nın aracılık etmesinin biçimi ve mahiyeti ile karşılaştırıldığında *Stara Raška*'nın evliliklere aracılık etme biçimi kurumsal yapısı ve uyguladığı yöntem bakımından daha gerçekçi ve daha güvenilir görünmekte. Evlendirme acentesi tarafından yapılan evliliklerde kadın adaylara, yaşayacakları yerler, taliplerin yaşları, sahip olacakları koşullar açıkça söyleniyor ve durumu gidip kendilerinin görmesi için fırsat da veriliyor. Doldurulmuş olan formlar sayesinde erkekler de aday kızlar hakkında benzer bilgileri edinebiliyorlar. *Maruel 2008 & Co.* Evlendirme Bürosu'nun müdürü Bay Gjoka'nın belirttiğine göre, erkek adaylardan yalnızca pasaport çıkarma ve evlilik için gerekli belgeleri doldurmak için ücret alınmıyor. Kuruluşun Sırp tarafı olan *Stara Raška*'nın yöneticisi Bay Vučićević dediğine göre ise adaylardan hiç ücret alınmıyor.

Ancak bundan sonrasında kızlar ve erkekler arasında yapılan görüşmelerde izlenen yol ve yordam İşkodralı Valentina'nın aracılığında karşımıza çıkandan pek de farklı değil. Öncelikle evlendirme bürosundan biri kızın ailesiyle konuşup onlara, kızlarının evliliği hakkındaki teklifi veriyor, kızın ailesi adayla tanışmayı kabul edince de bir görüşme günü

belirliyorlar. *Maruel 2008 & Co.* Evlendirme Bürosu, erkek adayları İşkodra'da bekletiyor. Onlara, kendilerine sahip oldukları bilgilere göre kendilerine uygun bir kız bulduklarını söylüyorlar ve kızın evine gidiyorlar.

Evlilik adayına, arabulucu ve çevirmen işlevi gören, İşkodra'nın evlendirme bürosu başkanı eşlik ediyor. Kızın evinde genelde evin erkekleri oluyor, babası, kardeşleri, amcası, dedesi, annesi ve kız kardeşleri. Herkes uzaklardan gelen adayla tanışmak için evde toplanıyor ve her birinin aday hakkında fikir belirtme hakkı oluyor. Eve girdikten ve tanışma faslı bittikten sonra, kahve getirilmesi bekleniyor. Kahveyi kız getiriyor ve bu kızla erkeğin birbirleriyle ilk tanıştıkları an oluyor, sadece bakışla, sözsüz, dokunmadan yapılan bir tanışma. Orada bulunanlardan utandığı için kızın, kendisinin kocası olmak için eve gelen adama iyi görünme (utanıyorlar) şansı bile olmuyor, erkeğin görünüşü hakkında fikir sahibi olabilmek için kaçamak bakışlar atmaya çalışıyor.

Bu görüşmede, kız ve erkek birbirleriyle hiç konuşmuyor. Bu noktada arabulucu, erkeğe, orada bulunan hiç kimsenin anlamadığı bir dil olan Sırpça'da kızını beğenip beğenmediğini soruyor. Eğer kızını beğendiye, arabulucu buradan devam ediyor, eğer beğenmediye de arabulucu görüşmeyi mümkün olduğunca kısa tutmaya çalışıyor. Konuşmayı ilk başlatan da kızın ailesine, kızınızı istemeye geldik diyende arabulucu oluyor ve sonrasında erkeğin özelliklerinden, onun ne kadar çalışkan, iyi huylu, kibar olduğundan, alkol kullanmadığından, iyi yaşam koşullarına sahip olduğundan ve bir aile kurmayı istediğinden, ona ve ailesine saygı duyacak iyi bir kız aradığından bahsediyor. Rovena, kocasının bu yöndeki istekleri hakkında evlerinde ilk konuştukları zamanı şöyle anlatıyor:

Görüşmede ailem vardı ve eşim, sadece gezmek isteyen, bana ve aileme saygı göstermeyecek, çalışmaktan kaçacak bir eş istemiyorum dedi; ben normal birini istiyorum, dışarı çıkacağımız zaman birlikte çıkarız, çalışacağımız zaman da birlikte çalışırız (Rovena).

Görüşmeler bu şekilde ayarlanıyor, çoğu durumda kızın evinde (katılımcılar arasında ilk kez İşkodra'da bir kafede buluşan birkaç çift de var), aile bireylerinin önünde, bu konuşmaların sıklıkla yapıldığı, sözlerin verildiği, soruların sorulduğu buluşmalar oluyor. Tüm konular konuşulduktan sonra, arabulucu kızın ailesine bu evliliği onaylayıp onaylamadıklarını soruyor. Ancak aile bireyleri kızla konuşmadan bir cevap vermeyi

reddediyor. Aday ve ara bulucu evden ayrıldıktan sonra, aile bireyleri birbiriyle konuşuyor, herkes adayı sevip sevmedikleri, teklif edilen evlilik yapılmalı mı yapılmamalı mı gibi konularda fikir belirtiyor. Bazen aile bireylerinden evliliğe karşı çıkanlar oluyor, ancak herkesin katıldığı durumlar da oluyor. Eğer aile bireylerinden biri evliliğe şiddetle karşı çıkıyorsa, evliliği reddetme sebepleri genelde damadın ait olduğu milliyet, yani Arnavutluk'ta var olan düşman Sırp imajı oluyor. Aile üyeleri yanında eğer kız da evliliğe rıza gösterirse erkek adayın yaşadığı yeri görmeye gidiyorlar ve kesin karar bundan sonra veriliyor. Zana düşman Sırp imajı nedeniyle ağabeyinin kendi evliliğine karşı çıkışını şöyle anlatıyor:

Evlendiğimden beri ağabeyim beni hiç ziyaret etmedi. Bu evliliğe karşı çıkmak için İtalya'dan gelmişti. Bana dedi ki, bekâr bir genç kızsın, güzelsin ve bir kızın sahip olabileceği en iyi şeylere sahipsin, neden Sırbistan'a gitmek isteyesin? Eğer Yunan biriyle evlensem hiç sorun olmazdı, diğer kız kardeşim orada evlendi, tek sorun Sırplarla (Zana).

Bir aile üyesinin evliliğin yapılmasına katı şekilde karşı çıkılması durumunda bu evliliği gerçekleştirme sebeplerinde kesin kararı kimin verdiğini yine Zana'nın söylediklerinden hareketle anlamaya çalışmak yerinde olur:

Yirmi beş yaşıma kadar, evlilik teklifleri aldım ancak bunları farklı sebeplerle reddettim. Bir kız yirmi dokuz yaşına geldiği zaman, ona söylenebilecek en korkunç şey, evde kalmış olmasıdır. Ben yirmi dokuz yaşındaydım ve bulunduğum yerden daha iyisine gideceğimi düşünmüştüm. Babam, diğer tüm aile üyeleri karşı çıkıyor diye bu evliliği destekledi. Bana dedi ki, "Kızım, herkes sana bir evlilik ayarlayacağını söylüyor ancak yaşın geçiyor. Evlendiğini, yuva kurup çocuk sahibi olduğunu görmek istiyorum".

Bu örnekte, kendisine talip olunan bir kızın evlilik teklifini geri çevirmekten korkması daha önceki teklifleri kendisinin ve ailesinin reddetmesinden ve bu suretle "evde kalmış" birisi haline gelmiş olmasından kaynaklanıyor. Babasının korkusu da bu kızın evde kalma ihtimalinden ve kızının evlenmesi ve evini sağlama almasını istemesinden kaynaklanıyor. Çünkü Arnavutluk'un bazı bölgelerindeki anlayışa göre, kızlar babalarının evindeyken, orası babasının evidir, kocanın evi ise kendi evi olur. Toplumda bu anlayış çok güçlü ve baskınken, bu evliliklerin gerçekleşme nedenlerinden biri kızlar için bir ev bulunmasının gerekliliği olmaktadır.

Aday ve kızın ailesi arasında yapılan görüşmede en çok arabulucu konuşuyor. Kızın babası veya erkek kardeşi ya da başka bir aile üyesi arabulucuya, adayın yaşı, yaşam tarzı, sahip olduğu araziler ve hayvanlar ve evi hakkında soru soruyor. Eğer aday çok fazla hayvanı olduğunu söylese kızın babası, kızının evin dışında, özellikle de sürülerle ilgili işlerde çalışmasını istemediğini söyleyebiliyor. Müstakbel damat, kızını ahırlarda çalıştırmayacağına dair kızın babasına söz veriyor. Ayrıca damat adayı, kızın ailesine, kızlarını yılda en az iki kez, hatta daha fazla kez görmeleri için Arnavutluk'a getireceğinin sözünü de veriyor. Ancak adaylardan pek azı verdikleri bu sözü tutuyor ve kızlar evlerinin içinde ve dışında çalışmaya, hayvancılıkla uğraşmaya zorlanıyor, genelde bu yönde baskıya maruz kalıyorlar. Ancak hepsinin ötesinde, onları söz verdikleri gibi yılda iki kez Arnavutluk'a götürmüyorlar, ailelerini hiç görmeden iki veya üç yıl geçiren kadınlar var. İlk görüşme-tanışma sırasında kızın babasına, kızının hayvan sürüsüyle uğraşmayacağını sözünün verilip de evlendikten üç ay sonra kocasının ailesinden gördüğü baskıyla kızın bunu yapmaya zorlandığı bir örnek şöyle:

Eşimle ilk tanıştığımda bize yaşam koşullarının iyi olduğunu, benim fazla bir iş yapmam gerektiğini söyledi. Babam ona dedi ki, eğer kızım hayvan sürüsüyle uğraşmayacaksa onu sana veririm çünkü benim kızım yirmi inekle birden ilgilenmeyi öğrenmedi. Eşim de, "kızınız asla sürüyle ilgilenmeyecek, asla bir inek sağlamayacak", dedi. Ancak herkes aldatıcıdır, söyledikleri gibi değildir. Evlendikten üç ay sonra, inekleri sağlamı veya Arnavutluk'a dönmemi söylediler (Diellza).

Kızın ailesine, kızlarını sürekli ziyarete getirileceğinin sözünün verilip de bu sözün tutulmadığı bir örnekte ise Leonora halini ve duygularını şöyle anlatıyor:

Annemle telefonla konuştuğumda, bana, "Sen gelmeyeli bir yıl oldu, neler oluyor?" diye soruyor. Seninle evlenmek için geldiğinde, kızını her ay seni görmeye getireceğim demişti. Ailemi ziyaret etmem gerekip gerektiğini umursamıyorlar, işte böyle kalpsiz insanlar oldukları, sadece kendilerini düşündükleri için çok sinirleniyorum (Leonora).

Bir evlilik ilişkisinin kurulmasına giden süreçte tarafların birbirlerine verdikleri sözlerin tutulmaması veya yaptıkları vaatlerin yerine getirilmemesi şüphesiz ki bu çalışmada incelenen evliliklere has bir şey değildir. Ama bu durumun taraflar açısından doğurduğu önemli sonuçlar olmaktadır. Kendileriyle mülakat yapılan kadınlar durumu çaresizlik içinde kabullenmiş gibi görünüyorlar, ağlıyorlar ve anne olduklarında huzuru çocuklarında arıyorlar. Elisa bu kadınlardan biri ve kendi halini şöyle tarif ediyor:

Verilen onca sözü artık hiç düşünmüyorum, pes ettim (Elisa).

4.4.3. Yakınların ve Tanıdıkların Aracılık Ettiği Evlilikler

Yukarıda belirtildiği üzere, bu aracılık tipinde aracılık eden kişiler kızın kendisine ve/veya ailesine yakın veya tanıdık sıfatı taşıyan bir komşu, kuzen, abla, dayı, amca, erkek kardeş, arkadaş veya vaftiz annesi, vaftiz babası gibi şahsiyetlerdir. Aracı yakın/tanıdık birisi olduğu için onun durumu zaten peşinen bir güven telkin eder ve kızın kendisinin ve ailesinin kendilerine anlatılanlar hakkında duyabilecekleri ve diğer aracılık tiplerinde aracılara karşı taşıyacakları ihtiyatlı olma gereğini ortadan kaldırır. Ama tanıdık birine peşinen duyulan bu güven bu yolla bir evliliğe rıza göstermenin de aynı zamanda en trajik yanını ve sonuçlarını oluşturur. Kendilerine söylenenlerin hiç biri söylendikleri gibi olmadıklarından bu aracılık tipi üzerinden evlenmeyi kabul eden kadınlar büyük hayal kırıklığına uğramışlardır.

Bu aracılar, birbirleriyle iletişim kuramayan erkek aday ile kızın ailesi arasında tercüman rolünü de üstlenirler ve süreci kendi menfaatları doğrultusunda ilerletmeye çalışırlar. Bu aracıları ilgilendiren konu çoğu halde işin sonunda elde edecekleri para olmakla birlikte, aşağıda açıklanacağı üzere, başka nedenler ya da mülahazalar da vardır. Bu evlilikler kızın ailesine tanıdık/yakın aracılar tarafından yapıldığı için ailelerin çoğu kızlarının nerede yaşayacaklarını görmeye gitme gereği bile duymamışlardır.

Megi ve kocası Nebojsa'nın hikâyesi aracılığın Sırbistan'da evli ve tanıdık bir kızın erkek kardeşi tarafından yapıldığı ve kızın amcasının da bir bakıma sürece aracı olarak dahil olduğu bir evliliğin hikâyesidir. Nebojsa kendisine önerilen ya da bilgileri sunulan namzetleri görmek için birkaç defa Arnavutluk'a gider fakat hiçbirini beğenmez ama bir yandan da tüm bu Sırbistan – Arnavutluk yolculukları para ve vakit kaybı demektir. Bütün başarısız girişimlerden sonra bir gün kız kardeşi Sırbistan'da evli olan bir Arnavut erkekle tanışır. Nebojsa tanıştığı bu kişiye Arnavut bir kadınla evlenmek istediğini ve eğer iyi bir kız bulabilirse ona para vereceğini söyler.

Bu işte aracılık etmeyi kabul eden bu tanıdık kişi, evlenme yaşına gelmiş bekâr bir kızı olan tanıdık bir aileyi bulur ve ardından aile ile konuşmaya gider. Kızın babası önce

kızının yaşayacağı yeri görmek ister. Kızın yaşayacağı yeri ve evi beğenmeyeceklerinden korktuğu için aracı Nebojsa'ya kızın ailesinin teklifi kabul ettiğini ve babasının kızını gelin olarak getirmek için Sırbistan'a doğru yola çıkacağını söyler. Böylece Arnavut baba ve kızı Sırplarla bu dönürlüğü kabul edip etmeyecekleri konusunda kara vermek için bir inceleme yolculuğuna çıkarken, aracıdan gelen bilgi ve teminata güvenerek Sırp aile gelin ağırlamak için düğün hazırlıkları yapmaya başlar. Megi'nin kendisi, babası ve kocası için işlerin nasıl trajik bir hal aldığını önce Nebojsa'nın ardından da Megi'nin kendi anlattıklarından hareketle anlatalım:

Bize durumu anlatmaya çalışan bir tercüman vardı, fakat iyi bir tercüme yapamadığı için bir şekilde birbirimizi anlamaya çalıştık. Kızın ailesiyle görüştim, tercüman kızıdan biraz bahsetmişti, kızı beğendim ve onunla evlenmeye karar verdim. Kızın amcası yeri ve evi görmek için bize geldi. Tercüman amcasının yeri beğendiğini ve onların da bu evliliği kabul ettiklerini söyledi. Kabul etmelerine çok sevindim ve düğün hazırlıklarına başladık. Kız babasıyla gelecekti. Sonra bir yanlış anlaşılmanın olduğunun farkına vardım. Fakat kızın babası her şey yolundaymış gibi davranmaya devam etti ve ertesi gün bana “Yirmi gün sonra Arnavutluk'a gelinini almaya gel” dedi (Nebojsa).

Sırbistan'da evli olan bir kızın erkek kardeşi aracılığıyla eşimle tanıştım; onun kardeşi bir Sırp çocuğu tanıyordu ve o çocuk bize tercümanlık yaptı. Evimize gelmeden önce eşim altı kız daha görmeye gitmişti; ben yedinciydim. Farklı sebeplerden dolayı o kızları beğenmemişti. Evimde görüştük ve ondan sonra amcam onun evini görmeye gitmişti. Amcam hem yeri hem insanları beğendi. Sonra babamla ben yeri görmeye gittik. Fakat kızın erkek kardeşi (aracılık eden) kendi isteğine göre tercümanlık yapmış, gerçeği anlatmamış. Ona evleneceği bir kız bulduğu takdirde eşimin aracıya para sözü varmış, bu yüzden aracı eşimden parayı aldı. Tercümanın eşime babamla benim sadece yeri görmeye gittiğimizi ve sonrasında kesin bir karar vereceğimizi söylemesini istedik. Fakat tercüman eşime evliliği kabul ettiğimiz için babamla birlikte geleceğimizi söylemiş. Evine gittiğimiz zaman ev insanlarla doluydu. Yeni gelinin gelmesini kutlamak için toplanmışlardı. Sırbistan'da evli olan başka bir Arnavut kızı oradaydı ve beni görünce bana evlendiğimi söyledi. Biz şaşırmıştık. O gece eşimle yatmadım, babamla aynı odayı paylaştık. Babam istediğimi yapmamı söyledi. Ben de ona deneyeceğimi söyledim. Ertesi gün babam müstakbel eşime yirmi gün sonra evimize gelmesi gerektiğini ve nikâhı tamamlamak için Arnavutluk'ta bir tören yapacağımızı söyledi. Eve döndüğümüzde, annem haricinde kimseye evlendiğimi anlatmadık. Yirmi gün sonra eşim geldi (Megi).

Evlilik adayı kızın müstakbel eşin yaşadığı evi ve yeri görmeye gidip orada kendini bir düğün ortamında bulmasının tek örneği bu değildir. Aracının kızın kendi erkek kardeşinin olduğu bir örnek daha trajiktir. Sjenicalı Leonora'nın evlilik hikâyesi bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Leonora'nın erkek kardeşi yaptığı iş vesilesi ile Arnavut bir kadınla evlenmek isteyen bir Sırp erkeğiyle iletişime geçer, on sekiz yaşında, evlenmemiş olan

bir kız kardeşinin olduğunu belirtir ve bu kişiyi kız kardeşiyle evlendireceğine dair söz verir. Leonora'nın erkek kardeşinin bu yönde söz verirken tam olarak ne amaçladığı, nasıl bir güdüyle hareket ettiği belli değildir ama Leonora'nın anlattıklarından kardeşin bu aracılıktan maddi bir menfaat temin etmiş olduğun izlenimi edinilmektedir. Nihayetinde, buluşmak için bir gün kararlaştırırlar ve bu kararlaştırılan günde Sırp talibi kendi evlerine götürüp kız kardeşiyle görüştürür. Leonora talibin yaşını büyük bulmasından dolayı öneriyi kabul etmez fakat erkek kardeşi, babası ve babaannesi onu bu fırsatı değerlendirmeye ve Sırbistan'da yaşamın nasıl olduğunu görmek için oraya gitmeye teşvik ederler. Leonora daha sonra kocası olacak bu kişinin evlerine gelme anını şöyle anlatıyor:

İşten eve döndüğümde babam Sırp bir erkeğinin beni görmek için geldiğini söyledi. Babama "Evine dönsün, onu görmek istemiyorum, ilgilenmiyorum" dedim. Fakat, babam "Sadece gel ve onunla görüş, evlen demiyorum" diye ısrar etti. Kız kardeşim, annem ve diğer erkek kardeşim ağlıyorlardı, "Oraya gidip evlenirsen hiçbir zaman gelip seni göremeyiz" diyorlardı. Sonra erkek kardeşime bu Sırp erkeğinin neden evimize geldiğini sordum. Kardeşim de bana onun evlenmek istediğini, iyi bir eş aradığını anlattı. Ona evlenmeyi düşünmediğimi söyledim. O vakit ben on sekiz yaşındayken eşim otuz dört yaşındaydı. Babam "Seni zorlamıyorum ama istersen birlikte gidelim, nerede yaşadıklarını görelim ve eve dönelim" dedi bana. Babaannem ise "Bu evliliği kabul et, kaç tane çocuksunuz evde, evlenecek olan dört kız kardeşin daha var" dedi.

Leonora talibin yaşadığı yeri görmek için babasıyla birlikte gitmeyi kabul eder; beğenmezse eve geri dönecektir, fakat hiçbir şey planladığı gibi olmaz aksine bu seyahatin ardından baba evine evin kızı olarak değil, Sırp bir erkeğinin eşi olarak geri döner:

Babamla sadece yeri görmek için gideceğiz ve ona göre karar vereceğim. Gece yarısından sonra saat birde eşimin evine vardık. Karanlıktan dolayı ne köyü, ne evi, ne bir şeyi görebildim. Ev insanlarla doluydu, herkes yiyip içiyordu, kutlama yapıyorlardı. Kutlama bittikten sonra görüncem yatak odasını gösteriyordu, kaynım ise babamı alıp evine götürdü. O gece eşimle uyudum, gerçekte ne olup bittiğini anlayamıyordum. Sabah ağladığımı hatırlıyorum, çok kötü hissediyordum. Babam bana "Eşinle uyudun, artık nereye gideceksin, burada kal, iyi insanlara benziyorlar, anlattıkları her şeye sahipler, yalan söylememişler" dedi. Böylece kaldım.

Leonora'nın hikâyesinin ayrıntıları kızın planlı bir şekilde kurban olarak seçildiği, erkek kardeşin, talibin ve ailesinin bu tuzağı kuran ekibin üyeleri olduğu ve fakat kendi babasının bu tuzağın planlanmasındaki rolünün tam olarak ne olduğu belirsiz olan bir

evlilik hikâyesidir. Her şey, kızın talibin evinde artık bir eş olarak kalmak zorunda olduğunu hissetmesi için planlanmış görünmektedir ve bunu başarmanın en kesin ve kısa yolu ona bekâretini kaybettirmektir. Bu bir kez başarılıdıktan sonra artık söz konusu olan şey ailenin onurunu korumak için durumu kabullenmek yönündeki toplumsal zorunluluktur zira bekâretini kaybettiren kişinin karısı olma dışında başka bir sıfatla artık babasının evine onurlu biri olarak dönemeyecektir. Sırp erkeklerinin Arnavutlar arasında mevcut olan bu anlayışı bildikleri belli, çünkü anlatılan birçok evlilik hikâyesinde toplumsal olarak kurulmuş olan bu kırılmaz döngüyü belli bir bireyin hayatında fiili bir gerçeğe dönüştürmeye hizmet edecek bir istismar mekanizmasının devreye sokulduğunun işaretleri bulunmaktadır. Anlattıkları evlilik hikâyelerinde bu kadınlar başka türlü bir şey yapmayı/yapabilmeyi mümkün görmüş olsalardı daha peşinen ya da evliliklerinin ilk ayında yaptıkları evlilikten vazgeçecek olduklarını ancak içinde yetiştikleri toplumun zihniyetinin kaderlerini kabul etmelerine neden olduğunu ima etmekte veya bazen açıkça belirtmekte.

Evliliğe giden süreçte daha önce benzer bir yolla Sırp bir erkekle evlilik yapmış kız kardeşlerin de aracı rolünü üstlendiği durumlar mevcuttur. Onların aracılık etmekteki amaçları bu yolla maddi bir menfaat elde etmek değil, kendilerini yalnız ve yabancı hissettikleri bir ortamda kendilerine arkadaşlık edecek birini kendi yakınlarına getirmek güdüsü önplana çıkmaktadır. Böyle evlilik vakalarında da Sırp bir erkekle evli olan kız kardeş ya da abla evliliğine aracılık etmek istediği küçük kız kardeşini ikna edebilmek için evlenmesi halinde yaşayacağı yeri, oturacağı evi ve evleneceği erkeği mükemmelmış gibi anlatmaktan geri durmaz. Elisa'nın evlilik hikâyesi ablasının aracılık ettiği evliliklerin bir örneğidir. Elisa cari ölçülere göre kendisinin evlilik çağının geçmekte oluşu, evde çok sayıda kardeş olmaları, ailesinin iyi olmayan ekonomik koşulları ve teklif edilenden daha iyi bir fırsatı belki bir daha bulamayacağından korkmasının da etkisiyle ablasının aracılık ettiği teklifi kabul eder. Evleneceği eş konusunda bir kız kardeşten ya da abladan daha güvenilir kim olabilir ve bir kimsenin mutluluğu ve huzuru konusunda kim kaygı taşır ki diye düşünerek Elisa kız kardeşinin talip hakkındaki sözlerine güvenir, onun kendisi hakkında, evi ve yaşadığı yer hakkında ayrıntılı bir şey sormaya bile gerek duymaz:

(Görüşmeye geldiğinde) Eşimden hiç hoşlanmamıştım ama kabul ettim... üç kız ve bir erkek kardeşinin olmasının ne demek olduğunu bilir misiniz? Yirmi bir yaşını doldurduktan sonra insanlar arkadan konuşmaya başlarlar, “yirmi bir yaşında olduğu için artık onu kimse almaz” derler... kız kardeşim de erkeğin iyi birisi olduğunu söyledi, eşinin akrabaları tanıyormuş. Eşimin benden beş yaş büyük olduğunu söylemişti, fakat eşim benden on dokuz yaş büyüktür. Benden on dokuz yaş büyük olduğunu bilseydim gerçekten evlenmezdim. Belki kardeşim biliyordu ama gerçeği anlatmak istememiş, Allah bilir. Ama bilseydim gerçekten kabul etmezdim. Yaşayacağım yeri görmemişim, sadece kız kardeşimin söylediklerine inandım. Gerçeği anlatmış olsaydı, buranın nasıl bir yer olduğunu bilseydim asla gelmezdim. Kendim görmüş olsaydım kabul etmezdim.

Aracının Sırbistan’da evli olan bir arkadaş olduğu durumlarda kız, arkadaş gibi kendisinin de başına olumsuz bir şey gelmeyeceğine, arkadaşının gibi mutlu bir evliliği olacağına, iyi bir hayat yaşayacağına ve geriye kalan tek sorun olan dil engelini de yine arkadaş gibi aşabileceğine inanır. Andrra’nın evlilik hikâyesi bunlardan biridir. Daha önceden iş yerinden arkadaş iken Sırp biriyle evlenip, orada yaşamaya başlamış olan bir arkadaş bulduğu aday hakkında konuşmak için Andrra’nın evine gelir ve onu bu evlilik teklifini kabule ikna etmeden evden ayrılmaz. Kendisine sunulan bu fırsatı değerlendirmezse çok pişman olacağını, kendisinin de Sırbistan’da evli ve çok mutlu olduğunu, oradaki hayatın yaşadığı köydekenden daha iyi olduğunu, adayın ailesinin çok iyi olduğunu, kendisini seveceklerini ve ona saygı gösterceklerini söyler. Arkadaşının iyiliği için bu kadar fazla ısrar ediyor gibi görünse de, Andrra’nın anlattıklarından arkadaşının amacının basitçe onun iyiliği ve mutlu olması olmadığı ortaya çıkar:

Fabrikada birlikte çalıştığımız, Sırbistan’da evli olan bir arkadaşım benimle görüşmek ve eşimden bahsetmek için evime geldi. Eşimin çalıştığını ve çalışkan olduğunu, iyi ve saygılı bir insan olduğunu, iyi bir ailesinin olduğunu, annesi ve erkek kardeşiyle yaşadığını anlattı. Yaşamın gerçek koşullarından veya köyden hiç bahsetmedi. Kabul etmeyeceğimi bildiği için gerçeği anlatmadı. Eşimin ailesi ona para sözü verdiği için beni ikna etmeye çalıştı ve ikna etmeyi başardı (Andrra).

Bunlar tanıdıkların aracılık ettiği ve ikisinin aynı zamanda zincir evlilik örneği oluşturduğu bazı örneklerdir. Zincir evliliklerin aracıları yeğeni Sırbistan’da evlenmiş olan komşu, önceden birlikte çalıştığımız bir arkadaş, kendisi Sırbistan’da evli olan bir kuzen, kız veya erkek kardeş, arkadaşın arkadaş olabilir. Bunların hepsinin ortak vasfı evlenmeye aday olan kızda güven yaratan, kendilerinden asla şüphe edilemeyecek, kendilerine aracılık ettikleri kızın mutluluğunu ve hayat güvenliğini düşünüyor olmaları konsunda en küçük bir tereddüte yer olmayan, eğer bir pazarlık yapılacaksa bunu o kişi

için en itinalı şekilde yapması beklenen kişilerdir. En azından Arnavut toplumunun algısında ana-babalık, kardeşlik, akbalık, arkadaşlık, dostluk ilişkilerini kuran temel insani duygular bu anlayış ve güven üzerine oturur.

4.4.4. Diğer Araçlar

Bu çalışmaya konu edilen evliliklerin yaygınlaşması yerel düzeyde faaliyet gösteren ve bunu tıpkı İşkodralı Valentina'nın yolu ve yöntemi ile yapmaya çalışan girişimcilerin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu yerel "girişimci" araçlar İşkodralı Valentina örneğinde olduğu gibi belli köy veya bölgesi olmakla tanınan araçlardır. Bu girişimcilerden biri birçok Arnavut-Sırp evliliğinin gerçekleştirildiği, Sırbistan ile Kosova arasındaki tarafsız bölge olan Brnjak köyüde temayüz etmiş olan fakat aslen Malësia e Madhe'den olan aracı Paul'dir. Onun geliştirmiş olduğu yol ve yöntem Arnavut-Sırp evliliklerine aracılık etmek isteyenler için hazır bir formül işlevi de görmektedir. Aracı köyün papazı ile bağlantı kurar ve papaz Sırp tarafındaki erkekleri bulurken, Arnavut tarafında kızları bulan aracının kendisidir. Bahrije ile kocası Vuk'un evlilikleri onun aracılık ettiği evliliklerin bir örneğidir. Bahrije kendi durumunu şöyle anlatıyor:

(Kocam) Sırbistan'dan tercüman ve papaz ile birlikte gelmişti. Bu işlerle ilgilenen Paul adında Malësia e Madhe'den gelen bir kişiydi. Eve gelmişti ve her şey Dukagjin geleneklerine göre yapılmıştı. Erkek papazın bir tanıdığıydı. Papaz ona 'burada evlenecek olan kızların sayısı az olduğundan sana kız bulmak için seni Arnavutluk'a götürmek istiyorum, şehir kızları köyde yaşamak istemiyorlar, köydeki kızlar evlenmişler, o yüzden Arnavutluk'a gidiyoruz' demiş. Tercüman bana erkeğin köyde yaşadığını, annesinin ve babasının olduğunu, çiftlik hayvanlarının ve arazisinin olduğunu anlatmıştı. Sıklıkla tercümanın anlattıklarının doğru olup olmadığından şüphe ettim, ama sonuç olarak her şey yolundaydı (Bahrije).

Bahrije'nin kocası Vuk de papaz ile Paul arasındaki bağlantıyı aynı şekilde anlatıyor. Arnavutluk'ta Bahrije'yi görmeye gidecekti ve eğer onu beğenmeyecek olsaydı aracı ona üç farklı fırsat daha sunacaktı:

(Eskiden) Burada kızların sayısı fazlaydı fakat onlar buradan ayrıldıkları için ve kız yokluğundan dolayı evlenmek için Arnavutluk'a gelmek zorunda kaldık. Ben köydeki kilisede çalışıyordum, papaz Arnavutluk'ta Paul denen birini tanıyordu ve bu şekilde iletişime geçtik. Sonra kızın evine gittik. Buluşmada papaz, Paul, bir arkadaşım ve

kızın ailesi vardı. Bu görüşmede ben hiç konuşmadım, sadece kızı beğenip beğenmediğimi sordular, 'beğenmediysen iki üç yere daha bakalım' dediler (Vuk).

Talip önceden kendinden ve yaşam koşullarından aracıya bahsettiği için yapılan görüşmede hiç konuşmaz. Aracı da her şeyi kıza anlattığı için buluşma gününe konuşulacak bir şey kalmaz, sadece birbirlerini görürler:

Ben önceden tercümanla konuşmuştum ve tercüman kızla konuşmuş. Neler yaptığımı, nelerle uğraştığımı, nasıl bir evimin olduğunu, kiminle yaşadığımı, kaç tane hayvanımın olduğunu, birlikte yaşayacağımız ve çocuk yapacağımız iyi ve namuslu bir gelin aradığımı anlatmıştım (Vuk).

Bu örneklerde görüldüğü üzere, evlenecek kızın tanıdıkları olsun ya da olmasınlar, bireysel aracılar kendi menfaatlerini düşünen insanlardır. Onlar aracılık rolünü yerine getirirken Arnavutluk'ta ve özellikle de bu kızların geldikleri bölgedeki geleneksel aracılık kurumunun bir temsilcisi veya örneği gibi görünmektedirler. Ancak geleneksel aracılık kurumu ilke ve kurallarına göre bir evliliğe aracılık eden kişiler insani bir görevi yerine getirirken aracılık ettikleri evlilik hakkında toplumsal ve vicdani olarak sorumluluk taşıyan, kendilerinden informel olarak hesap sorulabilir insanlardı. Yukarıda anlatılan örneklerde karşımıza çıkan aracılar ise, bunun aksine, maddi veya değil, kendi çıkarlarını gözeterek hareket eden ve bunu elde etmek için gerçekte olmayan bir şeyi mevcut ve ilgi çekiciymiş gibi göstermek için yalan söylemekten çekinmeyen insanlar gibi durmaktadırlar.

Yetkililerinin verdiği bilgiye göre, bu diğer türden aracılar bu evlilikleri gerçekleştirebilmek için “*Stara Raška*” *İnsani Örgütü*'nün adını da kötüye kullanmışlar. Bu çalışmanın yapıldığı tarihte bu örgütün müdürü İşkodra'daki evlilik ajansı ile işbirliği yapmaktan vazgeçmişti. Kendisiyle yaptığımız mülakatta Bay Vučićević “Bay Gjoka önceden anlaştığımız gibi işi yapmadığı için onunla çalışmayı bıraktım. Şimdilik örgütümüz evliliklere aracılık etmiyor, fakat birlikte çalışacağımız güvenilir bir insan bulduğumda yeniden faaliyete geçeceğiz” dedi.

Bay Vučićević aynı zamanda farklı aracılardan evliliklere aracılık etmek için “*Stara Raška* ile çalışıyoruz” diyerek Sırp adaylarından para almışken, Arnavut kızlarına durumu

gerçekte olandan çok farklı anlatarak kandırdıklarını belirtiyor ve duruma şu sözlerle tepki veriyor:

Örgütümüzün ismini kullanarak evliliklere aracılık etmeye başlayan bu sorumsuz insanların yüzünden sorunlarla karşılaştık. Evlilikleri gerçekleştirme yöntemleri korkunç olduğu için bu insanlara sorumsuz diyorum; evlilikleri gerçekleştirmek amacıyla bu insanlar adaylardan para almışlar, kızları ise yaşayacakları yerin çok güzel olduğunu ve evleneceği adamın çok zengin olduğunu söyleyerek kandırmışlar. Fakat eşinin evine gidince hiçbir şeyin anlatılmış gibi olmadığını görüyorlar. Bu gerçekten üzücüdür.

Aracılar vasıtasıyla yapılan bu evliliklerin hiçbiri aşk ve sevgi diye nitelendirilen ve geleneksel toplumun da yabancı olmadığı duygular temelinde yapılmaz. Aksine tarafların sahip oldukları veya öyle olduğuna inanılan ama daha önemlisi evlilik yoluyla da olsa veya ancak onun içinde hayatta sahip olunabilecek olan şeyler olsa da yine de toplumsal olarak değerli, arzulanır addedilen şeyler uğruna ve bunların karşılıklı olarak taahhüt ve mübade edilmesi için yapılır. Evlenecek olanlar birbirlerine belli olan, görünen, dokunulabilen varlıklarını sunar. Erkek evini, arazisini, hayvanlarını ve paralarını vermeye razı iken, kız gençliğini, güzelliğini, doğurganlığını ve ev kadını olmaya uygun becerilerini sunar. Erkek hayat güvencesini garantilerken, kız hüsnünü sunmaya hazırdır. Aracı usulüyle yapılan evliliklerin özü de budur.

4.5. SEBEPLERİN ÇEŞİTLERİ VE NİTELİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yukarıda tarif edildiği üzere, kızın/kadının ve erkeğin belirtilen aracılar ve onlar vasıtasıyla takdim edilmiş olan bireysel özelliklerin ardından birbirleriyle evlenmeye karar vermelerinin ardında yatan toplumsal normların, düşünce biçimlerinin ve bunların bireyler katında doğurduğu ihtiyaç ve güdülerin asli hüviyetinin ya da mahiyetinin de anlaşılmaya ihtiyacı vardır. Bu bölüme başlarken zorunlu olarak erkeklere verdiğimiz önceliği bu kez de kadınlara ve onların kendi beyanlarında gündeme getirdiklerine vererek sebeplerin eklemleşmesi ve bireyi teklif edilen evliliğe ikna eden mekanizmanın bir etkenler yumağı ya da silsilesi şeklinde nasıl işlediğini sıralayıp, tarif edelim.

Bazı kızlar yirmi beş yaşına gelinceye kadar Arnavut erkeklerden de evlilik teklifleri almışlar fakat bu teklifler kendileri veya aileleri tarafından değişik gerekçelerle reddedilmiş. Yirmi beş yaşlarını doldurduktan sonra evlilik tekliflerinin sayısı oldukça azalmış. Böylelikle otuzlu yaşlarına yaklaştıkça kendilerine gelen evlilik teklifleri bekâr değil, eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış ve çocuk sahibi erkeklerden gelmeye başlamış. Kadın katılımcılardan biri olan Egzona'ya göre, “bekâr bir kız, otuz yaşında da olsa sadece evlenmek uğruna dul veya boşanmış olan ve dahası çocuklu olan bir erkek ile evlenmeyi tercih etmez”. Bundan dolayı kendisi de, “evde kalma” korkusuna rağmen, önceden evli olan erkeklerden gelen teklifleri geri çevirmiş. Arnavutluk'ta daha iyi bir fırsat sunulmadığı için de Sırbistan'da evlenmeyi kabul etmiş:

Otuz dört yaşına gelmiş bir Arnavut kıza ya boşanmış, çocuklu bir erkekle evlenir, ya hiç evlenmez. Eşi vefat etmiş bir erkekle evlenmeyi düşünürsen ona da güvenemiyorsun. Arnavut birisiyle evlenmiyorsam, kardeşimin evinde kalmaktansa Sırp bir erkeğiyle evlenmemin daha iyi bir seçenek olduğunu düşünüyordum (Egzona).

Yaşın ilerlemesiyle birlikte Arnavut taliplerin durum ya da profillerini oluşturan vasıfların kabul edilemez olması önemli bir etken olsa da sürece başka mülâhazalar da dâhil olmakta, hatta belki daha temelde yer almaktadır. Her şeyden önce alınan her evlilik kararının ardında “muhakkak evlenmelisin, evde kalamazsın, hayatının devamını sağlamanın tek çözümü evliliğdir” yönündeki düşüncenin mevcut olduğuna dikkat çekmek gerekir. Zira aksi durumda, cari algıya ve icraata göre, içinde yaşanılan toplum ya da cemaat bunu kabullenemez, evlenmeyen kız hakkında çok konuşurlar, “artık onu kimse almaz, evde kaldı, iyi bir kız olsaydı evlenirdi” demeye başlarlar. Böyle bir kız veya genç kadın kendi ailesi içinde de kendi asli yerini bulamamış olarak görülür. Bu durumdan tek çıkış yolu evlilik olarak görülmeye başlanır, zaten başka da bir yol fiiliyatta yoktur. Bu ise kendileri tarafından olduğu kadar aileleri tarafından da son derece utanç verici bir hal, durum olarak algılanır. Eğer evlilik gerçekleşirse bu kez aile “evini, yerini buldu” diyerek kız hakkında sevinir. Kendi beyanlarına kulak verilecek olursa, Zana ve Egzona'nın örnekleri evlenmemiş olan bir kızın kendini nasıl hissettiği, kaderinin nasıl düşünüldüğü ve nasıl algılandığını iyi tarif etmektedir:

Yirmi dokuz yaşındaydım ve evde kalacağımı söylediklerinde kendimi kötü hissederdim. “İyi bir kız olsaydın evde kalmazdın” cümlesini duymak bir kız için

aşırı utanç vericidir. Neşeli, sağlıklı, becerikli olduğun halde birinden evde kaldığını duymak gerçekten aşağılayıcıdır ve o anda sadece ölmek istediğini hissedersin (Zana).

Bir Arnavut ile evlenmiyorsan, erkek kardeşinin evinde kalmaktansa Sırp biriyle evlenmemin daha mantıklı olduğunu düşünüyordum. Ne yaparsın kardeşinin evinde? Ne yapılabilir ki? Yengene, kardeşine ve çocuklarına hizmet edersin; sonra da yengenin “iyi kız olsaydın bir eş bulurdun” demesini duyarsın – nasılsa işine, eşine gitmek en iyisi (Egzona).

İçinde yaşanılan yerleşim yeri, aile ve cemaat ve bireyin kendi yaşı, cinsiyeti onun hayatının şekillenmesi üzerinde etki doğuran önemli etkenlerdir. Zira bunlar bir birey açısından onun bağlamını ve bu bağlamın sağladığı veya sağlamadığı kaynak ve kısıtları tarif ederler. Bir katılımcının da söylediği gibi, yaşadıkları köydeki yaşam ortamı bir kimseye hayallerini gerçekleştireceği veya yeni bir şeyin üretmesine yardımcı olacak bir kaynak, ufuk, bakış açısı sağlamayan, tekdüze günler dışında bir şey sunmayan bir yaşam ortamıdır.

Otuz yaşındaydım, ortaokul mezunuydum ve köyde yaşıyordum; çok iyi bir fırsat değildi [Sırbistana evlenmek için], fakat otuz yaşını geçen, köyde yaşayan bir kız isen evde kalma korkusuna yenilirsin (Shpresa).

Öte yandan evlenme çağındaki kadınları kırdan kente göçüren ve bu nedenle Sırp erkeği sınır ötesinde evlenecek kadın arayışına iten modernlik süreci sınırın öte yanında evlenme çağındaki bekâr Arnavut erkekleri çalışmak veya yaşamak için ülke dışına göçürerek orada da bu kez izafi bir erkek kıtlığına yol açmış görünmektedir. Bu durum, çalışmaya katılanları da doğrudan etkileyen bir kadın–erkek nüfus dengesizliğine yol açmış görünmektedir. Arnavutluk’ta 20. yüzyılın başlarında, ortalama evlilik yaşı 1918 nüfus sayımına göre kadınlar arasında 18.1 yıl ve erkekler arasında 26.6 yıl idi (Gruber, 2017: 134). 20 yaşlarındaki adamlar ortalama olarak bir yaşından küçük eşlerle evliydi, 45 yaşlarındaki erkekler ile eşleri arasında ise yaş farkı vardı. Kırsal alanlarda kadınlar için bu yaş çok değişmedi, erkekler için ise yaş arttı.

Katılımcı kadınların beyanlarına göre, yurt dışına giden Arnavut erkekler genellikle gittikleri yerlerdeki kadınlarla evlenmekte olup, eğer Arnavut bir kızla evlenmek isterlerse yirmi ila yirmi üç yaşlarında olan genç kızlarla evlenmek istemekteler:

Ben hep “Arnavutluk dışında başka bir yerde evlenmem” diyordum, fakat evlilik söz konusu olunca bizim Arnavut zihniyetimiz bilinir, yurt dışına giden erkeklerimiz döndüklerinde on altı-on yedi yaşlarında olan kızlarla evlenmek isterler. Arnavutluk’ta çocuklu veya yaşlı birisiyle evlenmek yerine Sırbistan’da evlenmeyi daha mantıklı buldum. Eşim benden sadece üç yaş büyük olduğu için iyi bir fırsat olacağını düşündüm. Evlendiğimizde ben otuz dört yaşında, eşim ise otuz yedi yaşındaydı. Bizdeki anlayışa göre otuz dört yaşında olan bir kız evde kalmıştır, ne yazık ki onu kimse almaz (Bahrije).

Arnavut erkekleri gidip hep yurt dışında evleniyorlar ve Arnavut kızlarının kıymetini bilmezler. Burada ise herkes Arnavutlar hakkında çok iyi konuşur (Zana).

Dolayısıyla evlenmenin doğuştan beri toplumun bireye yüklediği bir sorumluluk olduğu ve bireyin hayatını başka bir şekilde kurmasına bir yol, bir imkân olmadığı bir toplumsal ortamda şartlarla bir uzlaşmaya varmak bu kadınlar açısından en makul bir çözüm haline gelmiş görünmektedir. Evliliğini aşk temelinde değil, sosyal bir sorumluluğu yerine getirmek için yapmış olan Hana’nın anlattıkları bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir:

Evlilik hakkında konuşulduğunda nasıl hissettiğimi bilmiyordum. Bazen yapılması gereken bir ödeve benzetirdim. Çünkü evlendiğim yaşta ve evlendiğim insanla da konuşup anlayamadığım zaman bu aşk değildir. Ben zorla gelmedim, fakat bir insanla iletişim kuramazsan ona karşı hiçbir şey hissedemezsin (Hana).

Her kadın için aynı derecede etkili ve geçerli olmasa da yine de hepsi için bir şekilde geçerli olarak daha iyi yaşam koşullarına sahip olma umudu, daha iyi bir ev, daha fazla arazi ve hayvanlar, hayatın daha kolay olacağı ve daha az işle uğraşılacağı düşüncesi de gelen evlilik teklifine olumlu cevap vermeye götüren önemli etkenler arasındadır:

Ekonomik şartlarını görünce ve rahat, sorunsuz bir hayat yaşayacağımı anlayınca kabul etmeye karar verdim. Burada Arnavutluk’ta olmadığım kadar iyiyim (Dorentina).

Babamın evinde şartlar çok zordu ve kendi kendime ‘artık rahat olacağım, geçinmek için bu kadar zor işlerle uğraşmayacağım’ diyordum ve mutlu hissediyordum (Sara).

Bu arada evlilik sonrasında içinde yaşanılacak olan yerleşim yerinin bir köy olması zaten böyle bir yerleşim yerinde yetişmiş olan biri için kendisine uyum sağlanması zor bir yer değildir, aksine hayatın olağan akışı içinde öğrenilmiş günlük yaşam becerileri bir yerden başka bir yere kolaylıkla taşınabilir. Dolayısıyla bu vakalarda evlilik yoluyla yaşanacak göçmenlik hali, kırdan kente veya aksine kentten kıra göç eden bir bireyin yaşaması

muhtemel uyum sorunlarının bir kısmını çalışmaya katılan kadınların hikâyelerinde büyük ölçüde gündem dışında tutmaktadır:

Ben köyde yaşıyordum ve köyde yapılan her işi yapmayı biliyorum. Hayvanlarla veya köyün diğer işleriyle uğraşmak benim için bir engel değildir. Eşimin annesiyle ve babasıyla yaşamak da benim için hiçbir sorun yaratmaz, hep birlikte yaşamalıyız (Sara).

Öte yandan, yurt dışına çıkmanın ve orada yaşamının kendi başına cazip olan bir yanı da bulunmaktadır. Arnavutlar ağırlıklı olarak komünizm döneminden sonra başta İtalya ve Yunanistan gibi komşu ülkelere olmak üzere yurt dışına çıkmaya başladılar. Bu durum göçmenlerin göç ettikleri ülkede sahip oldukları hayat hakkında anlatılanların veya kendilerinin anlattıklarının da etkisiyle yurt dışındaki yaşam koşullarının ülkedekinden çok daha iyi olduğu yönündeki bir algının toplum içinde yayılması ve yerleşmesine yol açtı. Komünizm döneminde dış dünyadan tecrit edilmiş bir halde yaşamış bir toplumun üyeleri olarak sınırların ötesindeki var olduğu düşünülen bu dünya daha bir cazip görünmektedir. Dahası, komünizm sonrası dönemde Arnavutlar sadece daha fazla yurt dışına çıkmaya başlamadılar fakat aynı zamanda gelişen iletişim imkânları (TV, sinema vb) yaşadıkları yerden ayrılmadan da başka bir dünya veya dünyaların yaşam tarzı ve cazibesini onların gözleri önüne getirdi. Bunun bir uzantısı olarak evlenerek Sırbistan'a gelin gitmek bazı katılımcılara yurt dışına gitme ve filmlerdeki gibi bir hayatı yaşama imkânı sunan bir teklif olarak da değerlendirilmeye değer bulunmuş görünmektedir. Egzona ve Elona'nın hikâyelerinde Arnavutluk dışına gitme zihniyeti ve heveslerinin tezahürleri de vardır:

Ailem, aracının aday hakkında söylediklerine inanmadı, bu yüzden iki erkek kardeşim yeri ve evi görmek ve ailesiyle tanışmak için gittiler. Döndükleri zaman yerin güzel olmadığını söylediler. Kendi döneminde (devlet başkanı) Enver Hoca ülkeyi izole ettiği için, hiçbir şey görmemize izin vermediği için ve çok fakir olduğumuz için yurt dışında en kötü yerin bile Arnavutluk'un en güzel yerinden daha iyi olduğunu düşünüyordum. Fakat sonra buraya gelip yeri gördüğüm zaman kardeşlerimin bana yalan söylemediklerine ikna oldum (Egzona).

Sırbistan dediklerinde İtalya ile aynı olacağını düşünmüştüm. Yeri görmeye gelmiş olsaydım asla kabul etmezdim (Elona).

Diğer ülkelerin kültürüne, yaşam tarzına duyulan ilgi ve farklı bir yeri görme, farklı insanlarla tanışma isteği de beyan edilen nedenler arasındadır:

Biraz merak ediyordum(ülke ismi veriyor) kültürünün ve insanların nasıl olduğunu, nasıl yaşadıklarını, işleri nasıl yaptıklarını düşünüyordum. Daha önce bir Sırp veya Karadağlı ile tanışmamıştım ve yeni bir deneyim olacağı için denemeye karar verdim (Dona).

Arkadaş, akran ve aile çevresinden bireylerin teşvik edici sözleri, ısrarları, ikna etme çabaları da önemli bir etken, en azından aksi yönde duygusal ve düşünsel direnmeyi zayıflatan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazı vakalarda ailenin ısrarı bir zorlamaya da dönüşebilmektedir. Teuta, Leta ve Fjolla'nın hikâyelerinde bu etkenler karşımıza çıkmaktadır:

Sadece bir düşüncem vardı: "Neden Sırbistan'a gidip evlenecektim?" Asla gitmeyi düşünmezdim, o yüzden nasıl gelmeye ikna olduğumu da bilmiyorum. Arkadaşlarla konuşurken hep bana neden kabul etmediğimi soruyorlardı; yerimde olsalardı evlenemeye karar vereceklerini söylüyorlardı. Aslında istemiyordum, fakat yapsam mı yapmasam mı diye düşünmeye başlamıştım. Ben evlendikten sonra erkek kardeşim anneme "kız kardeşimi kaybettik" demiş (Teuta).

Annem de yanımdayken halam bana kabul edip etmeyeceğimi sormuştu, annem de 'ister misin' diye sormuştu. Ben de "istediğinizi yapın" dedim. Ben ne anlardım, o zaman yirmi bir yaşındaydım, o yüzden bu kararı ellerine bıraktım ve onlar istediklerini yaptılar (Leta).

Ben defalarca "hayır" dedim, dili öğrenemezdim, gidemezdim. Yirmi dört saat içerisinde cevap vermemiz gerektiğini söylediler. O zaman da "istediğinizi yapın" dedim. Kısacası, zorla evlendirdiler, herkes "git ve kendi aileni kur" diyordu (Fjolla).

Bu evliliklerin gerçekleşmesinde aracının aileyi ve kızı ikna etme girişiminin biçimi de önemli bir etkidir. Evliliklerin çoğu kızın veya ailesinin Sırp bir erkekle evlilik yapmaya ya da kızlarını evlendirmeye peşinen istekli ve bu yönde arayış içinde olmasından dolayı gerçekleşmemiştir. Ama bir aracının evlerine gelmesi, kendi durumları dikkate alındığında "cazip ve makul" görünümde bir teklif sunması, teklifinde ısrarcı olması kızda ve ailede "üzerinde düşünölmeye değer" düşüncesi oluşturmuş ve birçok halde de onları ikna etmiş görünmektedir. Zira kız evlenecek yaşa gelmiştir; ya bugün ya yarın ona uygun bir aday aramaya başlayacaklar veya talipler kapıyı çalacaklardır. Eğer kızın da başka bir planı veya hayatında ulaşacağı hedefi yoksa hem kız hem de aile yapılan teklifi ve onunla birlikte sunulan fırsatı üzerinde düşünölmeye değer bulur:

Vaftiz annem beni görmeye birinin geleceğini söyledi, fakat ben kimseyi görmek istemediğimi söyledim. Vaftiz annem ısrar etti "madem ona söyledim, gelsin, siz de

görün ve sonra istediğinize karar verin". Babam da ona benim hala yirmi yaşında olduğumu, evlenmem için daha çok küçük olduğumu, istediğim zaman evlenebileceğimi söyledi. İstemiyorduk ancak adayı ağırladık. O zaman da okula başlamadığım için evlilik düşünmeye başlamamı daha mantıklı buldum (Arta).

Ailesi kızlarının rahat yaşamasını ister, kız kendisi için en iyisini arar, aracı da ailenin isteklerine ve kızın dileklerine en uygun olan adayı sunar. Dolayısıyla böyle durumlarda aracılar muhataplarını kandırmakta hiçbir mahzur görmeden ısrarını sürdürür ve hem kızı hem de aileyi ikna etmeyi çok yorulmadan başarırlar:

"Andrra beğendin mi?" Beğenmediğimi söyledim. Sonra aracı Podgorica'dan otuz dakika uzaklıkta olan bir yerde oturduğunu söyledi. Yakın olduğu için olabildi ihtimalini de düşünmeye başladım. "Köyde uzun süre yaşamayacaksınız; çocuğun olunca Kragovec'e taşınırsınız. Okul köyden uzak olduğu için şehirde yaşarsınız. Andrra, sen bilirsin ama daha iyisini bulamazsın" diyordu aracı. İlla beni ikna edecekti. O kadar güzel ve inandırıcı bir şekilde konuştu ki kabul ettim (Andrra).

Karar ve ikna olma sürecinin diğer yanında kendine uygun aday diye takdim edilen Arnavut kızın aradığı gibi bir olup olmadığını görmek için sınırı geçip Arnavutluk'a gelmiş olan Sırp erkek vardır. Erkek kendini sınırın öte yanında eş aramaya iten koşulların farkındadır, nasıl bir kız aradığını bilmektedir, aradığı vasıflar ve koyduğu ölçütler az ve nettir. Her şeyden önce, yaşadığı köyde veya çevre köylerde evlenilebilecek Sırp kızların sayısı hayli azalmış olup eğer evlenme çağında birileri var ise onlar da köyde yaşamayı zaten kabul etmemekte, bir yolunu bulup kentte yaşamayı istemektedir. İçinde yetişenin bile kendinden kaçmaya yol ve fırsat aradığı bir durumda kentte yaşayan bir Sırp kadın zaten köyde yaşayan biri ile evlenmeye hiç razı olacak biri değildir:

Bir aile kurabilmek en önemli sebep idi, ama Sırbistan'da kızların sayısının az olması ve köyde yaşamayı kabul etmemeleri evlenmek için Arnavutluk'a gelmemin bir diğer önemli nedenidir (Vuk).

Yalnız kalmamak, kendi ailemin olmasını istemem esas sebeptir. Annen ve baban bugün var, yarın yoklar. O yüzden eşim ve çocuklarım olsun istiyordum (Zoran).

Bir aile kurmak istedim, en büyük neden, en önemli neden budur (Mihajlo).

Dahası sorun sadece evlenecek birini bulmak değil bu kişi ile bir aile, bir yuva kurmak ve onun devamını sağlayacak çocukların da olmasıdır. Bu ise herhangi bir kadın, gözü gezmekte, eğlenmekte ve kentte yaşamakta olan bir kadın ile değil, evinde oturan, onu

çekip çeviren, çocuk doğurmaya ve yetiştirmeye hazır olan, eşine, çocuklarına ve tüm aileye bakacak olan bir eş gerektirmektedir:

Sırp kızları daha farklılar, onlar gezmek isterler, farklı bir hayat isterler, düzgün bir ev kızı bulamazsın. Düzgün bir ev kadını bulmak için Arnavutluk'ta evlenmeyi düşündüm (Lazar).

Eş adayında bu vasıfların bulunması gerekli olsa da bir evliliği sürdürmek için yeterli değildir. Aksine bir evliliğin sürdürülebilmesi başta eşlerin kendi aralarında olmak üzere aile üyeleri arasında saygı, anlayış, güven ve yardımlaşmanın olmasını da gerektirir. Erkeğin nazarında bunlar Sırp bir kızla yapılacak olan evlilikte elde edilemeyecek olan manevi şeylerdir, Arnavut kızların ise bu vasıfları taşıdıkları duyulmuş, etraftaki örneklerde görülmüş şeylerdir. Dahası yaş ilerleyip, evlilik çağı geçtikçe evlenecek bir aday bulmak da olağan olarak güçleşir:

Arnavut kızlar "vredene, radne" değerli, çalışkan kızlardır. Allah Sırp kadınlar karşısında yardım etsin, Sırlar tembeller, çok istiyorlar ama çok az çalışıyorlar, fakat Arnavut kızları az çalışırlarsa çok istemiyorlar, hak ettikleri kadar isterler. Yanımda saygı duyduğum, bana ve aileme saygı gösteren ve benimle birlikte çalışan bir kadının olmasını istiyorum. Bu yüzden Arnavutluk'ta evlenmeye karar verdim (Nemanja).

Bana ve aileme saygı gösteren, benimle bir aile kurmak isteyen bir kadını bulmak istememin sebebidir (Dejan).

Yıllar geçmişti, Arnavut kızları düzgün ve namuslu kızlardır. Bu yüzden Arnavut birisiyle evlenemezsem hiç evlenmemeye karar verdim (Nikola).

Bir eş olarak kadın sadece bir kimsenin aile kurmasını sağlayan biri değildir, geçimini çiftçilikle sağlayan bir hane halkı içinde o aynı zamanda asli olarak erkeğin yapması gereken işlerde onun en yakın ve önemli iş arkadaşı veya yardımcısıdır. Küçük çiftçilik ancak aile emeği ile yürütülebilen ve böyle olduğu müddetçe kendisinden bir şey elde edilebilen ve gelecek kuşaklara aktarılabilen bir varoluş biçimidir:

Tek başıma bu işleri asla beceremezdim. Fakat bütün bu arazi ve hayvanlar bile olmasaydı evlenmeliydim. Ailemin, çocuklarımın, mirasçılarımın olması için evlenmem gerekirdi (Ljubisa).

Sonuç olarak, bu çalışmanın kendine konu edindiği Sırp erkekler ile Arnavut kızlar arasında gerçekleşen evlenme biçimi tarafların içinde yaşadıkları toplumlarda meydana gelen büyük ölçekli toplumsal değişmelerin tetiklediği ama aynı zamanda gelenek, zihniyet, değerler ile bireysel biyografinin etkileriyle birlikte kendi somut biçim ya da biçimlerini almış olan bir evlenme biçimidir. Evlenme yönünde verilen karar sürecin önemli bir aşamasını oluşturmakla birlikte evliliğin kendisi değildir. Dahası farklı toplumlardan ve kültürlerden gelen bireylerin bir evliliği olmasından ötürü bu tür evliliklerin aynı toplum ve kültürden bireylerin evlilikleri ile kıyaslandığında daha büyük iletişim, uyum, evlilik içinde kendini ve eşini tanıma ve anlamlandırma, din, inanç, adet, kimlik, aidiyet, mensubiyetle ilgili farklılıkları uyumlaştırma veya bunlardan ortaya çıkabilecek gerilimleri denetim altında tutma gibi birçok ilave ve çetrefil hususu potansiyel sorun alanları olarak peşinen yüklenen evlilikler olduğuna dikkat çekmek gerekir. İzleyen bölümde evliliğe giden süreçte yapılan törenlerden yani evliliği tarafların kendilerine ve toplumlarına tanıtmaya başlamasından başlayarak evlilik sürecinde dil, inanç, kimlik, aidiyet ve iletişim ile ilgili yaşanan zorluk ve kolaylıkların neler oldukları, bunlarla nasıl başa çıkıldığı veya çıkılmadığı hususları ele alınacaktır.

5. BÖLÜM

EVİLİĞE KARAR VERME, NİŞAN VE EVİLİK TÖRENLERİ

Giriş

Bir önceki bölümde zımnen ifade edildiği üzere, bu araştırma kapsamında kendileriyle mülakat yapılan kadınların kökenlerinin bulunduğu kırsal bölgelerde, erkeklerin ve özel olarak babaların aile içinde ve onun üyeleri üzerinde tartışmasız baskın rol oynadıkları bir ataerkil sistem mevcuttur. Bu sisteminin adet ve geleneklerinin fanatizm derecesinde korunması, aile ilişkilerinde, özellikle de baba ile kızının ilişkilerinde bariz bir katılışmaya neden olmaktadır. Çalışmaya katılan kadınların büyük bir kısmının beyanlarından anlaşıldığı haliyle, ailelerindeki bu katı ataerkil sistem içinde onlar tam olarak nasıl biriyle ve ne tür bir evlilik yapacakları hakkında bir özgür irade ortaya koyma imkânına sahip olmaksızın ve bu nedenle Sırp biriyle evlenmeyi kabul etmişlerdir. Erkek kardeşlerine kıyasladığımızda bu kızların aile içinde olduğu kadar ailenin dışındaki alanda da çok kısıtlı bir irade beyanı ve eylemde bulunma hakkına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Onlar aileleri tarafından sürekli kontrol altına tutulmuşlar ve herhangi bir erkek tarafından taciz edilmelerine veya herhangi bir erkek ile tanışmalarına engel olmak için okulla gitmeleri dahi yasaklanmış olup evlilik hayatlarına hazırlanmak üzere evde tutulmuşlardır. Yine de, bu katı sisteme rağmen evliliğe kendileri karar veren örneklerimiz de mevcuttur.

Bu katı sistemin arka planında yatan gelenek basitçe kuşaktan kuşağa söz ve eylem yoluyla aktarılmış bir gelenek değildir. Aksine, yine bir önceki bölümde belirtildiği üzere, Sırp bir erkekle evlilik teklifini iletmek üzere eve gelen aracının varlığı ve rolünü yadsıtmamaktan başlayıp her bir safhada evlenen bir kadının veya kızını evlendiren bir ailenin üyelerinin ne yapması ve nasıl davranması gerektiğine dair toplumsal anlayış ve kuralları yazılı biçimde ifade eden ve şimdi hukuken geçerli olmas bile bir zamanlar kendisinin sıkıca takip edilmiş olması muhtemel yazılı bir kaynak yani *Lekë Dukagjini Kanunu* denilen bir kaynak da vardır. Bu söz konusu belgede yer alan düzenleme, anlayış, kurallar ve hükümlerin dikkate alınması halinde Arnavut kadınların ve onların ailelerinin

belli hallerde neyi niçin yaptıklarının anlaşılması ve dışarıdan bakan biri açısından garip karşılanabilecek uygulamaların onlara niçin böyle görünmemiş olduğunun anlaşılması da kolaylaşmaktadır.

Öte yandan, Sırp erkeklerin ve ailelelerinin hangi ahlâki vasıfları taşıması halinde bir kadının kendisiyle evlenilmeye uygun biri olduğuna karar vermelerinden başlayıp, bir kadının gelin, eş veya bir aile üyesi olarak ne yapması gerektiği hakkındaki geleneksel beklentileri de bazı hallerde Arnavutluk'ta geçerli olan adet ve geleneklerin doğurduğu beklentilerden çok farklı değildir. Kendileriyle mülakat yapılan kadınlar ve erkeklerin nişan ve evlilik törenlerinden başlayarak neyi niçin yaptıkları, nasıl yaptıkları, ne bekledikleri veya neyi öngördükleri hakkındaki beyanlarının içeriği dikkate alındığında, bu çalışmanın konusunu oluşturan bireylerin evliliklerinin hikâyesinin ortak ve kuşatıcı temasının asgari kültürel benzerlikleri ve bunlardan ortaya çıkan kazanılmış becerileri bir kaynak olarak kullanarak kültürlerarası bir evliliği inşa ve idame ettirmek olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu süreç kolaylıkla ve her kadın ve erkeğin örneğinde aynı derecede ve kıvamda yürütülmüş ve başarılı değildir. Dahası, başarılı olduğunda da çoğu halde, özellikle kadın tarafından hayli bir duygusal-manevi bedel ödenerek ama aynı zamanda yoğun bir pratik çaba sarf edilerek başarılı görünmektedir. Bu başarılı olan şey ise esas olarak pratik bakımdan yeterli bir kültürel bütünleşme, uyum ve uzlaşma olarak nitelendirilmeye uygundur.

Sonuçtan sebebe doğru ilerleyen herhangi bir araştırma sürecinde amaç ister betimleyici hüküm, ister nedensel açıklama isterse de yorumlamak olsun, toplumsal yapılar ile insan failliğinin etkileşim ve eklemleşme sürecinin tasviri ve rivayeti bariz bir zorluk da içermektedir. Zira, toplumsal ve kültürel süreçlerin nedensel etkileri ile bireysel failliğin gerekçeleri karşılıklı olarak birbirlerini teyit ve takviye eder gibi göründüklerinde bile durumun gerçekte öyle olup olmadığı hakkında kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Dahası, bireylerin kendi durumlarını bir olayın olduğu anda gerçekte nasıl görüp değerlendirdikleri ile geriye dönüp baktıklarında neyi ne kadar hatırladıkları ve nasıl beyan ettikleri arasında da her zaman bir mesafe ve farklılık vardır. Bu metodolojik zorlukların göğüslenmesi araştırmanın peşinen üstlenmiş olduğu bir sorumluluk olduğundan tasvir ve rivayet dilini olabildiğince meçhul bir geleceğe doğru ilerleyen bir sürecin anlık kesitleri hakkında beyan edilen olaylar, uygulamalar, duygular ve

düşünceleri kendi oluş biçimleri ile tasvir ve rivayet etmek biçiminde inşa etmek daha uygun bir yol gibi görünmektedir.

Kendileriyle yapılmış olan mülakatlara kılavuzluk eden sorgulama silsilesini dikkate alarak, kadın ve erkek katılımcılarımızın anlattıkları hikâyeler temeline bu bölümün ele alacağı konular şu hususlardan oluşmaktadır: (1) Evliliğe giden süreçte yapılan törenler ve bunların nasıl düzenlendikleri, (2) düğün sonrası eşin evine geçiş süreci ve yeni gelin olarak evliliğin ilk günlerinde eş ve diğer aile üyeleri ile iletişim ve ilişkiler, (3) hamilelik dönemi ve doğum süreci, çocuğun ismi ve dini kimliğinin belirlenmesi hakkında karar süreci, (4) dil öğrenimi ve sözlü iletişim süreci ve bu süreçte yaşanan zorluklar, duygular, yabancılaşma ve yalnızlık hissi, (5) din değiştirme-koruma ve bunun eşler ve aile üyeleri ile olan ilişkilere etkisi, (6) Sırbistan'da Arnavut biri ve Arnavutluk'ta Sırp biri ile evlenmiş olmaktan ötürü karşılaştıkları önyargılarla yüzleşme ve mücadele biçimleri. Ancak, bütün bu süreçlerde yapılanların anlaşılması ve anlaşılır kılınması için öncelikle Arnavutluk ve Sırbistan'da evlilik ve aile kurmaya kılavuzluk eden geleneksel anlayış ve ilkelerin neler oldukları ve aile sistemlerinin nasıl bir yapıya ve işleyişe sahip olduğu hakkında kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

5.1. ARNAVUTLUK VE SIRBİSTAN'DA GELENEKSEL KIZ İSTEME BİÇİMLERİ VE AİLE SİSTEMLERİ

Le Play'e göre ataerkil aile ya da geleneksel aile; ev sahibi, karısı, evli olmayan oğulları ve evli erkek aileleri de dâhil olmak üzere büyük bir grup kişiden oluşur. Aynı çatı altında yaşarlar ve sahip oldukları toprakları çalışırlar. Yetki babaya aittir, ev ve aile üyelerinden sorumludur. Bu ataerkil aileler genellikle Rusya ve Orta Avrupa halkları arasında bulunur (1982: 76-77).

Birinci bölümde belirtildiği üzere Arnavutluk'ta geçerli olan ataerkil aile sistemine göre ailede her üyenin ayrı bir yeri vardı. Bu sistem içerisinde, zadrugaya benzer şekilde birkaç neslin birlikte yaşadığı büyük ve kalabalık ailelerde ev sahibi ve yaşça en kıdemli erkek, küçüklerinde ise ailenin babası en yüksek mevkiye sahip iken, aynı zamanda aile ile ilgili konularda en büyük sorumluluk sahibiydi. Aile içinde ve dışında olan diğer vazifelerinin yanı sıra erkek ve kız çocuklarını evlendirmek de ev sahibinin veya aile babasının

göreviydi. Erkek çocuğuna kız bulma vaktine o karar veriyordu, kızı için ise gelen teklifleri değerlendirip hangi ailede evlendireceğine karar verirdi.

Başka bir deyişle, bu sistemin işleyişi içerisinde kız veya erkek kiminle evlenecek olduklarına kendileri karar veremezlerdi, fikirleri sorulmazdı, üstelik müstakbel eşleri ile düğün gününe kadar görüşemeyebilirlerdi. Bunun istisnası evlenecek tarafların başka bir vesile ile daha önceden tanışmış veya birbirlerini bir şekilde tanıyor olmalarıdır. Kısacası bu ataerkeli sistem içinde ve onun bir gereği olarak evlenecek olan kız veya erkekler ailelerinin onlar için yaptıkları seçimleri itiraz etmeden kabul ederlerdi.

Slovenya dışında diğer bütün Eski Yugoslavya ülkelerinde görülen geleneksel aile sistemine *zadruga* ailesi denir. Bu aile sistemi Bulgaristan'ın bazı yerlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Arnavutluk'taki geleneksel ataerki aile sisteminde hüküm süren zihniyet ve uygulamalara *zadruga* aile sisteminde de rastlanır. *Zadruga* hiyerarşik bir sisteme göre yönetilmekteydi; evin en yaşlı üyesi sistemin başında duruyor, aileyi her konuda temsil ediyor, herkesin adına karar veriyor ve ailenin genç üyelerini evlendiriyordu. Erlich'e (1966: 183) göre, Karadağ, Makedonya ve Sırbistan'ın bazı bölgelerinde kız veya erkek çocukların evliliklerine tartışmasız bir şekilde ebeveynleri karar verirdi ve buralarda da evliliğin gerçekleşebilmesi için aracılar devreye girmektedirler. Eski Yugoslavya ülkelerinde ve Arnavutluk'ta da nişan genç çiftin tanışmasına bağlı değil, ailelerin tanışmasına dayalı yapılmaktaydı. Evliliğe giden bir nişanlanmaya evlenecek olan kız veya erkek karar vermemekteydi. Aksine, aileler tanışıp kızı istemeye gitmekteydiler. Aynı zamanda, hiçbir durumda erkeğin ailesi doğrudan kızın ailesi ile konuşmamakta, her daim iki ailenin iletişimini sağlayan bir aracı kullanılmaktaydı.

Arnavutluk'ta İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, hatta Komünist rejim döneminde uzun yıllar boyunca evlilikler görücü usulüyle yapılmıştır. Bu çalışmanın katılımcılarının geldikleri bölge Arnavutluk'un kuzey²⁵ kesimine yer aldığı için, burada tarif edilen nişan ve düğün töreni gelenekleri bu bölgenin gelenekleridir. Arnavutluk'un kuzeyinde,

²⁵Arnavutluk'un güneyinden gelen bir kadın haricinde bu araştırma sürecinde kendileriyle mülakat yapılan kadınlar Arnavutluk'un kuzeyinden (Malsia Madhe, Dugagjin, Postrip, Rranzat mbi Shkodër, Malsija e Gjakovës, Malsija e Lezhës, Luma, Mati, Mirdita, Dibër, Puk, Berishë dhe Iballe) gelmektedirler.

aracıyı²⁶ da bulan erkeğin ailesi nişanın gerçekleşme konusuna çok ilgiliydi. Lekë Dukagjini Kanunu 40.madde'ye göre “aracısız gelin alınmaz”, bu nedenle kızı aracı usulüyle istemek zorunluluktaki. Aracı dikkatle seçilirdi. Evliliğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği onun aracılık rolünü ne derece iyi icra edeceğine bağlı olduğundan bu rolü üstlenecek kişinin akıllı, saygı gören ve dokunaklı konuşan biri olmasına dikkat edilirdi. Aracının ikna etme yeteneğine bağlı olarak evliliğe giden süreç çok daha kısa olabilirdi.

Erkeğin ailesi aracıyı bulup onunla konuştuğundan sonra, aracı kız isteyen erkek ailesi hakkında kızın ailesine haber vermeye gidiyordu. Kanuni mecburiyet olarak²⁷, kızın ailesi (sadece hasımlık durumunda) kız istemeye gelen herkesi beklemek zorundaydı; aracı iyi karşılanmamış olduğunda bile kızın elini istemeye üç kez gidebilirdi. Aracının ilk gidişinden itibaren cevap verme anına kadar geçen süre genel olarak kızın ailesinin erkeğin ailesi hakkında bilgi toplamak için ihtiyaç duyduğu süre kadardı.

Aracının, bir evliliğe aracılık edebilmek için zamana ihtiyacı vardı; aracının erkeğin ailesinden biri olması durumunda herhangi bir şart konulmaz veya ödeme yapılması istenmezdi. Genellikle, nişanın yapılması halinde, erkeğin ailesi aracıya bir çift ayakkabı hediye ederdi (nişan gerçekleşene kadar kızın evi ile erkeğin evi arasında gidip gelirken eskittiği ayakkabıyı yenilmek için sembolik bir ödeme), fakat bazı bölgelerde aracıya nakit ödemede bulunma sözü veriyorlardı. Kurti'ye (2010: 60) göre, para miktarı belli değildi, kıza verilen öneme ve aracının nişanı gerçekleştirebilmek için atlattığı zorluklara bağlı olarak değişmekteydi. Aracı, erkeğin ailesinin iyiliği için çabalayan bir karakterdi; kızın ailesine gittiği zaman, kahveyi içtikten sonra ev sahibine kızını istemek için geldiğini açıklıyordu. Aracı, kız ile evlenmek isteyen erkeğin çok iyi nitelikler, arkadaşlarından daha iyi olan, serveti, malı, mülkü bol olan biri olarak tanıtılmaktaydı. Görüşme sonrasında kızın babasına düşünmesi için zaman verip (bir hafta, bir ay) tekrardan cevabı almaya gelirdi (Kurti, 2010: 61).

²⁶Aracı, iki kişinin nişanlanmasına ve sonrasında evlenmelerine aracılık eden kişidir; genel olarak erkektir ve her zaman erkeğin ailesi tarafından kullanılmıştır.

²⁷Bu zaman diliminde yaşayan insanların anlattıklarına dayanarak (Kanun ile Lekë Dukagjini'nin Kanunu'nu anlamaktadırlar – açıklama araştırmacı tarafından yapılmıştır).

Aracı cevabı almaya geldiği zaman, kızın babası kızı vermeye karar vermiş ise, imkânlarla göre erkeğin ailesinden para veya çiftlik hayvanları istemekteydi (Kurti, 2010: 61). Bu, kızı yetiştirmek için sarf ettikleri tüm çabaların karşılığı olarak, erkeğin ailesinden istenen mükâfattı. Kızın babasının istediği bu mükâfat Arnavutluk'un bazı bölgelerinde *msit* olarak adlandırılmıştır ve ödenmesi zorunluydu. *Msit*'in ödenmesi para veya çoğunlukla çiftlik hayvanları (iki ila beş koyun ya da bir inek) ile karşılanmaktaydı. Ancak erkeğin yaşının büyük olması veya fiziksel bir kusuru olması ya da kızın çok güzel olması gibi özel durumlarda, kızın ailesi erkeğin ailesinden ödül olarak beş, on veya on beş altın sikke para (*arn.*, *napolona*) istemekteydi.

Zaman içinde aracının rolünü icra biçimi ve kendisine yapılan ödeme biçimleri farklılaşmıştır. Önceleri insanlara yardım etmek amacıyla iki aile arasında dostluk kuran, insani bir aracı rolünün yanı sıra, ödül kabul eden aracının örneği de karşımıza çıkmaktadır. Fakat ödül yalnızca erkeğin ailesinin verdiği bir çift çorap, bir gömlek veya bir yelek gibi sembolik bir hediyeydi. Kendi çıkarını düşünen aracı ise gerçek bir aracı değildir, sadece bilinen asıl aracının şekil değiştirmiş olan örneğidir (Ahmeti, 1992: 95). Farklı insanların, kendi çıkarlarını düşünerek, evliliklere aracılık etmeye başlamaları ile birlikte Arnavut geleneklerine uygun olmayan, “modern zamanların” aracı örnekleri ortaya çıkmıştır. Zamanla işlevinin sapmasına rağmen, Arnavutluk ve Sırbistan'da bu aracı bireyin tarihsel süreç boyunca oynadığı önemli role dayanarak, insanlar aracıya güvenir ve onun aracılık ettiği evlilikleri kabul etmektedirler.

Arnavutluk'taki nişan törenleri bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Bu değişiklikler bir bölgenin içinde de gözlenebilir olsa da genelde ortak yönler daha öne çıkmaktadır. Rahip D. Kurti'ye (2010: 58) göre, nişanın amacı erkeği rahatına kavuşturmak ve kıza bir ev bulmaktır. Ona göre (s. 85), kızı vermeyi kabul etmeden önce suya (su kaynağı yakın mı, uzak mı diye), dağa (kızın keseceği odunlar uzak mı, yakın mı diye) ve toprağa (yaşamak için yeterli mi diye) bakılır. Bunlar evlenecek kızın yaşayacağı hayatı ve evlilik boyunca çekebileceği zorlukların tahmin edilmesinde önemli unsurlardır.

Kızın ailesi nişan sözünü verdikten sonra adayın ailesinin gidip “küçük kahveleri” (bu şekilde adlandırılmıştır) içecekleri gün belirleniyordu. Küçük kahveleri içmek için kızın evine adayın kendisi değil, erkeğin babası, amcası veya erkek kardeşi gidiyordu. Kahveler

içildikten sonra erkeğin aile üyeleri dönüyor, kahvelerin içildiğini ve nişan gününü belirlendiğini anlatıyorlardı. Kadınlar nişan törenine katılmıyorlardı, sadece erkekler katılabilirdi. Kadınlar ise ayrı bir odada toplanıyorlardı ve genel olarak hizmet etmekle yükümlülerdi. Nişan töreninde *sheji* de (nişan yüzüğü) verilmekteydi; zamanla *sheji* değişmiştir ancak Kanun'a (Lekë Dukagjini'nin Kanunu, 17.maddenin &41.paragrafında) göre, *sheji* bir gümüş yüzük ve on *grosh*²⁸ (o zamanın Arnavutluk'taki para biriminde ibaretti). Nişan töreni bitiminde aileler düğün tarihini kararlaştırıyorlardı; nişan ile düğün arasındaki dönem altı ay, bir yıl veya iki yıl sürebilirdi. Bu süre kızın çeyizini (Arnavutça *paja*) hazırlayabilmesi amacıyla tanınıyordu. Ayrılmadan önce erkeğin ailesi kızın babasına bir miktar para bırakırdı. Bırakılan bu para kızın çeyizini hazırlamak için kullanılmaktaydı.

Arnavutluk'ta olduğu gibi, eskiden Sırbistan'da da evlilikler görücü usulüyle yapılırdı (Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972: 94). Erkeğin ailesinin aracıyı bulma şekli, aracının rolü ve kızın ailesiyle (genel olarak en yaşlı üyeleri ile veya onların yokluğunda kızın babasıyla) iletişime geçme yöntemi gibi konularda bu iki ülkenin birçok ortak noktası vardır. Sırbistan'da nişan törenlerinin bölgelere göre değişiklik göstermelerine rağmen, bir bölgeden diğerine değişmeyen gelenekler de karşımıza çıkmaktadır. Arnavutluk'ta olduğu gibi, Sırbistan'da da bir evliliğin esas hedefi iki kişi arasında değil, iki aile (ev veya sülale) arasında bağ kurmaktır (Hofman, 2010: 13). Düğün gününe kadar kız ve erkek birbirini hiç göremezlerdi (Halpern ve Kerewsky-Halpern 1972: 94).

Sırbistan'da istenecek bir kızda çalışkan olması, sağlıklı olması ve iyi bir aileden gelmesi gibi özelliklerin ne derece bulunduğu dikkat edilmekteydi. İyi bir aile ile sadece ailenin iktisadi durumunun (genellikle sahip oldukları arazi alanı esas alınır) iyi olması değil, aynı zamanda ailenin saygın olması da anlaşılmaktaydı (Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972: 97). Kızın ailesi aracıya olumlu bir cevap verdikten sonra, nişan hazırlıklarına başlanılmaktaydı. Sırbistan'da da (özellikle Güneydoğu Sırbistan'da) on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar kızın babası kızını vermek için erkeğin ailesinden bir miktar para istemiştir (Antonijević 1971a: 39, aktaran Hofman, 2010: 7). Bu gelenek Arnavutluk'ta istenilen *msit*'e benzemektedir. Düğünden birkaç gün önce damadın babası veya başka

²⁸ Osmanlı para birimi olan *guruş*.

bir yakın akrabası, köye çıkıp düğün davetiyelerini dağıtır. Sırbistan’da ailenin vaftiz babası/annesi düğünün en önemli misafiri olarak kabul edilmektedir. Ailenin vaftiz babası/annesi bu evlilikten doğacak olan çocukların da vaftiz babası/annesi olacaktır (Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972: 98). Yapılan hazırlıklar, insanların katılımı, bu gün için hazırlanan özel yiyecek ve içeceklerin bütünü nişan töreninin özelliklerini oluşturmaktadır.

Nişan sözü verildiği zaman kızın babasına ödenen para miktarı veya bilindiği üzere *msit* geleneği çok eski ve Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek’in bazı hristiyan köyleri ve Sırbistan gibi birçok Balkan bölgelerinde (Erlich, 1966: 194 - 195) yapılan geleneksel nişan törenlerinde rastlanan yaygın bir gelenektir. Bu uygulama Arnavutluk’un bazı yerlerinde kızın babasına verilmesi gereken bir tazminat gibi değerlendirilmekteydi ve bu nedenle “kızın satın alınması” gibi algılanmaya başlandı. Rahip Donat Kurti (2010: 61)’ye göre, Arnavutluk’un bazı bölgelerinde ödenmesi gereken *msit* bedeli beş yüz *grosha* (o zamanın Arnavutluk’taki para birimi) eşitti, fakat zamanla bedel daha da artmıştır. Erkeğin ailesi gelini satın alınmış olarak gördüğünden dolayı gelin çok fazla çalışarak, sağlıklı çocuklar doğurarak, hiçbir şeye karşı çıkmayarak “borcunu” ödeyebilirdi. Lekë Dukagjini Kanunu’na (26.maddenin &56.paragrafında) göre, eğer erkek evlendikten iki sene sonra vefat eder ve çocuk bırakır ise kızın babası nişan zamanında aldığı *msit* parasını geri vermez, çünkü kız “doğurmuş olduğu çocukları ile borcunu ödemiş sayılmaktadır”. Başka bir deyişle, kızın ailesinin aldığı para miktarı kızın eşine ve eşinin ailesine hizmet etmek zorunda kaldığı anlamına gelmektedir.

Bu gelenek büyük olasılıkla o zamanlarda bu bölgelerde hüküm süren derin yoksulluktan köken almıştır. Ailenin her işine yardım eden ve çalışan bir kişinin evden ayrılması ile erkeğin ailesi kızın babasına bir tür manevi tazminat ödemek durumundaydı. Fakat zaman içinde bu ödeme biçimi bir “satın alma” olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunun bir sonucu olarak kızın ailesi de erkeğin ailesinden faydalanmak için kız karşılığında büyük meblağlar istemeye başladı. Kız alma karşılığında erkek ailesi tarafından *msit* ödenmesi geleneği komünist rejiminin ilk yirmi senesi boyunca da (yani 1960’lara kadar) varlığını sürdürdü, sonrasında çağ dışı ve kızlar için aşağılayıcı bir adet olarak görülmeye başlandı. Sosyalist devlet bu geleneğin ortadan kaldırılması için farklı reformlar yaptı ve nihayetinde de yasakladı.

Zaman içinde hem Arnavut'luk hem de Sırbistan'da ailenin yapısı değişmiştir ve bu değişikliklere neden olan etkenler çok sayıdadır. Günümüzde kişisel tercihlere önem verilmekte ve bireyin duygularına saygı duyulmaktadır. Bundan böyle, nişanlanmak aile büyüklerinin veya ebeveynlerin karar vereceği bir mevzu değildir, aksine bireyin kendisi ne zaman nişanlanmak istediğine karar vermektedir. Yine de hem toplumsal anlayışlarda meydana gelen değişmelere hem de yasal reformlara rağmen, bir kızın evlenmesi söz konusu olunca çoğunlukla eski adet ve gelenekler ortaya çıkmaktadır. Kızın ailesi (genellikle ailenin erkek üyeleri) kızın kaderini belirlemede baskın rol oynamaya devam etmektedir. Evlilikler aracılar yoluyla yapılmakta ve kızın ailesi kız karşılığında damadın ailesinden para almaktadır. Bu olgun kırsal bölgelerde çok daha yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır fakat büyük şehirlere yakın yerlerde aynı sıklıkta olamasa bile varlığını sürdürmektedir. Son yıllarda Poni (2016: 168) tarafından yapılan bir araştırmaya göre kız karşılığında para ödeme geleneği geri gelmektedir. Bu kızlar okullarından ayrılıp birkaç İngiliz Sterlini karşılığında babaları tarafından nişanlandırılan ve sonrasında yurt dışında yeni bir hayata başlamak zorunda kalan on beş ila on yedi yaşlarında olan kızlardır. İnsanlar “eski geleneği” “yeni insanlarla” “modern bir zamanda” geri getirerek kendilerini haklı çıkarmaya çalışmaktadırlar. Görücü usulüyle yapılan evlilikler konusunda tarihsel zemini hazır olan bir toplum için bu tür evlilikleri, aracının rolünü ve gelin için ödenen para miktarını kabullenmek çok zor olması gerektir.

5.2. EVLİLİĞE KARAR VERME VE NİŞANLANMA SÜRECİ

Kendisiyle mülakat yapılan katılımcıların anlattıklarından hareketle nişan ve düğün törenlerinin ana hatları ve seyri şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Aracı Sırp adayının teklifini sunduktan sonra, kızın ailesi tartışmak ve karar vermek için zaman istemektedir. Aile üyeleri kendi aralarında konuşup, kızın fikrini sormakta ve bir karara varınca şu üç yoldan birini izlemektedirler: a) adayın yaşam koşullarını görmek için (aracının anlattıklarına güvenmezler) aileden bazıları kız yanlarında olmaksızın Sırbistan'a giderler, b) kız babası ile birlikte adayın nerede yaşadığını görmek için Sırbistan'a gider veya c) aile aracının söylediklerine güvendiği için veya Sırbistan'a gitme imkânı olmadığı için teklifi kabul eder.

Kız yanlarında olmaksızın ailesinin erkeğin yaşadığı yeri görmeye gitmesi halinde, geri döndükleri zaman gördüklerini, erkeğin yaşadığı yer ve evi, ailesi, misafirperverlikleri ve erkek hakkındaki izlenimlerini kıza ve diğer aile üyelerine anlatırlar. Aynı zamanda, bu evliliğin yapılması gerektiği konusunda da fikirlerini açıklarlar. Fakat babasının ya da diğer akrabalarının gördükleri ve anlattıkları, kızın anlatılanlardan anladığı ve hayalinde kurduğu tablolar çok farklı olabilir. Bu nedenle kız kendine anlatılanlardan kendi anladığı kadarıyla hayalinde bir gerçeklik kurar ve evleneceği yere gittiği zaman çoğu kere hayal kırıklığına uğrar.

Aileden birilerinin yaptıkları ziyaretin ardından aile kendisinin kanaatini açıklar ama yine de “karar senin, istediğini yap” veya “orada yaşayacak olan sensin, ne yapacağını sen bilirsin” veya “iyi bir fırsat, evlenme zamanı geldi, ne yapmayı düşünüyorsun” diyerek karar vermeyi kızın kendisine bırakırlar. Çoğunlukla ne karar vereceği sorusu ailenin erkekleri tarafından değil (kızın doğrudan babası veya erkek kardeşiyle konuştuğu durumlar hariç), anne, kız kardeş veya hala, teyze gibi aile kadınları tarafından sorulur ve karar da onlar vasıtasıyla ailenin bütününe iletilir. Fakat eş adayını yalnızca aracı ile geldiği esnada bir defa görmüş, onunla hiç iletişim kuramamış olan, nerede ve nasıl yaşayacağını bilmeyen, aynı dili konuşmadıkları için eşi ve ailesiyle nasıl anlaşacağından korkan bir kız ne karar vereceğini nasıl bilebilir?

Eskiden baba kızı ile evliliği hakkında konuşmazdı çünkü “kızın bu konuları babasıyla tartışması” utanç verici sayılmaktaydı (Ahmeti, 1996: 97). Dahası babasının kızına “adayı beğendin mi” diye sorması ahlâk kurallarına aykırı olarak değerlendirilmekteydi. Böylece her zaman aileden bir kadın bu soruları kıza sorar ve kızın cevabını aile erkeklerine iletirdi. Üstelik çoğu zaman kız “evet, evlenmek istiyorum” demekten utandığı için evlilik kararını ailesine bırakmıştır. Ailesi, evliliğin yapılmasını uygun gördüğü zaman, kızın yerine karar vermiştir. Önceki geleneklerin örneğinde olduğu gibi bu evliliklerde de benzer durumlara rastlanmaktadır. Kız Sırbistan’dan gelen aday hakkında ailenin erkekleriyle konuşmaktan çekindiği veya utandığı için annesi veya kız kardeşiyle konuştuğundan sonra onlar kızın fikirlerini aile erkeklerine iletmişlerdir. Özgür bir şekilde kendilerini ifade etmekten çekinmenin nedeni yıllar boyunca akla kazınmış olan baba figürünün zorla kazandırılmış otoritesi (genel olarak baba, erkek kardeş, amca gibi aile

erkeklerinin kurduğu üstünlük) ve hayatları boyunca kendilerine sürekli olarak aile erkeklerinin yönetiminde olmaları gerektiğinin söylenmesidir.

Anita'nın evliliğe giden yoldaki hikâyesi bu durumun bir örneğini oluşturmaktadır: O, "utancından" babasıyla konuşup evlenmek istediğini söyleyememiş ve önceden gelen evlilik tekliflerini değerlendirememiş, adayları kaçırmış. Kendisinin beğendiği bir aday var ise de yerine babası karar verdiği için Anita itaat edip beklemiş. Böylece evlenme yaşı geçmiş ve aynı dili konuşmadığı bir erkek ile evlenmek zorunda kalmış. Sırp adayının evine geldiği zaman, olumlu cevap vermesini teşvik eden kız kardeşiyle konuşmuş:

En çok kız kardeşimle konuşurdum. {Kız kardeşin ne tür tavsiyeleri verirdi?} – O bana derdi ki eğer beğeniyorsan evet dersin çünkü bu ayıp değil. Aslında babama "birini seviyorum" demeye utanırdım. Benim daha iyi fırsatlarım vardı ama babamla konuşamazdım ve benim yerime o karar verirdi (Anita).

Diellza'nunki de benzer bir hikâyedir ama bu sefer kıza evlilik teklifi kabul edip etmeyeceğini soran annesidir. Kız kendi yerine ailesinin karar vermesini ister, kararı onlar alırlarsa kendini daha çok güvende hissedecektir. Kız tanımadığı ve hakkında hiçbir şeyi bilmediği bir erkek konusunda karar veremez:

Evlenecek kişiyi beğeniyor musun sorusunu erkek kardeşim değil, annem sormuştu, çünkü erkek kardeşim sormaya utanırdı. Ben anneme demiştim "nereden bilebilirim? Ben onu tanımam, onunla hiç konuşmadım, onu sadece kişi olarak gördüm. İçen biri mi, eve bağlı biri mi, hiçbir şey bilmiyorum" (Diellza).

Çoğunlukla, kızlar "tamam, deneyeceğim" veya "siz nasıl isterseniz" veya "siz bilirsiniz, siz karar verin, ben bilmem" gibi cevaplar verirler. Kararı ailesinin eline bırakan kız, alınan kararın sorumluluğunu da ailesine yükler ve evlilik süresince doğabilecek her türlü sorun için ailesinin desteğini garantiler. Ailesinin karar vermesi, evlilikte ortaya çıkabilecek her sıkıntıda ailesinin desteğinin eksik olmayacağı anlamına gelir; evlilik iyi gitmezse ailesi kızı destekler ve ona yardım eder. Hiçbir zaman kızların bu evliliklere zorlandıkları söylenemez, fakat teşvik edilmiş oldukları ortadadır.

Önceden de anlatıldığı üzere, karar alınmadan önce kızın ailesi adayın nerede ve nasıl yaşadığını görmek ister. Aşağıdaki hikâyede yaşanacak yeri kızın yerine babası görmüş; köyü, adayın evini, ailesini, konukseverliklerini beğenmiş ve kızının orada iyi bir hayat geçireceği sonucuna varmıştır. Eve döndüğü zaman bütün gördüklerini ve ne kadar memnun kaldığını anlattıktan sonra, “istersen evlenebilirsin” diyerek seçim yapma hakkını kızına bırakmış:

Yaşadığı yeri görmeye, yaşamı, nerde ve nasıl yaşıyor, babam gitmişti, her şeyi o gördü. Benim gidemememin nedeni pasaportumun olmamasındandı. Babam döndüğünde eveleneceğim kişinin yaşamı ve ailesini beğendiğini söyledi. Ne gördüğünü bana da anlattı. Evlenmek istiyorsan, evlenebilirsin dedi (Sara).

Leta'nın hikâyesi de benzer bir özellik taşımaktadır; Ailesinden üç kişi yaşayacağı yeri görmeye gitmiş. Adayın evinin koşulları çok iyi değildir ve eşyası da çok azmış. Üstelik adayın yaşadığı yerin şartları normal bir yaşam için uygun değilmiş. Fakat, ailesi adayın çalıştığını öğrendiği zaman her şeyin yoluna gireceğini ve birlikte iyi bir hayat kurabileceklerini düşünmüş. Başlangıçta Leta Sırpçayı öğrenmeyi başaramayacağından ve bunun ileride günlük hayatında sorun yaratıp kocasının onu boşamasına sebep olacağından korktuğu için kabul etmemiş. Ancak aile üyeleri evliliğin iyi gitmeyeceği ve eve geri dönmek isteyeceği durumda evin kapısının her daim açık olacağını söyleyerek KIZI teklifi kabul etmeye teşvik etmiştir:

Erkek kardeşim, amcam ve kuzenim birlikte [bu] yeri görmeye geldiler. Birçok şey eksikti. Ev sıvalı değildi, bir televizyon vardı, kanepesi yoktu. Ben hep temizlikle ve ev işleriyle uğraştım. “Yer çok güzel olmasa da su kaynakları yakındı, adayı da beğendik, üstelik çalışıyordu” dediler bana. Ben de “hayır” dedim, kabul etmedim, dili öğrenemeyeceğimi söyledim. Yirmi dört saat içerisinde cevap vermemiz gerektiğini söylediler. O zaman da “istediğiniz cevabı verin” dedim. “Ya beni boşarsa, o zaman nereye giderim ben” dedim. Boşamaz, – dediler. Şimdiye kadar beni bırakmadı. {Neden seni boşamasından korkuyordun?} – Dili öğrenemem diye çok korkuyordum (Leta).

Fjolla'nın hikâyesi ise bir yandan Sırp biriyle evliliğe karşı toplumda var olan önyargılardan çekinen ve utanan ama aynı zamanda kızını evlendirmeye istekli olan bir ailenin ikilemidir. Kızın erkek kardeşi, halası ve konuşulacakların içeriğinden emin olmalarını sağlayacak olan bir çevirmen adayın yaşadığı yeri görmek için gitmiş. Adayın ailesinden ve iktisadi durumundan çok memnun kalmışlar. Adayın iktisadi durumu iyi ve

kızın iyi bir hayat geçirme ihtimali olduğu için bir Sırp erkeğiyle evlilik kabul edilebilir bir durum haline gelmiş, gözle görünen refah karşısında gözler başka her şeye kapanmış ve anlaşmaya varılmış:

Yeri görmek için halam, abim ve bir tercümanla beraber gitmişti. Her şeyi beğendiler, sadece biraz uzak dediler. Halam, yaşadıkları yeri gördükten sonra demişti ki, kızımızı verirsek de ayıp değil (Fjolla).

Bazen geleneklere aykırı olduğu için veya çoğu zaman belge eksikliği gibi farklı sebeplerden dolayı kızlar kendileri yaşayacakları yeri görmeye gidemezler. Kızların büyük bir kısmının pasaportları yoktur; ailelerinin neden kızların pasaport almalarını bekleyip bizzat karar almalarına izin vermedikleri bilinmemektedir.

Geçmiş zamanlarda, gelenekler kızın kendisini istemeye gelen erkeğin evini görmeye gitmesine engel oluşturmaktaydı. Kıza erkekten, ailesinden, iktisadi durumlarından bahsedilmekteydi, fakat kızın yeri görmeye gitmesine izin verilmezdi. Hirsch'e (2003: 85-86) göre, geleneksel toplumlarda bir kız nişanlı iken geceyi evden uzakta geçiremezdi. Eğer evden uzakta geçirirse, o zaman ailenin itibarına zarar verir ve ebeveynleri onu mümkün olan en kısa sürede evlendirirdi.

Bu evliliklerin bazılarında da de aynı şekilde ailenin onuru incinmesin diye nişan sözü verilmeden kızın Sırbistan'daki adayın evine gitmesine izin verilmez hatta bu gündeme bile gelmez. Bu nedenle kızın yaşayacağı yeri görmek için ailesinden birileri gider ve döndüklerinde izlenimlerini anlatırlar:

Ben evlenmek isteyen adamın yerine bakmaya gidemezdim, ben nasıl giderdim. Kız nişanlı değilse adamın evine gitmesi ayıp sayılır. Ama iyi ki bakmaya gitmemiştim çünkü burada evlenmeyi kabul etmezdim (Hana).

Kendileriyle mülakat yapılan kadınlardan sadece beşi yaşayacakları yeri görmeye gitmiştir. Bunlardan ikisi sadece görmek için gidip geri gelememiş ve orada kalmıştır (hikâyeleri bir önceki bölümde anlatılmıştır). Diğer üçü ise gitmiş, görmüş ve Arnavutluk'a döndükten sonra karar vermiştir. Bunlar olumlu durumlardır çünkü kızların yüksek beklentileri olmamış, beğendikleri yerlerde yaşamaya kendilerini

hazırlamışlardır. Ancak kendileri yerine aile üyelerinin evlilik sonrasında yaşanılacak yeri görmeye gittiği durumlarda kızlar hayal kırıklığına uğramışlardır.

Dorentina ve Elsa yaşayacağı evi görmeye gidenlerdendir. Her ikisi de babaları dâhil olmak üzere, kimsenin anlattıklarını esas alarak yeni hayatlarını kurmak istememişler. Niloleta bu evliliklerin nasıl yapıldığını ve evlilik sonrası kızların nasıl hayal kırıklığına uğradıklarını duymuştu, bu nedenle bizzat gidip karar vermek için ısrar etmiş. Elsa ise evi ve yaşam koşullarını gördükten sonra iyi bir hayat geçireceğini düşündüğünden dolayı evliliği kabul etmiş:

*Kocama demiştim ki “kendi gözlerimle görmezsem sana cevap veremem”. Benim yerime bir başkasının görmesi beni ikna etmez çünkü kimseye inanmam. Kendim bakmak istiyordum çünkü hayatımı riske atamazdım. Buraya gelen Arnavut kızlarının yerine başka yakınları gidip görmüşler, sonra kendileri gelince beğenmemişler. {**Sen bunu nerden biliyordun?**} - Daha önce bu tür durumları duymuştum, bu yüzden gelip bakmak istedim. O zamanlarda ne benim ne de babamın pasaportu vardı, evleneceğim kişi bize 300 Avro gönderip pasaport çıkarttı ve bir hafta sonra gidip yaşadığı yeri gördüm (Dorentina).*

Yaşayacağım yeri ve evi kendim gördüm. Senin gördüğün gibi ev iki katlıydı ve eksik bir şey yoktu. Ev ilk gördüğüm gibiydi sonradan bir şey restore etmedik (Elsa).

Üçüncü durum, ailelerin Sırbistan’a gitme fırsatına sahip olmadığı ve aracının söylediklerine güvendikleri zamandır. Bu durumda nişan sözü aynı gün veya yedi ila on gün sonra verilir. Nişan sözü tarafların birbirlerini ilk gördükleri gün verilirse, müstakbel damat uzun mesafeden dolayı ve masrafları azaltmak amacıyla bir gece İşkodra’da kalır ve ertesi gün nişan kahvesini içmek için müstakbel gelinin evine gider. Gresa’nın hikâyesi Sırp adayın kızı görmeye ilk gittiği gün içerisinde nişanı yapılan bir çiftin hikâyesidir. Sırp erkeğine göre:

Eşimi görmek için gittiğim gün yanıma yüzüğü de almıştım. İlk tanıştığımız gün nişanlanmamızı ailesi kabul edince yüzüğü verdim. Nişanlandıktan bir ay sonra evlendik. İkinci defa görüşmemiz düğünümüzde olmuştu (Filip).

Gresa, ailesinin ısrar etmesinin kendisinin hızlı cevap vermesini etkileyen nedenlerden biri olduğunu söylüyor. Aday ile ilk defa evine geldiği gün tanışmış, konuşmuş ve nişanlanmaya karar vermişler. Sonrasında damat yüzüğü bırakmış, düğün ve evlilik için

gerekli alışverişlerini yapabilmesi için kıza gerekli para miktarını vermiş ve kızın evinden ayrılmış:

İstedğini yap derdi ailem. Buraya gelmek için kimse zorlamadı, istersen al istersen alma. Karar nasıl alındı ben de bilmiyorum, ama ailem evet dedi onunla evlenme gününü kararlaştırdık ve gitti (Gresa).

Aile üyeleri aralarında ve kız ile de konuştuğundan sonra son kararı alırlar. Cevap olumlu ise nişan tarihini belirlemek için aracı ile konuşurlar. Belirlenen nişan gününde Sırp aday bir aile üyesi ve aracı ile birlikte kızın evine gelir. Müstakbel damadını bekleyen tüm aile üyeleri kızın evinde toplanır. Müstakbel gelin kahveleri yapar ve başta müstakbel eşine olmak üzere hazır bulunan herkese servis eder. Kahveyi içtikten sonra damat kızın ailesine hediye olarak bir miktar para bırakır (verilen miktar erkeğin iktisadi durumuna göre belirlenir); fakat bu parayı ihtiyaçlarını karşılamak için kız da kullanabilir.

Kahveler içildikten sonra herkes nişan sebebiyle birbirini kutlar ve hemen ardından aracı düğün tarihini belirleme konusunu açar. Genellikle Sırp erkekleri düğünün en kısa zamanda – on gün, iki hafta, en fazla bir ay içinde – yapılmasını tercih ederler. Katılımcıların yaptıkları bütün evlilikler ilk tanışmanın üzerinden çok kısa bir süre geçtikten sonra gerçekleşmiştir. Nişan da göreneksin, çeyisiz bir şekilde ve çok az kişinin katılımıyla yapılır.

Düğün tarihi belirlendikten sonra kızın ailesi, nişanlısı ve aracı ile birlikte nişan yüzüğünü seçmeye ve gerekli olan diğer eşyaları satın almaya çıkar. Alışverişler tamamlanınca damat kız ve ailesinden ayrılıp aracı ile yalnız kalır. Anlaştıkları toplam ücreti ödemiş ise aracılık işi başarıyla sonlandığı için miktarı konusunda daha önce anlaşmaya varılmış olan paranın geri kalanını aracıya öder. Yapması gereken bütün işleri hallettikten sonra aday Sırbistan'a döner ve ailesine nişan ve düğün tarihinden bahseder. Genel olarak nişandan sonra düğüne kadar geçen süre üç haftadır (kızın pasaportu alabilmesi için gerekli olan süre üç haftadır).

Nişan gününden sonra düğüne kadar kız ve erkek birbirlerini görmezler. Onlar yalnızca ilk görüşme günü, nişan günü ve düğünde görüşürler. Sadece birkaç çift daha fazla görüşmüş olabilirler:

Aile üyelerim gelip buradaki yeri gördükten sonra yaklaşık yirmi günde nişanlandık. Bir ay sonra düğünü yaptık. Nişan sırasında Arnavutluk'a hiç gelmedi. Dil yüzünden telefonda konuşmadık bile (Anita).

Nişandan yaklaşık bir ay sonra evlendik. Nişan yüzüğünü getirdiğinde ilk kez tanışık ve ikinci görüşme düğün törenindeydi (Suzana).

Erkekler de aynı şekilde anlatıyor hikâyelerini; kızı görüp nişanlanmaya karar verilmiş ise nişan günü ve hemen ardından düğün tarihi de belirlenir. Bir erkek kendi durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

Tanıştıktan yirmi gün sonra nişanladık. Nişanı eşimin evinde yaptık. Bir ay sonra düğünümüzü yaptık. Eşimin ailesi büyük bir düğün yaptı, ben ise daha küçük bir düğün istemiştım. Nişanlıyken hiç görüşemedik birbirimizle (Milent).

Nişandan sonra Sırp damat çok beklemeden düğünün de yapılmasını ister. Kızın veya ailesinin fikir değiştirip nişanı bozması korkusu bu acelenin sebebidir. Sırp damatların korkusu düğün ile bitmez, evliliğin ilk aylarında da kız hamile kalana dek devam eder:

Nişan ve evliliği bir ay içinde yaptık. [Kocamın tarafı] nişan ve evlilik arasındaki süreyi çok uzatmak istemiyorlardı çünkü (ailesi veya kızın kendisinin) fikrini değiştirebileceğini düşünüyorlardı. Sırbistan'dan belgeleri düzenlemek için [Arnavutluk'a] geldiğimde kocam ve onun ailesi bir daha geri dönmeyeceğimden korkmuşlar (Zana).

Andrra'ya göre yine ailesinin fikir değiştirme ihtimaline karşı nişanlısı düğünün en kısa zamanda yapılmasını istemiş. Durumun güvenilirliğini kaybettirmemek için aracı verilen sözün geri çevrilemeyeceği garantisini olarak "Arnavut sözü"²⁹ geleneğini ve bunun ne kadar bağlayıcı bir şey olduğunu hatırlatır:

Eşim beni hemen yanına almak istiyordu. Diğer yandan aracı 'düğünü ne zaman yapalım' diyordu. Biz "Ekim" deyince fikir değiştiririm diye korktukları için kabul etmediler. Sonra aracı bizim Arnavut olduğumuzu ve Arnavut sözünün ne kadar önemli olduğunu hatırlattı. Sonuç olarak, Ağustos sonunda nişanı ve Ekim ayında düğünü yapmaya karar verdik (Andrra).

²⁹Geleneğe göre bir Arnavut'un sözü ona kutsal bir yükümlülüktür ve bunu her zorluğun karşısında tutacaktır.

5.3. NİŞANDAN DÜĞÜNE HAZIRLIKLAR, ENDİŞELER VE BEKLENTİLER

Nişandan sonra kızın ailesi düğüne hazırlanır. Bazı aileler kalabalık büyük düğünleri tercih eder, bazı aileler sadece en yakın akrabaları ile düğün yapar, bazı aileler ise düğün yapmaz. Bu, ailenin iktisadi durumuna veya başka nedenlere bağlı değişiklik gösterebilir. Nişanlı olduğu esnada kız yaşayacağı yer, oturacağı ev, müstakbel eşi, onun ailesi, geline karşı nasıl davranacakları hakkında düşünür ve hayaller kurmaya başlar. Nasıl iletişim kuracağı, dili nasıl öğreneceği, ne yemekler pişireceği ve bilmediği yabancı yer hakkında birçok şey düşünür.

Genel olarak bütün kızlar önceki hayatlarından farklı olarak daha özgür, daha rahat, daha iyi bir hayat yaşayacakları beklentisi içerisindeyler. Eşinin ailesi onu nasıl karşılayacak, ona karşı nasıl davranacaktır? Saygı gösterecekler mi, gelinden beklentileri nedir ve ondan ne isteyeceklerdir? Toplum nasıl tepki verecek, uyum sağlayabilecek midir? Bunlar onların cevabını bilmedikleri sorularıdır ve cevap verilmesi kolay da değildir:

Burada daha farklı, daha özgür ve herkese hizmet etmeyeceğim bir hayat yaşayacağımı düşünüyordum (Elsa).

Genellikle beni nasıl karşılayacaklarını, nasıl saygı göstereceklerini düşündüm. Beni iyi karşılayacaklar mı veya iyi davranacaklar mı, destek olacaklar mı, yardım edecekler mi diye emin değildim (Anita).

Gideceğim yer nasıl olacak, dili nasıl öğreneceğimi düşünüyordum. Benden ne isteyecekler, ne bekleyecekler, nasıl davranacaklar diye düşünüyordum, çünkü dili bilmeyince iletişim kurmak çok zor olacağından ne olacağını bilmiyorsun (Andrra).

Kızlar dili öğrenmeyi nasıl başaracakları, insanlarla iletişimi nasıl kuracakları konusunda da endişe yaşarlar:

Dil benim en büyük sorunumdu. Evleneceğim ama nasıl iletişim kuracağım, hayat nasıl geçecek diye düşünürdüm. Her gün aynı düşünce kafamı kurcalıyordu, ama yine de cesaretimi toplayıp “Bir Sırp erkeğiyle evlenme kararı aldıysam fedakârlık yapıp dili de öğrenirim” diyordum kendime. Birçok kişi Sırpçanın zor olduğunu, benim de acele ettiğimi söylüyordu. Komşular söylüyordu ve annem bunları dinleyip dili öğrenmekte zorlanacağım ve acı çekeceğimden korkuyordu (Sara).

Bazen de kendilerini kaybolmuş bir halde hissedip yaşayacakları yer ve hayat hakkında en ufak bir fikrine sahip olmadığı için ne düşüneceklerini bile bilemezler:

Nereye gideceğini bilmeyince suyun üzerindeki bir yaprak gibi hissediyorsun, kayıp bir insan gibi, ne konuşmak, ne anlamak; her şeyden kopmuş gibi. Arnavutluk'tayken çok düşünmezdim ama buraya gelince kendime ne yaptığının farkına vardım (Fjolla).

Nişandan sonra düğüne kadar geçen süre çok kısa olup düğün hazırlıklarıyla geçtiği için kafada soru işaretlerinin oluşma ihtimali de düşüktür:

Bir ay içerisinde koşturdum sürekli, kıyafetleri almak, oradan oraya koşmak derken zaman hızlı geçti ve düşünme fırsatım olmadı (Gresa).

Diellza'nın durumu, toplumsal olarak evli biri olma yönündeki beklenti ve talebin birey üzerinde ne kadar ağır bir yük ve baskı oluşturduğunun tipik bir örneğidir. Etrafta çok az ev bulunan küçük nüfuslu kırsal bir alanda, ataerkil zihniyetin baskın olup kadını yönetmeye devam ettiği bir bölgede, evde kalmış (evlenme çağı geldiği halde henüz evlenmemiş) olan bir kızın ailesi için utanç kaynağı olarak görüldüğü bir yerde, bu baskıdan kurtulma isteği insanı daha önce düşünmediği kararlara ulaştırmaktadır. Sırbistan'da evlenen kızlara Arnavut toplumu tarafından yapılan hakaretlere ve ailelerinin karşılaştığı yargılara rağmen bu kızlar bu evlilikleri yapmayı kabul etmektedirler:

Köyde herkes tarafından çalışkan, güzel ve iyi bir kız olarak bilinmeme rağmen Sırbistan'da evlilik yapmam bana aşağılayıcı gelmişti. Çünkü Arnavutluk'ta evde kalan kızlar Sırbistan'da evlenmeye gidiyorlar (Diellza).

Erkekler de aynı şekilde, düğüne kadar olan zamanı endişe içerisinde geçirmektedirler. Gelin ile nasıl iletişim kuracaklar, gelin uyum sağlayabilecek mi, gelin nasıl davranacak, ailesi gelinini nasıl karşılayacak:

Ailemin bu evlilik için itirazları olmadığından ve onlar için önemli olanın benim evlenmem olduğundan eşimin nereli olduğu önemli değildi. İlk başlarda eşimden dil öğrenmesini istedim çünkü doğru bir iletişim olunca diğer günlük işlerinde yapılması kolay olacaktı (Milent).

Zihinler ve kalpler korku, heyecan ve güvensizlik ile dolu ve bu nedenle karmaşık bir halde olmasına rağmen, yaşadıkları hayattan çok daha farklı bir hayata adım atacakları umidi ile hem kadınlar hem de erkekler, yine de yoldan geri dönmek değil bir umut ve ihtimal olarak iyi ve mutlu olmak istedikleri bir gelecek için süreci sürdürmek yönünde karar kılarlar.

5.4. SIRBİSTAN VE ARNAVUTLUK'TA GELENEKSEL EVLİLİK ANLAYIŞI VE DÜĞÜN TÖRENLERİ

Her toplumda ve her kültürde, evlilik, iki kişinin (ve ailelerinin) hayatındaki en önemli anlarından birini işaret etmektedir. Birinci bölümde belirtildiği üzere eski zamanlarda, evlilik sadece iki kişinin arasında oluşturulan bir ilişki ve bağlantı olarak değil, iki aile veya iki sülale arasında kurulan bir bağ olarak değerlendirilmiştir; evlilik iki aile arasındaki dostlukların güçlendirilmesine yardımcı olmuş ve düşmanlık durumlarında anlaşmazlıkların üstesinden gelme stratejisi olarak kullanılmıştır; nesilleri devam ettirmenin yolu olarak görülmüştür.

Geleneksel olarak Sırbistan'da ve Arnavutluk'ta yapılan evlilikler aynı mantığa dayanarak yapılmıştır; çiftin arasında kurulan ilişkiye değil, aileleri arasında kurulan bağa daha çok önem verilmiştir. Halpern ve Kerewsky-Halpern'e (1972: 94) göre, Sırbistan'daki evlilik her zaman iki kişinin arasındaki bağ olarak değil, iki aile veya iki ev arasında oluşturulan ilişki olarak görülmüştür. Arnavutluk'ta da aynı şekilde, evliliğe karar verildiği zaman kıza veya erkeğe sorulmamış, evlilik konusundaki fikirleri alınmamıştır, nişan için uygun zamana babaları karar vermiştir (Kurti, 2010: 58). Egzogami (exogamy) her iki ülkede geçerli olan evlilik ilişkisiydi, bir kızı istemeye karar verilmeden önce kan bağlarına dikkat ediliyordu. Arnavutluk'ta sülale içindeki, anne veya baba tarafından aynı kanı paylaşan kişiler arasındaki evlilikler yasaktı (Ahmeti, 1996: 92). Bu katı bir Kanuni normdu (Lekë Dukagjini'nin Kanunu, 16.maddenin &39.paragrafında a, b, c), ve bu tür bir evliliğe izin veren bir aile var ise yapılan evlilik hicap olarak görülmüş ve kanunen kabul görmemiştir. Sırbistan'da da aynı şekilde, aile veya sülale içindeki evlilikler katı yasaklardan biri sayılırdı (Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972: 97).

Lekë Dukagjini'nin Kanunu'na (11.maddenin &28.paragrafında) göre, Arnavutluk'un kuzeyinde evlilik *iki aileyi bir yapmak, aileye işlerinde yardım edecek ve çocukların sayısını artacak bir kişi daha katmak* anlamını taşımaktaydı. Evlilik süreci duygusal bir süreç değildi, evlilik ile sadece kişinin ailenin bir parçası olması, evi miras olarak alması ve ev işlerine yardım edecek birinin daha eklenmesi hedeflenmekteydi. Arnavutluk'taki nişan ve düğün törenlerinin bölgeye veya yöreye has özellikleri vardır. Kuzeyindeki bölgelerde geleneksel düğün törenlerinde erkekler ve kadınlar ayrı otururdu, erkek odasında oynanan oyunlar ve dinlenen şarkılar farklıydı, kadınların oynadığı oyunlar ve dinlediği müzikler de farklıydı. Neredeyse bütün bölgelerde gelin ata binmiş ve duvakla örtülü bir şekilde gidiyordu eşinin evine (bazı yerlerde duvağını eşi çıkarır, bazı yerlerde kaynanası çıkarırdı). Kaynanası elinde bal (veya şekerli su) ile dolu küçük bir tabak ile evinin kapısında gelini beklerdi. Âdete göre, gelinparmaklarını üç kere bala batırırdı ve evin kapısının üst kenarına üç kere bal sürdükten sonra içeri girmektedir. Gelin eve girdikten sonra, kucağına küçük bir erkek çocuğu oturturlardı, aynı şekilde gelinin yatacağı yatağa ilk başta küçük bir erkek çocuğu yatırılırdı; yapılan bütün bu adetler gelinin ilk çocuğunun erkek olması çabalarının sembolüydü.

Bir kızın bakire olması, evliliğinin yapılabilmesi için mühim bir şart olarak kabul edilirdi. Her bölgenin bir kızın bakire olup olmadığını anlamak açısından farklı adetleri vardı; bazı yerlerde düğünün ertesi sabahı, damat geceyi gelini ile geçirdikten sonra, aile damadın yüzüne bakıp güldüğünü görür ise bu her şeyin yolunda olduğunun göstergesiydi. Bazı bölgelerde ise, düğünün ertesi sabahı, ailenin kadınları çiftin odasına girip çarşafa bakarlardı, bu şekilde kızın bakire olduğu anlaşılmaktaydı. Kızın bakire olmaması durumunda, eşi ona istediğini yapabiliirdi. Evli kalmaya devam edebilir, ailesine geri çevirebilir veya öldürebilirdi³⁰. Böyle bir durumda kızın ailesi de dâhil olmak üzere, hiç

³⁰Kızın hazırladığı çeyize, kızın babası bir tane kurşun koyardı. Kızın bakire olmaması, namussuzca davranması veya hata yapması durumunda eşi bu kurşunu kullanma hakkına sahipti. Bu durumlarda erkek eşini öldürür ise kızın ailesi tarafından kan davası açılmazdı. Bu geleneği esas alarak, yazar Fadil Kraja, 1967 yılında İşkodra tiyatrosunda oynanan “Çeyizdeki kurşun” (Fisheku në çejz) adlı dramını yazar. Bu dram, yaşadığımız zaman için “çağdaş olamayan” ve toplumun terk etmesi gereken bu adeti vurgulamak amacıyla yazılmıştır. Lekë Dukagjini'nin Kanunu, otuz birinci maddesine göre, eğer kadın eşinin evine gerektiği gibi gitmez ise, eşi saçlarını kesme ve evine geri gönderme hakkına sahiptir (saçlarını keserek kadını diğer kadınlardan ayırt ederdi ve kısa saç kadının namusunun bir lekesi olarak algılanırdı – açıklama araştırmacı tarafından yapılmıştır). Kanunun aynı maddesinde “Kurşun kadının sırtındadır” yazar (bir ahlâksızlığı görürse, erkek eşini öldürme hakkına sahiptir – açıklama araştırmacı tarafından yapılmıştır), ve kızın ailesi kan davası açamaz. 1980 yılında “Shqipëria e Re” Film Stüdyosu, “Gelin” (Nusja) adlı filmin çekimlerini gerçekleştirecekti; bu film evlilik konusundaki Lekë Dukagjini'nin Kanununun adetlerine

kimse yaptığını kınayamazdı. Evli kalmaya devam etme durumları bilinmemekte, fakat kızın babasının evine geri gönderildiği örnekler büyük bir felaket ve namussuzluk olarak yaşanmıştır.

Geleneklere göre erkeğin evinde yapılan düğünden bir gün önce kızın ailesinde gerçekleşen düğün kutlaması da düğün töreninin bir parçasıydı, fakat bu küçük kutlamaya sadece aile kadınları katılırdı ve köyün kadınları da davet edilirdi, Arnavutluk'un kuzeyinde bu kutlama *kanagjegj* olarak bilinirdi. Kadınlar şarkı söyler, halay çeker ve Arnavutluk'un bazı bölgelerinde kıza *kına (kana)*³¹ yakarlardı; bu kutlama *Gelinin Kınası (Kana e nuses)* adlandırılmaktaydı. Ertesi gün, babasının evinden çıkarken, kız kapıya tutunup yüksek sesle ağlayarak itiraz ederdi (Kurti, 2010: 84). Bu düğünlerin en dokunaklı anlarından biriydi; babasının evinden çıkış anı sadece gelini değil, diğer aile üyelerini de üzme ve duygusal anlamda incitmekti.

Sırbistan'da da düğün töreni bir bölgeden diğerine değişiklik göstermesine rağmen, değişmeyen adetler de vardır. Hem erkeğin hem de kızın ailesi tarafından düğün büyük bir sevinç ile beklenmekteydi. Damat, damadın babası ve düğün şahidi gelini almak için giderdi. Gelini aldıktan sonra, erkeğin evine gitmeden önce erkeğin ailesinin toplandığı kiliseye gidilirdi. Ortodoks inancının ritüellerine göre gelin ve damat rahibin karşısında dururken birbirlerine bakarlar ve rahip onları taçlandırdığı an el ele tutuşurlar; *herkesin ellerini bu şekilde görmesi utanç verici sayıldığı için damadın annesi küçük bir mendil ile ellerini örter* (Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972: 99). Kilisedeki tören bittikten sonra, herkes kutlamaya devam etmek amacıyla oradan ayrılırdı.

Kadına davranma şekli, kadının toplumdaki baskın olma durumu ve oynadığı rol konularında Arnavutluk ve Sırbistan arasında birçok ortak noktaya rastlanmaktadır.

dayanarak ortaya çıkmıştır. Kadın, duygu ve düşüncelerine rağmen, babasının onun için seçtiği geleceğe boyun eğmek zorundadır. Gelin, evliliğin ilk gecesinde, eşine başka birine aşık olduğunu anlatıyor. Erkeğin ahlâki kurallara uymayan kadının üzerinde olan hakları filmde gösterilmiştir; gelenek erkeğe, kadına istediğini yapma hakkını tanımaktadır. Bu geleneği ortaya çıkarmasına rağmen, film gelini öldürmekle veya onu babasının evine geri göndermekle değil, eşinin kadını sevdiği adamın evine götürmekle son bulur.

³¹*Kına (Kana)* kızıl renkte olan bazı boya renklerinin karışımıydı; genellikle bu işi bilen, güzel çizim yapan bir kadın gelinin ellerini kına ile boyar (Ahmeti, 1992: 103). O zamanlarda kullanılacak ruj veya oje olmadığı için gelinin ellerinin sırtını bu şekilde süslerlerdi. El sırtı kına ile süslenildiği zaman sevimli ve kızın gideceğine dair üzüntülü şarkılar da söylenmekteydi. Hiçbir gelin kınası yakılmadan eşinin evine gitmezdi.

Bunlardan birisi kadının eşinin evindeki durumu ile ilgilidir. Şöyle ki *çocukları olana kadar bir gelin kadın sayılmaz* (Halpern ve Kerewsky-Halpern, 1972: 103). Böylece, kadınlar, evlendikten sonra, ailede yerlerini bulmak için en kısa zamanda çocuk sahibi olmak isterler; sadece bu şekilde aile üyelerinden saygı görecektir.

Eski zamanlarda Arnavutluk'ta ve Sırbistan'da kızların bakireliği çok önemli bir konuydu. Kızlar kendi başlarına evden çıkamazlar, eğer çıkacak olursa aile üyelerinden biri kendilerine eşlik ederdi ve kontrol altında tutulurlardı. Bazı Arnavut illerinde olduğu gibi, Sırbistan'da da aynı gelenekler mevcuttur. Damadın akrabaları (genelde damadın annesi) gelinin uygun (bakire olup olmadığını) olup olmadığını doğrulamak için gerdek gecesi kullanılan çarşafı alırlar. Herşey beklenildiği gibi giderse gelinin bakire olduğu ilan edilir ve sıcak içki ısmarlanır ve kaynana geline evi temizlemesi için paralarla kaplı bir süpürge verir. Öte yandan, eğer gelin uygun çıkmaz çıkmazsa (bakire değilse) kırık bir tencere ile soğuk içki servis edilir, böylece gelin utanç verici bir duruma sokulur. Damadın ailesi gelini bir eşeğe bindirip ailesine geri yollar (Hofman, 2010: 15).

Evlilik sonrası kadınlar, saçlarını ev içinde ve dışında da kullandıkları *mafez* denilen beyaz renkli bir eşarp ile örterlerdi. Arnavutluk'taki kadınlar bu eşarbu son zamanlara kadar takmışlardı. Aynı zamanda, gelinin bir aile erkeğinin yanında saçlarını taraması yasaktı. Her iki ülkede, gelin ve damat isimlerini kullanarak birbirlerine seslenemezlerdi; yalnızca "sen" veya "eşim" diyerek seslenebilirlerdi. Gelinin eşine başkalarının da bulunduğu ortamda konuşması hoş görülmemekteydi.

Evli kadının sınırlı hakları vardı; kültürel normlar gereği davranışlarında dikkatli olması gerekirdi, ailesine saygı duymak zorundaydı, ev içinde sesini yükseltmemeli ve dışarıda yürürken başını öne eğmeliydi. Sadece kocasına değil tüm aile bireylerine itaat ve hizmet etmeliydi. Hem Arnavut hem de Sırp toplumlarında kadının aşağı bir statüsü vardı. Bu normlar günümüzde çoğunlukla değişmiş olsa da genç kadınları baskı ve kontrol altında tutma eğilimi modern zamanlarda da sürmektedir.

Evlilikle ilgili bazı alışkanlıklar günümüzde bile sürmektedir, fakat çoğu gelenek zamanla yok olmuş ve insanlar bu gelenekleri sürdürmemeyi seçmiştir. Eski zamanlara göre evliliklerde daha az kural var ve insanlar evliliklerini kişiselleştirerek kendi

tercihlerine göre tasarlamaktadır. Günümüzde aşk ve sevgi kavramlarının çok farklı yöntemlerle ifade edildiği bir zamanı tecrübe etmekteyiz. Modern zamanda bireyler kendi imkânları ile evlilik için eş bulma yöntem ve imkânları çok geniştir. Buna rağmen Arnavutluk ve Sırbistan’da evlilik için aracı rol üstlenen kişileri görmek mümkündür. Evlilik için bu aracı kişilerin yardımına başvuranların temel motivasyonları ise aile kurmak ve çocuk sahibi olmaktır.

5.5. SIRP – ARNAVUT DÜĞÜN TÖRENİ

Duvakla örtülü geldim ve kilisede evlendim (Arta).

Geleneksel ve hala geçerli olan anlayışa göre, kız eşinin evine gelinliği ile gider ve eşinin dini inancına veya isteğine göre nikâh kıyılır. Fakat kızların anlattıkları hikâyelere göre, eşin evine gelinlikle girmek gerçekten cesaret istermiş.

Kendileriyle mülakat yapılan kadınların ve erkeklerin hikâyelerinden anlaşıldığı kadarıyla Sırp erkekleri çoğunlukla düğün yapmışlardır. Kimi şehirde büyük bir düğün, kimi ise köyde daha küçük bir kutlama yapmıştır. Onların ve akrabalarının sevinci o kadar büyüktür ki sadece kutlama yapılarak bu mutluluk ifade edilebilir. Egzona’nın düğün hikâyesi de böyle bir hikâyedir. Yaşadığı köydeki insanların ilk kez bir Arnavut gelinini görme merak ve hevesi çiftin anlattıklarından anlaşılıyor. Çiftimiz düğününü şu şekilde anlatmaktadır:

Tanıştıktan bir ay sonra nişanlandık. Ailemin düğün yapma imkânı yoktu. Sırbistan’a ilk ben geldim Arnavut gelini olarak. Bir Arnavut kızının Sırbistan’da evleneceğini duyunca insanlar Belgrad’dan beni görmeye geldi. Düğün günü insanlar bana acıdıkları için ağlıyorlardı, dil bilmeden, hiçbir şeyden haberim olmadan Arnavutluk’tan tanımadığım bir yere geldiğim için üzülüyorlar ve ağlamaya başlıyorlardı (Egzona).

Ben büyük bir düğün yaptım; üç yüz kişi Arnavut gelinimi beklemek için toplanmıştı. Arnavutluk’tan gelen ilk gelin benim gelinim olduğu için insanlar onu görmeye meraklılardı. Düğünümüzde davet edilmeyen çok fazla kişi vardı. Ziyafet gibiydi; üç upuzun masanın üçü de doluydu (Miloje).

Birçok Arnavut ailesi düğün yapıp kızlarını geleneğe göre uğurlamıştır, diğer bazı aileler ise değişik nedenlerden dolayı düğün yapmayı sadece en yakın aile üyeleriyle küçük bir

kutlama ile yetinmiştir. Fakat, imkanlara göre her aile, kızlarını olabilecek en iyi şekilde uğurlamaya çalışmıştır. Dalina'nın hikâyesine göre, o geleneksel bir Arnavut düğünü yapmıştı, düğün gününde damat, on beş kişi ile birlikte, Arnavutluk'a gelini almaya gelmiştir:

Arnavut geleneklerine göre evlendim, adedimize uygun nişanı yaptık, yüzüğü ve diğer gerekli olan eşyaları satın almaya çıktık. Düğüne on beş kişi geldi damat tarafından; ben de düğün yaptım, eşim de küçük bir düğün yaptı. Arnavut geleneklerimize göre düğünden sonra bir ay burada [Sırbistan'da] kaldım ve ardından bir ay Arnavutluk'ta kaldım (Dalina).

Arta'nın ailesi ise düğün yapma imkânına sahip olmadığı için sadece en yakın aile üyelerinin katıldığı küçük bir kutlama yapmıştı. Arta eşinin büyük, çok fazla davetlinin katıldığı, geleneksel bir düğün yaptığını anlatıyor. Kız gelinliğini giyip gitmişti Sırbistan'a ve nikâhı kilisede kıyıldı:

Arnavutluk'ta aile arasında küçük ve mütevazı bir düğün yaptık, ama eşim ve ailesi, Sırbistan'da daha büyük ve kalabalık bir düğün yaptı. Sırbistan'a gece yarısı geldiğim için düğüne ancak gece yarısından sonra katılabildim. Ertesi günde kilisede nikâh töreni yaptık. Arnavutluk'tan gelinlikle geldim ve kilisede nikâh yaptım (Arta).

Sırp damat ise çok büyük bir kutlama yapmış, sadece akrabaları ve arkadaşlarını davet etmekle yetinmemiş, köydeki tüm komşularını da çağırmış düğüne. Bu da Sırp toplumunun bu evliliklere verdiği onay ve desteğin bir göstergesidir:

Ailem evlenmeme çok sevindi. Köydeki lokantada evlendik. Ailem dışında köyden birçok kişi katılmıştı. Herkes Arnavut eşimi görmeyi sabırsızlıkla beklemişti (İgor).

5.6. KARADAĞ'DA GELİN OLMAYA HAZIRLANIRKEN KENDİNİ SIRBİSTAN'DA BULMAK

Düğün törenleri ister büyük ister küçük olsun, bütün kızlar için ailelerinden ayrılma anı çok üzücü bir andır. Fakat bu kızlar hayatlarındaki en büyük şoku evlerinden ayrılıp eşlerinin evine giderken yaşamaya başlamışlardır. Zira, evden ayrılırken onlar Karadağ'a gelin gittiklerini düşündükleri halde, çıktıkları yol onları Sırbistan'a götürmüştür.

Yolculuk esnasında eşi, eşinin ailesinden bir kadın, çok nadiren kendi ailesinin bir üyesi ve aracı (aracı bir yere kadar – genellikle gümrüğe kadar – onlarla birlikte gider), kızı eşlik eder. Aracının onlarla birlikte kaldığı sürece aralarında iletişim kurabileceklerinden dolayı kız kendini daha rahat hisseder. Aracının onlardan ayrıldığı an, kızın yanında ailesinden bir kişi de yoksa kız yalnız kalır ve hiçbir şekilde kendini ifade edemez.

Besjana bu yolculuğu sadece eşi ve eşinin kız kardeşi ile yapmıştı. Aracı ona eşinin Karadağ'da yaşadığını söylediği için Besjana yolculuğun çok uzun sürmeyeceğini ve birkaç saat içerisinde evde olacaklarını düşünmüştü. Ancak durum onun düşündüğü gibi değildir. Yolculuk Sırbistan'daki uzak bir köye kadar devam eder ve Besjana tanımadığı bir yere ulaşır. Bitmeyen bu yolculuk nedeniyle panikleyen kız, işaretler kullanarak ne zaman varacaklarını sormaya çalışır. Sırp dilinde bir cevap alınca hiçbir şey anlamayan Besjana susar ve bekler. Başkaları kaderine karar vermiştir ve nasıl bir hayata adım attığını görmek için beklemekten başka bir çaresi yoktur:

{Evleneceğin yerin ne kadar uzak olduğunu söylediler mi?} – Hayır, bana Karadağ demişlerdi ve buraya geldim. Geldiğimde yürüye yürüye yol bitmiyor gibiydi. El işaretleri ile eşime daha ne kadar yol kaldığını sormaya çalışıyordum, eşim kendi dilinde bir şeyler söylüyordu, ama ne dediğini anlayamıyordum. {Kimle geldin?} – Eşim ve onun kız kardeşi ile (Besjana).

Bazı kızlara erkek kardeşi, amcasının kızı/ dayısının eşi gibi aile üyeleri de eşlik etmiş. Bu durumlarda da evliliğin Karadağ'da yapılacağını düşünerek kızların yanına aile üyelerinin de gitmesine rağmen güzergâhın Sırbistan köylerine kaymasına engel olmamıştır. Andrra'nın örneğinde bu durumda da olduğu gibi aracı ve eşinin yanı sıra kızı erkek kardeşi ve amcasının kızı da eşlik etmiştir. Aracı ona Karadağ'da evleneceğini söylemişti, evinden üç saat uzaklıkta olan bir yerde. Ancak eşinin evine gittiği gün yolculuk yedi saat sürer. Yol bitmez ve ev de görünmeyince, kız endişelenmeye başlar ve nereye varacağını bilemediği için güvensizliğe kapılır. O anda kendi evine dönmeyi düşünür, fakat aile seni uğurladıktan sonra nasıl geri dönebilirsin? Ailesinin tepkisinden ve toplumun yargısından korktuğu için geri dönüşsüz yola devam etmek zorunda kalır:

Ben düğün yaptım. Düğünden sonra eşimin evine gitmek için yola çıktık. Gide gide yol bitmiyordu. Aracıya soruyordum, 'geldik, az kaldı' diyordu bana. Saatler geçtikçe ağlamaya başladım. Erkek kardeşim ve amcamın kızı yanımdalardı. Geri

dönmek istedim ama nasıl dönebilirdim. Toplumumuzun zihniyetini bilirsin ve evinde de o zihniyet ve bağınazlıkla yetiştiysen geri dönemiyorsun (Andrra).

Eşinin Tuz'da (Karadağ'da bir şehir) yaşadığını düşünen, ama Sırbistan'a giden Elona'nın hikâyesi de aynı. Düğünün yapılacağı yere çok geç varmış ve hemen düğün salonuna girdiği için etrafa bakma fırsatı olmamış. Sabah saatlerine kadar süren düğünün ardından eve geçmişler. Yorgunluktan ve etraftaki karanlıktan dolayı kız sabah uyanana kadar nerede olduğunu hiç algılayamamış:

Tuz diye düşünüyordum, hep Tuz demişlerdi. Geldiğimizde de gece karanlığında geldik, evden gelinlikle gelmiştim, daha önce hiç yeri [gelin geleceğim] görmeye gelmemiştim, hiçbir şey bilmiyordum. On sekiz gün süren nişanın arkasından şehirde düğün yapıldı, sonra gecenin dördünde eve geldik (Elona).

Sırp erkekleri düğünleri genellikle yaşadıkları köye yakın olan belde veya şehirlerde düzenliyorlar ve düğünler gece yarısından sonra biter. Arnavutluk'tan gelen bir kız ilk olarak düğünün yapıldığı şehri görür. Biriyle konuşmak veya birine soru sormak olanaksız olduğu için yaşayacağı ev ve yer konusunda sadece tahminde bulunabilir. Düğün bitince, gecenin karanlığında eve doğru giderler. Düğünün yapıldığı yerden eşinin evine giden yol güzergâhı birçok kızı şoka uğratmıştır.

Sadece Karadağ'da yaşayacağını düşünen kızlar değil, nereye gideceklerini bilen ve Sırbistan'a gelin olarak gitmeye hazırlanan kızlar da beklenmeyen durumlarla karşılaşmıştır. Dora'nın hikâyesi, kendi evinde düğün yapmayan bir kızın hikâyesidir. Sırbistan'a vardığı zaman kuaföre götürülmüş, süslenmiş, duvağı örtülmüş ve nikâh yerine götürülmüş. Düğün bittikten sonra köydeki eve gitmek için yola çıkmışlar. Eşinin evine giden yol yoğun bir ormanın içinden geçirmektedir ve berbat bir köy yoludur. Köyün bir düzlükte değil, bir dağ bölgesinin içinde bulunduğunu anlayan kız şoka uğramıştı:

Şehre geldik, düğün salonuna gitmeden önce kuaföre götürdüler, duvağımı örtüler ve sonra salona gittik. Ben, eşim ve görünümüm ile birlikteydim fakat onlarla nasıl konuşacağımı bilmiyordum. Düğün bitince eve geldik, yeri görünce çok üzüldüm. Üstelik ormandan geçen yolu hatırladığımda çok üzülüüyordum; bizde böyle ormanlar yoktur (Dora).

5.7. GELİNLİKSİZ GELİN

Kendi evlerinden eşlerinin evine kadar gelinlikle gitme durumunu kızlar ilginç bir gururla anlatmaktadırlar. Zira gelinliğin kendisi de yol boyunca çekilen zorluğun bir parçasına dönüşmektedir. Sonrasında gelinliğin kızların yol boyunca çektikleri bir zorluk daha olduğu anlaşıldı. Sırbistan'a kadar gelinlikle gidebilmesi için kızın gelinliği çıkarmamak için çok fazla ısrar etmesi gerekir veya kızın ailesi ile aracı arasında çok iyi bir anlaşmanın yapılmış olması lazım. Kızın Arnavutluk'tan gelinlikle giyinmiş olarak gelmesi bütün Sırp ailelerinden tepki görmüştür.

Çok az kız gelinlik giymiş ve duvakla örtülmüş olarak Sırbistan'a gelmiştir. Yolda gelinliği çıkarmaya zorlanmışlar ve düğünün yapılacağı şehir veya köye vardıkları zaman tekrar giymişler. Ailesi duvaklı gelin olarak uğurlamıştır kızını, fakat gümrük noktasına varmadan önce aracı kızını gelinliği çıkarmaya zorlar. Katılımcı kadınlara göre aracılardan Sırbistan'da evlendirdikleri kızlar için gümrükte sorun çıkacağı korkusu vardır. Bu yüzden, gelinlik çıkarttırılır ve bir ülkeden diğer ülkeye rutin bir geçiş yapılmış gibi davranılması gümrükten sorunsuz, sıkıntısız geçişi kolaylaştırır.

Andrra gelinliği çıkarmayı reddeden kızlardan biridir. Andrra, evinden çıktığı gibi (gelin olarak) eşinin evine gitmek için ısrar etmiş. Andrra'ya göre, aracı Sırbistan'a gelin götürdükleri için gümrükte sorun çıkabileceğinden korkar ve bu yüzden kızların gelinliklerini çıkarmalarını ister:

Çok şaşırdılar, ben gelinliğimle geldim, fakat birçok kız gelinlikle gelememiş. Gelinliklerini gümrüğe varmadan çıkarıp günlük kıyafetleriyle gelmişler. Benim aracım da çıkarmamı istedi ama ben kabul etmedim. Evimden gelin olarak çıktım ve gelin olarak gideceğim eşimin evine' dedim. Gelin götürüyorlar diye sorun çıkarmaması için çıkartıyorlarmış, çok iyi bilemem ama galiba o zamanlar daha zormuş sınırdan geçmek (Andrra).

6. BÖLÜM

ASGARİ KÜLTÜREL ORTAKLIKLARDAN BİR EVLİLİK İNŞA ETME SÜRECİ

6.1. İLK GECENİN SABAHI

Tanrım! Nereye gelmişim, burası hiç tarif edildiği gibi değilmiş

(Andrra).

Birçok kız evlendikten sonraki ilk sabah ruhsal olarak kendini kötü hissetmiştir. Düğünün ertesi günü uyandıklarında Karadağ'da (Karadağ'a gideceklerini düşünenler için), şehirde (şehirde yaşayacaklarını düşünenler için) veya onlara anlatıldığı üzere düşündükleri köyde değil, kendilerini bambaşka bir realitede bulmaktadırlar. Kızlar düşünmedikleri ve tahmin etmedikleri bir durum ile karşılaştıklarından dolayı nedeniyle ilk günün sabahını çok zor yaşamışlar. Yaşanan bu sıkıntılı anların onları şoka uğratmasının sebebi geldikleri ülke, yaşayacakları evin durumu ve üstelik konuşulan dildir; yeni evlerinde ilk uyandıkları zaman “günaydın” diyebilecekleri kimsenin olmaması onların içindeki tedirginliğini biraz daha arttırmaktadır. Ancak yaşadıkları büyük hayal kırıklığına rağmen onlar evin gelini olarak yeni gelinin görevlerini yerine getirmeli veya getirmeye çalışmalıdırlar.

Aile üyelerinin arasında geçen her konuşma, yaptıkları her eylem, her davranış ve ettikleri her kelime onlara yabancı gelmektedir; giden gelen herkes, onlara bakan gözler ve bir gülümseme ile iletişim kurmayı çabalayanlar onlar için yabancıdır. Ailenin evine yeni gelen ve onlarla konuşamayan bir geline işaretlerle bir şeyleri anlatma çabalarının ve gelinin onları anlayabilme isteğinin büyük olmasına rağmen her kelime ve her eylem anlamsız kalmaktadır. Ailenin yeni geline davranma şekilleri ve onların gelenekleri bazen gelinin geldiği yerdeki geleneklere benzemektedir. Benzer olmadıkları zaman gelin Arnavutluk'ta iken bu adetleri duymuş olabilir veya ilk defa duymaktadır.

Eşleri ortaklar hoşgörülü olmalı ve ortak ile uyum ve anlayışa sahip olmak için genellikle değer sistemlerinden vazgeçmek zorundadırlar. Tseng'e (1977: 98) göre, "Kültürelarası evlilikleri yapanlar eşleri ile uyum sağlamak ve ortak bir anlayışa sahip olabilmek için çoğu kere kendi değerler ve adetler sisteminden vazgeçmek ya da bir orta yol (mid-point compromise) bulmak zorundadırlar". Yeni kültürle temas, olumsuz deneyimlere ve sonuçlara neden olabilecek heyecan ve şoktur (Berry, 1997: 13). Kùltürler arası evliliklerde kültürel uyumu güçleştiren nedenlerden biri, eşlerin evliliklerinde kendi ailelerinde hâkim olan kalıpları kullanma çabasıdır (Hunt ve Coller, 1957: 224). Diğer kültürü anlama durumunda Timmerman (2006: 138), kadını girdiği kültürün bilgisinden yoksun olduğu için, tamamen kocasına ve ailesine bağımlı bir birey olarak görmektedir.

Eve yeni gelen bir gelinin nasıl karşılanması ve kendisinin ne yapması gerektiği hakkında kendisinden bahsedeceğimiz gelenek eskiden Arnavutluk'ta da bilinmesine rağmen çok yaygın değildi, sadece belli bölgelerde tanınmaktaydı. Belki Sırbistan'da da sadece bazı yerlerde (anlatacağımız yerde de dâhil olmak üzere) eskiden kalan ve günümüzde halen takip edilen bir gelenektir. Shpresa'nın hikayesinde anlaşıldığı kadarıyla bu gelenek takip edilmiş görülmektedir. Sabahleyin eşin kız kardeşi ve amcasının kızı çiftin uyuduğu yatak odasının kapısını çalmışlar. Shpresa'ya göre bu evlendiği bölgede var olan bir gelenektir; eşiyile ilk gecesinden sonra, ertesi sabah gelinin bekâretinin kanıtını görmek amacıyla erkeğin ailesi kapıyı çaldı. Aynı geleneği doğduğu yerde de duyduğu için eşinin ailesinin yaptığı Arnavut gelini şaşırtmamıştı; fakat bu görevi üstlenenlerin evlenmemiş iki genç kız olması onu şaşırmıştı. Gelin hiçbir şey sormadan odadan çıkıp sabah kahvelerini yapmak için mutfağa inmişti. Orada da ona ilk işleri öğretecek ve yardımcı olacak başka bir aile üyesi ile karşılaşmış. Gelin evdekilerin konuştuklarını anlamıyordu fakat eşinin ailesinin onun bakire olduğunu kanıtladıktan sonra çok sevindiğini ve ona altın takılar hediye ettiklerini hatırlamaktadır. Belki onlar gelinin evin bir üyesi olarak kabul edildiğini bu şekilde ifade etmektedir:

Sabah çarşafı görmek için bunlar kapıyı tıkladı; bekâr olan kız kardeşi ve amcasının kızıydı, şaşırdım. Ben odadan çıktım, kahveleri yapmak için aşağı indim; yalnız bunlar kahve için büyük fincan kullanıyorlardı. Evin bir kadını bana bu işleri öğretmek için yanıma geldi, kaşıkla ne kadar kahve almam gerektiğini gösterdi, hemen anladım; her şeyi ne kadar hızlı kaptığıma şaşırmışlardı. Yukarıda (odada) ne yaptıklarından haberim yoktu, benim bakire olup olmadığımı öğrenmek istiyorlardı. {Memnun çıktılar mı?} – Evet, evet, altın takılar bile hediye ettiler.

Eşim on çocuklu ailenin en küçük çocuğuydu ve onu evlendirmek için sabırsızlanıyorlardı (Shpresa).

Bir sonraki örnek eşinin evine gece geç saatte varan bir kızın hikâyesidir. Uzun yolculuk, düğün yorgunluğu ve gece yarısından sonra eve varması nedeniyle kız yaşayacağı yeri ve evi net görememiş. Evlilik öncesi kızın veya ailesinden birinin yeri görmeye gelme ihtimalleri yoktu; aracının söylediklerine göre kız yumuşak iklimli ve şehre çok yakın bir çiftçi köyünde yaşayacaktı ve eşinin evinde hiçbir şeyi eksik olmayacaktı. Sabah uyandığında yer (çok soğuk bir dağ köyüydü) ve ev (şartlar uygun değildi ve eksik eşyalar çoktu) konusunda bambaşka bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Kız odasından çıkıp evi görmüş, eşyalara bakmış, dışarı çıkıp yeri, köyü ve diğer evleri görmüş. Sonra tekrar içeri girip evin ve etrafın aracının anlattığı gibi olmadığını anlamış. Kaderine razı olmuş ve ilk ev işlerini yapmaya başlamış:

Ertesi gün uyandığında çok soğuktu. Ben Ekim ayında evlendim ve hava çok soğuktu. Eve geldiğimde geceydi ve etrafa hiç bakamadım. Sabah gördüğümde “Allah’ım nereye gelmişim, hiç böyle anlatılmadı” dedim kendime. {Evi beğendin mi?} – Ev güzeldi, yakınlarda gördüğüm diğer evlere göre daha iyi görünüyordu. O zaman eşimin annesi ve erkek kardeşi ile yaşıyorduk (Andrra).

Elona on seneden beri Sırbistan’da evli olmasına rağmen ilk sabah yaşadıklarını ilk kez karşılaşıyormuşçasına büyük anlattığı anda yaşıyormuş gibi bir tutkuyla anlatıyor. Hikâyesinde, düğünün ertesi günü yeri ve evi gördüğünde psikolojik ve ruhsal bir travmaya uğradığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Hiçbir şey anlatıldığı gibi değildi; soğuk iklimli bir yerdi, evin durumu çok kötüydü ve en önemlisi iletişim kurması imkânsızdı.

{İlk sabah nasıldı?} – Kış günüydü, kışın burada nasıl olduğunu düşün, Ağustos ayında bile kış havasına benzer bir hava var. Korkunçtu, dili bilmiyordum, evin durumu berbattı, evin içinde tuvalet bile yoktu, korkunç bir durumdu (Elona).

6.2. HAYATA SIFIRDAN BAŞLAMAK

Birçok kız için yaşam şartları hiç güzel değildi. Anlattıkları hikâyelere göre, Sırp erkekleri gelinleri ağırlamak için evi döşeme ve eşyaları tamamlama konusunda özen göstermeyip özel bir hazırlık yapma çabasında bulunmamışlardır. Kızlara göre, bu

itinasızlığın sebebi onların bekâr olmaları ve önceden sadece ebeveynleriyle (veya tek bir ebeveyn ile) yaşadıkları için ev bakımına önem vermemeleridir. Bu kızların büyük bir kısmı, eksik eşyaları olan ve var olan eşyaların da işlevsiz olduğu eski bir ev bulmuştur. Birçok kızın (her kız için geçerli değil) yaşayacakları uzak yerde yaşam koşullarının çok iyi olacağı beklentisi ilk sabahtan yok olmuştu. Birçoğu hayatlarını zorlaştıran durumları sayıyor; evin içinde su olmadığı için bulaşıkları evin bahçesinde yıkadıklarını, çamaşırları yıkamak için çamaşır makinesi bulmadıklarını, eşleri ile birlikte yatacakları yatak odası olmadığından dolayı kanepelerde yattıklarını, evin içinde tuvalet olmadığını anlatmaktadır. Dili öğrenip eşleri ile iletişim kurana kadar bu şartlarda yaşamaya uyum sağlamışlardı. Kendilerini ifade edebildikleri ve birlikte yaşadıkları insanları ve yeri tanıdıkları zaman eşlerinden yaşam koşullarını değiştirmelerini istemişlerdir. Bazı durumlarda evi yeni baştan inşa etmişler, bazı durumlarda ise evin içinde tuvalet, koridor, odalar, ev eşyası gibi eksiklikleri tamamlamışlardır. Ancak, katılımcılarımızdan biri evde bulunduğu ne yaşam şartlarına ne de eşinin ailesine uyum sağlayabilmiş ve bu nedenle eşinden yalnızca ikisinin yaşayacağı yeni bir ev inşa etmesini istemiştir:

*Buraya geldiğimde odada yatak yoktu, sadece kanepede vardı. Eşime fakir olmamıza rağmen kendi evimde hiçbir zaman kanepede yatmadığımı, sadece misafir gelince ve onu yatıracak başka yer yoksa kanepede yattığımı söyledim. İlk geldiğimde başka bir evde oturuyorduk, tuvaleti olmayan, hiçbir şeyi olmayan eski bir evde. **{Evin durumunu gördüğünde tedirgin oldun mu?}** – Çok zorlanmışım; yıkanmak istiyordum ama duş alabileceğim bir yer yoktu evde. Yıkanmak için önce suyu ısıtmam gerekiyordu. **{Sen buraya gelmeden önce şehirde, apartmanda yaşıyordun, doğru mudur?}** – Evet, şehirden buraya geldim. Eşime “bak, beni seviyorsan ve benden başka kimse umurunda değilse, birlikte geçireceğimiz hayatı önemsiyorsan burayı düzeltelim” dedim. Üç ay sonra koridoru yaptık ve yavaş yavaş evin tadilatını yaptık (Rovena).*

***{Geldiğinde ev nasıldı?}** – İlk geldiğimde ev eskiydi, şimdiki halinden çok daha kötüydü... şimdi her şeyi tamamladık; evde iki tuvalet var, evine içine suyu getirdik, çamaşır makinesi aldık (Ajla).*

İlk başta berbat şartlarda yaşıyorduk; bulaşıkları dışarıda bahçede yıkıyordum, misafir çok gelirdi, ev işlerini yapamıyordum. “Ya ayrılalım, aileden ayrılıp kendi evimizi inşa edelim, ya da ben kendi evime dönerim” dedim eşime (Diellza).

6.3. YENİ HAYAT'IN İLKLERİ VE HAYATI DÜZENLEME FAALİYETLERİ

Düğünden sonra akrabalar ve komşular yeni gelini görmek ve aileye iyi dileklerini iletme amacıyla ziyarete gelirler. Bu ilk günlerde gelinin görevi kahveleri ve diğer ikramları hazırlamak ve bunları misafirlere sunmak olmuştur. Katılımcıların yaptıkları açıklamaya göre dili anlayamamaları, verilen görevleri tam olarak yerine getirememeleri ve evin kalabalık olması kendilerini yalnız hissetmelerine neden olur. Evliliğin ilk günlerinde (genellikle ilk on gün) aile üyeleri veya Sırbistan'da evlenmiş diğer Arnavut kızları yeni geline yardımcı olurlar. Erkeğin ailesinden genellikle damadın annesi veya kız kardeşi geline yardım eder ve temel şeyleri öğretir. Aralarında iletişim olmaz, sadece işaret dili ve bakışlarla gerekli mesajlar iletilir. Her şey “izle ve öğren” mantığına dayanır.

Gelenekleri bilmemeleri, hata yapma korkusu, sabahın erken saatlerinde başlayıp akşamın geç saatlerine kadar devam eden sık ziyaretlere alışkın olmamaları, ilk günlerde kızların rahatsız olmalarına yol açar. Daha önce orada evlenmiş diğer Arnavut kızları yardım ettiğinde kahveyi nasıl yapmaları, nasıl ikram etmeleri gerektiğini anlatır ve Sırpça “Afıyet olsun” demeyi öğretirler. Damadın annesi veya kız kardeşi yardım ettiğinde kahveyi hazırlar ve ikram etmek için yeni geline verir. Çalışmaya katılan kadınlar evliliklerinin ilk günlerini ve misafirleri ağırlama konusunda karşılaştıkları zorlukları şöyle anlatmışlardı:

Burada bana yardım eden bir Arnavut vardı. Bana kahve yapmayı öğretti. Sonra beni içi insanlarla dolu bir odaya götürdü. Bahçe de insanlarla doluydu ve hepsine kahve götürmem gerekiyordu. Sırpça “afıyet olsun” anlamına gelen “i zvoli diyeceksin” dedi. Kahveleri götürürken çok utanıyordum (Besjana).

Eşimin evine geldiğimde eşim ve kayınpederimle yaşamaya başladım. Burada farklı gelenekler vardı. İnsanlar sabah sekizden akşam on ikiye kadar gelini görmeye geliyorlardı. Misafirlere meze tarzında ikramlar hazırlamak zorundaydım ve bu bana anormal geliyordu. Bizim oralarda hiç böyle bir şey görmemiştim. Gelen insanlardan hiç birini tanımadığım için bu durum çok zoruma gidiyordu. Onların adetlerini bilmediğimden dolayı bazen “bana deli mi diyorlar acaba” diye düşünüyordum. Burada misafirlere şekerli su ikram ediliyor. İlk üç gün görüncem gelip bana bunları öğretiyordu. O hazırlıyordu ve ben götürüyordum. Sonra onu izleyerek ben de ne yapmam gerektiğini öğrendim. Yapacak başka bir şeyim yoktu (Rovena).

Kendisinin yabancı olduğu bir fikir, uygulama veya daha genel anlamda kültürel bir uygulama ile karşılaştığımızda, karşılaştığımız şeyi daha önceden aşına olduğumuz veya bildiğimiz uygulamalara benzer onlardan başlayarak ve onlarla benzerlik – farklılık değerlendirmesi yaparak anlamaya, yorumlamaya çalışırız. Bu geleneklerin, adapte olmak zorunda olduğumuz diğer kültürün geleneklerinden farklı olması beklenen bir durumdur. Bu farklılıktan dolayı karşılaşılan zorluklar toplum tarafından anlayışla karşılanabileceği gibi bazen anlaşmazlıklara ve çatışmalara neden olabilir. Çalışmaya katılan kadınlar daha önce başka bir kültürle karşılaşmadıkları için ve Sırp kültürü ile ilgili bilgileri olmadığı için, evin yeni gelini olarak ilk günlerini geldikleri yerdeki gelinlerin görevlerini ve davranışlarını akıllarına getirerek geçirmişlerdir. Aşağıda, onların belirli durumlarda kendi kültürlerine ait olan bilgileri nasıl kullandıklarını gösteren bazı örnekler verilmiştir.

Andrra, nasıl davranması gerektiği ve hangi işleri yapması gerektiği konusunda kimseye danışmadığı için, hep kendi kültürünün geleneklerine göre davranmıştır. Sabah kalktığında erkek ailesinin üyeleri Sırp geleneklerine uyarak ona bir kaşık reçel ve bir bardak su vermişlerdir³². İlk olarak Andrra mutfığa girip bulaşıkları yıkamış, sonra oturma odasını temizlemiş ve düzenlemiştir. Eşinin evinde, aile üyeleri hariç ziyarete gelen diğer misafirler de yeni gelinin bu davranışlarına şaşırmıştır. Şaşkınlık geleneklerin farklılıklarından kaynaklanmıştır. Andrra'nın anlattığına göre evlendiği yerde gelin ilk gün hiç bir iş yapmamış. Fakat Andrra'nın bu davranışı aile üyelerinin hoşnutsuz olmalarına neden olmamıştır. Hatta herkes çok memnun kalmıştır. Andrra, hakkında konuşulanları anlayamamış ancak bu işleri yaparken herkesin güler yüzlü olduğunu ve onu durdurmadıklarını fark etmiş ve bunun yeni gelini kabul ettikleri anlamına geldiğini düşünmüştür:

Arnavut geleneklerine göre sabah erken uyandım. Düğüne gelen akrabalar hala evdeydi. Onlar tatlı bir şey getirdiler, reçel ve su galiba. Sonra ben ev işlerini yapmaya kalktım, bulaşıkları yıkamaya başladım. Ben dili bilmiyordum ama kendi geleneklerimi biliyordum. Fakat onlar böyle bir şey beklemiyorlardı. Burdaki geleneklere göre yeni gelinin ilk gün temizlik yapmaması gerekiyor. Dili bilmediğim

³²Gittiğimiz her Sırp ailesinde gözlemledik: bir bardak su ile reçel, şeker veya bal. Bu her ailenin ilk ikramıydı, sonra kahve ikram ediliyordu (saha araştırmada araştırmacı tarafından fark edilen bir adettir).

halde davranışlarından “Arnavut kızı temiz ve düzenli” dediklerini anladım (Andrra).

Diğer bir katılımcı ise ilk kahveyi kayınvalidesine yapmıştır. Her gün evinde yaptığı gibi hazırlamasına rağmen kayınvalidesi kahveyi beğenmeyip kendine yeni bir kahve yapmıştır. Bunu yaparken kahveyi şekersiz ve büyük bir fincanda içtiğini Sırpça anlatmıştır. Yeni gelin bunu anlamamış fakat kahveyi nasıl hazırladığını izleyerek nasıl yapması gerektiğini anlamıştır.

*Bir gelin olarak bana hiç bir iş yaptırmadılar. Kahveyi bile ben yapmadım çünkü biz şekerli içiyorduk bunlar ise sade seviyorlar. Ben kahveyi Arnavutluk'ta yaptığımız gibi yapıyordum ve küçük fincanla içiyordum. Bunlar hep büyük fincanla içiyorlardı. Benim yaptığım şekerli kahveleri beğenmiyorlardı. Kayınvalidem ilk gün kalkıp “ne sheqer” dedi. Şekersiz demek istediğini anladım. Evin nasıl temizlenmesi gerektiğini biliyordum ve ev işlerini kendim yapıyordum. Bulaşıkları yıkamak, yerleri süpürmek vb. **{Peki, dışarıdaki işleri siz mi yapıyordunuz?}** – Tarlaları olmadığı için dışarıda yapılacak çok iş yoktu. Yaylalarda koyun yetiştiriyorlar (Fjolla).*

Arnavutluk'un belli bölgelerinde varlığını sürdürmekte olan ataerkil zihniyet bu kızların Sırbistan'da evlenmeye karar vermelerinin bir nedenidir. Fakat, ailenin ataerkil baskısından ve önceden yaşadıkları ortamdan kurtulup daha iyi bir hayat yaşama hayali eşlerinin evlerinde de gerçekleşmediği zaman şaşkınlığa uğrayıp itiraz edebilir veya kaderlerini kabullenmek zorunda kalabilirler. Zana, evliliği babasının evinde yaşadıklarının yansıması olarak değil, özgürlük olarak değerlendirdiği için, eşinin evinde geçirdiği ilk günlerde evde gördüğü yaşam biçimine ve aile kadınlarının takip etmek zorunda kaldığı kurallara karşı çıkmıştı. Değişim isteği, kimlik kazanma arzusu, hayatını paylaşacağı bir kişiyi bulma hevesi:

*İlk günler...bak gel otur da dinle beni, dil en zordu, bu bir. ikincisi, makyajla ilgili olarak, evlenmeden önce hiç makyaj yapmıyordum, evlendikten sonra da makyaj yaptığımda eşimin ailesinin hoşuna gitmiyordu. Sabah kalkar kalkmaz benden ilk iş olarak hayvanların sağılması ve evin temizliğinin yapılması istenirdi. Eşimin ailesinin kültüründe bir gelinin kendine bakması ve süslenmesi söz konusu çok değildi. **{Yıllar geçtikçe, sonraki zamanlarda kendi düşüncen doğrultusunda kendine zaman ayırıp bakım yapabildin mi yoksa eşin ve ailesinin kültürel düşünce yapısına uyum sağladın mı?}** – Çocuk sahibi olana kadar kendime baktım, bütün işleri yapma yeteneğim varken kendimi mi bakamayacaktım? Sonuçta ben Arnavutluk'tan Sırbistan'a çile çekmeye gelmedim, bunun yanı sıra Sırbistan'a gelmiş olmam kendi geleneklerimi terk etmek anlamına da gelmeyecekti. Evlenmeden önce babam, evlendikten sonra ise eşim ve ailesi sıkıntı yaratıyordu, ben ne zaman keyif alacağım, öldüğümde mi? (Zana).*

Erkekler ise ilk günleri çok farklı bir şekilde yaşarlar. Onlar ne hayal kırıklığına uğrarlar, ne de heyecan yaşarlar. Kendileri seçtikleri kızı eve getirir, bundan sonra nerede ve nasıl yaşayacaklarını bilirler. Endişe duydukları tek şey dil konusu ve eşleriyle iletişim kurma yoludur. Eşleri dili bilmedikleri için, ilk günlerde eşlerinden beklentileri çok düşüktür. Kadınlar dili öğrendikten ve konuşmaya başkadıktan sonra bir gelin olarak yapmaları gereken işlerin neler olduğunu ve nasıl yapacaklarını öğrenirler.

Annem ve eşimle kendi evimde yaşıyordum. İlk günler çok zordu. Eşim geldiğinde dili bilmiyordu. Her şeyi anlatmam gerekiyordu. Ne zaman yemek yiyeceğini, ne zaman uyuyacağını, işleri nasıl yapacağını anlatmam gerekiyordu ama nasıl anlatacağımı bilmiyordum (Ljubisa).

Babamla birlikte benim evimde yaşamaya başladık. Evliliğin ilk günlerinde beklentilerim düşüktü. Sadece dili öğrenmesini istiyordum. Ev işlerine ise çok dikkat etmiyordum çünkü dili öğrendikten sonra o işleri nasıl yapması gerektiğini yavaş yavaş kendi öğrenecekti. Babam da aynı şeyi düşünüyordu (Filip).

6.4. EV İÇİ VE DIŞI İŞLER, KOCA İLE İŞ BÖLÜMÜ

Bir kız evlendiğinde onun statüsü değişir; kocasının ailesindeki en düşük pozisyonu alır ve bu yıllarca süren bir pozisyon. Artık haklarının olmadığı doğum grubundan ayrılan gelin, onun için yabancı bir aileye katılıyor (Denich, 1974: 251). Thai, C.,'ye (2005: 162-163) göre, evlilik ev işlerinden daha fazladır; bir evlilik iki ortak arasındaki saygıya ve cinsiyet eşitliği ilkelerine dayanmalıdır. Ancak bu her zaman böyle değildir. Evlendikten sonra bir kadın iki ailenin bir parçasıdır. Erkeklerin otoritesine her zaman itaatkârdır; doğumda babasının, evlilikte kocası iradesine (Morvaridi, 1993: 83). Evlilikteki ev işleri geleneksel olarak bir kadının görevi olarak görülmüştür. Evde yeni bir gelin söz konusu olduğunda, sıkı hizmet, çok nezaket ve saygı gerektiren bir hizmetçiden biraz daha fazlasıdır. Kadın sadece aile üyelerine değil misafirlere de hizmet etmelidir (Milan, 1995: 89). Evlendikten sonra inancının ait olduğu eşin soyadını da alır, onunla aynı çevreye ve sosyal sınıfa girer; ailesinin bir parçası haline gelir ve eşin yaşadığı yerde yaşaması beklenir veya yaşar (Beauvoir, 1968: 419; Segalen, 1986: 203; Becker, 1993: 43).

Katılımcıların anlattıklarına göre, eşinin evinde ilk iki hafta (genellikle ilk ay) gelini görmeye ve iyi dileklerini iletmeye gelen misafirleri ağırlamakla geçer. Yeni gelinler kahveleri hazırlamak, bulaşıkları yıkamak, kendi odalarını temizlemek gibi işler yaparlar.

Evlendikleri ilk günden beri hem ev içi ve hem dışı işleri yapan çok az gelin vardır. Diğer aile üyeleri gelinin yeni eve ve aileye alışması, yapması gereken işleri tek başına yapması ve özellikle yemek yapmayı öğrenmesi için biraz zaman tanırırlar. Erkekler evliliğin ilk iki haftasından (ya da bir ayından) sonra eşlerini ailelerini ziyaret etmeye götürürler. Bu ziyaretten erkek ailesine döndükten sonra gelin yapması gereken bütün işleri tek başına yapmaya başlamalıdır.

Evliliğin ilk haftasından sonra gelin olarak ilk işim bulaşıkları yıkamaktı, yani bir kadının görevi. İki haftadan sonra ailemi görmeye götürecekleri konusunda anlaşmışlardı. Buraya döndükten sonra bütün işleri kendim yapmaya başladım (Dona).

*Yaptığım ilk işler inekleri sağmak, süttten peynir yapmak, ütü yapmak ve kesik çimi toplamaktı. **{İlk günlerden beri ev içi ve dışı işleri siz mi yapıyorsunuz?}** – Evet, geldiğimden beri ben yapıyorum. Geldiğim zaman yaptığım gibi aynı şekilde yapmaya devam ediyorum (Albina).*

Katılımcılara göre, yeni çift birbiriyle anlaşarak iş bölümü yapar. Ev içi işler kadınların işi olarak düşünüldüğü için bunları yapan genellikle kadınlardır. Erkekler ise yaptıkları işlerin ev geçindirmek, çiftlik hayvanlarına bakmak, çim biçmek, kış için odun toplamak gibi ev dışı işler olduğunu söylerler. İkisinin de dışarıda iş yapması gerekirse iş bölümü yaparlar. Kadınlar daha kolay işleri yapar, erkekler ise yorucu işleri üstlenirler ya da ikisi de aynı işi yaparken birbirine yardım ederler:

Tarımla daha çok erkekler ilgilenir, biz genel olarak o işlerle ilgilenmezdik. Kayınvalidemle beraber ev işlerinden sorumluyduk; yemek yapmak, evi toparlamak, vs. peyniri kendimiz yaparız, ben öğrenene kadar kayınvalidem yapardı. Bütün zamanımız bu tür işleri yapmakla geçiyor (Fjolla).

Hem ev içi ve hem de dışındaki işlerle ilgilenirim. Sabahleyin eşimle beraber kalkarız, ben bahçe işlerini yaparken eşim ise hayvanlara ilgilenir. Eşimin hayvanlarla işi bitince bana yardıma gelir ve bahçeye işlerini beraber yaparız (İna).

Eşime yardım etmeye çalışıyorum fakat genelde karım ev işleriyle ilgilenir ben ise evin dışardaki işlerle ilgilenirim. Yazın karım ot toplamak için bana yardıma gelir ama hayvanlarla ilgili asla yardımını istemedim (Milent).

Bir başka bir çift evde yaptıkları iş bölümünü şöyle anlatmışlardır: Erkeğe göre ev içi işler kadına aittir. Erkeğin yapması gereken işler ise ev dışı işlerdir. Kadın, eşinin ondan beklemediği bir işi yaptığı zamanki şaşkınlığını ve mutluluğunu anlatır. Kadının işlere

olan bakış açısı biraz daha farklıdır. Kendini sadece ev işleriyle sınırlandırmaz. Hatta tarım ve hayvan yetiştiriciliği gibi ev dışı işlerle de ilgilenir. Bundan dolayı kadının sadece ev işlerini yaparak değil, hayvan yetiştiriciliğinde de eşine yardım ederek aileye katkısı olmuştur.

Bana inek sağmayı biliyor musun dedi. Evimde de bunu yaptığım için hemen oturdum ve ineği sağdım. Kocam çok mutlu oldu ve diğer aile üyelerine “bu inek sağmayı biliyor” dedi. Yani burada kadınların inek sağması biraz olağanüstü bir şeymiş. Gerçekten de benim iki görümcem inek sağamıyor. Bu yüzden Arnavutlara saygı duymaları lazım. Ben hep “ufkunuzu açtık” diyorum. Bunlar bahçeye bir şey ekmiyorlardı. {Bunu siz mi yapıyordunuz?} – Evet, hepsini kendim yapıyordum (Hana).

{Ev işlerinde eşinize yardım ediyor musunuz?} – Hayır, yardım etmiyorum. Ben yemek yapmayı, bulaşık yıkamayı bilmiyorum. Ben dışarıda çalışıyorum, eve odun getiriyorum ve eşim neyin lazım olduğunu söylüyor. Ama ben evde iş yapmıyorum (Nikola).

6.5. AİLE ÜYELERİ İLE İLİŞKİLER

Sadece eşiyile yaşayan dört katılımcı dışında, diğer kadınlar eşleri ve diğer aile üyeleri ile yaşamaya başlamışlardır. Bazıları kayınvalide/kayınpeder ve eşiyile, bazıları elti/kayın ve diğer aile üyeleri ile yaşamıştır. Erkeğin ebeyenleri ölmüş ve diğer aile üyeleri evlenmiş ise kadınlar sadece eşiyile yaşamaya başlarlar. İki katılımcı, erkek ailesiyile yaşanan bazı anlaşmazlıklar nedeniyle aileden ayrılmak istemiştir. Bir katılımcı ise köydeki zorlu yaşam şartlarına alışamadığı için ayrılmıştır.

Eşiyile yaşamaya başlamış kadınlarla, eşiyile ve diğer aile üyeleri ile yaşamış kadınların anlattıklarında (hem ilk günlerin hem de sonraki dönemlerin anlatımı) bazı farklılıklar gözlenmektedir. Sadece eşiyile yaşamaya başlamış kadınlar zorluk yaşadıklarını fakat sürecin daha kolay olduğunu, eşlerinin kendilerine iyi davrandığını belirtmektedirler. Bu kadınlar diğer aile üyeleri ile yaşayan gelinlerin aldığı sorumlulukları almamışlardır. Yeni bir ortamda yaşamaya başlamanın getirdiği zorluklar dışında, erkek ailesinin üyelerinin orada olması kadınların karşılaştığı başka bir zorluktur. İlk aylarda aile üyeleri gelinden çok az şey ister, genelde güzel davranırlar ve aralarındaki ilişkiler normaldir. Bu ilişkiler ilk 3 aydan (maksimum ilk 1 yıldan) sonra değişmeye başlar. Bu değişim gelinin yeni ortama alışması ve erkeğin annesi/babası ve diğer aile üyelerinin geline karşı

beklentilerini yükseltmelerinden kaynaklanır. Kadınlar dili anlamaya ve öğrenmeye başlayınca sessiz ve her şeye “evet” diyen gelin rolünü bırakıp beğenmedikleri şeyleri söylemeye başlarlar. Bu da gelinin aile üyeleri ile olan ilişkilerinin değişmesine neden olur. Fakat, katılımcıların bazıları hem evliliğin ilk günlerinde hem de devamında erkek ailesi tarafından anlayış ve saygıyla karşılandıklarını söylemektedir.

Bir evlilikte, Arnavutluk'ta da olsa, farklı bölgelerin kültür ve geleneklerindeki farklılıklardan dolayı bazı tatsızlıklar yaşanabilir. Ancak bu farklılıklar kültür, gelenek, dil, memleket, ülke gibi her konuda olunca evliliği devam ettirmek için sarf edilen çaba daha büyüktür. Katılımcıların anlattıklarına göre, ilk günler yeni ailenin bazen çok anlayışlı ve samimi davranmamasından dolayı zor geçer. Aileler, bir Sırp gelinden bekledikleri davranışları Arnavut gelinlerinden de beklerler. Kadınlar hissettikleri derin üzüntüden dolayı ilk günleri çok iyi hatırlamazlar:

*Dördüncü aydan sonra şehre taşındık, başta kirada oturduk. Şimdi oturduğumuz evi inşa edeli 6 sene oldu. Kirada kaldığımızda çok zorlandık, eşim o zaman işe başladı. Ben çalışmadım çünkü hamile kaldım, ayrıca zor bir hamilelik dönemi geçirdim. **{Siz köyden şehre taşındınız ve eşinizin ailesinden ayrı olarak eşinizle beraber yaşamaya devam ettiniz, değil mi?}** – Evet sadece ben ve kocam. Eşimin ailesinden ayrı eşimle yaşamak çok farklı bir hayat idi. Daha güzel hissediyordum, sabahları istediğim saatte kalkardım, daha rahat bir şekilde hareket edebiliyordum. Kayınvalidemlerle beraber oturduğumda kendimi rahat hissedemiyordum çünkü o ev işlerini yaparken ben neye, nasıl ve nereden başlayacağımı bilemiyordum, eşimle bu konuda anlaşamıyorduk. Ama kocamla yalnız yaşamaya başladığımda kafama göre, bildiğimi yapardım... (Andrra).*

*İlk zamanlar kara günlerim idi. Kendi soydaşın ile evlenince bile kendini eşit hissetmiyorsun, bir Sırpla evlendiğinde Arnavut olduğumu bilmeme rağmen yine de aileni kaybetmiş gibi hissediyorsun, yabancı olunca düşün. Kayınvalidem kahve isterdi, ne isteğini anlayamıyordum, cezveyi, kahveyi, suyu bulana kadar ortalığı karıştırmış olurdum. Ailemle yaşadıklarımı paylaşamıyordum, onbeş günde bir, bir ayda bir arayıp konuşabiliyordum. **{Ailenle neden konuşamıyordun?}** - Pahalyıdı, eşim ve eşimin annesi kızardı, para harcıyorsun diye. İlk gelin geldiğimde daha çok ağlamakla geçti günlerim. Ev işlerinde çok zorlanmadım çünkü görümcem vardı. **{Görümcen nasıl davranırdı sana?}** – Kötü sayılmaz ama mesafeliydi, bizim memleketimizde yeni gelen geline samimi davrandığımız gibi davranmıyordu (Leonora).*

Nasıl desem, yaşadıklarımın yarısını bile hatırlayamıyorum. Hatırlayamıyorum çünkü üzüntüden buhrana düştüm. Bu cezvedir, bu fincandır diye gelip öğretiyorlardı, ama sen yine de karıştırıyorsun, hiç de kolay değil çünkü yabancı bir yerde olmak, yemek kültürü bile farklı, her şey farklı (Elisa).

6.6. AİLENİN GELİRİ VE REFAH DURUMU

Arnavut kadınların evlilik yoluyla dâhil oldukları aileler tarım ve hayvan yetiştiriciliğinden (özellikle hayvan yetiştiriciliğinden) para kazanan ailelerdir. Çalışmaya katılan otuz bir erkeğin onüçü ayrıca tarım dışı işler de yapmaktadır. Kadınlar ise ev hanımı olmalarına rağmen ailenin ekonomisine katkı sağlamaktadırlar. Erkekler yaptıkları işten eve para getirirken kadınlar kendi hazırladıkları süt ürünlerini (peynir, tereyağı), rakı veya şarabı satarak para kazanmaktalar. Bu nedenle katılımcı kadınların profili, sadece çocuklara bakan ve ev işlerini yapan ev hanımlarının profiline çok benzemektedir. Sırbistanda iki kardeşle evlenmiş iki Arnavut katılımcının da yaptığı gibi birçok kadın kazandığı parayı biriktirerek ev yaptırır:

Evde elimle ben para biriktiriyoruz. Evleri biz yaptırдық. İkimiz de iyi ailelerden geliyoruz ve durmadan çalışıyoruz. Şarap ve süt satarak kazandığımız parayı nasıl idare edeceğimizi biliyoruz (Zana).

Erkek katılımcılar yaptıkları işlerden kazandıkları parayı eşlerine verdiklerini soylemektedirler. Kadınlar bu paranın bir kısmını biriktirmekte, kalan kısmını ailenin ihtiyaçları için kullanmaktadırlar. Yaşlılar (erkeklerin annesi/babası) genellikle emekli maaşı almış ve ailenin ekonomik olarak zor durumda olduğu zaman aileye destek olurlardır. Katılımcılar, aile üyelerinden birinin vefat etmesinden sonra cenaze töreninde çok fazla para harcandığı için ekonomik olarak zor zamanlar geçirdiğini anlatmışlardır:

Evliliğimin ilk yıllarında çalışmadım, bu sene çalışmaya başladım. Annemin ve babamın emeklilik maaşları var, dolayısıyla iyi geçiniyoruz. Zor durumda kaldığımız da oldu, özellikle evliliğimizin ilk senesinde çalışmadığım zaman. Ama ben işe başladığımda işler yoluna girdi. Maaşımı alır almaz karıma teslim ederim, eşim para yönetimi ile ilgileniyor. {Geçirdiğiniz zor zamanlarda karı koca ilişkisinde etkilenme olmuş mudur?} – Hayır, geçirdiğimiz zor zamanlara bağlı olarak ilişkimiz etkilenmedi (Lazar).

Evlendikten bir sene sonra eşim işe girebildi. İşsiz olduğunda zor zamanlarımız oldu. Başkasının para vermesini beklemek zor [kocasının ailesini kastetmektedir] olduğundan iş aramaya başladım. Şimdi işi olduğundan dolayı daha iyiyiz (Sara).

Rahat yaşıyoruz diyemem ama fakir olduğumuzda söyleyemem. Evin harcamalarıyla ben ilgilenirim, para kaynağımız emeklilik maaşı, bazen beslediğimiz hayvanı satarız, ya da rakı yapıp satarız. Ekonomik problemler de yaşadık, özellikle kayınvalidem öldüğünde, ardından kayınpederim ve kocamın iki

halası. Ölüm gelenekleri bizden farklı çok masraflı oluyor. Ölünün 20si, 40ı, 6 aylığı, birinci yıl ölümü vardır ve her seferinde iki bin Euro masrafları oluyordur. {Bu zor zamanlarınız karı koca ilişkilerinde etkiledi mi?} - Hayır nasıl desem, bilirsin, varsa var, yoksa yok (Teuta).

6.7. HAMİLELİK, DOĞUM VE ÇOCUĞUN YETİŞTİRİLMESİ

6.7.1. İlk Çocuğun Doğumuna Kadar Olan Safhalar

Kadınlar, ilk çocuğu doğurduktan sonra eşleriyle daha yakın olmaya başladıklarını, kendilerini ailenin bir parçası olarak hissettiklerini ve aileyle daha güçlü bir bağ kurduklarını ifade etmektedirler çünkü evlilik amacına ulaşılmıştır. Bundan sonra kendilerini çocuğa adadıkları için ona odaklanırlar ve zamanla eve dönme isteği, aile özlemi ve umutsuz düşünceler azalır:

Gelin gelir gelmez ikizlere hamile kaldım. Çocuklarımı elime alana kadar ne buradaydım ne ordaydım. Ne buradaki hayatımı bilirdim ne oradaki hayatımı, bütün üzüntüyü içime atardım. Gerçeği söylemem gerekirse, hayatımdan bezmiştim. Ama çocuklarım olduğunda her şey farklıydı (Zana).

İki çocuğum var, bir erkek, bir kızım var. Evlendikten üç ay sonra bir erkek çocuğa hamile kaldım. Çocuğun olduktan sonra, eşimle olan ilişkimiz daha da yakınlaştı, yaşadığın yer ile de daha da bağlanırsın. Çocuğun olmayınca ne yapacağını bilmezsin. Anne olduğumda her şey farklı görünüyordu, yaşadığım yer bile (Gresa).

Üç tane çocuğum var. Evlendikten bir yıl sonra ilk çocuğum oldu. Çocuk sahibi olunca kocanla ve ailesiyle daha da bağlanırsın, evde kayınvalide/kayınpeder daha sevecen olurlar. Çocuklar olunca karı koca arasındaki sevgi daha büyük olur (Bleona).

Gelinin ilk aylarda hamile kalması, eşinin ailesi tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Katılımcıların anlattıklarına göre ilk çocuğun doğumundan sonra aile üyeleri daha fazla saygı ve samimiyet göstermeye başlarlar. İlk çocuk erkek ise gösterdikleri saygı daha da artar, kız ise bir erkek çocuk doğana kadar ikinci ve üçüncü çocuğu sabırsızlıkla beklerler. Fakat bu durum bütün aileler için geçerli değildir. Bazı ailerlede doğan bebeğin cinsiyeti fark etmeksizin, doğum hep aynı heyecanla ve mutlulukla yaşanır ama genel olarak erkek çocuk isteği her ailede vardır:

Evlendikten üç ay sonra hamile kadım. Çocuk olduğunda kocamın ve ailesinin bana karşı sevgisi büyüdü, özellikle ikiz çocukları olduğunu haberini alınca. 50 Euro

cebinden çıkarıp benim cebime koydular hemen. Çok saygıyla davrandılar hep ve yardım ettiler hep (Shpresa).

Eğer büyük kızımın yerine erkek olsaydı her şey daha farklı olurdu. Kayınvalidem kızım olduğunu öğrenince ağladı. Ama ben bir kızım olduğunu duyduğumda çok mutlu olmuştum. {Eşiniz?} - Kocam çok seviyordu, çünkü baba olmuştu. Yaşı geçiyordu, o 35 yaşındaydı ben ise 19 yaşındaydım. Onun baba olma zamanı gelmişti (Leonora).

Katılımcı kadınların beyanlarından ortaya çıkan genel durum şöyle ifade edilebilir: Eğer bir şeyler ters giderse ve kadın ilk aylarda (ya da ilk yılda) hamile kalmazsa, üzerinde hem ailenin hem de toplumun psikolojik baskısını hisseder. Uzun bir zamandan sonra hamile kalan kadınlar ise aile üyelerinin ve komşularının kendilerine karşı önyargılı olduklarını düşünürler. Kadınların Arnavutluk'ta evlenmemiş olması onların doğurganlığı ve ahlâkı konusunda şüphe uyandırır. Bazıları bu kadınların hasta olduğunu ve çocuk doğuramadığını düşünür, bazıları ise Arnavutluk'ta ahlâki olmayan davranışlar göstermeleri nedeniyle Sırbistan'a geldiklerinden şüphelenirler:

Arnavutluktan gelin gelmek ve hemen çocuğunun olmaması çok farklı. “Bunun bir hastalığı vardır, Allah bilir oralarda ne yaşamıştır ondan buraya gelmiştir, iyi olsaydı oralarda [Arnavutlukta] evlenirdi” gibisinden cümleleri duyuyorsun. Evlendikten iki sene sonra çocuk sahibi oldum (Elisa).

Evlendikten onbeş gün sonra kayınvalidem hamile kalmazsan Arnavutluk'a geri gönderirim dedi. Ama böyle bir şey söyleme hakkı yoktur, çünkü sorun kimde? Oğlunda mı? Bende mi? Bilemez ki (Leonora).

6.7.2. Çocukları Yetiştirme Konusunda Kocanın ve Ailesinin Yardımı

Çalışmaya katılan kadınlar, hamilelik boyunca ve doğum sonrasında eşlerinin ve aile üyelerinin desteğini ve yardımını aldıklarını belirtmektedirler. Erkek ailesinin üyeleri, özellikle kayın valide veya görümce, doğumdan sonraki ilk aylarda ilgi gösterir ve yeni doğan bebeğin bakımı konusunda yardımcı olurlar. Erkekler de eşlerinin hamileliği sırasında dikkatli olduklarını ve yardım ettiklerini söylemektedirler:

Kayınvalidem ve görümcem çocuğuma bakarken bana çok yardımcı oldu, çok memnunum. Bunların yardımı olmasaydı üç tane küçük çocukla çok zor olurdu. Çocukların bakımı konusunda kayınvalidemle anlaşılamadığım şeyler olmadı. Ben çocuklarımı beşikte kundak yapmak istemiyordum ve kayınvalidem “senin çocuğun, istediğini yapabilirsin” dedi (Sara).

Hamilelik boyunca ve doğumdan sonra eşime yardımcı olmaya çalıştım, çocuğumuz olduğunda babam ölmüştü. Biz yalnız yaşıyorduk o yüzden eşime yardım etmek için elimden geleni yapıyordum (Filip).

Eşime çok yardım ettim, çocuklara da baktım, çocuklara banyo bile yaptırırken yardımcı oldum. Eşimin ikinci hamileliğinde hastanedeysen, kızımıza evde ben tek başıma baktım (Zoran).

Çocuklara isim seçimi, din, gelenek ya da Arnavutça öğretilmesi konusundaki düşünceler aileden aileye değişmektedir. Bazı kadınlar, aile üyelerinin isim seçimine hiç karışmadığını, fakat çocukların isimlerini eşlerinin seçtiğini anlatmışlardır. Bazı kadınlar ise çocuk isimlerinin aile tarafından seçildiğini ve bu konuda kendilerinin bir söz hakkı olmadığını belirtmektedir. Din konusunda bütün katılımcılar çocuklarının kilisede vaftiz edildiğini ve hepsinin Ortodoks (babaları gibi) olarak yetiştirildiğini ifade etmektedir:

Çocuklarımın isimlerini kimseye sormadan kendim seçtim. Bizim Arnavut isimlerimizi [isimleri söylüyor] kullandım. Ama doğduğunda kilisede vaftiz edildiler ve Ortodoks oldular (Zana).

Çocuklarımızın isimlerini ben koydum. Kayınpederim benimle şaka yapardı, bana Radosllav derdi, bende gülerdim, Arnavutlukta benle alay ediyorlar, kocam çocuklara istediği isimleri takabilirsin diyordu (Blerta).

İki çocuğumuzun da isimlerini kocam koydu. Annesinin ve babasının isimlerini koydu, ben beğenmemiştim. {Beğenmediğini söyledin mi?} – Evet söyledim, ama annesinin ve babasının isimlerini koymak istediğini söyledi. İsim konusunda kadının fikrini kimse almaz, ancak erkek tarafının isteğine göre konulur (Besjana).

İlk iki çocuğumuzun isimlerini ben koydum, en küçük oğlumun ismini ise eşim verdi. Kızıma annemin ismini verdim, oğluma ise dedemin ismini verdim. Küçük oğluma ise eşim kendi babasının ismini verdi. Böylece isim haklarımızı paylaşmış olduk (Ljubisa).

Çocuklara Arnavutça öğretilmesi durumu aileden aileye değişmektedir. Bazı anneler, eşleri veya aile üyelerinin çocukların Arnavutça öğrenmesine engel olmadıklarını, bu yüzden çocuklarıyla sürekli Arnavutça konuşarak bu dili anlamalarını sağladığını ancak çocukların konuşmada hala zorluk çektiğini anlatmaktadır. Bazıları eşin veya ailesinin engel olmadığı halde, çocuğa iki dil öğretmek kafasını karıştırmak istemedikleri için çocuklarına Arnavutça öğretmemeyi seçmişlerdir. Bazı ailelerde ise erkekler ve diğer aile üyeleri çocukların Arnavutça öğrenmesine sıcak bakmamışlardır. Bu ailelerdeki kadınların en büyük isteği çocuklarının Arnavutça anlaması ve konuşmasıdır. Fakat ailenin muhalefeti nedeniyle bu kadınlar sadece çocuklarla yalnız olduklarında Arnavutça

konuşmaktadırlar. Erkek katılımcıların hepsi, çocuk Arnavutça öğrenmek isterse bu arzuya karşı gelmeyeceklerini söylemektedirler:

Çok nadir Arnavutça konuşuyorum. Çocukların kafası karışmasın diye iki dil öğretmek istemedim. Ama bazen evde yalnız olduğumuzda onlarla Arnavutça konuşmaya çalışıyorum. {Arnavutluk'taki dayılarına gittikleri zaman nasıl anlaşıyorlar?} – Arnavutluk'a gittiğimizde çok zor oluyor. Çocuklar Sırpça, onlar ise Arnavutça konuşuyorlar. Birbirleriyle anlaşamıyorlar ve sürekli bana “Bu ne diyor şimdi” diye soruyorlar (Sara).

Çocuklarımla Arnavutçası çok iyi değildir. Büyük kızım az bilir, diğer iki çocuğum ise hiç bilmez. Aslında Arnavutça konuşmamız eşimin ailesinin pek hoşuna gitmiyor. {Öğretmek ister miydin?}- Nasıl istemeyim, aileme gidince çocuklar ailemle iletişim kuramıyorlar. Öğretirsem güzel olur, ama eşimin ailesinin hoşuna gitmeyince bende biraz vazgeçmiş gibi oldum (Leonora).

Çocuklarıma dilimi öğretmeye çalışıyorum, ama eşim de ailesi de her zaman engel oldular. İstemiyorlar, özellikle eşimin abisi çocuklarımla Arnavutça konuşmasını istemiyor, dinlemeye bile tahhamül edemiyor (Diellza).

Büyük oğlumun güzel bir Arnavutçası var. Benim için hiç problem değil, eğer çocuklarımla Arnavut dilini öğrenmek isterlerse öğrenebilirler (Zoran).

6.7.3. Çocuk Sahibi Olamayan Gelinler

Katılımcıların altı tanesinin henüz çocuğu olmamış, fakat hepsinde çocuk sahibi olma isteği çok büyük. Bunlardan dört katılımcı sadece eşiyile, diğer ikisi eşi ve kayınvalidesiyle yaşamaktadır. Çocuk arzusu sadece anne olma arzusuyla ilişkili değildir. Aynı zamanda bir çocuğun doğması, kadının kocanın ailesiyle olan ilişkisinin daha samimi olması, çiftler arasındaki ilişkiler daha mutlu ve sakin olması için bir fırsat olarak görülmektedir. Kadınlar çocukların eve neşe getirebileceğini ve böylece eşlerinin daha mutlu olacağını düşünmektedir.

Kadınlar, aile üyelerinin çocuk arzusunu açıkça ifade etmediğini, ancak soğuk (samimi olmayan) davranışlarının çocuğun olmamasıyla ilişkili olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar eşlerinin iyi davrandığını ve evliliklerinin normal bir şekilde, ancak her zaman çocuk arzusuyla devam ettiğini anlatmaktadırlar. Kendileri çocuğun olmasını eşleri veya ailesiyle olan ilişkilerini daha samimi hale getirmek için bir fırsat olarak görmektedir. Onların gözlerinde annelik kadının doğasında var ve evlenen her çiftten

çocuk beklentisinin olması normaldir. Bu nedenle bir çocuğun olmaması katılımcılara göre çok büyük bir eksikliklerdir:

Bir çocuğum olmasını çok isterim. Kocam bir erkek evladımız olmasını isterdi, çünkü o evinin tek erkeğiydi ve dört ablası vardı. Ben ise bir kızımız olsun isterim. Şimdiye kadar çocuğum olmamasına rağmen kendimi hiç yabancı hissetmedim, ama bir eksikim olduğunu hissediyorum. Eşimin ablaları erkek kardeşlerinin bir evlat sahibi olmasını isterlerdi. Bana hiç hissettirtmediler ama bir şeyin yoluna gitmediğini anlarım (İna).

Bir çocuğumun olmamasının eksikliğini hissediyorum. Çocuğun olması şarttır, her insan evlendiğinde doğanın kanunu olarak çocuk sahibi olur. Bir çocuğum olsaydı, eşimle ya da ailesiyle daha da bağlı olacağımı düşünmüyorum çünkü hepsi ile çok bağlıyım, sanki buralıyım (Dona).

6.8. EVLENDİKTEN SONRA KIZ EVİNE ZİYARETLER

Evliliklerinin ilk yılında kadınlar ailelerini sık sık ziyaret etmişlerdir. Bunun nedeni sadece özlem gidermek değil, Sırbistan’da oturma izni alabilmek için gerekli belgeleri hazırlamak amacıyla Arnavutluk’a gitmelidirler. Evliliğin ikinci yılından sonra ziyaretlerin azalmasının nedeni hem ailenin ekonomik durumu (yol masraflarını karşılayamadıkları için) hem de küçük çocukla seyahat etmenin zorluğudur. Katılımcıların anlattıklarına göre bazen ailelerini yılda bir kere ziyaret etmişler, bazen ise iki-üç sene Arnavutluk’a gitmemişlerdir. Bu ziyaretlerin sayısı, ekonomik duruma ve çocukların yaşına bağlı olduğu için her kadın için farklıdır. Uzun zamandır evli olan kadınlarla çocukları büyük olan kadınların ekonomik durumu iyiye Arnavutluk’taki ailelerini ziyaret etmeleri daha kolaydır.

Kadınlar Arnavutluk’a giderken bazen kocaları da kendilerinin eşlik eder, bazen de kadınlar sadece çocuklarıyla giderler. Bazı durumlarda Arnavutluk’tan yakınları gelip kendilerini götürürler. Kadınlar bu ziyaretlerin masrafa neden olduğunu ve zor durumlarda erkek ailesinin para verip yol masraflarını karşılayarak destek olduğunu anlatmaktadırlar. Bazen erkekler, eşlerinin aile ziyaretine gidebilmesi için para biriktirirler:

İmkân olunca ailemi ziyaret etmeye gidiyorum. Bazen yılda bir, bazen de çocuklarını küçük olduğu için iki-üç yılda bir gidiyorum. Giderken eşim götürüyor ve birlikte dönüyoruz (Anita).

Ben yılda iki kere gidiyorum. O taraflarda kış çok soğuk olduğu için ilkbahar ve yazın gidiyorum. Eşim de geliyor. Arabamız olmadığı için biraz zor oluyor. Genellikle taksi tutuyoruz. İlk yıl eşim çalışmadığı için kayınvalidem para verdi. Artık eşim çalışıyor ve kendi paramız var. İmkânlarımız yeterli (Sara).

Çocuğum olduktan sonra çok sık gidemiyorum. Hem de burada çok işim var: 6 inek, koyun ve tavuk. İmkânımız olmadığı için bir kere yalnız gittim. Aldığımız emekli maaşı evin temel ihtiyaçlarını ancak karşılıyor (Albina).

İlk yılda sık gidiyordum. Oğlum doğduktan sonra çok imkânım olmadı. Şimdi fırsat olunca yılda bir ya da iki kere gidiyorum. Ama çocuğum okula gittiği için pek fırsat olmuyor (Melisa).

6.9. DİL VE İLETİŞİM

İletişim insanlarla bağlantı kurmamıza, birbirimizi anlamamıza ve ilişki kurmamıza, bir yerin kültürünü tanımamıza ve geleneklerini kavramamıza, bulunduğumuz yerin bir parçası olarak hissetmemize yardım eder. Kadın veya erkek fark etmeksizin, bu çalışmaya katılan kadın ve erkeklerin birbiriyle iletişim kurabilmeleri ve birbirlerini anlamaları ne kadar zor olmuştur? Erkek ve kadınların bu konudaki deneyimleri farklıdır. Dili öğrenmek ve belli bir anlama seviyesine ulaşmak zorunda kalan kadındır, dili öğretmekle yükümlü olan ise erkektir. Bu zorlukla nasıl baş edip başarabilmişler, dili öğretmek ve öğrenebilmek için ilk olarak hangi yöntemler kullanılmış, eşler ve aileleri ne kadar sabırlı olup anlayış gösterebilmişler bu süreçte? Dili bilmemek insana zor anlar yaşatabilir, yalnız ve yabancı hissetmesine yol açabilir, yaşadığı yere ait olmadığı duygusunu yaratabilir. Sırbistan'da evlendirilen kadınlar bu süreci hangi derecede hissetmiş ve bu süreçten nasıl etkilenmişler? Dili öğrenmeye başlamaları ile kendileri nasıl değişirler, eşleri, eşlerinin aile üyelerin ailesi ve yaşadıkları ortam ile etkileşimleri nasıl farklılaşmaya başlar?

6.9.1. Dili Öğrenme Sürecindeki İlk Adımlar

Bu evliliklerin izleyen ilk sene veya daha uzun bir süre boyunca, her geçen gün kadınların durmadan ilerleyen bir öğrenme, gördüklerini, duyduklarını ve yaşadıklarını anlama ve kavrama sürecinde oldukları görülmektedir. Özellikle, ilk üç ay en zor geçen zaman dilimidir; sözlü iletişim hiç yoktur, yalnızca işaret etmek, göstermek ve dokunmakla anlaşabilmektedirler. Üçüncü aydan sonra eşya ve yemek isimleri, selamlaşma ifadeleri

gibi kelimeler veya kısa cümleler öğrenmeye başlanmıştır. Çalışmaya katılan kadınlara göre altıncı aydan sonra birçok şeyi anlayabilme düzeyine gelmişlerdir, fakat kendilerini ifade etme ve düzgün konuşabilmeleri bir veya bir buçuk yılı alabilmektedir.

Katılımcılara göre her şey “anlatmak” ve “yazmak” ile başlar. Erkekler eşlerine ilk öğrettikleri kelimelerin ev eşyaları ve yemek, meyve, sebze ve mutfak eşyaları isimleri olduğunu belirtiyorlar. Zor bir başlangıç için uygun ve kolay bir yöntem olduğundan dolayı bütün erkekler bu yolu izlemişler. Etrafında bulunan eşyalardan başlamak, o cisme dokunup Sırp dilindeki ismini söylemek, defterlerinde kelimenin hem Sırpçasını hem de Arnavutça çevirisini yazan kadınların da daha kolay anlamalarını sağlamış. Sırpça-Arnavutça sözlük kullanan bazı kadınlar (herkes değil), sözlüğün son derece önemli olduğunu ve yardımda bulunduğunu söylüyorlar:

İlk günler çok zor geçmişti. Elime pirinci alıyordum, pirinç olduğunu biliyordum, Arnavutçasını “oriz” yazıyordum, sonra eşime gösteriyordum. Başka şekilde anlayamıyorduk, bir eşyanın ne olduğunu soramıyordum; sadece elime alıp gösteriyordum ve eşim “pirinc” derdi, “makarona” Arnavutçası ile aynıydı, yağ gösterip “zejtin” yazardı defterime. Her şeyi gösterip soruyordum (Hana).

“Tabak” ilk öğrendiğim kelimeydi. Görüncem “tanjir” vermeme istedi ve tabak istediğini anladım. Birçok kelimeyi bu şekilde öğrendim ve deftere yazmaya başladım (Rovena).

İlk başta sözlük kullanıyordum. Sözlükteki “voda” kelimesine bakıyordum ve “su” olduğunu anlıyordum. Veya eşim bir eşya gösterirdi, ben ismini söylerdim, o da yazardı. Ona her şeyi öğrettim. Bardağı söyledim, kahve ve şekeri gösterdim, sonra da kahveye üç küp şeker eklediğimi söyledim. Her şey bu şekilde başladı (Nikola).

Birlikte girerdik mutfağa, tencereye, tabağa dokunurduk, ekmeği elimize alırdık, ve ben her eşyanın ismini söylerdim eşime. Bu şekilde öğrenmeye başladı (Filip).

Eşim geldikten bir gün sonra “peynir istiyorum” (Arnavutça - “dua djathe”), ve ben “peynir nedir” diye sordum çünkü Arnavutça konuşuyordu. Yazmasını istedim ve Sırpçasını bulduk. Çok komikti o günler (Stefan).

6.9.2. Dil Nedeniyle Kendini Yabancı Hissetmek

Etrafında birçok insan var iken kendini yalnız hissedersin; konuşursun ama kimse anlamaz, seninle konuşurlar ama cevap veremezsin, kutlama yaparlar ama kutlamaya katılamazsın, aralarında konuşurlar ama sohbete katılamazsın, bedenen ortamda bulunduğun halde aklın ve ruhun orada değildir. Bir hayat tarzından diğerine geçmek,

farklı kültür ve geleneklere sahip olan bir yerde bulunmak ve üstelik o yerde konuşulan dili anlamamak, aynı evde yaşadığın insanlarla konuşamamak ve anlaşılamamak, aynı yatağı paylaştığın adama kendini ifade edememek, bu yabancılaşma ve yalnızlığın kaynağıdır. Çalışmaya katılan kadınlar ilk günlerde, dili bilmediklerinden dolayı, eşlerinin evinde kendilerini yalnız ve yabancı gibi hissetmişler:

Kutlamalarında başta olmak üzere, birçok durumda kendimi yabancı hissettim. Onlar Ortodokslar ve bizim Bayramı kutladığımız şekilde kutlama yapıyorlar. Akrabalarının eve geldikleri ilk zaman kendimi çok yabancı hissettim. Konuştuklarını anladığım halde konuşamadığım için yatak odasına girdim ve ağladım (Dora).

İlk geldiğim zamanlarda kendimi yabancı hissedirdim, onlarla anlaşamadığım ve konuşamadığım için yabancı hissedersin, bir yere sürgüne gönderilmiş gibisin. Dil her şeyin sebebi olabilir (Anita).

Allah beni affetsin, ama evimin bahçesine dökülen yağmurlardan daha fazla gözyaşı döktüm. Annemi, annemi özlediğim kadar kimseyi özlememiştim (ağlıyor). Bir kişi ile konuşmak isterdim, kendimi ifade etmek isterdim, fakat kimsem yoktu, hiç kimse beni anlamıyordu (Leonora).

6.9.3. Eşin ve Ailesinin Yardımı ve İyi Anlayışı

Aralarına aynı veya farklı bir toplumdaki yeni gelen bir kimseyi anlamak insanlara zor gelir. Aralarına yeni katılanın hemen alışmasını ve yaşadıkları yerin bir parçası olmasını beklemleri nedeniyle iki taraf arasında sorunlar yaşanabilir. Kadınların anlattıkları hikâyelere göre, eşlerinin onlara karşı sabırlı ve iyi anlayışlı olmalarına rağmen, aileleri aynı şekilde davranmamıştır. Eşler onlara çok yardım etmiş, dili öğretmiş, alışmaları ve ortama ısınmaları için katkıda bulunmuşlar. Aileleri ise gelinin hemen ilk aylardan sonra anlamasını, konuşmasını, alışmasını ve eksiksiz hizmet etmesini beklemiş. Birçok durumda aile üyeleri sabır ve tahammüle, hoşgörüyle sahip olmadıkları için gelinin bir kelimeyi yanlış anlaması durumunda gerekli sakinlik ile o kelimeyi veya başka kelimeleri yazıp öğretmemişler, gelinin kendisinin her şeyi hemen öğrenmesini beklemişler. Birçok defa aile üyeleri memnuniyetsizliklerini işaretlerle ifade etmişler (bazen kelimelerle de ifade etmiş olabilirler fakat gelinin daha anlamadığı günlerdir). Onlar ilk ay boyunca cana yakın ve dikkatli davranmışlar, ancak ilerleyen zamanlardaki beklentilerinin yükselmesi iki taraf arasında tatsızlıkların yaşanmasına yol açmıştır. Kadınlara göre aile üyeleri,

akrabalar ve komşular çok fazla soru sorarlar, sana konuşurlar ve cevap vermediğinde gülerler. Bu tepki ve davranma şekli de kendilerinin gücümelerine neden olur:

Bir gün bulaşıkları yıkarken kaynım geldi ve “Leonora sta radi” (ne yapıyorsun) dedi, ben de “bir şey yapıyorum” söylemek isterken “nista” (hiçbir şey) diye cevap verdim. Sonra kaynım sinirlenip bana “perem sudeme” (bulaşıkları yıkıyorum) diyeceksin diye bağırdı. “Bilmiyordum, özür dilerim”, dedim. Nereden bilebilirdim, bir önceki gün gelmişim. {Eşinin ailesi ne kadar anlayışlı davranmıştır bu konuda?} – Beklemiyorlardı, gelip bir şey anlatmıyor, yazmıyorlardı, kaşık, çatal, fincan gibi hiçbir kelimeyi öğretmiyorlardı. Bardağı getirmeye gidiyordum, bunu geri götür ve “viljuska” (çatal) getir diyorlardı; istediklerini götürmediğim zaman getirdiklerimi yere atıyorlardı (Leonora).

Sorun insanların seni anlamamalarıdır. Ben, mesela, nerede olursam olayım, başka bir ülkeden gelen bir kimseyi sorularla yormam, beş gün içerisinde hiç kimse bir dili öğrenemez, soru sorulmaya başlanmaz. Karşındaki insan da konuşmaya başlayıp gülüyorsa bu seni incitir (Hana).

İlk geldiğim zamanlar bir komşu “Kaynanan seni dinliyor mu” diye sordu – ben de “hayır” dedim. Kadın gülmeye başlayınca ben çok üzüldüm. İçeri girdik ve sözlüğü açtık, ne dediğimi anladım ve sonra “evet” diye cevap verdim. Bilmeyince kendini aptal gibi hissediyorsun, salak gibisin (Blerta).

6.9.4. Dil ve Samimiyet (Mahrem İlişkiler)

Katılımcıların evlilikleri, evlilik öncesinde bir kere görüşen, birbirinden hoşlanan, evlenmeye karar veren, evlendikleri güne kadar hiç sohbet etmeyen ve evliliklerinin ilk aylarında bile anlamlı sözlü iletişim için gerekli dil becerine sahip olmayan iki kişinin samimi olma çabasıdır. İletişim kuramama eşlerin aklen ve ruhen mesafeli olmalarına neden olur. İletişim yokluğu iki kişinin yakınlığını etkileyen bir unsur ise, fiziksel çekicilik, birbirine davranma şekli ve her bireyin kendisiyle yaptığı uzlaşma, ilişkinin devamlılığını sağlayan etkenlerdendir. Bu kadınların anlattığı hikâyelere göre dil sorunu eşler arasındaki mesafeyi artırmış ve onların yatak odalarında da kendilerini yabancı hissetmelerine neden olmuştur. Dili konuşma ve anlamaya, duygularını ifade etmeye ve özel sorunlarını anlatmaya başladıkları zaman eşleri ile samimiyet ve yakınlık artmıştır. Erkekler de aynı izlenimi paylaşıyorlar; eşlerinin dili anlamaya ve konuşmaya başladıklarında kendilerini onlara daha yakın hissettiklerini anlatıyorlar:

İlk geldiğimde, eşimle uyuduğumda tanımadığım, yabancı bir kişiyle uyuyormuşum gibi hissediyordum. Tek kelime edemediğimiz için iki yabancı gibiydik. {Bakire olduğun doğru mu?} – Evet arkadaşım, bakireydim, sen düşün derdimi. Dili

bilmeme rağmen bana hep saygı gösterdi. Dili öğrendiğimde ve sonrasında aşkımla milyon kez çoğaldı gibi, birbirimize çok daha yakın hissediyorduk. Dilin önemine bak. Artık dili bildiğim için bir Arnavut erkeğiyle evliymiş gibi geliyor (Zana).

Dil her durumu etkiler. Dili bilmediğin zaman kişiyi yabancı olarak görürsün. Konuştukça, sohbet ettikçe insanı tanırsın. Eşimle birlikte uyuduğumuza, birlikte kalmamıza rağmen konuşamayınca her şey anlamsız gibiydi... ne günaydın, ne iyi geceler, ne nasılsın, ne dinlendin mi, hiçbir şey söyleyemiyorduk birbirimize (Hana).

Dili öğrendiğin zaman eşinle samimiyetin de, yakınlığın da artar, ilişki daha güçlü olur. Dili bilmeyince “yeter” veya herhangi bir şey demen zor, sadece itebiliyorsun, başka türlü kendini ifade edemiyorsun (Andrra).

Aynı dili konuşmadığın bir insanla birlikte uyumak biraz zordu, hiçbir şey konuşamıyorsunuz, fakat çok büyük bir sıkıntı değildi, bunu atlattık (Zoran).

Dili öğrenmeye başladığı zaman, uzun yıllardır onunla yaşıyormuşum gibi hissediyordum. Onu daha iyi anlamaya başladım. Çok daha iyi hissetmeye başladım (Marko).

6.9.5. Dil Bilmemekten Dolayı Yaşanan Zor Anlar

Sözlü iletişim imkânlarından bütünüyle mahrum olarak eşleriyle evlenmiş olan bu kadınlar psikolojik baskıya dayanmak ve zor anları atlatmak için hangi yöntemleri kullanmışlardır? Gücü nereden bulmuşlar ve sıkıntılarını, duygularını, düşüncelerini kiminle paylaşmışlardı? Anlattıkları hikâyelere göre yaşadıkları üzüntü, kırgınlık ve acıları kimseyle paylaşmamışlar. Bunun sebebi evden uzak olmaları, ailelerini görmelerini imkânsız olması, onlarla telefonda konuşmanın pahalı olması (konuştukları birkaç dakikada duygu durumlarından bahsedemezlerdi). Belki de uzaklaşmak isteği çok güçlüydü, fakat “artık evlendin, nereye gideceksin” düşüncesi buna izin vermemiş, sabırlı bir şekilde hiç tahmin etmedikleri bir hayat ile başa çıkmışlar. Odalarına çekilip ağlamışlar, kaderlerine ağlamışlar; bir gün ağlamışlar, iki gün ağlamışlar, günlerce ağlamışlar, alışma süreci başlayana kadar ağlamışlar, her şey değişmeye başlayana kadar ağlamışlar:

Üzüldüğüm zaman ağlıyordum. Eşim işe gidiyordu, ben kayınpederimle biraz oturduktan sonra üst kattaki odama çıkıp ağlıyordum. {Kimseyle konuşuyor muydun?} – Kiminle? Duvar ile. Birini aramak çok pahalıydı. Buradaki Arnavut kızları ile de konuşmuyordum, kimseyi tanı mıyordum, birkaç sene sonra arkadaş edinmeye başladım (Blerta).

Çok sıkılıyordum, dili öğrenmekte çok zorluk çektim. Üzüntü beni perişan etti. {Üzüldüğünde ne yaptın?} – Ohhh hiçbir şey yapmıyordum, sadece oturup “Allah’ım, ben ne yaptım ki başıma bu bela geldi” diyordum (Hana).

Çok zor anlar yaşadım. Çok ağladım. Evdekilerle düzenli olarak telefonda konuşuyordum. Onlar da hep “bir sıkıntın var mı, orada kalamıyorsan söyle de gelelim seni almaya” diyorlardı. Ama olacak iş değildi, evlendiğin zaman geri dönemezsin (Diellza).

6.9.6. Dil ve Alışma Süreci

Dili öğrenmekle birlikte alışma süreci de başlar. Kadınlar anlamaya, birlikte yaşadıkları aile üyelerini tanımaya, aynı yatağı paylaştıkları eşi tanımaya başlarlar, evde ne konuşulduğunu anlar ve sohbetlere katılırlar, komşularla selamlaşırlar, alışveriş yapmaya çıkarlar. Dil yaşadıkları yer ile bağlantı kurmalarını sağlar ve etraftaki toplumu anlamalarına yardım eder. Bu şekilde aileleri ile yaptıkları telefon görüşmesi sayısı oldukça azalır, artık konuşacak kimseleri var, ellerinde de yaşama sebebi olan bir bebeği vardır:

Anlamaya başladığım zaman her şey değişti; evdekilerle daha az telefonda konuşurdum. Hem dili öğrendim, hem de kan bağlantısı daha yakın olmamızı sağladı. Hamile kaldığımda kendimi daha da rahat hissetmeye başladım (Fjolla).

Dili öğrenmeye başladığımda, eşimle daha yakın hissediyordum kendimi, tek başıma alışveriş yapmaya çıkıyordum. Daha iyi hissediyordum, yaşadığım yere de alışmaya başlamıştım (Andrra).

Dili öğrenmeye başladığımda aile üyeleri de bana karşı daha fazla saygı göstermeye başladı. Artık anlıyorsun, sana hakaret edemezler, kandıramazlar, insanları da daha iyi tanımayı başlıyorsun (Diellza).

6.10. DİNİ İNANÇLARDAKİ FARKLILIKLAR VE DİN DEĞİŞTİRME

Başka bir yere yaşamaya giden bir insan kendi geçmişini, geleneklerini, dilini, kültürü, inancını terk ederek değil bunları ruhunda ve hafızasında taşıyarak gider. Genellikle ağırlayan toplum yeni gelenin onların sunduklarını birden öğrenmesini ve benimsemesini beklemektedir. Zamanla insan etraftaki her şeyi benimseyebilir, fakat insan olarak kökenimizden kopamadığımız için benimseme süreci hiçbir zaman tamamen gerçekleşmeyebilir ama insan zamanla birçok seye alışır ve ortama uymayı öğrenir. Göçmen bireyin içine girdiği yeni topluma bütünleşmesi diye tabir edilen süreç bu

nedenle belki de tam olan bir şeyden çok kısmı ama pratik bakımdan yeterli bir uyuma işaret eder.

Dini inanç ne kadar kişisel bir tercih ise, o kadar da kültürel bir olgudur. Bazı insanlar hisslerine ve algılarına dayanarak belli bir dine inanmayı seçer iken, bazıları ailelerinin inandığı ve uyguladığı dini yetiştirilme sürecinde içselleştirip benimser. Belli bir dine inanan ve o dinin uygulamaları ile yetişen bir insan, hayatının bir noktasında, kendi inancına ve hisslerine dayanarak değil, toplumsal veya siyasal zorlamalara din değiştirmiş olabilir. Din değiştirmenin ve din değiştirenin davranışlarının ne kadar içten ve samimi olduğu bazen kişinin açısından bile şüphelidir. Ancak, geleneğe göre bir kadın kocanın dinine dönmeli ki, aynı davranışı kocası yapsa, bu onun aile grubunu terk etmesi olarak kabul edilir (Whitaker, 1981: 148).

Çalışmaya katılan kadınların sadece üçü Müslümandır, geri kalan otuz dokuz kadın ise Katoliktir. Kabul ettikleri evlilik uğruna bu kadınlar dinlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Kendi dinini değiştirmeyen dört kadın haricinde, diğer katılımcılar Katolik inancından Ortodoks inancına geçmişler. Müslüman olan katılımcılardan biri dinini değiştirmedigini, fakat Ortodoks kilisesinde nikâh kıydığını ve Ortodoks inancının ayinlerini uyguladığını söylemektedir; ikincisi halen Müslüman olduğunu, ancak bir gün çocukları olursa Ortodoks inancına geçmeyi düşündüğünü anlatıyor; üçüncü Müslüman katılımcımız ise Müslüman inancından vazgeçmeyi düşünmediğini, ama gelecekte ne yapacağına emin olmadığını bildirmektedir.

Dinlerini değiştiren Hristiyan inancına mensup kadınlar Katolik ve Ortodoks inançlarının ortak noktalarında teselli bulmaktadırlar. Bu benzer noktalar onları Katolik oldukları kadar Ortodoks da hissettirmektedir; hissettiklerini buldukları yer ile bağdaştırmışlar: birçoğu Sırbistan'da kendilerini Ortodoks hisseder iken, Arnavutluk'ta katolik gibi hissetmekte; birçoğu hem Katolik hem de Ortodoks olduklarını söylemektedir. Müslüman katılımcılarımız ise Müslüman oldukları halde Sırbistan'da Ortodoks inancına geçtiklerini anlatıyorlar. Evlilik sonrası yapmak zorunda kaldıkları değişiklikler ve çocukların büyümesi ile geçen Sırbistan'daki uyum süreci bu kadınların kendilerini ikiye bölünmüş gibi (adet, gelenek ve din konularında Sırbistan'da farklı, Arnavutluk'ta farklı olarak) görmelerinin sebebidir:

Din ile alakalı herhangi bir sorun yaşamadım, buraya gelir gelmez vaftiz oldum. Arnavutluk'ta da dinim var, burada da. {Dini törenlerinizi yapıyor musun?} – Kutlamalarımızdan vazgeçmeyiz inşallah. Hem Arnavutluk'ta, hem de burada aynı şekilde kutlamaya devam ediyoruz (Albina).

Din hiçbir sorun yaratmadı. Ben bugün Ortodoksum, nikâhım kilisede kıyıldı, çocuklarımı vaftiz ettim, her ritüelimizi Ortodokslar gibi yapıyoruz. Arnavutluk'ta olduğum zaman kendi kutlamalarımı, burada ise Ortodoks kutlamalarını yapıyorum. Nerede olduğuma bağlı kutlama yaparım (Gresa).

Katılımcı kadınlar din değiştirmek istemediklerini anlatmaktadır, fakat eşlerinin ve ailelerinin (bazı kadınlar eşlerinin aileleri için din değiştirme konusunun önemli bir şart olduğunu söylüyorlar) ısrarı üzerine din değiştirmek zorunda kalmışlar. Kadınların anlattıkları hikâyelere göre, aracı Sırpların Ortodoks olduklarını ve Katolik inancına benzer itikat ve ibadetlere sahip olduklarından bu süreç nedeniyle sıkıntı yaşamayacaklarını ve bu konuda anlaşabileceklerini söylemiş. Fakat söylendiği ve kadınların düşündüğü kadar kolay olmamış. Kilisede nikâh kıyma, vaftiz olma, haç işaretini yapma, dini kutlamaların takviminin değişmesi, Paskalya tarihinin farklı olması, dini kutlama günlerinde ailelerinin yanında olamamaları nedeniyle Ortodoks inancının uygulamaları anlamsız gelmiştir. Ortodoks ve Katolik inançları arasında büyük farklılıklar olmadığından dolayı, aracı ve eşlerinin aileleri bütün bunları küçük değişiklikler gibi görmekte, ancak kadınlara göre bunlar ruh ve kimliklerini sarsan farklılıklardır. Yıllardır, hayatları boyunca inandıklarını bir anda değiştirmek zorunda kalmışlar:

Din konusunda en zorlandığım an kilisede nikâhın kıyılması ve haç işaretinin farklı yapılmasıydı. On sekiz sene boyunca annem ve babam nasıl haç işareti yaptıysa ben de öyle yapıyorsun ve bir anda değiştirmek zorunda kalınca biraz zorlanırsın. Farklı bir din uyguluyor gibiyim şimdi, eşim bütün bildiklerimi altüst etti. Bugün Sırplar gibi haç işaretini üç parmakla yapıyorum. Onlar gibi oldum, dinimi değiştirdim (Leonora).

Çok az farklılıklar var, ama dinimi değiştirmek istemiyordum. Fakat eşimin ailesi kabul etmediği için artık değiştirdim. Dinimi değiştirmek istemediğim için kendimi çok kötü hissediyorum, Katolik inancı var olan en iyi inançtır (Diellza).

Sırbistan’da evlenen kadınlar sadece dinlerini değil, iki kadın eşlerinin ailelerinin isteği üzerine isimlerini dahi değiştirmek zorunda kalmışlar. Bunu, aile üyeleri ve diğerlerinin onlara seslenmelerinin kolay olması açısından yapmışlar:

Evlenmeden önce ismimi veya dinimi değiştirebileceğimi bilmiyordum ve hiç aklıma getirmemişim. Ben dinimi değiştirmek istemiyordum... kendi dinimi değiştirmek istemedim. İsmimi değiştirdim. İlk ismimden çok farklı olmadığı için isim değişikliği beni çok etkilemedi. Telaffuzu biraz zor olduğu için ve buradaki insanlar ismimi söylemekte zorlandıkları için değiştirdim (İna).

Ben hem dinimi hem de ismimi değiştirdim. Nişanlı olduğumuz zaman kilisede nikâh kıyacağımızı konuştuk ve ben kabul etmişim (Bleona).

Sırp eşleri ve aileleri, bireyin ve onun dini inancının birbirinden ayrı çok farklı iki mevzu gibi değerlendirdikleri için, bu kadınların dini inançlarını onlardan ayrı olarak görmektedirler. Bu hem Katolik kadınlarda, hem de Müslüman olanlarda fark edilen bir durumdur. Eşler kadınların kendi dinlerini uygulamaya ve dini kutlamalarını yapmaya devam etmelerini kabul ediyorlar, fakat evlendikleri zaman nikâh Ortodoks kilisesinde kıymalıdır ve kadınlardan kilisede yapılan ayinlere katılmaları istemektedir. Kadınların bu konuda tepki vermemelerinin sebebi eşlerinin aileleriyle doğabilecek tartışmaları engellemektir. Kadınlar kendileri ile barışık durumdadır, içlerinde istedikleri dine inanırlar ve buna kimse karışamaz. Uyguladıkları din ise huzurlu bir yaşam ortamının yaratılmasında yardımcı olmaktadır.

Shpresa Sırbistan’da evlenmiş Müslüman bir kadındır. Bu evliliği kabul etmeden önce aracıya onun dini inancının eşi için sorun olup olmayacağını sorduğunu anlatıyor. Aracı din konusunun eşi için sıkıntı yaratmayacağını garanti ettikten sonra, Shpresa eşine inancından dolayı hiçbir zaman domuz eti yiyemeyeceğini söylemiş. Eşi bu şartı kabul edince Shpresa evlenmeyi kabul etmiştir. Evlendiklerinde nikâh Sırbistan’da kilisede kıyılmıştır ve devamında Shpresa için herhangi bir anlam ifade etmeyen ayin ve diğer dini ritüeller yapılmıştır; kilisedeki bütün davetliler törene manevi olarak katılırken Shpresa olanları anlamsız kabul ettiği için soğuk ve tepkisiz izlemiştir. Anlattığı hikâyeden de bu anlaşılmakta; rahibin icra ettiği ayinden sonra hiçbir şey hissetmemiştir. Sadece Shpresa değil, Sırbistan’da evlenen bütün diğer kadınlar aynı duyguları ve düşünceleri yaşamışlar. Evliliğin ilk yıllarında izlenen tutum budur; fakat yıllar geçtikçe alışma sürecinin bir unsuru olarak Ortodoks inancına manevi olarak dâhil olmaları dikkat

çekmektedir. Evlendikten on yıl sonra hem Müslüman hem Ortodoks olduğunu kabul eden bir katılımcımız domuz eti yememe sözünde durduğu için Müslüman ve o ortamda yaşadığı için kendini Ortodoks hissettiğini ifade etmektedir:

*{**Senin için bu evlilikte din ne kadar önemli bir unsurdu?**} – Aracıya sadece “aday için din konusu önemli mi” diye sordum. Eşim dinimi sorun olarak görmüyordu, Sırbistan’dan gelmeden önce de Arnavutluk’ta Müslüman olduğumuzu biliyordu. Ben sadece “tek sorunum domuz etini ölene dek yiyememem” dedim. Eşim de bunun sorun olmadığını, yemeği benim pişireceğimi ve istediğim şekilde pişirebileceğimi söyledi. Fakat on yıldır – iki gün önce on yılı doldurdum – eşime de Sırbistan’da doğan çocuklarıma da yasaklayamayacağım için kendi ellerimle domuz eti pişiriyorum. {**Dinini değiştirdin mi?**} – Ortodoks ayinlerine uygun olarak kilisede nikâhım kıyıldı. Nikâha elliden fazla kişi gelmişti, bu nikâh manevi olarak benim için anlam ifade etmediğinden dolayı ben sadece kendi kendime gülüyordum ve papazın yaptıklarına anlam veremiyordum. {**Sen kendini nasıl hissediyorsun?**} – Ben hem Müslüman, hem de Ortodoksum. {**Domuz etini hiç yemedin mi?**} – Hayır, hiç yemedim. {**Neden?**} – Yiyemem, otuza yaşıma kadar yememiştim. O yüzden hiç deneyemem bile, bu kesin. Görümcelerime ziyarete gittiğim zaman onlar bana tavuk veya dana eti hazırlıyorlar, domuz eti yemediğimi biliyorlar ve buna dikkat ediyorlar. {**Kiliseye gidiyor musun?**} – Gittim ve gitmeye devam edeceğim. {**Kiliseye gittiğinde bütün ritüelleri yapıyor musun?**} – Evet, hepsini yapıyorum. {**Yaptığın ritüellere inanıyor musun?**} – (gülüyor)... inandığımdan emin değilim ama yapıyorum. Ben sadece Tanrı’ya dua ediyorum, Tanrı birdir. Ben sadece Tanrı’ya inanıyorum (Shpresa).*

Araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla, üç sene önce Sırbistan’da evlenen ikinci Müslüman kadın katılımcının durumu ise biraz daha farklıdır. Aracı kızın Hristiyan olduğunu söyleyerek Sırp adayına yalan söylemiştir. Kız ve erkek ilk görüştükleri zaman konuşamamışlar ve birbirine hiçbir şey soramamışlar; nikâh belediye kısılmış ve evliliğin ilk zamanlarında bile erkek eşinin katolik olduğunu düşünmüş. Kadın dili öğrendikten sonra Müslüman olduğunu anlatmış. Eşi hayretler içinde kalmış ve kadının söylediklerine inanmamış, aracı ona farklı bir şey anlattığı için kadının söylediğini gerçek olarak kabul edememiş.

Suzana kiliseye gitmek ve tüm ritüelleri uygulamak zorunda olduğunu, Ortodoks inancına uygun yaşamayı öğrenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kayınvalidesi de bu konuda hiç anlayışlı olmamıştır: ya Ortodoks olmayı kabul edecekti, ya da Müslüman kalmasını tercih edip kendi evine dönmek zorunda kalacaktı. Bu kadının anlattıklarına göre haç işaretini yapmak veya Ortodoks inancının diğer ritüellerini uygulamak onu hoş olmayan

bir duygu içinde bırakır, fakat kayınvalidesi, eşinin diğer aile üyeleri ve diğer insanlar bu ritüelleri kadına yaptırırlar:

Aracı eşime yalan söylemiş. {Aracı eşine ne söylemiş?} – Benim de onun gibi katolik olduğumu söylemişler. {Seninle görüşüp Müslüman olduğumu söylediğin zaman eşin nasıl tepki verdi?} – Öncesinde iletişim kuramadığımız için dili öğrendiğimde Müslüman olduğumu söyledim, fakat eşim bir süre benim yalan söylediğimi düşündü, Müslüman olduğuma inanmadı. {Senin için dini inanç ne kadar önemlidir?} – Benim için önemlidir, çünkü bunu yapmak [haç işaretini yapıyor] bana ürperti veriyor, yapamıyorum. Ancak kayınvalidem cahil olduğu için bunu yapmam gerektiğini söylüyor, Müslüman isem gitmek zorunda olduğumu söylüyor. Müslümanları sevmiyor. {Sen kilisede mi evlendin?} – Hayır, biz kilisede değil, belediyede nikâh kıydık. {Demek ki sen kayınvalidenin ve diğer insanların baskısı sonucunda haç işaretini yapmak zorunda kalmışsın?} – İnsanlara gelince, buradaki insanlar Arnavutluk'takilerden daha berbat, çok fazla dedikodu yapıyorlar (Suzana).

Bütün Hristyan kadınlar, Katolik ve Ortodoks inançlarının ortak noktalarına rağmen, ilk başta dini uyumun sağlanmasının zor olduğunu kabul ediyorlar. Ancak zaman geçtikçe Ortodoks inancının ritüellerine adapte olmaya başlıyorlar ve Ortodoks inancını özgeçmişlerinin bir parçası olarak benimsemeye başlıyorlar. Bu nedenle zaman önem arz etmektedir. Uzun zamandır evli olan kadınlar Ortodoks inancına daha fazla dâhil olmuşlar, kısa süredir evli olanlar ise din konusunda kendilerini baskı altında ve sınırlandırılmış gibi hissediyorlar. Evliliğin ilk yıllarında ailelerini daha sık ziyaret etmeye gitmeleri ve dini inançlarına yakınlığını koruyan ailevi dini kutlamalara katılmaları bu aradaki farkın nedenidir. Çocukları olduğu zaman ve aile ziyaretlerini de seyrekleştirdiklerinde, yaşadıkları yere daha çok bağlanmaları Ortodoks inancını benimsemelerine neden olmaktadır:

Katolik olduğum için ilk başta zorlanıyordum. Aracı onların Ortodoks olduğunu ve arada çok fark olmadığını söylüyordu. İlk baştaki sorunlara rağmen alıştım, uyum sağlamayı öğrendim (Andrra).

Buraya geldiğimde vaftiz oldum, buradaki insanlar gibi oldum. {Buradaki insanlar söylediği için mi vaftiz oldun?} – Evet, vaftiz olmam gerektiğini söylediler ve ben vaftiz oldum. Bunlar haç işaretini de farklı yapıyorlar, üç parmakla sağdan sola yapıyorlar, biz ise dört parmakla ve soldan sağa yapıyoruz (Fjolla).

Dini inançlarımız hemen hemen aynı, biz Katolik ve bunlar Ortodokslardır. Arada herhangi bir değişiklik fark etmedim. Burada da Arnavutluk'ta olduğu gibi kiliseye gittim (Egzona).

Din farklılığı nedeniyle eşler arasında çok fazla sorun çıkmamış görünmektedir. Ancak bunda, kadınların istememelerine rağmen kilisede nikâh kıymak, din değiştirmek, söylendiği her defasında kiliseye gitmek, dini kutlamalarına saygı göstermek, dini kutlama günlerinde yemek hazırlamak ve misafirleri ağırlamak gibi kendilerine konulan şartları kabul etmeleri sayesinde mümkün olmuştur. Diğer yandan, erkekler de eşlerinin kendi dini ayin günlerinde özel yemek hazırlamalarına ve aile içinde kutlama yapmalarına izin vermişler; fırsatları olunca dini kutlamalara için ailelerin yanına gitmelerine engel olmamışlardır:

Elbette eşimin her dini kutlamasına saygı gösteririm, burada yaşıyorum, yemek de hazırlarım, misafirleri de ağırlarım. Eşim de her dini kutlamamda, Noel olsun, Paskalya olsun, evime gidemiyorsam, burada neşeli bir kutlama ortamı yaratıyor. Bu yüzden din hiçbir şekilde ilişkimizi kötü yönde etkilememiştir (Dona).

Ben Paskalya'mı kutlarım, eşim ise kendi Paskalya'sını kutlar. Hiçbir zaman din konusunda yanlış anlaşılma olmadı, ben onun dinine hep saygı gösterdim (Andrra).

Ancak her zaman işler sorunsuz, sıkıntısız, üzüntüsüz gitmemiştir. Gelinin birlikte yaşadığı aile üyelerinin anlayışı bunun sebebidir. Sırbistan'da kutlanan Ortodoks Paskalyası ve gelinlerin kutladığı katolik Paskalyalarının tarihlerinin farklı olması nedeniyle bazen anlayışsız davranan erkek ailesi, gelinin eşinin evinde Ortodoks Paskalya kutlamasını beklemek zorunda olduğu gerekçesiyle geline Katolik Paskalyasını kutlamak için kendi evine gitmesine izin vermemiştir. Bazen sorunun kaynağı ilk sene gelinlerin aile üyeleri ile iletişim kuramamalarıdır; evdekiler kutlamaya hazırlanır iken gelinin ne olduğundan ve hangi dini kutlama yapıldığından haberi olmamaktadır.

{Din nedeniyle herhangi bir yanlış anlaşılma olmuş mudur?} – *Evet, olmuştur. Mesela dini bir kutlama için ailemin yanına gitmek istiyordum, fakat buradakilerin o kutlamayı bilmemeleri beni kötü hissettirirdi. Fakat duruma göre ben gidebilmişim (Teuta).*

Din ile ilgili anlayamadığımız konular vardı; mesela görüncem temizliğe başlayana kadar kutlama olduğunun farkında değildim. Evime yakın oturan bir Arnavut kızı hangi günlerde dini kutlama olduğunu söylüyordu. "Nasıl anlayacağım" diye sorduğumda, "Eğer akşam kutlama yapılacaksa sabahtan temizliğe başlarlar, hep böyle yaparlar, çok fazla misafir gelir" derdi... (Diellza).

Sırp erkeklerinin çoğu seçmiş oldukları eşin Katolik olmasını çok önemsediklerini ifade etmektedirler. Bunun nedeni iki dini inanç arasındaki benzerliklerdir. Bu erkeklerin

sadece küçük bir kısmı evlenecekleri kadının dini inancının önemsiz olduğunu düşünmekte; onlar için asıl mühim olan evlenecekleri kişinin karakteri ve o kişiye karşı gösterecekleri saygıdır.

Çalışmaya katılan bütün erkeklere göre din konusunda eşleri ile herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Eşlerinin Katolik olmasının onların çabuk uyum sağlamalarına ve sorunsuz bir şekilde Ortodoks inancına geçmelerine yardımcı olduğunu düşünmektedirler. Bu erkekler eşlerinin Ortodoks inancına geçtiklerini anlatıyorlar; ancak buna rağmen onlar hep eşlerinin dini kutlamalarına saygı gösterip kadınların kutlama günlerinde ailelerinin yanına gidemedikleri zaman, birlikte evde kutlamışlardır:

Din konusu benim için sıkıntı yaratmıyordu. {Kız Müslüman olsaydı evlenir miydin?} – Ailesi onu Ortodoks birine vermeyi kabul etseydi ben evlenirdim, dini inancını önemsemezdim. {Dini farklılıklar nedeniyle herhangi bir sorun yaşadınız mı?} – Hayır, hiçbir sorun yaşanmadı. Artık eşim Ortodoks inancına geçti (Milent).

Müslüman birini istemezdim, ama Katolik olması benim için sorun değildi. {Neden?} – Hepimiz Ortodoks olduğumuz için Müslüman bir kız ile evlenmek istemiyordum. Aksine, dinimizin ve Katolik inancının birçok ortak noktası vardır; farklı tarihlerde kutladığımız bazı dini kutlamalar dışında genel olarak ayinlerimiz ve ibadetlerimiz aynı (Dejan).

Benim için eşimin nasıl bir insan olduğunu bilmem önemli, dini inancı hiç önemli değil. Önemli olan onunla anlaşabilmem ve onun dürüst bir insan olmasıdır. Dini inanç ise kişisel bir tercihtir (Nemanja).

Anlatılan bütün bu hikâyelere göre dinin evlenmeye karar verme sürecinde gündeme gelen ama biraz daha geri planda bir husus olduğu evlilik sonrasında çözülmesi gereken mevzulardan bir haline geldiği görülmektedir. Bir taraftan dinlerini değiştirmek zorunda kaldığını söyleyen ama halen eşlerinin evlerinde kendi dini Bayramlarını kutlayan kadınlar; diğer yandan eşlerinin din değiştirmelerini isteyen ancak eşleriyle birlikte Katolik ayinlerini yaptıklarını kabul eden erkekler karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu yapılanların amacı evliliğin devamlılığını sağlamaktır. Hayatlarını dengede tutabilmek için eşler şöyle bir uzlaşmaya varmış görünmektedir: manevi olarak olmasa da kadınlar yasal yoldan dinlerini değiştirmeyi kabul ederken, erkekler anlayışlı olmaya çalışmakta ve eşleriyle birlikte dini Bayramlarını kutlamaktadırlar.

6.11. SIRP VE ARNAVUTLAR ARASINDAKİ ÖNYARGILARIN EVLİLİK HAYATINA ETKİSİ

6.11.1. Aile ve Topluluk İçinde Arnavutlar Hakkındaki Önyargıların Etkisi

Milliyetlerinden dolayı karşılaştıkları önyargılarla ilgili katılımcıların farklı deneyimleri vardır. Bazı kadınlar aile üyelerinin değil, çevredeki insanların önyargılı olduğunu belirlemektedir. Bu önyargıların, ilk zamanlarda dili anlamadıklarından dolayı kendilerini yalnız hissetmeleri ve diğer aile üyeleriyle mesafeli olmalarından kaynaklandığını düşünmüşler. Bu nedenle “yabancı” olmanın zorluklarını her zaman yaşayacaklarını ve hiç bir zaman yeni ailenin bir parçası olarak hissetmeyeceklerini düşünmüşlerdir ama yıllar geçtikçe düşünceleri değişmiştir. Artık kendilerini dışlanmış gibi hissetmemekteler; çünkü her geçen yıl onları aile üyelerine ve akrabalara daha da yakınlaştırmıştır, ama yine de “yabancı” olma duygusu devam etmektedir.

Yabancı olmanın yanı sıra Arnavut olmak, aile dışındaki insanlarla olan ilişkileri biraz daha karmaşık hale getirmektedir. İki ülke arasındaki önyargılardan bahsedilince, bu önyargıların farkında olmalarına rağmen kadınlar bu konuda çok konuşmak istemezler. Arnavut olmalarının önyargıyla karşılaşacağından korkmaları, yaşadıkları ülke hakkında hangi bilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Katılımcıların yaptıkları açıklamaya göre, kendilerini Arnavut olarak tanıttıklarında tepki gösterilmekte ve bir Arnavut kızının niye Sırbistan’da evlenmeye karar verdiği merak edilmektedir. Özellikle ilk evlilikler çok fazla önyargıyla karşılaşmıştır. Zamanla Arnavut gelinlerinin sayısı arttıkça, toplum bu evliliklerin iyi gittiğini görmüş ve kabullenme süreci başlamıştır. Her şeye rağmen bazı kadınlar ne aile üyeleri ne de diğer akrabaların ve çevredeki insanların önyargılı olduğunu belirtmekteler. Hatta onların her zaman sıcak davrandığını anlatmaktalar:

Bir kere beni “sabor” dedikleri bir festivale götürdüler. Müzisyen gördüğüm için düğünde olduğumu düşündüm fakat gelini göremedim. Meğer insanlar beni görsün diye beni oraya götürmüşler. Ben insanların arasında otururken eşim dans ediyordu. Hepsi bana bakarak çok anormal bir durummuş gibi “Arnavut, Arnavut” diyordu. {Arnavut olduğunuz için önyargıyla mı bakıyorlardı?} – Evet, çok kötü bir anımdır (Leonora).

Önyargılar seni çok incitir. Buranın yabancıları olduğun için sana hep o gözle bakıyorlar. Eşimin ailesi toplandığında kendimi gerçekten çok yabancı

hissediyorum. Bunu her zaman bir sorun olarak hissediyorum. {Bu kadar yıldan sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz?} – Artık benim için çok sorun değil, onlarla eşit pozisyonda olduğumu düşünüyorum. Ama ilk yıllar çok farklıydı (Anita).

Aile üyelerinin değil, ama diğer insanların önyargılarını hissediyordum. “Arnavut” diyorlar ve açıkçası bu durumda kendimi iyi mi kötü mü hissetmem gerektiğini bilmiyorum (Besjana).

Aile üyeleri, komşular, herkes çok sıcak karşıladı beni. Hala da öyle devam ediyor. Burada tek Arnavut benmişim gibi davranıyorlar (Sara).

6.11.2. Arnavutluk’a Ziyaret Ettiklerinde Karşılaştıkları Önyargı ve Tepkiler

Çalışmaya katılan kadınlar, yabancı oldukları yerde yaşadıkları zorluk ve iletişim eksikliğinin yanı sıra geldikleri yer olan Arnavutluk’ta da toplumun önyargıları ile yaşamak zorunda kalmışlardır. Onlara en zor gelen ve en çok inciten şey kendi toplumunun tepkileridir.

Arnavutluk’ta karşılaştıkları önyargılar farklıdır. Bazen çok yakın aile üyeleri, arkadaş çevresi, bazen ise tamamen tanımadıkları insanların önyargılı olduğunu anlatmaktalar. Bundan dolayı hissettikleri kırgınlık hala akıllarında. Bu süreçte kadınlar kendilerini iki kez yabancı hissetmekte; ilk önce eşinin ailesinde, sonra Arnavut toplumunda. Katılımcılara göre insanların söylediği sözlerin ağır yükünü sadece kendileri değil, bu durumdan etkilenen ve onlar gibi aynı şeyleri hisseden aileleri de taşır. Arnavutluk’a geri döndüklerinde kendi topraklarına ayak bastıkları andan itibaren gümrükteki polislerin bir Arnavut kızının bir Sırpla evlenmesi konusundaki şaşkınlığı ile karşılaşırlar. Gümrükten geçtikten sonra otobüste, rasgele konuşmalarda ya da bu durumu bilen insanların önyargılarını hissederler.

Katılımcıların yaptıkları açıklamaya göre, Arnavutluk’ta önyargıyla karşılaşılan ilk şey eşlerinin uyruğudur. İnsanlar konuşurken bu kadınların Sırpla evlendiklerini vurgularlar. Katılımcılardan biri olan Hana bu durumlardan uzak kalmaya ve soğuk davranmaya çalışmıştır. Buna rağmen her zaman evliliği hakkında fikrini beyan etmek isteyen birilerinin olduğunu belirtmekte. Hana’ya göre, insanların önyargıları sadece evlilikle sınırlı değildir. Bazıları yaptığı seçimi vatana ihanet olarak düşünürler. Fakat Hana evliliğinin çok mutlu olduğunu ve kendinin ve ailesinin bu önyargılardan uzak durmaya

çalıştığını anlatmıştı. Hana çeşitli nedenlerden dolayı bu kararı vermek zorunda kalmış ve bundan kimseye zarar gelmediğini düşünmekte:

Mutlu olduğum için diğer insanların dediklerine pek kulak vermiyorum. Biri önyargıyla “Hana Sırbistan’da evlendi” dediyse de çok umurumda olmaz. {Siz böyle dediklerini mi düşünüyorsunuz?} – Evet, demişlerdir. Kimisi “Bunu nasıl yaptı acaba?”, kimisi “Sen de vatana ihanet ettin” demiştir. Arnavutluk’ta kesin “Bu da Sırpla evlendi” demişlerdir (Hana).

Çalışmaya katılan kadınlara göre, insanların gözünde Sırplar hala o eski, acımasız, sürekli savaştıkları ve asla güvenmedikleri düşmanın imajını temsil ederler. Arnavut toplumunun büyük bir kısmı, bir Sırpla evlenip Sırbistan’da yaşamayı cesaret gerektiren bir karar olarak düşünür, çünkü eşin ailesinin bu olayı iyi karşılamasına rağmen toplum karşı çıkabilir. Bu insanlar Sırbistan’da evlenmiş kadınların her davranışını yaşadıkları yerle ilişkilendirirler. Kadınlar ailerini çok sık ziyaret etmezse “Eşi Sırp olduğu için ailesini görmesine izin vermiyor”; soğuk davranırsa “Onlar gibi olmuş, kimseyi sevmiyor”; çok iyi görünmezse “Eşi şiddet uyguluyor” gibi yorumlar yaparlar. Kadınların yaptıkları her hareket, toplum tarafından Sırbistan’da yaşamalarından kaynaklanan bir durum olarak görülür. Bu baskı kadınların içine kapanmalarına neden olur. Yaptıkları seçimlerin toplum tarafından yargılanacağından korktukları için genellikle duyguları hakkında kimseyle konuşmazlar. On yıldan daha uzun süredir evli olan kadınlarda bile toplumun baskısı suçluluk hissine neden olur. Çocuklarının ve eşlerinin anlayışı, ailelerinin desteğiyle güçlü olmaya çalışırlar ve toplumun tepkilerini görmezden gelirler:

Bir kere ailemi ziyaret etmeye giderken bir kadın bana “Nasıl güvenip gittin Sırbistan’a? Sırpların seni öldüreceğinden korkmadın mı?” dedi. Ben hiç bir zaman korku hissetmedim (Teuta).

Arnavutluk’ta olan arkadaşlarım “Ben bunu asla yapmazdım, oraya gitmezdim. Biz onlarla yıllarca savaştık” diyorlar (Danjela).

Orada “Artık Sırp olmuşsun, bizi görmek istemiyorsun” diyorlar. Hep böyle önyargılar var. Sırbistan’da evli olmama rağmen Arnavut kanım var benim (Sara).

Hala her gittiğimde önyargılarla karşılaşıyorum. Bazen yolumu kaybetmiş gibi hissediyorum, niye oraya gittiğimi sorguluyorum. Ama Allah’a şükürler olsun, eşim ve kızlarım çok iyi. Bunu düşündüğümde diğer her şeyi unutuyorum (Andrra).

Dona, gideceği yeri ve evleneceği insanın Arnavutluk'ta temsil ettiği imajı bilerek evlenmiştir. Kendisi de zaman zaman duyduğu ve gördüğü bazı olaylardan dolayı Sırlara önyargılı yaklaşmıştır. Fakat evlendikten sonra Sırbistan'da tamamen farklı bir durumla karşılaşmıştır. Ona yardımını esirgemeyen ve arkadaşlık eden birçok insanla tanıştığı için bu kötü düşünceleri uzaklaştırıp kendini güvende hissetmiştir. Dona'ya göre insanlar sıcakkanlı ve ona karşı saygılı davranmaktalar. Çatışmalara neden olan siyaset sadece kendi lehine çalışır ama sıradan insanları siyasetle karıştırmamak gerekir. Arnavut toplumunun önyargıları çok eski zamanlara dayandığı için insanlara bu durum çok normal gelir ve kolay değişebilecek bir şey değildir.

İnsanlar arasındaki ilişkileri siyasetle karıştırmamak lazım. Ben de savaş zamanında çok terör gördüm ama buraya geldikten sonra durumun tamamen farklı ve insanların cana yakın olduğunu fark ettim. Yemin ediyorum, her şer çok farklı burada. {Sizce Arnavutluk'ta insanlar hala önyargılı mı?} – Evet, ama bence bu doğal bir durum. Sırlara olan nefret henüz geçmemiş maalesef (Dona).

6.12. SIRBİSTAN'DA EVLİ OLAN ARNAVUT KADINLARININ BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

Sırbistan'da evli olan Arnavut kadınları birbirleriyle görüşmekte fakat bu görüşmeler çok sık değildir. Bu genellikle yaşadıkları yer ve ailenin durumundan kaynaklanmaktadır. Arnavut-Sırp evliliklerinin yoğun olduğu bölgelerde, kadınlar birbirleriyle daha sık görüşme fırsatı bulurlar. Evleri yakın olanlar birlikte kahve içerek güne başlar ve gün içinde bir kaç kere daha görüşebilirler. Evleri uzak ise birbirleriyle daha çok telefonda konuşabilirler çünkü yapmaları gereken ev içi/dışı işler ve çocuklara bakma zorunluluğu ziyaretleri zorlaştırır. Genellikle, Katolik veya Ortodoks bayramlarında buluşma fırsatı daha fazladır.

Özellikle ilk günlerde daha önce evlenmiş olan Arnavut kadınlar, yeni gelinlere dil, belirli davranışlar ve evde yapılması gereken işleri öğretmek için yardım ederler. Sırbistan'da evlenen ilk kadınlar danışılacak kimseyi bulamadıkları için ilk zamanlarda çok zorluk çekmişlerdir. Zaman geçtikçe bu evliliklerin sayısı arttığı için kadınların birbirleriyle tanışması ve görüşmesi daha kolay hale gelmiştir. Kadınların aracı olarak diğer kızları

evlendirmeleri, aralarındaki bağın güçlendirilmesinde ve diğer kadınlarla tanışmalarında önemli rol oynamıştır:

Evet, görüşüyoruz. Hepsini tanıyorum. İlk geldiğimde iki Arnavut kadınıyla tanıştım. Ben buraya gelen dördüncü Arnavut geliniyim. Hasta olduğumda hastanede başka bir Arnavutla tanıştım. O da çok iyi Sırpça konuşmuyordu ama orada olması benim için paha biçilmezdi. Burada evime yakın Diellza var. Her sabah birlikte kahve içiyoruz, vakit geçiriyoruz. Her durumda birbirimize destek oluyoruz (Leonora).

Evet, buluşuyoruz. Çocuklarımız okula gittiği için bazen okulda da görüşüyoruz. O okulda çok Arnavut var. Bayramlarda kardeş gibi birbirimizin evine gidiyoruz (Manushaqe).

Herkesin kendi ailesi var ve araban yoksa arkadaşlarıyla görüşmek biraz zor oluyor. Ama bayramlarda ya da önemli bir şey olduğunda görüşüyoruz. Onun dışında daha çok telefonda konuşuyoruz (Sara).

Sonuç olarak, aileden veya Arnavut ve Sırp toplumlarından gelen itiraz ve ön yargılara rağmen, bekârlık halini evli oluğa değiştirme, aile kurma ve çocuk sahibi olma ihtiyaçları, bu evliliklerdeki bütün engellerin aşılmasına neden olmuştur. İlk başta dil ve iletişim kurma her iki tarafın da yaşadığı zorluklardır, fakat dil konusuna ilaveten yaşadığı yer, eşin ailesi, din ve din değiştirme mevzusu, ilk zamanlarda yaşanan yabancılaşma ve yalnızlık gibi etkenleri de saydığımız zaman kadınların çok daha zorlu bir süreçten geçtikleri anlaşılmaktadır. Fakat, her geçen gün, kendileri de farkında olmadan, azar azar yaşadıkları yerin ve içinde buldukları kültürel çevrenin bir parçası olmuş görünmekte.

Bir sonraki bölümde bu eklemlenme ve bütünleşme görüntüsünün özümsemiş ve tatmin olunmuş bir uzlaşma olup olmadığı hususu ele alınacaktır. Bu durumun pratik bir yoklamasını yapmanın yolu ise kendilerine farazi durumlarda ne düşünecekleri, ne yapacakları yada ne hissedeceklerine dair sorular yöneltmek ve verilen cevapların içeriği hakkında bir anlayış geliştirmektir.

7. BÖLÜM

BEKLENTİLER, VAATLER VE UMUTLARIN GERÇEKLEŞME BİÇİM VE DÜZEYİ

Giriş

Önceki üç bölümde bu evliliklerin nasıl gerçekleştiği, aracının rolü, kızın erkekle buluşması, iki taraf arasındaki konuşmalar ve anlaşmalar, önce nişan sonra düğünün yapılması, yeni çiftin aynı evde yaşamaya başlaması ve bir aile kurabilmek için yaşadıkları sıkıntılar anlatılmıştır. Bu bölümde ise kadınların ve erkeklerin evlilikle ilgili olan beklentileri, evlenmeden önce her iki tarafın verdiği sözler ve geçmişe dönme şansı olursa nasıl bir seçim yapacakları konusu ele alınacaktır. Katılımcıların bu konular hakkındaki beyanlarının içeriği bu evliliklerin mahiyeti, göstermekte oldukları gelişim çizgileri ve iki toplum arasındaki ilişkiler hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır.

Bu konuların ayrıntılarını ele almadan önce belirtmek gerekir ki aynı veya farklı kültürlerden gelen insanlar arasında bir evlilik gerçekleştiği zaman her iki taraf da birbiri ile ilgili farklı beklentilere sahiptir. Bu beklentiler genellikle yaşam şekli, iş paylaşımı, çocukların eğitilmesi, anlayış seviyesi, aile üyelerinin davranışları ve toplumun kabullenmesi gibi konularla ilgilidir. Bu beklentilerin birçoğunun karşılık bulamayıp gelecekte gerçekleşmesi istenilen bir hayal olarak kalması hiç de nadir karşılaşılan bir durum değildir. Dahası insanın hayatı boyunca, yaşadığı hayat ve ortam gibi farklı nedenlere bağlı olarak bu beklentilerin içeriği de değişmektedir. Bazen de bu beklentiler hiçbir zaman gerçekleşmemekte ve insanlar gerçek hayatın sunduğu imkânları kabullenip bu beklentilerden vazgeçmektedirler.

Bu evlilikler her iki tarafın da birbiri ile ilgili olan beklentileri ve verilen sözler ve evliliğin aracının anlattığı gibi yürüyeceği umudu üzerine kurulmuştur. Beklentilerin neler oldukları, ne kadarının karşılık bulmuş olduğu, evlenmeden önceki vaatler ve tutulmayan sözler bizim için merak konusudur. Araştırma verileri kadınların yaşayacakları yer, ekonomik durum, eşi, ailesi ve genel olarak toplum ile ilgili olarak

buldukları veya karşılaştıklarından daha fazla beklentilere sahip göstermektedir. Öte yandan erkeklerin beklentileri sadece müstakbel eşinin bir eş, anne, gelin rolünde nasıl olacağı ve aile üyelerine nasıl davranacağı ile ilgilidir.

Bu çiftlerin evlilik hayatları birçok zorluktan geçmiş olsa da yaşadıkları en büyük zorluklar birbiri ile iletişim kuramamaları, ortak bir dille konuşamamaları ve birbirini tanımamalarıdır. Bir aile kurma isteği ile yapılan bu evliliklerde yaşadıkları zorluklara rağmen, bir kez daha geçmişe dönebilseler yine aynı evliliği yapmayı tercih ederler miydi? Kadınlar aracının iletlediği evlilik teklifini bir kez daha duysa, erkekler de genç kızların özelliklerini anlatan aracının karşısına bir kez daha çıksa, karar yine aynı olur muydu? Aynı kararı verecek veya kararını değiştirecek olan katılımcıların cevapları incelendikten sonra bu bölümde bu sonuca yol açan sebepler açıklanmaktadır. Bu sebepler arasında katılımcıların beklentileri ile gerçekte karşılaştıkları hayat arasındaki farklar, yaşanan zorluklar, hissedilen duygular, eşten veya eşin ailesinden gördükleri saygı ve toplumdaki önyargılar da bulunmaktadır.

Bu bölümde öncelikle bu evliliklerin net bir resmini oluşturmak, katılımcıları böyle bir seçime yönlendiren sebepleri ve memnuniyetsizliklerinin nedenlerini anlamak için, çalışmaya katılan kadınların ve erkeklerin benzer evlilikler yapmak isteyecek olan veya bunu düşünen genç kızlar ve erkeklere bulunacakları tavsiyeler ele alınmaktadır. Onların bu sorulara verdikleri cevaplar aslında katılımcıların kendilerinin aynadaki yansıması gibidir. Benzer evlilikler yapmak isteyen gençlere tavsiyede bulunurken bu katılımcılar kendi hayatlarını baz almaktadır. Evlilikle ilgili gerçekleşen veya gerçekleşmeyen beklentilerini tavsiye olarak verip diğerlerinin de aynı beklentilere girmemelerini hedeflemektedirler.

Bu bölümün başka bir hedefi ise bu katılımcıların benzer Arnavut-Sırp evliliklerinde aracı olarak rol alıp almadıklarını anlamaktır. Çalışmanın sonunda katılımcı kadınlar ve erkeklerin bireysel veya çift olarak birçok benzer evliliğe aracı oldukları anlaşılmıştır. Onlara göre, bekâr erkeklere iyi eşler bulabildikleri için aracı oldukları evlilikler başarılı olmuş mutlu ve çocuklu ailelerle sonuçlanmıştır.

7.1. EVLİLİK ÖNCESİ BEKLENTİLERİN NE ORANDA KARŞILANDIĞI

Evlilik öncesi her iki tarafın ortak yaşantıdan beklentileri farklıdır. Yaşayacakları yer, yaşam koşulları, eşinin ve ailesinin ona karşı davranışları, yapmaları gereken işler, memleketten uzak olmaları ve ailelerine yapacakları ziyaretler kızların beklentilerinden bazılarıdır. Erkeklerin beklentileri ise müstakbel eşinin kendisine ve ailesine iyi davranması, eşinin iyi bir ev hanımı olmayı başarabilmesi, doğuracağı çocuklara bakmayı becermesi gibi konulara odaklıdır. Kadınların, erkeklerden farklı olarak, maddi anlamda da beklentileri mevcuttur. Kadınlar sadece eşleri ve onların odaklanmamışlar, aynı zamanda yaşayacakları hayatı ve koşullarını da merak etmişlerdir. Erkeklerin beklentileri ise maddiyat konusunda beklentileri olmayıp sadece eşinin nasıl biri olacağını ve nasıl davranacağı önelemektedir.

Evlilik sonrasındaki durumlarını nasıl değerlendirdikleri dikkate alındığında çalışmaya katılan kadınların: (1) Yüksek beklentileri olan ve evlilik sonrası beklentileri karşılanmamış olanlar, (2) evlilik öncesi oluşan beklentileri zamanla gerçekleşmiş olanlar ve (3) evlilik öncesi düşündüklerini evlilik sonrasında gerçekleştirenler şeklinde ayırabiliriz. Fakat, evliliğin ilk yıllarında, iletişim eksikliğinden dolayı yaşanan şok nedeniyle bu kadınların beklentileri genel olarak karşılanmamış görülmektedir. Yaşanan memnuniyetsizliklerin yanı sıra, dil bilmeme ve iletişim kuramama onların evliliklerinde bir belgisizliğe sebep olduğu için beklentilerinin gerçekleşmesini düşünebilmelerinden önce bu kadınlar alışmak için zamana ihtiyaç duymuşlardır.

Kendi durumlarının tarif etmek için sıkça kullandıkları “kaderim buymuş” sözünden de anlaşılacağı üzere evliliklerinden beklentileri karşılanmamış olan kadınların Sırbistan’dan birisiyle evlenmelerini kaderleri olarak kabul etmekte ve bu nedenle eşleri tarafından sunulan şartları kabullenip kendi beklentilerinin karşılanmasından vazgeçmiş görünmekte. Çalışmanın yürütüldüğü tarihte, evlilik süresince beklentileri karşılanmamış olan kadınların çoğu yedi ila on bir yıldır evli iken, aralarından iki-üç yıldır evli olanlarda bulunmaktadır. Bu kadınların hem eşleri hem de yaşam yeri ve koşulları konusundaki beklentileri karşılanmamıştır. Evlilik sonrası yüzleştikleri gerçeklik hayallerinin yıkılmasına neden olmuştur ve onlar eşleri tarafından sunulan hayata atılmıştır:

{Bu evlilik beklentilerini karşıladı mı?} – Hayır, hayır, düşündüğüm gibi olmadı hiç. {Düşündüklerin neydi?} – Düşündüklerim çok farklıydı, burası bir köy ve yaşamak için kötü koşullar var, tamamen kaybolmuş gibi hissediyorum kendimi...Evin durumu bile daha kötüydü ama düzeltmeler yaptık...Ne desem, hayal ettiğim gibi olmadı hiç bir şey. {Gerçekleştiremediğin şeyler için ne yaptın?} – Yüzde yüz kabullendim, hayallerim geldi gitti, artık o hayaller gerçekleşmeyecek asla (Elisa).

Düşündüklerimin hiç biri gerçekleşmedi. Gerçeği söyleyecek olursak, ilk geldiğimde hiç memnun değildim, ama artık iş isten geçti, üç tane çocuğum var, şikâyetçi olmak günahdır. Zerre kadar memnun değildim, evlendiğimde denizin dibine düşmüş gibi hissetmişim, ama ne yapacaktım, kaderim böyleymiş (Leonora).

Evlilik öncesindeki beklentilerinin evliliklerinin başında değil daha sonraki yıllarda karşılanmış olduğunu düşünen kadınların bir kısmı evliliklerinin ilk yılında beklentilerinden uzak, hiç düşünmedikleri bir hayat ile karşı karşıya geldiklerini ifade etmektedirler. Ancak, Andrra ve Diellza'nın örneğinde olduğu gibi, yıllar geçtikçe beklentiler de karşılanmıştır. Andrra, eşinin ailesinden ayrılıp, sadece eşiyile birlikte yaşamaya başladığı zaman, evliliğinin beklentilerini karşılamaya başladığını anlatmaktadır. Yalnızca eşiyile birlikte yaşamayı yapması gereken işlerle ilgili daha rahat olmasını ve yaptığı seçimlerde daha serbest olmasını sağlamış; üstelik sorumluluk duygusu azalmış ve sadece eşiyile birlikte yaşıyor olmak aralarındaki samimiyet ve yakınlık duygusunun pekişmesine yardımcı olmuştur. Evliliğinin ilk yıllarında, düşünce, yaşam tarzı, köyünde yaşayanlardan farklı giyinme stili açısından daha gelişmiş bir yaşam için Diellza'nın beklentileri ise hiç karşılanmamıştır. Diellza'nın anlattıklarına göre bu beklentiler zamanla gerçekleşmiştir. Evliliğinin ilk yıllarında istediği şekilde özgür olmamasına rağmen, zaman geçtikçe beklentilerinin gerçekleşmeye başlamasının farkındadır:

Eşimin ailesiyile birlikte yaşadığımızda beklentilerim karşılanmamıştı, eşimle beraber ayrı bir eve taşındıktan sonra beklentilerim gerçekleşmeye başladı. Nasıl denir, kendi evin olsun da tuz ve ekmek yesen mutlusun. {Yıllar geçtikçe beklentilerin yavaş yavaş gerçekleşti mi?} – Tabi, kendim ve ailem için istediğim şeyleri yaparak daha güzel bir yaşam kurmaya çalıştım (Andrra).

Beklentilerim başlarda değil ama zamanla gerçekleşti. Köy hayatı, insanları, kıyafetleri ve yaşam tarzları yüz yıl öncesi gibi geliyordu bana. Ama zamanla her şey iyileşerek düzeldi (Diellza).

Evliliklerin ilk aylarından yaşanmış zorluklara rağmen, evliliklerinin ilk yılında beklentilerinin karşılanmış olduğunu belirten kadınların çoğu evlilik öncesinde kendilerini ve veya aileden birilerinin evlilik sonrasında yaşayacağı yeri görmeye gitmiş olan kadınlardır. Bu kadınlar yapacakları evlilikle ilgili beklentilerini bu ziyaret sonrası edinilmiş olan izlenim ve bilgi üzerine şekillendirmişlerdir. Birçok sebepten dolayı evliliğin ilk yıllarında eşlerini tam olarak tanıyamadıkları için ilk sırada onların kızların maddi beklentileri de karşılanmış, sonrasında manevi beklentileri de:

Ne istediysem gerçekleşti. Her şey vardı, ev döşenmiş ve evin durumu iyiydi. Bu eksikti diyebileceğim bir şey yoktu (Sara).

Yaşayacağım yeri ve evi önceden gelip gördüm, evlendiğimde sahip olmak istediğim şeyleri burada buldum, böylece bu evliliğe evet dedim. Buraya geldiğimde beğenmediğim bir şey yoktu (Dorentina).

Şüphesiz ki bu memnuniyet bir anda gerçekleşmiş değildir. Aksine dilin öğrenilmesi, çocukların doğması, insanlara alışma ve bu kadınların yaşadıkları yere uyum sağlamaları zaman almakta ve olumlu duygular zamanla gelişmektedir. Şimdi bu kadınlar, evlilik yıllarında başardıklarından memnunlar ve ilk zamanların pişmanlığına rağmen çocukları doğurduktan, dili öğrendikten ve ortamı tanıdıktan sonra kendilerini oldukça iyi ve o yere ait olduklarını hissediyorlar. Çocukları, onlara bu aidiyet hissini kazandıran ve yaşadıkları yere daha bağlı hissetmelerini sağlayan en önemli etkidir. Bu evliliklerin asıl sebebi çocuk doğurup bir aile kurmaktır. Bu yüzden yıllar geçtikçe ve evlilik asıl hedefine ulaşıncaya, bunun ötesindeki diğer beklentiler solmaya başlamakta ve hayale dönmektedir:

Şimdi bir şey düşünmüyorum, çünkü pişman olmak için çok geç olduğunun farkındayım. Çocuklar var ve artık burayı kabullendim (Leonora).

Başlarda pişmanlık duymuştum çünkü beklentilerim karşılanmamıştı ama şimdi pişman değilim çünkü üç tane çocuğum var, ayrıca buraya alıştım, dili konuşabiliyorum hatta çok iyi biliyorum, yerli gibiyim artık (Ajla).

Eşim var, saygı gösteriyor, iki tane sağlıklı çocuğum var. Ekonomik durumum da kötü değil, buna da şükür daha kötülerini var, böyle devam etse iyidir (Arta).

Zana, ataerkil ailelerin kızların özgürlüğünü ve isteklerini sınırlandırdığı, kızların cinsiyeti nedeniyle toplumun kabullendiği belli davranışlar çerçevesinden dışarı çıkmaması ve kızların erkeklerden farklı olarak haklarının engellendiği bir toplumdaki

çoğu kızın bir örneğidir. Zana'nın (yirmi dokuz yaşında) da anlattığı üzere, aile içerisindeki toplumsal cinsiyet fanatizmi, onun ilk görevi olarak bilinen ev işlerinden başka hiçbir eğlenceye müsaade etmemiştir. Büyüdüğü ve örnek aldığı ortam, bu yaşam tarzını sevmediği “buna hayat denmez” cümlesinden anlaşılmaktadır. Ona göre ailesi ve toplumu tarafından yapılan bu baskı ve çizilen bu sınırlar fazla ve anlamsızdır.

Evlilik teklifi, aile erkekleri tarafından uygulanan baskıdan kurtulma ve kurdukları hayallerin gerçekleşme yolu olarak değerlendirilmektedir. Fakat, evlilik beraberinde büyük sorumluluklar da getirir ve hayallerin gerçekleşebilme imkanı oldukça azalır. Zana, eşinin yaşamının eksikliklerini tamamlayacak ve hayallerinin gerçekleşmesine yardımcı olacak kişi olmasını beklerken, evlenir evlenmez ev hanımı rolünün üstlenmesinin yanı sıra anne olmuş ve böylece onun hayatı da annesinin hayat akışına benzemeye başlamıştır. Hedeflerine ulaşmaması ve sorumluluklarının çok olmasına rağmen, Zana kendine bakmaya ve iyi giyinmeye özen gösteriyor; belki de bu durum giden gençlik rüyalarının boşluğunu doldurma çabalarıdır:

Evlenmeden önce ailemle yaşantım çok zordu. Evin bütün işlerini yapardım. Her gün çalışırdım. Çok baskıcı bir ailem vardı. 29 yaşında olmama rağmen evden dışarıya bir yürüyüşe bile çıkamayacak kadar kötü bir hayatım vardı. Şimdi düşünüyorum da nasıl bir hayatım vardı. {Anladığım kadarıyla kendini rahat ve özgür hissettirecek bir eş istiyordun, yani arkadaşlarınla çıkıp gezebileceğin imkânların olsun istiyordun, bu istekler gerçekleşti mi evlilikten sonra?} – Gerçekleşti mi? Evlenmeden önce hayır, evlendikten sonra hemen anne oldum. Ne zaman isteklerim, hayallerim gerçek olacaktı? Her neyse bugün bir kadınum, kendime iyi bakarım, güzel giyinirim, mini etek giymem ama güzel giyinirim. Kendime en iyi şekilde bakmaya çalışırım. (Eşin iyi biri, ama senin isteklerin hayallerin tamamen gerçekleşmedi) – (gülüyor) Evet ama gerçekleşmeyen ve kalan çok şeyler var (Zana).

Çalışmaya katılan erkeklerin cevapları da benzerdir. Erkekler beklentilerinin düşündüklerinden daha iyi karşılandığını ifade etmektedirler. Onların eşlerinden tek beklentisini kadının evdeki görevlerini yerine getirmesidir. Kadının iyi davranması ve eşine ve ailesine saygı göstermesi, eşine bakması, çocuk doğurması, çocuklara bakması, ev işlerini ve gerektiğinde ev dışındaki işleri de halletmesi, eşine hayat arkadaşı olması kadınların yerine getirmesi beklenen görevlerdir.

Nikola çalışkan, ailesine saygı gösterecek ve ona iyi bakacak bir eş istemişti. Milent ise beklediğinden fazlasıyla karşılaşmıştır; onun eşi sadece iyi bir anne ve iyi bir ev hanımı değil, aynı zamanda her durumda onun yanında olan ve onu her daim destekleyen kişidir. Marko Edona'yı hayatına anlam katan ve onu tamamlayan kişi olarak tasvir etmektedir. Böylece, erkeklerin eşlerinden olan beklentileri tek tek karşılanmıştır:

Evet, beklediğim gibi oldu. {Neden?} – Aileme, kardeşlerime, bana iyi bakıyor ve onlara karşı saygılı davranıyor (Nikola).

Tamamlanmış hissediyorum, hatta beklediğimden daha fazla. {Neden?} – O her konuda benim yanımda. Yani iyi günde ve kötü günde. Üç çocuğün babasıyım onun sayesinde. Evlenmek için de daha iyisini bulamazdım (Milent).

Hayallerimden ve isteklerimden fazlasını karşıladı. Hayatımı tamamladı (Marko).

7.2. KOCALARIN GERÇEKLEŞTİRMEDİKLERİ VAATLER

Evlilik öncesinde yapılan görüşmeler esnasında kızlar veya onların aileleri müstakbel damattan kızın ailesini ziyarette gelmesi olmak üzere bir dizi talepleri olmuştur. Mülakatlara katılan kadınların ifadelerine göre, Sırp erkekleri kızların veya ailelerinin her teklifini yerine getirmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Ancak birçok erkekte yıllar geçmiş ve kadınların istekleri ne evliliğin ilk yıllarında, ne çocukların doğumundan sonra ne de yıllar sonra gerçekleşmiştir. İstediklerinin gerçekleşmemesi bu kadınları hayal kırıklığına uğratmış ve yaptıkları evlilikten memnun hissetmemelerine neden olmuştur.

Kadınlar, eşlerinin tutmadığı sözlere karşı tepki gösterecek yahut tavır alacak güçleri olmadığı için üzüntülerini içlerine atmışlardır. Karşı çıkma gücünün olmaması bilinçaltlarına yerleşen Arnavut toplumunun baskısından kaynaklanmaktadır. Zira bu kadınların anlattıklarına göre, bir Sırp erkeği ile evlenmeleri zaten kendi toplumun tarafından bir eleştiri konusu edilmiştir. Evliliğin bozulması onları ve ailelerini bir kez daha herkesin dedikodu konusu yapacaktır. Bunun dışında, ailenin baskısı da az sayılmaz. Eşinden boşanmış olan bir kızın eve dönmesine izin vermek ailesi için utanç verici bir eylemdir ve kızlar da bu gerçeğin farkındadırlar. Bu durumda, kendilerini düşünmeden, ailelerinin onurunun kırılmamasına ve onların toplumun önyargılarından kurtulmasına daha fazla önem verip, sunulan şartlar altında evliliklerini kabul etmek zorunda kalıyorlar.

Çalışmanın yapıldığı zaman yedi yıldır evli olan Diellza'nın babasının damadından tek istediği kızının hayvancılıkla uğraşmamasıydı. Sırp damat kayınpederine kızının hayvancılıkla uğraşmayacağına söz vermişti, fakat evlendikten üç ay sonra damadın ailesi evcil hayvanları ona baktırmaya başlamıştı. Diellza eşinin ailesinin baskısı altında kaldığını ve ona iki seçenek sunulduğunu anlatıyor: ya hayvancılıkla uğraşacak ya da babasının evine dönecektir. O Sırbistan'da evlenmeden önce bir kez daha nişanlanmış ve ayrılmıştı. Bu sefer de insanların önyargılarından kurtulmak için evliliğini bozmaması gerektiğini düşünüp ve başka çaresi olmayıp eşinin ailesinin tüm söylediklerine uymak zorunda kalmış:

Evlendiğimden üç ay sonra ahıra girdim ki, evlenmeden önce asla ahırdaki işlerle uğraşmayacağımı söylediler ama sözler tutulmadı. Verilen sözlerin hiç birini yerine getirmediler, yalan söylediler. Ya Arnavutluk'a dönersin ya da ahıra girersin. {Niye yapmayı kabul ettin?} – Dönüş yolum yoktu da ondan kabul ettim. Nereye gideceğimi bilemedim. Bir kere nişanlanmışım, şimdi de evlenmişim, insanların dedikodularından dolayı yapmak zorunda kaldım (Diellza).

Aileyi ziyaret konusunda da kızın ailesi kızlarının sıklıkla gelmesini isteyince damat üç ayda bir kızını ziyarete getireceğine söz vermiştir; fakat evlendikten sonra ziyaretler arasındaki süre bir yılı da geçmiştir. Bu kadın, eşinin ailesine verdiği sözü tutmamasını ihanet olarak değerlendirerek üzüntüsünü anlatmaktadır. Eşinin ve ailesinin onun ailesini görme isteği ve ihtiyacını önemsememeleri nedeniyle kendi ailesi yol parasını gönderdiği zaman, eşine çok fazla sormadan ve eşinden izin istemeden en uygun zamanda Arnavutluk'a ziyarete gitmiştir:

Annemle telefonda konuştuğumda “Bir sene geçti gelmeyeli, bir sıkıntı mı var? Eşin seni almaya geldiğinde üç ayda bir seni aileni görmeye getireceğim demişti. Bu davranış ihanettir” – dedi. Kocama ve onun ailesine normal geliyordu, hep evde oturmak, ev işleri yapmak ve anne baba kardeş yüzü görmemek. Babamlar ya da kardeşlerim yol parası gönderince, hiç sormadan giderim (Leonora).

Tina Arnavutluk'ta bir kuaför kursunu tamamlamıştı ve öğrendiği mesleği yapmak istiyordu. Evlilik teklifine cevap verilmeden önce Tina müstakbel eşiyile de konuşmuş ve ona hayallerinden bahsetmiş, eşi de ona bir kuaför dükkânı açacağına söz vermişti. Verilen bu sözden sonra Tina evlenmeye karar verdi, hem evlenecekti hem de sevdiği işi yapacaktı. Fakat, eşi sözünü tutmadı ve Tina'nın hiçbir zaman kuaför dükkânı olmadı. Bu çalışmanın yapıldığı zaman da Tina artık hayalinden vazgeçmişti:

Evlendiğimde daha önce her ne hayal etmişsem hiçbiri olmadı. Sana güzellik salonu açacağız demişlerdi ama evlendikten sonra olmadı. Çalışacağımı düşünmüştüm ama olmadı. {Söz verip ve tutulmadığı için nasıl davrandın?} – Artık geçti, bitti, artık takmamaya, düşünmemeye çalışıyorum (Tina).

Sırp erkekleri evlenmeden önce kızın ailesi ile konuşurken farklı vaatlerde bulunmaktadırlar. Fakat evlendikten sonra kızın ailesi çoğu kere bu vaatleri yerine getirip getirmediğini sorgulamamaktadır. Arnavut toplumunda, evlendikten sonra kızın hayatı ile ilgili bütün sorumlulukların kocasına geçtiği ve kızın ailesinin ikinci planda kaldığı ile ilgili, geçmişten gelen ve hala devam eden bir zihniyet vardır. Leonora'nın annesinin “En son bir yıl önce gelmişsiniz, bir sorun mu var? Evlenmeden önce kocan her üç ayda bir seni buraya getireceğine dair söz vermişti” demesi bu zihniyete basit bir örnektir. Kızın ailesi direkt olarak damadıyla konuşup bu isteği iletmeyip damadının müsait olduğu bir zamanda eşini ziyarete getirmesini beklemektedirler. Fakat günlük işler, çocuklara karşı anne sorumlulukları, yaşlı kayınvalidesinin bakımı gibi görevler Leonora'nın aile ziyaretini erteletmesinin nedenleridir. Leonora, bu durumda bulunan birçok kadından sadece biridir. Ailesi de genel olarak bu seçimi yapan kadınların ailelerinin davranışlarını yansıtmaktadır.

7.3. EĞER ZAMAN GERİ DÖNDÜRÜLEBİLSEYDİ AYNİ EVLİLİĞİ TEKRAR YAPIP YAPMAYACAKLARI

Eğer zamanı geri çevirmek mümkün olsaydı, bireylerin aynı evliliği tekrar yapıp yapmayacakları hakkındaki kanaat ve değerlendirmeleri onların kendi evliliklerinden ne ölçüde mutlu veya beklentilerinin karşılamış olduğu hakkında ipuçları sağlamaktadır.

Şüphesiz ki zamanı geri çevirmek mümkün değildir ve geçmişte yapılan tercihlerin sonuçları ile bu günde yüzleşmek gerekmektedir. Bu yüzleşme bu araştırmanın katılımcı kadın ve erkeklere arasında daha çok olanı kabul etme ve mutsuz da olsa olana rıza göstermek şeklinde olmaktadır.

Bu çalışmaya katılan erkekler zamanda geri dönebilecek olsalar yine aynı kıza evlilik teklif edeceklerini belirtirken, kadınların büyük çoğunluğu aynı evliliği yapmayacaklarını ifade etmektedir. Sadece küçük bir kadın grubu yeniden aynı teklife “evet” diyeceğini

belirtmektedir. Erkekleri yine aynı evliliği yapmayı düşündüren nedenler çeşitlidir; diğer yandan farklı sebeplerden dolayı kadınlar, ikinci bir şansları olsaydı seçimlerini farklı yapacaklarını beyan etmişlerdir.

7.3.1. Yine Aynı Evliliği Yapmayı Tercih Edecek Olan Kadınlar

Bu çalışmaya katılan kadınlardan sadece altısı, yine babalarının evinde olduğu zamana geri dönebilmiş olsaydı kendilerine yapılacak aynı teklif karşısında tekrar evlenmeyi kabul edeceklerini söylemişlerdir. Aynı evliliği yapmayı tercih edecek olan kadınlardan ikisi ilk evlendikleri zaman sadece eşleriyle yaşamaya başlamış, diğer üçü kayınbabaları ve kaynanaları vefat etmiş olmasından dolayı yalnızca eşleriyle yaşamışlar, biri ise eşi ve eşinin ebeveynleri ile yaşamaktadır. Bu altı kadın evlendikten sonra şehirden uzak olan köylerde oturmuştur ve altı aileden sadece bir ailenin arabası vardı. Evlenmeden önce de kadınların beşi köyde yaşamış, sadece biri evlilik öncesi şehirde yaşamış ve evlenince köye taşınmıştır.

Kadınların yine aynı evliliği yapacak olduklarının gerekçesi saygı, sevgi, eşin anlayışlı olması ve fanatizmin baskısından kurtulup özgürce yaşayabilmeleridir. Dora eşinin ona karşı baştan itibaren çok saygılı davrandığını, ikisinin bu karşılıklı saygılarının yıllar geçtikçe karşılıklı sevgiye dönüştüğünü belirliyor. Hana ise karakterine uygun olan kişiyi bulduğu için yine aynı evliliği yapacağını söylemektedir. Hana sinirli ve kendi fikrinden kolay vazgeçmeyen bir insan iken, eşi hoşgörülü ve ortamı yumuşatmaya çalışan bir kişidir. İna ise babasının izin vermemesi üzerine evinde istediği şekilde giyinmiyordu, fakat eşinin evinde çok daha farklı bir ortam bulmuştu. Köyde oturmalarına rağmen eşi ona giyinme, davranış ve istekleri konusunda engel olmamış ve ona karşı hep iyi davranmıştır:

{Bir daha geriye dönseydin aynı evliliği yapar mıydın?} – Evet, tekrar yapardım. Gel Arnavutluk'a dön deseler, dönmem. {Neden?} – Birbirimize karşı olan saygı ve sevgi beni mutlu ve memnun ediyor. Başka nasıl anlatırım bilemiyorum (Dora).

Eşimi dünyada kimseyle değiştirmem. Ben sinirli bir insanım ve eşim bana her zaman katlandı. Beni hep tolere ediyor (Hana).

Biz köyde yaşarız ama eşim kısa bir elbiseyi giymeme izin verir, ama ben kendim giymem. Eşim bağınaz biri değildir ama çok çalışkandır ve bana karşı hep iyiydi (İna).

Aynı evliliğe tekrar “evet” demelerinin diğer nedenleri yaşam koşullarının iyi olmasıdır. Dona'nın anlattıklarına göre zorlu ekonomik koşullar çiftin arasındaki ilişkiyi hiç etkilememiştir, aksine eşinin sakin davranışı Dona'nın onun güzel karakterini keşfetmesine neden olmuştur. Genta ise iyi yaşam koşullarına sahip oldukları ve eşinin ve ailesinin güzel insanlar olduklarını düşündüğü için tekrar aynı evliliği yapacağını belirtmektedir:

Yine yapardım. Dediğim gibi [eşim] insan olarak mükemmel biridir, herhangi bir şikâyetim olmadı. Para her zaman gereklidir, ama ön planda hiç olmadı benim için. Bizim maddi olarak çok zor zamanlarımız oldu ama bu bizim aramızdaki tartışmaların bir nedeni olmadı. On sene önce nasıl biri olduğunu bilmiş olsaydım, ona evet cevabımı vermek için çok bekletmezdim (Dona).

Evet, çok rahat olduğum için. Kendimi burada iyi hissediyorum, çok iyi bir ailedir, eşim çok iyi biridir ve çok saygılıdır, tüm kalbimle evet derdim (Genta).

Benzer şekilde Dorentina için sadece iyi yaşam değil, eşinin nasıl bir insan olduğu ve ona karşı nasıl davrandığı da son derece önemlidir. Eşi çalışkan, saygılı, kibar, şiddet uygulamayan bir insan olunca aralarındaki on beş yıl farkı da, dış görünüşü de önemsizdir. Ona göre dıştan görünen mühim değil, insanın kişiliğini tanımak gerekiyor:

Evet, tekrar bu evliliği yapardım, aile en önemli olandır. Eşimin çalışkan ve bana karşı saygılı olmasıdır önemli olan. Yakışıklı biri değil, aramızda on beş sene yaş farkı var ama bunu bir kenara bıraktım bunun bir önemi yok benim için (Dorentina).

73.2. Aynı Evliliği Yapmayı Tercih Etmeyecek Olan Kadınlar

Kendilerine aynı seçenek tekrar sunulmuş olsaydı aynı evliliği yapmayı tercih etmeyecek olan kadınlar (ki toplam sayısı otuz altıdır), eşlerinin veya onların ailelerinin saygısız davranması nedeniyle veya yaşam koşullarının iyi olmamasından kaynaklanan sebeplerden dolayı değil, ama her bireyin bir duruma karşı davranış ve tutumu farklı olabildiği için aynı seçimi yapmayacaklarını dile getirmiştir. Bu kadınların belirttikleri sebepler gruplandırılarak sıklık sırasına göre aşağıda sıralanmıştır. Verilen ilk dört sebep

mülakata katılan her kadının saydığı sebepler iken, devamında sıralananlar kadından kadına değişen nedenlerdir.

İlk olarak, dil bu kadınlara aynı evliliği yapmayı seçtirmeyecek en önemli nedenlerden biridir. Kendini ifade edememe, eşi ve ailesi ile iletişim kuramama, dil bilmedikleri için yaşadıkları zorluklar aynı evliliği yine kabul etme ihtimalini imkânsız kılmaktadır.

Leonora, dili bilmeme nedeniyle yaşadığı zorluklardan dolayı yine aynı evliliği yapmayacak olan kadınlardan birisidir. Eşiyle iletişim kuramamanın yanı sıra hamile iken hastanede de zor bir süreç yaşamıştır. Bu durumu yaşayan tek kişi Leonora değildir, diğer katılımcılarımız da aynı sorunları dile getirmektedirler. Evlendikten yaklaşık iki – üç ay sonra hamile kalmışlar, hastaneye kontrole gitmeleri gerekmiş ve bazılarının hamileliği komplikasyonsuz geçmemiştir. Leonora zor bir hamilelik dönemi geçirmiş, ama dili bilmediği için, ağrısı olduğunda kendini ifade edememiş ve olası riskleri de tam olarak anlayamamıştır. Leonora bu durumun sadece onun için değil, onunla iletişim kuramayan doktorlar için de zor olduğunu anlatmaktadır:

Hayır, asla yapmam. {Neden?} – Çok zor geldi bana özellikle ilk sene. Hastaneye gidiyorsun ve nerede ağrın olduğunu söyleyemiyorsun. Sağlığımın çok kötü ve bebeğimi kaybetmek üzere olduğumu hiç bilmiyordum. Hiç bir şey anlayamıyordum, doktorum sinirleniyordu bu durumdan dolayı. “Hiç bir şey anlamıyorken neden burada evlendin?” derdi. Tedavi edemiyorum diyordu doktor (Leonora).

Anita da dil sorunu nedeniyle, ailesinin onun için tercih ettiği evliliği, kendi kızı için asla kabul etmeyeceğini söylemektedir. Dilini bilmediği ve ortamı tanımadığı bir yerde kızını evlendirmek istemezdi. Anita'nın anlattıklarına göre zaman geçtikçe hayat normale dönüyor, fakat ilk yıllardaki iletişim eksikliği her şeyi zorlaştırmakta:

Ben nasıl buraya geldim, ne dili ne bir şeyi bilmeden. Ben kendi kızımı böyle evlendirmezdim. {Zor olan neydi?} – Zor olan öncelikle dildir, dili bilmiyorsun hiç bir şekilde iletişim kuramıyorsun. Şimdi bambaşka bir hayat var ama başlangıç çok zordur (Anita).

İkinci olarak, yaşam yerinin nitelikleri yahut özellikleri onların ikinci bir şansları olsaydı, kararlarını olumsuz etkileyecek bir başka nedendir. Kadınlar, kışı soğuk olmayan ova köylerinde, şehirlere yakın köylerde veya küçük kasabalarda oturacaklarını düşündükleri

için, yaşayacakları yer ile ilgili büyük beklentiler oluşturmuşlardır. Gerçekte olanın hayal ettiklerinden farklı olması onların memnuniyetsizlik sebebidir. Elona'yı en çok üzen yaşadıkları yer olmuştur. Anlattıklarına göre, yaşadıkları köy ormanların ortasında, şehirden uzak, tarım yapılamayacak, kışı sert geçen bir köydür:

Asla bir daha yapmazdım, kimseye de buraya gel demezdim. Geri dönemezdim, hemen hamile kaldım ve burada kalmak zorunda kaldım. Hiç evlenmezdim bu hayatta ve buraya gelmezdim. {Neden?}– İlk önce yer çok uzak, unutulmuş bir yer, üretim yok, bir şey yok. Sadece kış var, başka şey yok (Elona).

Üçüncü olarak, yaşadıkları yerin Arnavutluk'tan uzak olması bu kadınların yalnızlık duygusunu artırmaktadır. Ailelerini sıklıkla görmeye gidememeleri, aileyi ve Arnavutluk'taki akrabalarını özlemeleri, Bayramları aileleri ile kutlama istekleri, acı anlarında ailelerinin yanında olamamaları onlara ailelerinden uzak ve yerlerinden ayrılmış gibi hissettirmektedir:

Bir tarafım evet, bir tarafım hayır diyor, uzak olduğundan dolayı.... Çok uzak ve asla yapmayacaktım. Ailenden ayrısın, bayramlarda, düğünlerde, ölümlerde... (Teuta).

Ohh...belki yapamazdım. {Neden?} –Ailemden çok uzak hissediyordum, yer olarak uzak, ayrıca dil bir problem ve kimseyle iletişim kuramıyordum (Andrra).

Dördüncü olarak, kadınlar kendi evliliklerinin olağan olmadıklarını biliyorlar. Evliliğin uzun yıllarında dil, kültür, ortam ve insanlara uyum sağlamalarına rağmen Arnavut ve Sırp toplumunun önyargılarından kurtulamıyorlar. Bazen eşlerinin ailesi içerisinde bile bu önyargılar mevcut olabiliyor. İnsanların önyargılı davranmaları nedeniyle yaptıkları evlilik hakkında kendilerinin “suçlu” hissediyorlar. Hem kendi kökenleri hem de Sırp toplumunun diğer bireyleri tarafından yargılanmalarından korktukları için tanımadıkları insanlarla iletişime geçme “korkusu” vardır. Farklı kadınlar farklı şekillerde ifade etmiş olsalar da aynı önyargılara maruz kalmama gerekçesi tekrar aynı evliliği kabul etmemeleri için önemli bir sebeptir. Fakat yine aynı seçimi yapmayacak olmalarının gerekçesi olarak belirttikleri başka sebepler de vardır:

Hayır, tekrar kabul etmezdim. {Neden?} – Sen de biliyorsun, kötü izlenimler, Kosova savaşı, Sırbistan ile olan ilişkiler... Sırbistan'da “Bak, Arnavut Sırbistan'a gelmiş” diyorlar; Arnavutluk'takiler de “Sırbistan'a gitti de Sırbistanlıyı buraya getirdi” diyorlar. Buradaki insanlar da konuşur, “İyi bir kız olsaydın kendi ülkende evlenirdin” dediklerinde üzülüyorsun. {Demek ki, en önemli sebeplerden biri

insanların önyargılı davranmalarındır. Bu evliliği kabul ettirmeyecek başka nedenler var mı?} – Evet, var; yer, dil, uzaklık, her şey (Elisa).

Beşinci olarak, eşleri ile kendileri arasındaki yaş farkı da tekrar aynı evlilik teklifini reddedecek olmalarının nedenlerinden biridir. Eşler arasındaki yaş farkının küçük olduğu sadece birkaç çift vardır. Çoğu zaman bu evliliklerdeki eşler arasındaki yaş farkı oldukça büyüktür. Evliliğin yapıldığı zaman eşin yaşı önemli bir etken olarak değerlendirilmemekle birlikte, zamanla ve farklı sebeplerden dolayı kadınlar eşleri ile aralarındaki yaş farkının sorun yaratıcı olabileceğini düşünmeye başlamış görünmekte. Örneğin Elisa'nın durumunda olduğu gibi, arasındaki yaş farkı kendisini değil, çocuklarını düşündüğü zaman onu endişelendiriyor. Elisa çocuklarının büyüdüğü zaman babalarının yaşlı olacağını düşünüp eşinin çocuklara nasıl babalık edeceği konusunda kaygılı. Arta da eş ile aralarındaki yaş farkını sorun olarak görmektedir. Arta evlenmeden önce eşinin gerçek yaşını bilmiyordu; evlilik sonrası öğrendiği zaman evliliği için endişelenmeye başlamış ve ikilemde kalmış. Ancak, farklı sebeplerden dolayı yaş farkını önemsemeyip evliliğe devam etmiştir:

Eşim iyi biridir, ama bu evliliği bir daha yapmazdım. {Neden?} – Benden yaş olarak daha büyük. Çocuğum için dert ediyorum, çocuğum genç biri olduğunda eşim yaşlı olacaktır ve çocuk 20 yaşında olduğunda eşim 70 yaşında bir dede olacaktır (Elisa).

Buraya geldiğimde 20 yaşındaydım. Kocamın 38 yaşında olduğunu burada öğrendim ve çok üzülmişim ve benim için kabul edilir bir şey değildi. Bu kadar yaş farkını bilseydim kabul etmezdim. Geldiğimden iki ay sonra pasaportunu gördüğümde bırakayım mı bırakmayayım mı diye düşündüm. Ama eşim saygılı biriydi, anlayışlıydı, yardımcı oluyordu, beni anlamaya çalışıyordu, beni seviyordu. Yaş farkı olup olmaması ne fark edecekti diye düşünerek onunla yaşamaya devam ettim (Arta).

Altıncı bir sebep aile içi rollerle alakalıdır. Birçok farklı kültürde, hem geçmişte hem de günümüzde, gelinden evdeki herkese hizmet etmesi beklenmektedir. Gelin yemek pişirmeli, ev işlerini yapmalı, çocuklara bakmalı, yaşlı olduklarında eşinin ebeveynlerine bakmalı, eşine bakmalı, misafirleri ağırlamalı ve ev dışındaki işlere yardım etmelidir. Bunlar geleneksel Arnavut toplumunda gelinin rolünü tarif eden rollerdir. Bu geleneksel roller kırsal kesimde ve Arnavutluk'un bazı kasabalarında geçerli olmaya devam etmektedir. Sırbistan'ın kırsal kesiminde ve özellikle de bu çalışmanın yapıldığı bölgede, gelinin rolünün aynı veya çok benzer olduğu söylenebilir. Çalışmaya katılan kadınların

da anlattıklarına göre, onlar yapmaları gereken işlerin yanı sıra eşlerinin yaşlı ebeveynlerine veya diğer aile üyelerine bakmalılar. Ebeveynler, bunu gelinin görevi olduğunu düşünmekte ve çoğu zaman yaşlıların davranış ve tutumları gelinleri tarafından hoş karşılanmamaktadır. Yapmaları gereken işler, yorgunluk ve diğerlere hizmet etmek zorunda kalmaları tekrardan bu evliliği kabul ettirmeyecek nedenlerdendir:

Bir daha yapmazdım, çünkü bana çok zor geliyor. İnanır mısınız bugün hala yemek yiyemedim. Kaynanaya hizmet etmek gerekiyor önce, ona yaptığım yemeği beğenmedi ve başka bir yemek pişirmek zorundayım. Kaynana çok sinirli biri. Üzülerek içimde biriktiriyorum ve kötü oluyorum sonra (Elsa).

Hangi Sırp kızı bunlara benim yaptığım hizmeti yapardı? Hiçbiri yapmazdı. Yakında oturan bir komşu bana, neden sürekli temizlik yapıp duruyorsun, ama evin temizlenmesi gerekir, ben duramam öyle (Ajla).

Bazen oturup düşünüyorum, bakacak dört küçük çocuğum ve birçok yapacak işlerim var ve çok fazla yoruluyorum, sonra kendime diyorum, ne günah işledim ki bu yere geldim (Megi).

Yedinci olarak, bu evlilikleri gerçekleştirmek için kendilerinin kandırılmış olması da bu kadınların değindikleri başka bir noktadır. Aracının anlattığı yalanlar, eşlerin tutmadığı sözler ve aile üyelerinin onlara karşı zamanla değişen davranışları aynı evliliği tekrar kabul ettirmeyecek nedenler olarak sayılmaktadır. Örneğin Suzana, ikinci bir şansı olsaydı, bu yalanlar nedeniyle ve uğradığı hayal kırıklığını düşünerek, tekrar Sırbistan’da evlenmeyi tercih etmeyeceğini beyan etmektedir:

Bir daha yapmazdım çünkü bu işi yapan araçılar yalan söyleyerek ve kandırarak yaptılar. Buraya gelince ilk sene iyi geçiyor, sonra işler değişiyor (Suzana).

Sekizinci olarak, müstakbel eşin dilini bilmemek ve kültürüne yabancı olmak basitçe bir iletişim sorunu sorunu olarak kalmamaktadır. Aksine bunlar bir insan olarak eş kimliği ve kişiliği ile tanımayı da güçleştirmektedir. Uzun zaman aynı yatağı paylaşmalarına rağmen, çoğunlukla eşler ilk çocukları olduğu zaman biraz daha iyi birbirlerini tanımaya başlıyorlar:

Bir daha yapmazdım. {Neden?} – Uzaklık, yabancı biriyle berabersin, tanımıyorsun bilmiyorsun. {Bir Arnavut’la da evlensen tanımadığın biri olurdu} – Evet onu da tanımazdım ama bir iletişim olacaktı, onunla ve onun ailesiyle konuşabilecektik. Bir Arnavut’un davranışını, kültürünü bilirsin; yani birçok şeyler farklıdır (Fjolla).

7.4. İYİ GİDEN EVLİLİKLER – MEMNUN KOCALAR

Çok memnunum, ailem var, düşündüğümde daha iyi çıktı bu evlilik

(Pavle).

Kendileriyle mülakat yapılan erkeklerin tamamı, zamanda geri dönebilirseler ve bir daha Arnavutluk'tan gelin almak teklifini duyacak olsalardı, yeniden aynı kişi ile aynı evliliği yapmayı seçeceklerini ifade etmektedirler. Onların gerekçelerinin ortak yanı evlilik öncesi beklentilerinin karşılanmış olmasıdır.

Sırp erkeklerinin anlattıklarına göre, onlar beklentilerine uygun bir şekilde, yaptıkları evlilik aracılığıyla kendilerine baba olma duygusu yaşatan, kendilerine iyi bakan, ebeveynlerine saygı gösteren, kendilerine her daim yardımcı olan ve evlerine özenle bakan bir eş bulmuşlardır. Anlattıklarına göre evlilik öncesindeki beklentileri gerçekte bulduklarından daha düşüktü.

İlk olarak, bir aile kurabilmeleri onları tekrardan aynı evliliği yaptıracak en önemli nedendir. Aile kurmak isteyip evlenecek bir kadını bulamamak gibi çaresiz bir durumdayken, Arnavutluk'a gitmek yaptıkları en iyi seçim gibi görünmektedir. Evliliğin ve aile kurmanın değerli olması, çocuk sahibi olabilme imkânı, yalnız kalma ve mirasçı bırakamama korkusu çalışmaya katılan erkekleri yine aynı evliliği yapmayı tercih ettirecekler nedenlerdir. Ljubisa'nın da söylediği gibi, aile kurmak ve kendi yaşamına anlam katabilmek, ona aynı evliliği yaptıracak nedenlerdir. Ona göre, evlenmeden önce sadece kendini düşünmesi ve kendine bakması yeterliydi, fakat bu durum onu tatmin etmiyordu. Ailesi, eşi, çocuklarına bakması, evlilik ile birlikte gelen sorumluluklar onu tatmin etmiştir:

Yine yaparım çünkü memnunum, ailem var. Evlenmeden önce sadece kendimi düşünüyordum, şimdi aileme bağlandım, onları düşünüyorum, çocuklarla zaman geçiriyorum, onlara karşı bir sorumluluğum var. İnsanın yanında olacak biri yoksa hayat yalnız yaşanmaz (Ljubisa).

Dejan de aynı düşüncüyü paylaşmaktadır. Onun da evlilik öncesi beklentileri çok düşüktü, fakat evliliği ve eşinin nasıl biri insan olduğu tüm beklentilerini aşmıştır. Onun bakış

açısına göre, evlilik insanın en çok ihtiyaç duyduğu bir şeydir; evlenmeyen bir kişi hiçbir şeye sahip değildir, çünkü bir insan evlendikten, aile kurduktan ve mirasçı bıraktıktan sonra değer kazanmaktadır. Yaşadıkları toplumdaki evliliğin ne kadar gerekli olduğunu ve yalnız yaşamamanın ve mirasçı bırakamamanın ne kadar ürkütücü bir düşünce olduğunu bu iki katılımcımız açıkça belirtmektedirler:

Çok memnunum, ailem var, düşündüğümde daha iyi çıktı bu evlilik. Bekâr insanın bir önemi yoktur, insan evlenerek ve bir aile kurarak kendi soyunun devamını sağlıyor. Bu insan için en önemli şeydir (Dejan).

İkinci olarak, erkekler açısından aile kurabilmiş olmak aynı evliliği yaptıracak önemli bir neden olmakla birlikte yegâne neden değildir. Bir ailenin kurulmasının vazgeçilmez bireyi olarak kadının kendisinin nasıl biri olduğu da önemlidir. Evine bağlı olan, aileyi seven, çocuk sahibi olmak isteyen, saygılı davranan, büyüklere saygı gösteren, eşine bakan, ev işleriyle uğraşan ve ev dışındaki işlerde de yardım eden birer kadın bulmuş olmaları da ayrıca onları memnun etmektedir.

Ratko, çocuklarına iyi bakan, dili çabuk öğrenen, onunla çok iyi anlaşılan iyi bir kadın bulunduğu için tekrar aynı evliliği yapardı. Eşi ile aralarındaki anlayış ve uyumu gösteren başka bir detay yaz tatilini her sene Arnavutluk'ta geçirmeleridir:

Bu evliliği bir daha yapardım {Neden?} – Eşimle çok iyi anlaşıyoruz. O çok iyi bir eş, çocuklara iyi bakıyor, dili de kısa bir zamanda öğrendi. Beraber iyi anlaşıyoruz. Her sene Arnavutluk'a plaja [Arnavutluk'taki plajın ismi veriyor] gidiyoruz (Ratko).

Eşinin ebeveynlerine saygı gösteren, hasta olduklarında ve ihtiyacı olduklarında onlara bakan ve hizmet eden bir kadın olduğu teması ebeveynleri ile yaşayan bütün erkeklerin anlattıkları hikâyelerde mevcuttur. Nemanja, eşi Elsa'nın yaşlı ebeveynlerine karşı davranma şekline nasıl şaşırılmış olduğunu ve onlara iyi bakarak şimdi ebeveynlerinin Elsa'yı kendisinden daha çok sevdiğini öyle anlatıyor:

Hiçbir zaman ebeveynlerime karşı bu kadar saygılı olacağını beklemiyordum, bu bütün düşünce ve beklentilerimi aştı; annem ve babam artık onu benden çok seviyorlar (Nemanja).

Çalışmaya katılan erkekler, yaşadıkları yerde çok fazla çocuk sahibi olmak isteyen, onlarla birlikte köyde yaşamayı kabul eden, ebeveynlerine ve diğer aile üyelerine saygı gösteren bir kadın bulamayacaklarından o kadar eminler ki, eşleri için “bunun gibi iyi bir kadın” ifadesini kullanmaktadırlar. Bu da tekrar aynı kadını istemeye gitmelerini teşvik edecek bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır:

Ben çocuk sahibi olmaktan ümidimi kesmiştim ve bugün iki erkek çocuğum var, eşimle çok iyi anlaşıyoruz, daha ne isteyebilirim ki? Birlikte çalışıyoruz, normal bir hayat sürdürüyoruz ve eminim ki burada [Sırbistan’da] onun gibi bir kadını asla bulamazdım (Dragan).

Evet, aynı evliliği yapardım; çünkü eşim çalışkandır, aileme saygı gösteriyor ve burada [Sırbistan’da] olan kızlardan çok daha iyi olduğunu biliyorum (Mihajlo).

7.5. BENZER EVLİLİKLERİ YAPMAK İSTEYENLERE YAPILMAK İSTENEN ÖNERİLERİ

Evliliklerinde yaşadıkları deneyimler göz önüne alındığında eğer kendileri gibi Sırbistan’dan biriyle kendilerine evlenme teklifi yapılmış olan birilerine tavsiyede bulunmaları istenmiş olsaydı, ne tür tavsiyelerde bulunacakları kadınların kendi deneyimlerinden çıkardıkları bir takım pratik, pragmatik ve diğer toplumsal sonuçların neler oldukları hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır. Yaptıkları tavsiyeler genellikle evliliklerinde yaşadıkları çatışmalardan dolayı kazanılan kişisel deneyimler ve diğer benzer evliliklerden gördükleri ve duyduklarına dayanmaktadır.

Tavsiyelerin bir kısmı Sırbistan’da evlenmeleri halinde babaların evinde sahip olduklarından daha iyi yaşam şartlarına yahut hayat standartlarının erişilebilecek olduğunun yanıltıcılığı ile ilgilidir. Sırbistan’da evlenmek isteyen veya buna razı olan kızlar orada yaşam standartlarının daha yüksek olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle daha iyi bir hayat yaşayabileceklerini düşünerek yüksek beklentilerle Sırbistan’a gitmektedirler. Fakat köydeki hayat onların beklentilerini karşılamamaktadır. Köyde büyükbaş hayvanların bakılması, arazilerin işlenmesi, ev içi ve dışı işler gibi faaliyetler yeni gelinlerin rolü ve her işe dâhil olmaları çok önemlidir.

Gresa, eşinin ailesinin hiçbir zaman kendisinin büyükbaş hayvanlarla ilgilenmeyeceği ve ev dışında hiç bir şey yapmayacağı konusunda söz verdiğini söyleyen kadınlardan bir tanesidir. Ancak Gresa'ya göre Sırp erkekleri bu sözü hiçbir zaman tutmazlar ve bu uyarıyı benzer evlilikler yapmak isteyen kızlara özellikle iletmek istemektedir. Evlenecek olan kız büyükbaş hayvanlarla ilgilenmeyi sevmiyor ve müstakbel eşinin ailesi hayvan besliyor ise evlilik teklifinin daha iyi değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Kadınlara Sırbistan'a karşı beklentileri yüksek oluyor, çünkü buradaki hayat şartlarının daha iyi olduğunu düşünüyorlar. Ama burada köy hayatı olduğu için hayvanla, tarlayla uğraşmak gerekiyor ve kızlar bunlarla uğraşmayı sevmezler (Gresa).

Albina'nın sarf ettiği "Kızların evlenmeden önce emin olmaları lazım" cümlesi neredeyse bütün kadınların ortak tavsiyesidir. Onlara göre, kızlar ülkeyi görmeli, nereye gideceklerini, nelerle karşılaşacağını bilmeli ve hiç bir şeyi şansa bırakmamalıdır. Andrra, Sırbistan'da evlenmenin kötü olmadığını, fakat evlilik sonrası yaşanacak yeri önceden görmenin daha iyi olduğunu vurgulamaktadır. Evlenme kararı alınmadan önce evlenecek kız bizzat müstakbel eşinin ailesiyle tanışıp evini görmelidir. Geri kalanı şanstır. Dona da aynı şekilde yeni evlenecek kızlara evlenmeden önce müstakbel eşleriyle ile birkaç kez görüşüp biraz samimi olmalarını ve onun evini görmelerini tavsiye etmektedir. Dona'ya göre bunları yapmayan birçok kız sadece ailelerinin veya aracının sözüne inanarak çok izole dağlık alanlar veya terk edilmiş köylere yerleşmiştir:

Evlenmek isteyen için burası [kendi yaşadığı yer] kötü değil. Ama bana sorarsalar evlenmeden önce kızlara gelip yaşayacaklara yere bakmalarını, nereye gideceklerini bilmelerini ve kiminle yaşayacaklarını görmelerini tavsiye ederim. Kalan kısmı şans (Andrra).

Bir kıza yeri görmeyi tavsiye ederim. Çünkü burada yüksek dağlarda ve terk etmiş köylerde evlenecekler. Bu yüzden gidip yeri bakması ve evlenecek olduğu kişiyi tanınması gerekir (Dona).

Dil ve ailelerine olan mesafe kadınların üzerinde durduğu bir başka konudur. Katılımcılara göre asıl mesele dili öğrenmek değil, ilk zamanlarda dili konuşamamanın getirdiği izolasyondur. İletişim kuramamaları, onların aile özlemini ve uzak olma hissini daha fazla artıran bir kısır döngüye sokmuştur. En büyük zorluklardan bir tanesi olan dil, öğrenilmeye başlayınca çok büyük kolaylık sağlayan bir etkene dönüşmektedir.

Katılımcılara göre ilk aylarda yaşadıkları iletişim eksikliği onlarda büyük bir travma yaratıp uyum sürecini yavaşlatmıştır. Bu nedenle çalışmaya katılan kadınlar, benzer evlilikler yapmak isteyen kızlara her seferinde dil ve mesafe konusunu hatırlatmaktadır:

Sadece uzaklık ve dili düşünsün. Dil öğrenmek çok zor değil ama ilk zamanlarda çok zor oluyor (Bahrije).

Fakat yaşadıkları bütün zorluklar, çektikleri hasret ve hissettikleri önyargılara rağmen katılımcılar Sırp erkeklerinin Arnavut erkeklerine kıyasla daha kibar, saygılı ve kadınlarla olan ilişkilerde daha dikkatli olduğunu söylemektedir. Onlara göre, bir kız şanslı olup uygun bir eş bulabilirse hayatı çok güzel olur:

Sırp erkeklerin Arnavut erkeklerden daha iyi olduğunu söyledim. Bir Sırp erkeğiyle daha sakin yaşayacaktır (Laureta).

Daha önce de bahsedildiği gibi, bu evliliklerde eşler arasındaki yaş farkı önemli bir mesele olarak görülmektedir. Katılımcıların birçoğu, yaş farkının ortalama on beş yıl olduğu bir evlilik yapmayı kabul etmelerine rağmen, aynı evliliği yapmak isteyen kızlara yaş farkını bir kez daha düşünmelerini tavsiye etmekte. Hana'ya göre, evlilik yapmadan önce değerlendirilmesi gereken özelliklerden bir tanesi eşinin fiziksel görünüşü değil, onun aileye düşkünlüğü ve çalışma isteği olmalıdır. Aynı zamanda Hana yaş farkının önemini vurgularken fark çok büyük olursa bazı rollerin değişebildiğini, erkeğin eş olmaktan ziyade, baba pozisyonuna geçtiğini söylemektedir:

Bir kıza iki öneri verebilirdim, bir erkekte yakışıklılığa bakmasın ve arasında yaş farkı çok büyük olmasın. Yaş farkının çok büyük olmasının iyi bir şey olmadığını düşünüyorum. Koca eşinden yirmi sene yaşlı olunca artık baba gibi oluyor (Hana).

Katılımcıların dile getirdiği tavsiyeler sadece kendi evliliklerinden değil, benzer evliliklerden kazanılan deneyimlerden de kaynaklanmaktadır. Bleona, bu tür evliliklerle ilgili gördüğü ve duyduğu şeylere dayanarak, gelinin eşinin evine geldikten sonra davranışlarını değiştirmesi gerektiğini düşünmektedir. Evlendikten sonra yaşam şekli değişir. Yeni ev baba evi gibi olmadığı için kızlar eskiden sahip olduğu özgürlüklere sahip olamaz, nazlı ve şımarık olamazlar. Bunun yerine dikkatli, kibar ve eşinin ailesine saygı gösteren bir gelin olmaları gerekir:

Şunu derdim, eğer sinirli biriyse ve kötü huyların varsa bunları baba evinde bırakman gerekir. {Neden?} – Çünkü artık kız değilsin, artık annenin ve babanın evinde değilsin, istediğin gibi yapmazsın, istediğin gibi davranamazsın ve istediğin zaman çıkamazsın. Kocana ve onun ailesine saygı göstereceksin (Bleona).

Çalışmaya katılan kadınların bir kısmı, kızların sınırı geçmeden Arnavutluk'ta kendilerine bir eş bulmalarını ve Sırbistan'da evlenmemeyi tavsiye etmekte. Evlilikten ziyade, Elisa gibi bazı katılımcılar, kızlara bir iş bulmalarını ve bu şekilde eşlerinden ekonomik olarak bağımsız olup bütün ihtiyaçlarını kendi karşılamalarını tavsiye etmekte. Yıllardır evli olmasına rağmen, Elisa bir kez geçmişe dönebilse Sırbistan'da asla evlenmeyeceğini, onun yerine bir iş bulup çalışacağını söyler:

Bir kıza derdim ki bir hayat boyu bekâr kal ve kendine bir iş bul. Kendi işi olunca kendi parası da olacak ve kocasından sürekli para istemeyecek. Kardeşime söylüyorum, böyle olduğunu bilseydim asla buraya gelmezdim, ama bir iş bulup hayatımı yaşardım (Elisa).

Öte yandan aynı soru Sırp erkeklerine sorulduğunda, benzer evlilikler yapmak isteyen diğer erkeklere verdikleri tek tavsiye çok uzun düşünmeden hemen Arnavutluk'a gitmeleridir. Bunu söylerken kendi evliliklerine, eşlerinin davranışlarının yerinde, uygun olmasına ve anlayışlı olmalarına dayanmaktalar. Fakat erkek katılımcılar da kadın katılımcılar gibi, evlenmeden önce kızın evlenecek erkekle buluşup birbirini tanımaları gerektiğini belirtmektedir.

Nemanja ve Nebojsa, Arnavut kızlarının aile kurabilecek, sadece gezmek isteyen kızlar değil de ev ve aile üyelerine bakan kızlar olduğuna inanarak bu evlilikleri tavsiye etmekte. Nebojsa bu tavsiyeyi sadece kendi deneyimi ve evliliğine dayanarak verdiğini söylemekte. Her yerde çalışmayı ve aile kurmayı seven insanlar bulunabildiği gibi tam tersi de bulunabilir:

Erkekler evlenmek için çok beklemesinler derim. Ne kadar çok beklerlerse, o kadar çok pişman olacaklar. Bir an önce gidip evlensinler. Arnavut kadınların kafası sadece gezmekte değil ama onlar yardımsever, aile kuran kadınlardır (Nemanja).

Yapmasın derdim. Ben kendi deneyimimden konuşuyorum yoksa her yerde iyi ve kötü insanlar olur (Nebojsa).

Milent, erkeklerin evlenmeden önce müstakbel eşleri ile tanışması gerektiğini düşünmekte. Zamanında bu evliliklerin farklı olduğunu fakat şimdi her iki ülkeye de serbestçe gitme ihtimalinin arttığını ve böylece erkeklerle kızların daha sık karşılaşabileceği ve evlenmeden önce birbirlerini tanıyabileceklerini söylemekte:

Benim evlendiğim zaman şartlar farklıydı şimdi daha farklı. Evlenmeden önce birbirini tanımayı çalışsınlar (Milent).

7.6. TOPLUMLARI TARAFINDAN EVLİLİKLERİNİN NASIL GÖRÜNDÜĞÜNE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

Arnavut toplumu, hem Sırbistan'a karşı hissettiği milliyetçilik duygusundan, hem de bu evliliklerin gerçekleşme şeklinden dolayı, hiç bir zaman bu olaylara sıcak bakmamıştır. Milliyetçilik duygusu Sırlarda da aynı düzeylerde olsa da bu evliliklerle ilgili düşüncelerinin Arnavutlarınkı gibi olduğu söylenemez. Bu kısımda, çalışmaya katılan kadınların ve erkeklerin deneyimleri, Arnavut ve Sırp toplumunun bu evlilikleri nasıl gördükleri, evli olanların bu iki toplumdaki gelen destek veya önyargıları nasıl hissettikleri hakkındadır.

İki ülkenin arasındaki fark bir tarafın (Arnavut) verici diğer tarafın (Sırp) alıcı durumunda olmasıdır. Verici durumundaki toplum manevi olarak bu ilişkilerden etkilenmektedir. Öte yandan alıcı durumundaki toplumun Arnavut kadınlarından gelen çocuklar veya torunlara karşı ne hissettikleri bilinmemektedir. Bu konuyu açıklığa kavuşturmak için, Arnavutluk'ta var olan ataerkil aile türü, yakın aile bağları, şeref ve kadının ahlâkının geçmişte ve hala devam eden öneminden yola çıkarak, bir varsayım kurulabilir.

Eğer ataerkilliğin önemli vasıflarından birisi kadının bedeni cinselliği ve doğurganlığı üzerinde eşinin rakipsiz hâkimiyeti ise, birbirlerinin muhalif olan iki milliyetçilik duygusu (Arnavut ve Sırp milliyetçilikleri) bu hâkimiyeti kendi ulusundan değil rakip ulustan bir erkeğe kaybedilmiş olmasından ötürü yenilgiye uğramış olacaktır. Bunu karşılık muhalif ulusun erkeklerinin de kolektif olarak benlikleri kabarmış olacaktır.

Grup dışındaki biriyle evlilik, grup içinde gerginlik ve sinirlenmeye neden olabilir. Barbara'ya (1989) göre, sorun basitçe grup dışı evlilik değil, böyle bir evliliği Sırp kimliği

için güçlü öğelerden biri olan cinsel tabuyu ihlal etmesinden kaynaklanmaktadır. Bunu desteklemek için G. Conchon'un Barbara tarafından kullanılan "Vahşi Devlet" (The Wild State) romanından bir örnek vereceğiz. Bu romanda Avrupalılar ve Afrikalılar yan yana yaşamaktadır, her biri kimliklerini fanatik bir şekilde korumaktadır. Ancak bir Avrupalı, siyah bir Afrikalının beyaz kadınlarına yaklaşacağı korkusuyla dehşete düşer, diğer yandan siyah bir kadınla cinsel ilişkiye girme arzusu çok yüksektir. Böylece, her grubun sosyal kurallarına göre yasak olan kadındır (1989: 15). Arnavut-Sırp evliliklerinde kadını olan Sırp toplumu, gruptan ayrılan ise kadındır. Barbaranın yaklaşımı ile ifade etmek gerekirse bu evlilikler de Arnavut toplumunun verdiği tepkinin nedeni kendi üyesinin cinselliğini karşı grubun el koyması olarak ifade edilebilir. Bunu Barbara'nın ifadesine göre, kadının bu şekilde kaldırılması, verdiği toplumun cinsel yönelimini ihlal etti.

Çalışmaya katılan bütün kadınların anlattıklarına göre, ilk gerçekleşmeye başladıklarında Sırp toplumu bu evlilikleri biraz önyargı ile karşılamış ve Arnavut kadınlarının güvenilir olmadıklarını düşündüğünü hissettirmiştir. Bu değerlendirme kadınların kendi toplumları içinde evlenememiş olmalarından kaynaklanmıştır. Zira eğer evlenilecek kadınlar olmuş olsalardı zaten kendi toplumları içinde şimdiye kadar evlenmiş olmaları gerektiğini doğrudan ya da dolaylı olarak onlara hissettirmişlerdir. Genellikle toplum bu kadınların ahlâki değerleri konusunda önyargılı olup eşlerini bırakıp tekrar ailelerine döneceklerini düşünmüştür. Arnavut kadınları ile ilgili bütün önyargılara rağmen, Sırp toplumu kendi erkeklerinin bekâr kalmasından korkup bu evlilikleri kabullenmiştir. Zamanla bu evliliklerin güzel gidişatını gördükten sonra toplumun Arnavut kadınları konusundaki düşünceleri yavaş yavaş değişmiştir. Onlar artık Arnavutluk'tan gelen gelinleri çalışkan, saygılı, ailelerine düşkün ve aynı zamanda eşlerinin ailelerine de aynı dikkati gösteren, onlara hizmet eden, köyde yaşamayı kabullenen ve gereksiz masraf yapmayan kadınlar olarak tarif etmektedirler.

Sara, ilk evlendiğinde yaşadığı yerdeki insanların evliliğini çok fazla yargıladığını ve onun güvenilir olmadığını düşündüğünü anlatır. Sara'ya göre, insanlar ona kuşkuyla bakıyorlardı ve ailesini ziyarete gittiğinde bir daha kocasına geri dönmeyeceğini düşünüyorlardı. Toplumun düşüncelerine rağmen Sara'nın tek endişesi sadece dili en kısa zamanda öğrenmesi ve aile üyeleri ile iletişim kurabilmesi olmuştur. Yeni ailesini terk etme düşüncesini hiç bir zaman aklından geçirmemiştir:

Arnavut olduğum için insanlar evliliği bırakıp evime döneceğime düşünüyorlardı. Sık sık hakkımda, gidip bir daha dönmeyeceğim dedikodusunu duyardım (Sara).

İki toplum arasında yıllardır devam eden çatışma nedeniyle, milliyetçilik, kadınların açıklamalarında en çok bahsedilen unsurdur. Onlara göre, Arnavut toplumu, iki devlet arasında zaman zaman meydana gelen anlaşmazlıklar, çatışmalar ve tarihi geçmiş nedeniyle bu evlilikleri kabul etmek istememektedir.

Sırp toplumu içinde kendini nasıl hissettiğini itiraf eden Blerta, yıllar önce çalıştığı fabrikada Sırp meslektaşları ile yaşanan bir durumu anlatıyor. Bahsettiği olay, ilk yarıda durdurulan ve çok fazla gerilim yaratan, Belgrad'da oynanan Sırbistan-Arnavutluk³³ futbol maçıyla ilgilidir. Futbol sahasında olanlar maçın ertesi günü Blerta'nın çalıştığı işyerine yansıtılmıştır. O gün fabrikada su olmadığını ve iyi bir ilişkisi olan Sırp meslektaşından su istediğini söyler. Ancak meslektaşı, Arnavutların televizyonda bayrak astıklarını söyleyerek ona su vermemiştir. Blerta, savunmasız insan pozisyonundan, o eylemlerin kendisiyle bir bağlantısı olmadığını söyleyerek kendini savunmaya çalışmıştır. Ancak meslektaşı cevabından ikna olmamış ve Blerta su içmeden yerine dönmüştür. Daha sonra sorumlu müdür Blerta'ya su getirmiştir. Blerta, Arnavutluk'ta gerçekleşen ve Sırbistan ile bağlantısı olan her türlü eylemin, alması gereken belgeler olsun, işyerindeki meslektaşları ile ilişkileri yada diğer insanlarla ilişkileri olsun, her anlamda hayatını etkilediğini söylemektedir. Ancak, ona göre, iki devletin arasındaki resmi ilişkiye bakılmaksızın insanlar arasındaki ilişkiler söz konusu olunca her şey saygı çerçevesinde olmalıdır:

Maç olduğu zaman, ertesi gün işe gittim ve o gün fabrikada içme suyu yoktu. Susamıştım, orda çalışan başka bir kadından su istedim. Bu kadınla çok iyi geçiniyordum, bunu bana nasıl yaptı anlamadım. "Sana su vermem" dedi "Çünkü siz televizyonda bayraklar çıkartıyorsunuz". "Onların yaptıkları, benim suçum ne?" dedim - "Ben buradayım onlar ise orada". Su vermedi, gittim oturdum yerime. Sonra bizim şefimiz geldi ve su içip içmediğimi sordu, "Hayır" - dedim ve neden söz konusu

³³14 Ekim 2014'te Belgrad'daki Partizani Stadyumu'nda Sırbistan-Arnavutluk maçı oynanmıştır. Stadyuma Arnavut bayrağını ve diğer milliyetçi semboller taşıyan bir dronun girmesinden sonra Sırp Milli Takımı oyuncularından biri sahaya düşen Arnavut bayrağını çekip saha kenarına götürmeye çalışırken Arnavut Milli Takımı oyuncuları müdahale etmiştir. Bu olay maçın iptal edilmesi, sahada oyuncular arasında itişmeler ve iki ülke arasında gerilimin artmasına neden olmuştur.

kişinin vermediğini anlattım. O gidip kendisi getirdi. İnsanın nerde olduğu önemli değil ama nasıl bir insansın önemli olan (Blerta).

İki toplumun milliyetçi ruhunu dile getiren tek katılımcı Blerta değildir. Shpresa, Diellza ve Elisa, Arnavutluk'ta Sırp eşlerinin hissettiği önyargılar, Sırbistan'da onların çocuklarına yapılan muameleler ve genel olarak Arnavut kadınları hakkında önyargılara canlı örneklerdir. Shpresa, yaşadığı yerdeki insanların bu evliliklere çok olumlu bir şekilde yaklaşmadıklarını ifade etmektedir. Eşinin akrabaları ona iyi davranırsa da, çevredeki diğer insanlar çocuklarını "albanez" diye küçük düşürmektedir. Diellza'ya göre, Sırp toplumu Arnavut kadınlarına saygı duyar, fakat sorun bu evlilikleri hoş karşılamayan Arnavut toplumundadır.

Diellza eşiyle Arnavutluk'a gittiğinde yaşadığı deneyimleri anlatırken, toplumun hala çok önyargılı olduğunu ve sık sık "Kız Sırp olmuş" veya "Bak, Sırlar geçiyor" gibi şeyler duyduğunu söylemektedir. Elisa da bu açıklamalara katılarak, Sırp toplumunun bu konuda biraz daha pozitif, Arnavut toplumunun ise bu olayları hala çok sert karşıladığını söylemektedir. Anlattıklarına göre, Arnavutluk'ta yaşadığı şehirde bu evlilikler hakkında konuşulurken "İnsan her yerde ekmeğini kazanabilir, Sırbistan'da evlenmeye gerek yok" diye bahsedilir. Fakat, Elisa'ya göre, bir insan evliliğe karar verirken sadece ekonomik önemini düşünmez. Bir insanı evliliğe sevk eden birçok etken vardır:

Burada çok hoş bakmazlar... Kocam ve onun ailesi iyi bakarlar ama toplum değil. Çocuklarıma "Albanez" derler (Shpresa).

Burada Arnavut kadınlara çok saygı gösterirler. Ama Arnavutlara iyi bakmazlar. {Neden?} – Eğer etrafta yalnızca ben varsam "Sırp'a bak" diyorlar, eşimle birlikteyse "Sırlara bak" diyorlar (Diellza).

Burada iyi gözle bakarlar. Ama insanlar [Arnavutluk'taki şehri isimi söylüyor]'da söyle derler: "İnsan olduğu yerde bir parça ekme yer, gidip Sırbistan'a evlenmeye ne gerek var?" (Elisa).

Çalışmaya katılan kadınların bir kısmı kendi deneyimlerinden hareketle Sırp toplumunun bu evliliklere sıcak baktığını ve Arnavut kadınlarına iyi davrandığını söylemektedir. Ancak bu kadınların açıklamalarından, toplumun Arnavut kadınlarına olan sempatisinin orijinleri ile bağlantılı olmayıp sadece bu kadınların yaşadıkları yerlerde kazandıkları saygı ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bahrija, Rovena ve Sara, Sırp toplumunun

Arnavut kadınlarını çok çalışkan, ailelerine çok bağlı olmalarından ötürü ve Sırp kadınlarından farklı olarak eşlerinden ve onun akrabalarından bağımsız olarak bir hayat yaşamayıp köydeki yaşamı kabul ettikleri için çok sevdiğini söylemektedir.

Bahrije, Sırp kadınlarının daha çok güzel giyinip gezmeyi sevdiğini ve sadece eşleri ile bir hayat kurmak istediklerini belirtmektedir. Ancak ona göre Arnavut kadınları çok çalışır ve aile hayatını severler. Rovena da Arnavut kadınlarının çok çalışkan oldukları ve gezmeye çok meraklı olmadıkları için sevildiklerini anlatıp Bahrija'nın açıklamalarına katılmaktadır. Sara ise genç erkeklerin kendisinin ne kadar çalışkan ve saygılı olduğunu gördükten sonra Arnavut bir kız bulup evlenmek istediklerini anlatmaktadır. Arnavut toplumunun bu evliliklerle ilgili ne düşündüğü sorulduğunda Sara, kızlarını Sırbistan'da evlendiren aileler dışında kimsenin bu evlilikleri savunmadığını ifade etmektedir:

Sırp toplumu çok sever Arnavut kadınları çünkü Arnavut kadınları çalışkandır. Sırp kadınların başka düşünceleri var, onlar gezmeyi, güzel giyinmeyi, sigara içmeyi, kahve ve restoranlara gitmeyi isterler. Ama biz daha aile hayatını düşünüyoruz (Bahriye).

Burda herkes Arnavut kadınları sever çünkü eve bağlı, çalışkan, saygı gösteren kadınlardır (Rovena).

Sırplar Arnavut kızlardan çok memnudur. Genelde Arnavut kızları aile ve eve bağlıdır. "Senin gibi bir kız bulur musun?" diye soran çok kişi var. Arnavutlar ise buradaki evli kızların aileleri dışında, bu evliliklere iyi bakmazlar (Sara).

Dona'nın açıklamaları ise hem Sırbistan'da hem de Arnavutluk'taki insanların bu kadınların yaptıkları seçim konusunda hala çok önyargılı olduğunu göstermektedir. Bu önyargılar çoğu zaman bu kadınların ahlâkları hakkındaki önyargılardır ve ailelerine zarar verir. Dona'ya göre, kadınları bu evliliklere sevk eden etken onların ahlâkları değil (yani ahlâksız biri olmaları değil) yaş olarak biraz büyük olmalarıdır. Onlar Arnavutluk'ta yaptıkları ahlâk dışı davranışlardan ötürü toplum tarafından dışlanmış oldukları için değil, orada kuramadıkları aileyi kurmak için Sırbistan'a gelirler. Ayrıca Dona bu evliliklerin ilk yapılmaya başladığında, onun da yakından tanıdığı çok güzel ve iyi kızların Arnavutluk'tan buraya geldiğini açıklar. Yaşadığı köydeki Arnavut kadınlarına Sırp toplumu ayrı bir saygı gösterir:

Yemin ediyorum ki çok iyi kızlar tanımış oldum, ama insanlar ön yargılıdırlar. Bu köyde evli on beş Arnavut kız var ve onlara herkes saygı duruyor (Dona).

Arnavutluk'tan gelin alan Sırp erkekleri ise bu olayları eşlerinden farklı olarak çok daha sakin bir şekilde karşılamaktalar. Onlar durumun farkında, eşlerinin nasıl hissettiklerini, aynı zamanda Sırp toplumunun Arnavut toplumuna ve bu evliliklere karşı genel düşüncelerini çok iyi bilmekteler. Fakat onlar bu olaylardan ve önyargılardan oluşan bu kısır döngüden duygusal olarak çok fazla etkilenmiş de görünmemekteler. Onlara göre Sırp toplumu eskiden bu evliliklere karşı önyargılı olsa da, şimdi düşünceleri değişmiş ve bu olaylara daha sıcak bakmaya başlamıştır.

Erkek katılımcıların cevaplarına göre, Sırp toplumu zamanla önyargılardan vazgeçip bu evlilikleri kabullenmeye başlamıştır. Milent, Sırbistan'da bu evliliklerin artık kabul edilmiş olduğunu anlatırken Arnavutluk hakkında yorum yapmak istemediğini söylemektedir. Nikola ise bu durumun özetini yaparken her şeyin insanlara göre değiştiğini belirtmekte. Bazıları bu olaylara pozitif bir şekilde yaklaşabilirken diğerleri bu konuda daha katı düşüncelere sahiptir:

Sırp toplumu iyi görünüyor, Arnavut toplumunu ise bilmiyorum (Milent).

İnsanlara bağlı, kimi iyi konuşur kimi kötü konuşur. Arnavut kadınlarının iyi olmadığını söyleyenler var, çok iyi olduğunu da söyleyenler var (Nikola).

Milan da benzer açıklamalarda bulunmakta ve etrafındaki insanların ilk zamanlarda çok önyargılı olduğunu fakat onun başarılı evliliğini gördükten sonra herkesin Arnavutluk'ta eş bulmaya başladığını söylemekte. Milan, ilk başta benzer evlilikler konusunda kuşkucu olan, fakat zamanla Milan'ın iyi bir eş ve çocuklara sahip olduğunu gören arkadaşının zamanında benzer bir seçim yapmadığından dolayı pişmanlık duyduğunu anlatmakta:

İlk başta insanlar bu evliliklere önyargılı davranıyorlardı. Bugün ise herkes bundan hoşlanıyor. Bir arkadaşım hem burada [köyde] hem de şehirde evi var ama yalnız yaşıyor. Şimdi pişman oldu "Neden ben de senin gibi bir evlilik yapmadım..." diyor (Milan).

Srecko'ya göre, bulunduğu köydeki insanlar Arnavut kadınlar – Sırp erkekler arasında gerçekleşen evliliklerin köye iyi geldiğini düşünmektedirler. Köyün okulunda, bu

evlilikler yapılmadan önce sadece yirmi öğrenci mevcutken bu evliliklerden sonra öğrenci sayısı artmıştır. Bu çalışmanın yapıldığı dönem okulda toplam 50 öğrenci mevcut ve bunlardan 20 tanesi bu evliliklerin çocuklarıdır. Evliliklerin öğrenci sayısının ve köy nüfusunun artmasına neden olması nedeniyle insanlar bu olayları sevmeye başlamıştır:

Buradaki insanlar mutlu ve çok olumlu görüyor bu evlilikleri. Biz olmasaydık köy okulu kapanırdı. {Biz olmasaydık derken kime kast ediyorsun?} – Biz Arnavut kızlarla evlenenler. Çünkü bir zamanlar [Arnavut-Sırp evliliklerinden önce] okulda toplamda 15-20'si çocuk vardı. Günümüzde okulun yaklaşık 50 öğrencisi var ve bunlardan 15-20 bizim çocuğumuz. Bu okulda benim üç çocuğum var. Herkeste iyi düşünceler var, çünkü bir şekilde ülkeyi dolduruyoruz (Srecko).

Aynı zamanda Darko'nun yaşadığı köydeki toplumun bu evlilikleri hoş karşılama sebebi bekâr erkeklerin köyde yaşayıp aile kurabilecek uygun bir eş bulmalarındır. Kendisinin anlattıklarına göre bu evlilikler olmasaydı köyün erkekleri bekâr olarak kalıp hiç bir zaman bir aileye sahip olamayacaklardı:

Burada insanlar olumlu düşünüyor çünkü biz evlenmeseydik hepimiz şimdi bekâr kalırdık, bir aile olmazdı, çocuk da olmazdı (Darko).

7.7. KENDİ EVLİLİKLERİNİN BENZER EVLİLİKLERE NEDEN OLMASI HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

Katılımcıların açıklamalarına göre, kendi evlilikleri birçok benzer evliliğin gerçekleşmesine yol açmıştır. Kadınlar, evlendikleri yerdeki eşlerinin bekâr kuzenleri veya arkadaşlarının Arnavutluk'ta eş bulmaları için kendilerinden yardım istediklerini anlatmaktalar. Aynı şekilde erkek katılımcılar da evliliklerinin başarılı olmasından sonra, diğer erkeklerin de eş bulmak için Arnavutluk'a gittiklerini dile getirmekteler.

Bahrije'nin evliliği iki tane benzer Arnavut-Sırp evliliğine vesile olmuştur. Bu evliliklerden bir tanesinde söz konusu olan erkek evlerine gidip Bahrije'den ve eşinden Arnavutluk'tan bir kız bulmasına yardımcı olmalarını ve Arnavut bir kızla evlenmek istediğini söylemiştir. Genç adamın Arnavutluk'tan gelin alma isteği, Arnavutların çalışkan ve aileleri için para biriktiren kadınlar olduğunu düşünmesinden kaynaklanmıştır. Bahrije bunları duyduktan sonra, ailesiyle konuşup onların yaşadığı yerden bir kız bulunması ve daha sonra kızın evlenmesi için aracı olmaya hazır olduğunu

ifade etmiştir. Kızı bulduktan sonra Bahriye eşiyle birlikte, kızın ailesine Sırp damadını tanıtmak için gitmiştir. Bahrije'nin teklifi kızın ailesi tarafından kabul edilip iki genç evlenmiştir:

Evet, evliliğim diğer evlilikler için sebep oldu. İki kız evlendirdim burada. Bu kızın kocası bize gelip, "Bana da orada bir kız bulur musunuz?" dedi. {Neden Arnavut bir kızla evlenmek istedi?} – Size söyledim, Arnavut kızları çok beğeniyorlar, çünkü aile için, ekonomi için Sırbistan'daki kızlardan daha düşünceliler. {Arnavutluk'ta evlenmek isteyen erkekler var mı?} – Çok var (Bahrije).

Hana ve Manushaqe de benzer hikâyeler anlatıp genç ve bekâr oğullarını evlendirmek isteyen ailelerin onların evlerine gidip Arnavutluk'tan kız bulmalarına yardımcı olmalarını istediklerini belirtmekte. Bazen bizzat erkekler bazen ise aileleri, Hana gibi iyi bir gelin, çalışkan, saygılı ve sağlıklı çocuklar doğuran bir kız olmak koşuluyla, kendisinden gelin bulmasını istemişlerdir. Hana ve Manushaqe, hem Sırp erkeklerinin kalplerini kırmak istemediklerinden hem de kendi ülkelerindeki bekâr kadınların bir aile kurabilmeleri için Arnavut-Sırp evliliklerinin gerçekleşmesine yardımcı olmuşlardır:

Evet, benim evliliğim sebep oldu, çünkü buradaki erkekler beni gördüler ve onlar da Arnavutluk'tan bir eş istemeye başladılar (Hana).

İki kızı ben evlendirdim, biri [Yerin adını söylüyor], öbürü ise benim olduğum yerde. {Sizce Sırp erkekler neden Sırp kadınlarla evlenmeyi tercih etmiyorlar?} – Çünkü buradaki kızlar köyde evlenmek istemiyorlar, daha çok gezmeyi istiyorlar, köy hayatını sevmiyorlar (Manushaqe).

Hana, Sırp erkeklerinin evlenecek Arnavut kızı aradıklarını anlatırken sadece kişisel deneyimlerine dayanmamaktadır. Hana yaşadığı köyde herkesin bildiği bir adamın hikâyesini anlatmaktadır. Bu hikâyeyi Hana, bir arkadaşından dinlemiştir. Hana'nın anlattığı bir hikâyedeki adamın gerçek ismi verilmeyip Davor ismi kullanılacaktır. Davor, aracı ile iletişime geçtikten sonra Valentina isimli aracı ona evlenebilecek bir eş bulduğunu ve nişan için Arnavutluk'a gitmesi gerektiğini söylemiştir. Davor bu güzel haberi ailesine iletip nişan için gerekli olan yüzük, saat, kolye ve diğer hediyeleri almak için koyunlarının bir kısmını satmıştır. Arnavutluk'a giderken, Arnavutçadan Sırpçaya tercümanlık yapabilen arkadaşını ve bu çalışmaya katılan kadınlardan bir tanesi olan Anita'yı yanına almıştır. Valentina (aracı) ile buluşacakları yere vardıklarında nişanın iptal edildiğini öğrenmişlerdir. Fakat Valentina her detayı düşünüp Davor'a iki kız daha bulmuştur. Davor ve arkadaşları kızların yaşadığı yere gitmiş, fakat bu sefer Davor kızları

beğenmediği için aileleri ile tanışma gerçekleşmemiştir. Uzun ve yorucu bir günün ardından, Davor ahırından birkaç koyun eksilmiş ve cebinde saat ve kolye ile evine dönmüştür.

Bizim köyden “Davor” isimli bir adam, Shkodra’dan Valentina ile telefonda konuşmuş ve ondan iyi bir kız bulmasını istemiş. Koyunlarını satarak müstakbel nişanlısına yüzük, saat, kolye, kendisine de takım elbise satın alıp Valentina’nın söylediği gün Arnavutluk’a gitmek için yola çıkmış. Yanına arkadaşını ve Anita’yı almış. Arnavutluk’a vardıklarında Valentina ile buluşmuşlar fakat Valentina kızın nişanlanmak istemediğini söylemiş. Bunun yerine buldukları başka kızları görmeye gidebileceklerini anlatmış. İlk kızı görmeye gittiklerinde Davor kızın biraz kilolu olduğunu düşünüp evinden çıkmış. İkinci kızı da beğenmemiş. Tiran’a gidip iki kızla daha tanışmış fakat biri Müslüman ve kapalı olduğu için Davor kabul etmemiş. Diğeri ise Davor’a göre güzel değilmiş. Sonuç olarak bütün gün yorulup hiçbir şey başarmadan eve dönmüşler. Davor’un aldığı yüzük ve diğer altınlar, takım elbise, kına gecesi hayalleri öyle kaldı ve Davor hala bekâr.

Fakat çalışmaya katılan kadınların hepsi benzer evliliklere aracı olmamıştır. Bir kısmı bu kadar büyük bir sorumluluk almak istemediklerini ifade etmektedir. Çoğu katılımcı, Sırp erkeklerinin kendilerinden çok bahsedilen o güzel davranışlara sahip olan Arnavut kadınları ile evlenmek istemekte olduklarını belirtmektedirler. Bunun yanı sıra, Arnavut kadınları da Sırbistan hakkındaki beklentileri artırıp oranın hayatlarını değiştirebileceği bir yer olduğunu düşünmektedirler. Bu durumda, Sırbistan’da evli olan bazı kadınlar Sırp erkeklerinden sürekli istek gelse de bu konuya karışmamayı tercih etmiştir.

Sırbistan’da evli olan ve Müslüman olan Shpresa, dini nedeniyle kendi evliliğinin benzer bir evliliğe neden olmadığını söylemektedir. Ona göre, Sırp erkekleri Müslüman kızlarla evlenmek istemez ve sürekli Hristiyan bir Arnavut kızını arayışındalardır. Böyle bir ortamda yaşayan Shpresa, çok yalnız olduğunu hissetmekte ve kimse ondan aracı olmasını istememiştir:

Benim evliliğim sebep olmadı çünkü burada Müslümanla evlenmek istemezler. Burada herkes Ortodoks, bana çok gelmezler, bu evlilikler hakkında da bir şey demezler (Shpresa).

Çalışmaya katılan Sırp erkeklerinin anlattıklarına göre, insanlar ilk başta bu tür evliliklerden korksa da, daha önce yapılmış evlilikleri ve bu kadınların köyde yaşamayı kabul etmelerini, bütün işleri yapmalarını ve evlendikten hemen sonra çocuk yapmak

istemelerini gördükten sonra bekâr erkekler Arnavutluk’a gidebilmek için fırsat kollamaya başlamışlardır. İlk evlenen erkekler ise aracılardan iletişim bilgilerini ve her türlü bilgiyi vererek yardımcı olmuşlardır.

Milan, kendi köyünde Arnavutluk’tan gelin almaya giden ilk erkek olduğunu söyler. İlk başta o da neyle karşılaşacağından korkmuş, fakat gösterdiği cesaret onu doğru yola yönlendirmiştir:

Olduğum yerde bu evliliği ilk yapan benim çünkü başladığı zamanlarda insanlar oraya gitmekten [Arnavutluk’a] korkarlardı. Ben bunu düşünmüştüm “Orada da insanlar var, bir şey yapmazlar” ve gittim (Milan).

Nemenja, evliliğinden sonra köydeki birçok erkeğin aynı istekte bulunduğunu söylemekte. Bir kızla tanışmak amacıyla Arnavutluk’a gitmek isteyen erkeklere kendi evliliğini ayarlayan aracının telefon numarasını vererek yardımcı olmuştur:

Benim evliliğim diğer evliliklere de sebep oldu. Bazı erkeklere benim aracının telefon numarasını verdim (Nemanja).

Çalışmaya katılan bütün erkekler, evlilikleri sayesinde Arnavutluk’tan gelin alma konusunda diğer erkekleri de ikna ettiklerini söylemekte. Açıklamalarına göre bekâr erkekler nasıl bir yol izlemeleri gerektiği ve hayatını paylaşacak kadına nasıl ulaşabilecekleri konusunda onlardan bilgi ve destek istemişlerdir:

Genç ve zengin erkekler gelip “Bana da Arnavutluk’tan bir gelin bul” dediler (Andrej).

Evet, benim evliliğime bakarak evlenmek isteyen birçok erkek var (Zoran).

Alan araştırmasının yapıldığı dönemde, erkek ve kadın katılımcılarla yapılan görüşmelerden, fakat daha çok kadınlar tarafından yapılan açıklamalardan, benzer evliliklere aracı olmayı kabul eden çiftlerin yardımları için belirli miktarda para aldıkları anlaşılmıştır. Bu ücretin tam olarak ne kadar olduğu, aracılığın başladığı zaman mı yoksa işin tamamlandığı zaman mı verildiği tam olarak anlaşılmamıştır. Arnavut kadınlar müstakbel gelini bulduktan sonra eşleri ve müstakbel damat ile birlikte kızın ailesini ziyaret etmeye gitmekte. Evlilik gerçekleşirse damadın aracılık eden çifte bir miktar para

vermekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu olayın trajik yanı ise, Sırbistan'da evli olan ve ekonomik durumu iyi olmayan bazı Arnavut kadınlar sadece kendi çıkarlarını düşünüp böyle evliliklere aracı olmuştur. Ancak sadece ekonomik açıdan zor durumda olan kadınlar değil, bu durumdan yararlanmak isteyen kadınlar da bu işi yapmışlardır. Böylece elli veya altmış yaşlarında olan bekâr erkekler ya da fiziksel kusurları yüzünden Sırbistan'da evlenemeyen erkekler Arnavutluk'ta eşlerini bulmuşlardır. Bunun nedeni, Sırbistan'da yaşayan ve oradaki yaşam koşullarını bilen, evlenmek isteyen erkekleri tanıyan ve bunlara rağmen kendi çıkarları için Arnavut kızlarını ikna eden ve evlendiren kadınlardır. Şüphesiz aracılık edilen bütün evlilikler böyle değildir. Sırbistan'da evli olan kadınların aracı olduğu evliliklerden çok mutlu aileler kurulmuş olsa da, bu hikâyenin diğer yüzü bu kadar masum değildir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın giriş bölümünde ifade edildiği ve verilerin analiz edildiği bölümlerde de ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere, bu araştırmada incelenen Arnavut-Sırp evlilikleri sonuç olarak evlenen çiftlere evlilik öncesinde bir evlilikten belediklerinin bazılarını sağlamış ama bunlar özellikle kadınların ağır bir kültürel şok ve duygusal bedel ödemeleri sonunda elde edilmiş görünmektedir. Onların evlilikleri hakkındaki beyanlarının içeriğinde yankılanan ifadeler, yorumlar ve değerlendirmeler bu sonucun “durumla yüzleşme ve kabullenme” olarak tarif edilmesi gereken bir sonuç olduğuna işaret etmektedir. Bu tarifin ne ölçüde durumu resmettiğini daha iyi anlayabilmek ve tarif edebilmek için öncelikle metodoloji tartışmalarında sorulması ve cevaplanmasında yarar bulunduğu belirtilen “bir şey olmamış olsaydı durum ne olurdu, olabilir” (counterfactual claims) sorusunu sormak ve cevaplandırmak gerekmektedir.

Arnavutluk toplumunun kırsal kesiminde ve özellikle bu araştırmada kendileriyle mülakat yapılan kadınların içinde doğup, büyüdüğü bölgede hüküm süren töreler, gelenekler ve ataerkil sistem, özellikle kızlar için pek çok açıdan yasaklayıcı bir sistem olmaya devam etmektedir. Bu töre ve geleneklere bağlılık gösteren Arnavut aileleri, kızların eğitim, çalışma, evlilik gibi konularda kendilerinin söz sahibi olmasına çok fazla izin vermemekte, onların ev dışındaki özgürlüklerini sıkı bir şekilde kontrol etmektedir. Bu toplumsal çevrede evlilik ve eş seçimi evlenecek olanın hakkında çok az söz sahibi olduğu ya da hiç olmadığı, çoğunlukla evlenecek olanın kendisi dışındaki aile üyeleri tarafından alınmış bir karara dayanmaktadır. Dolayısıyla kadınlar evlenmekten çok evlendirilmektedir. Eğer bu kızlar, Sırp bir erkek ile değil de Arnavut birisiyle evlendirilmiş olsalardı durumlarında bir değişiklik olmayacaktı. Hayatları aynı hatlar üzerine inşa edilecekti: evlilikten sonra iyi eş olmak, eşlerine saygı duymak, eşlerinin ailelerine saygı duymak, eşlerinin ebeveynlerine bakmak, çocuklarla ilgilenmek gibi aynı görevleri yerine getireceklerdi. Ayrıca, böyle bir evlilik muhtemelen toplumsal ve iktisadi konuları bakımından akran kabul edilebilecek ailelerin birinden diğerine geçişi içereceğinden Arnavut biriyle evlenmiş olmak onların yaşam tarzı ve koşullarında önemli bir değişiklik meydana getirmeyecek olduğu kadar Sırbistan’da sahip olduklarından daha

iyi de olmazdı. Bu nedenle onların evliliklerinde farklılık yaratan esas boyut evliliklerinin kültürler arası boyutu ve bunun içeriğini oluşturan yaşama yeri, dil, inanç, töre gibi kültürel farklılıklar, farklı ve tarihsel sebeplerle aralarında husumet bulunan bir toplumdan biriyle evlenmiş olmalarıyla eklemleşen ön yargılar, yabancılık ve nihayetinde yaşadıkları kültürel şoktur.

Geleneksel aracı rolündekilerin teklifinin değerlendirilmesi aşamasından itibaren teklif edilen evliliğin kültürel farklılıklar üzerine kurulu olacağı tarafların farkında olmadıkları bir husus değildir. Benzer şekilde çağdaş toplumda başarılı bir evliliğin en önemli bileşeni olarak kabul edilen, geleneksel veya modern toplumlarda sayısız şairlerin ve yazarların kendisinden ilham aldığı ve hakkında şiirler ve romanlar yazdığı bir şey olan “aşk” unsurunun teklif edilen ve kabul edilmesi halinde gerçekleşecek olan evliliğin bir bileşeni olmayacağı da sürece dâhil olan herkesin farkında olduğu bir husustur. Dolayısıyla güdüler, duygular ve beklentiler çok daha farklı bir zeminde şekillenmekte ve taraflarca değerlendirilmektedir.

İlk olarak, Sırp erkeklerin kendisiyle evlenip, hayatını birlikte geçireceği bir kadın aramak için sınırı geçmesine neden olan nedenler, belirtilme sıklığına göre, sırasıyla şunlardan oluşmaktadır: (1) Yaşadıkları ülkede ortaya çıkan kadın eksikliği, (2) Sırp kadınların köyde evlenmeyi ve orada yaşamayı reddetmesi, (3) Arnavut kadınlarının evine düşkün olan, güzel bir aile kurmak isteyen, çocuklarına iyi bakan, eşi ve ailesiyle ilgilenen, köyde yaşamayı kabul eden, evin içinde ve dışında çalışan, beklentileri düşük olan, para harcamayan kadınlar olarak görülmesi (4) evlenme yaşı, (5) bir aile kurma ihtiyacı, (6) çocuk sahibi olma isteği ve (7) yalnız yaşlanma korkusudur.

Arnavut kızlarının bu evlilikleri kabul etmesinin nedenleri ise yine belirtilme sıklığına göre şunlardır: (1) Kızların genel olarak erken yaşta evlenmesi (kırsal kesimde yaş kızların evliliğinde önemli bir etkidir ve 25 yaşından sonra kızların evlilikten beklentileri önemli ölçüde azalır), (2) “evde kalma” korkusu (3) Arnavut erkeklerin sayısının az olması (özellikle genç erkeklerin kırsal alanlardan göçü nedeniyle), (4) “kızın kendi evi baba evi değil, kocasının evidir” düşüncesi ve evliliğin sosyal bir zorunluluk haline gelmesi (5) evliliği kırsal bölgedeki sıkıcı hayattan kaçmanın bir yolu olarak değerlendirmeleri (6) Arnavutluk dışında kuracakları hayatı daha yüksek ekonomik

koşullarda sürdürebileceğini düşünmeleri, (7) yabancıların kültürünü merak etmeleri ve (8) aile üyelerinden ve sosyal çevreden gelen zorlayıcı baskıdır.

Sırp erkeklerin Arnavutluk'a gitmelerine ve Arnavut kızlarının evlilik taleplerini kabul etmelerine neden olan etkenler benzerdir. Sırp erkeklerin istediği ile Arnavut kadınların beklediği şeyler arasında bir uyum var gibi görünmektedir.

Kültürler arası evliliklerle ilgili literatür, bu tür evliliklerde eşler arasında dil, dini inanç, tanıştıkları yer, aşk gibi ortak etkenler veya daha önce bir iletişim (web, internet siteleri, telefon görüşmeleri) kurmuş olabileceğini belirtmektedir. Böyle evlilik yapan bireyler genellikle eşlerin iyi bir baba/anne olabileceğini düşünmeden önce daha çok duygu, yakınlık, fiziksel görünümü beğenme, toplumsal konum elde etme veya aşk üzerine odaklanmaktadır. Bireyler evlilik aşamasına geçtikçe, görüşleri her bir eşin aileye bakış açısına ve sorumlulukların paylaşılmasına bağlı olarak değişebilmektedir. Buna karşılık, bu çalışmada incelenen evliliklerde ise milliyetleri, kültürleri, tarihleri, dilleri ve dinleri farklı olan farklı fakat içinde yaşadıkları koşullar bakımından yaşam tarzları birbirlerine benzer olan Arnavut-Sırp çiftleri, tanışma, hoşlanma veya âşık olma aşamalarından geçmemektedir. Aksine, tanışma aşaması çok kısadır ve doğrudan evliliğe ve birlikte yaşamaya geçiş yapılmaktadır. Özetle Arnavut-Sırp evlilikleri, aşk veya beğeniden dolayı hayatı diğer kişiyle paylaşma isteğinden kaynaklanan evlilikler değildir. Bu evlilikler her iki tarafın da ortak amacı olan aile kurma amacıyla gerçekleşen evliliklerdir. Bu nedenle, literatürde, bu evliliklere ve gerçekleşme şekline benzer bir vaka bulmak zordur.

Bu evlilikler Sırp erkeklerin bir aile kurma ve çocuk sahibi olma isteği ile ülkelerinde bulamadıkları ve Arnavutluk'ta bulabileceklerini duydukları belirli bir kadın grubunu arayışları ile başlamaktadır. Aradıkları kadın, aile ve çocuklarına düşkün, çalışkan, eşine ve onun ailesine iyi bakan ve saygı duyan, çok fazla para harcamayan tipik geleneksel bir kadındır. Açık bir amaçla ve yaratılan beklentilerin gerçekleşmesi umuduyla, daha önce belki de Arnavutluk sınırını hiç geçmedikleri halde, tarihsel ve kültürel kimliklerinin muhataplarına verdiği olumsuz imajdan korkarak evlenmek için girdikleri bu ülkede her yolu denemektedirler.

Kadınların amacı da erkeklerinki de benzer olup, bir aile yaratmak ve çocuklarına hayat vermekten ibarettir. Ancak kadının konumu pasiftir. Geleneksel olarak kadın kendi evlenme isteğinden bağımsız olarak evlilik taleplerini beklemektedir. Evlilik geleneğinin gerektirdiği gibi, talep bir aracından gelmektedir. Aracının bu evliliklerdeki rolü, talebi ilettiği, evlilik ve yaşam koşullarını belirlediği anda çok önemlidir. Aracının belirlediği talepler, yaşam koşulları ile kadınların evlilik için beklentileri çok uyumlu olmalıdır.

Aracının bu evliliklerdeki öneminin ve rolünün genel bir analizi, aracının bu kızların akrabalarının ne beklediğini bilen bir kişi olduğunu, etrafındaki insanların psikolojisini iyi bildiğini ortaya koymaktadır. Bu, aracıyı yaptığı işte başarılı kılar. Kıza (ve ailesine) tarif ettiği talibi ve sunduğu yaşam koşullarını, kızın beklentilerine karşılık gelecek şekilde ayarlamaktadır. Öte yandan, erkeklerle de aynı şeyi yapmaktadır. Onların aradığı özellikleri bilmekte ve böylece onun için en iyi kızı bulmaktadır. Dolayısıyla, sunduğu talepler, koşullar her iki tarafın da evliliğe götüren beklentileri ile uyumludur.

İlk bakışta, aracı her bir tarafa diğer tarafı anlatırken gerçekleri değiştirerek ve süsleyerek bu evliliklerin gerçekleşmesini mümkün kılıyor gibi görünmektedir. Fakat aracı sadece erkeklerle kadınların birbirlerini bulmalarını sağlayan bir etkidir. Aracı, bir anlamda ihtiyacı ve amacı ürüne dönüştürüp, pazarlayan bir girişimci gibidir ve kendi girişiminde başarılı olmak için bir anlamda kişiye özel bir ürün sunmaktadır.

Bu evliliklerin gerçekleşmesini sağlayan esas etken aracı değil, evlilik ve aile ile ilgili olarak her iki toplumda paylaşılan ortak zihniyettir. Çiftlerin evlilikleri ilerledikçe aralarında karşılıklı merhamet ve sevgi gibi duygular da gelişmekte ama onları birbirleri ile evlenmeye götüren toplumsal cinsiyet rolleri hakkındaki beklentiler evliliğin yönüne ve ruhunu adeta kılavuzluk etmeye devam etmektedir.

Heberle'nin (1948: 151) ifadesi ile Tönnies'e göre, sosyal ilişki, "sadece hissedilmekle kalmayıp var olması ve devam etmesi istenecek derecede" ve kendisinden tarafların belli ortak ve karşılıklı hak ve sorumlulukları çıkarılan (mesela, evliliğe doğru gelişen arkadaşlık) bir ruhi ilişkiden ortaya çıkar. Bir toplumsal ilişki kendisi bakımından arzulanabileceğini gibi bir başka amacı elde etmedeki araçsal işlevin nedeniyle de irade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında Arnavut-Sırp evlilikleri araçsal bir iradeyle başlayıp

belki kendisi bakımdan istenen bir ilişkiye dönüştürülen veya dönüşmesi beklenen, bunun elde edilmesi çaba gösterilen bir evlilik ilişkisine ve biçimine karşılık gelmektedir.

Analitik bölümlerde yaptığımız tasvir ve analiz, Arnavut-Sırp evlilikleri ile kültürler arası evlilikler arasındaki kimi benzerlik ve farklılıkların ifade edilmesini de mümkün kılmaktadır. Bu benzerlik ve farklılıklar aynı zamanda bu çalışmada incelenmiş olan evlilik vakalarının genel olarak hem evlilik ve özellikle kültürler arası evlilikler hakkındaki önceki bilgimize ne kattığının ifade edilmesine de bir imkân sunmaktadır. Mutlak bir öncelik veya önem sırasına karşılık gelmemekle birlikte, aşağıda sıralanmış olan onbir farklı husus ya da eksen anlamlı bir karşılaştırma için en başta gelen konular olarak temayüz etmektedir.

İlk olarak, iletişim, literatürde örnekleri bulunan kültürler arası evlilikler ile Arnavut-Sırp evlilikleri arasında büyük değişiklik gösterir. Kültürler arası evlilikler, ortakların dil aracılığıyla anlayışlarını tesis etmelerini sağlayan bir iletişim kanalına sahip olmaları ile başlar. Arnavut-Sırp evliliklerinde iletişim eksikliği her iki taraf ve özellikle de yabancı bir çevrede yaşamaya başlayan kadınlar için en zor kısımdır. Sırbistan’da ilk altı ay yalnızca mimikler, jestler ve beden dili ile geçmektedir. Bu iletişim kişinin kültürü, başka bir kültürün jestlerini ve vücut dilini anlamasına izin verdiği ölçü ile sınırlıdır.

İkinci olarak, ilk çocuk, literatürde anlatılan karma evliliklerde kültürel farklılıkların daha belirgin olmasına ve gerginliklerin artmasına neden olurken Arnavutluk-Sırp evliliklerinde literatürden farklı olarak, evlilik amacının yerine getirilmesini sağlamaktadır. Bu suretle kadınlar kendilerini yeni ailenin bir parçası olarak hissetmeye başlamakta, yaşadıkları yer, ev, birlikte yaşadıkları ailelerle ve eşler ile aralarındaki bağ güçlenmektedir. Memleket özlemi daha az hissedilir olmakta ve Arnavutluk’a ziyaretler azalmaktadır. Dolayısıyla, çocuk sahibi olmak tarafların yaptıkları seçimleri hem amacına ulaştırmakta hem de ona evlilikten beklenen önemli bir anlamı kazandırmaktadır.

Üçüncü olarak, kültürler arası evliliklerde, eşlerin kültürel farklılıklarından dolayı şok yaşaması çok yaygındır. Eşlerden biri, diğerinin yaşadığı yere taşınırsa bu kültürel şok daha da artabilir. Taşınan eş, yeni kültürde yanında arkadaşı ve ailesinin olmamasından ve birçok dezavantajdan dolayı kendini tecrit edilmiş hissedebilir. Arnavutluk-Sırp evliliklerinde bu deneyimin kadınlara hem kültür şoku hem de evlilik şoku olmak üzere çifte şok yaşattığı söylenebilir.

Dördüncü olarak, kültürler arası evlilikleri literatüründe sözü edilmemiş olan ancak bu evliliklerde ortaya çıkan bir şey, aile üyelerinin veya toplumun bir kadının hamileliğini yargılamasıdır. Bu evliliklerde, gelinin hamileliği özel bir öneme sahip ve ilk aylarda veya evliliğin ilk yılında gerçekleşmelidir. Bu olmazsa, etrafındaki insanların şüpheleri ve önyargıları başlar. Bu şüpheler genellikle gelinin sağlığı ve ahlâki ile ilgilidir. Menşee ülkeden (özellikle kırsal alanlarda) uzakta yaşamak sadece yeni gelenek ve göreneklere uyum sağlamakla basitçe onları az çok anlamaktan ibaret değildir aksine her şeyin bu yeni yörenin sakinlerinin zihniyetine uygun olarak gerçekleşmesini gerektirmektedir. Aksi takdirde, hedef alınacak ilk kişi “ yabancı” dır.

Beşinci olarak, literatürde tanımlanan kültürler arası evliliklerde eşlerin tanışması, evliliğe geçmeye karar vermeden önce gerçekleşir veya diğer durumlarda tanışma aşaması uzun sürmez ve taraflar hızla evliliğe geçer. Ancak bir evlilik kararını hızlı bir şekilde verme konusunda güçlü bir etken vardır ki o da, iki taraf arasında var olan ortak dildir. Kültürler arası evliliklerin hiçbir durumunda olmadığı gibi, Sırp-Arnavut evliliklerinde çiftler birbirleriyle iletişim kurmadan evliliğe giderler. Eşler arasındaki anlamlı bir sözlü iletişim ilk altı aydan sonra başlamaktadır. Evliliğin ilk yılından sonra eşler birbirlerini anlamaya, iletişim kurmaya ve tanımaya başlar.

Altıncı olarak, kültürler arası evliliklerde evlilik öncesi mensubu olunan dinin bir mensubu olmaya devam etme veya dinini eşinin (çoğunlukla erkeğin) dini yönünde değiştirme bireysel bir karar meselesi olarak kalırken Arnavut-Sırp evliliklerinde kadın için kendi dininden ayrılıp eşinin dinine geçme adeta evlilik sözleşmesinin bir bileşeni olarak onun bireysel irade ve tercihinin yer vermeyen otomatik ve zorunlu bir işlem olarak gerçekleşir. Bu dönüşüm kendisiyle evlenen eşten önce eşin akrabaları ve yakın çevresi nazarında daha büyük bir önem ve mecburiyeti ifade etmektedir. Ancak bireysel seçime

dayalı olmayan bu din değişme zamanla az çok benimsenen bir hale da dönüşmektedir ama önemli bir farkla ki o da Sırbistan'da iken kendini Ortodoks gibi, ziyaret için Arnavutluk'a gittiklerinde ise daha çok kendini bir Hristiyan olarak hissetmek şekilde.

Yedinci olarak, kültürler arası evlilikler, aile içinde ve dışında olumlu veya olumsuz toplumsal önyargıların hedefi olma potansiyeline sahiptir. Sınırın Arnavutluk tarafında bir aile üyesinin Sırbistan'da evlenmeye karar veren kadınlarla iletişim kurmayı durdurma, onları hafife alma, itirazlar ve hatta aşırı kararlar çok sayıdadır. Sadece aile ya da yakın çevre içinde değil, ulusal önyargılar da vardır. Bunlar çeşitli televizyon programlarında, elektronik ve basılı gazetelerde, çeşitli portallerde ve insanlar arasında görülür. Her iki tarafın, özellikle de kadınların üstesinden gelmesi gereken en büyük zorluk, önyargılardır.

Sekizinci olarak, kültürler arası evliliklerde eğer eşlerden birinin yeni bir ülkeye taşınma durumu olursa, yeni kültüre uyumuna etki eden etkenler ve uyum süreci de farklılaşmaktadır. Arnavut-Sırp evliliklerinde, kadın eşinin kültürel çevresine katıldığı için uyum sürecinde yükün ağır olan kısmı onun sırtına yüklenmiştir. Uyum sürecinde derin bir etkiye sahip iki etken vardır: (i) dil ve (ii) çocuk. Bunlar güveni artırmakta ve onlar için ikinci bir kimlik oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.

Dokuzuncu olarak, kültürler arası evliliklerde, zorlukların bir kısmı diğer aile üyeleriyle birlikte yaşamaktan ortaya çıkmaktadır. Eşleri ile yalnız yaşayanlar, eşin ailesiyle yaşayan kadınlarla aynı yüke ve zorluğa sahip değildir. Yalnız yaşayanlar için eşler arasında var olan kültürel farklılıkların üstesinden gelmek daha kolay olabilir, ancak eşin ailesiyle yaşarken bu farklılıklar daha belirgin ve üstesinden gelmek daha zordur. İlk çocuğun doğmasıyla yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Çocuk için seçilen isim, Ortodoks Kilisesi'nde vaftizi gibi konularda gerginlik yaşanabilmektedir. Erkeğin ailesinin çifte genellikle yardımcı olduğu inkâr edilemez, ancak çoğu durumda erkeğin ailesi zorluklara neden olan bir etken gibi görünmektedir.

Onuncu olarak, modern bireyleri evliliğe yönlendiren nedenlerin başında birbirlerinden hoşlanmaları, aşk, sevgi, ortak ilgi alanların sahip olmak, estetik veya cinsel çekicilik gibi birçok husus sıralanmaktadır. Ancak bireyleri evliliğe iten veya yönlendiren nedenlerle

evliliği bir ilişki olarak yarayan etkenler aynı şeyler değildir. Kültürelarası bir evlilik türü olarak hakkındadır bu çalışmanın da gösterdiği üzere birinci grup etkenler yüzeyde olan, daha temelde, derinde olan nedenlerdir.

Onbirinci olarak, Arnavut-Sırp evlilikleri hem meydana geldikleri bağlam ve hem de gerçekleştirilme biçimlerinden dolayı sapkın (deviant) olarak nitelendirilebilir vakalardır. Bu evliliklerin gerçekleştiği bağlam bu tür evlilikleri hiç hoş karşılamamaktadır, daha önce bunları tanımamış olup reddetmeye devam eden bir bağlamdır. Modern çağda gerçekleşmesine rağmen bu evliliklerin bir parçası olmayı kabul eden bireylerin zihniyeti ile uyumlu olması için evlilik geleneklerinin temel unsurları burada da uygulanmaktadır. Geleneksel evliliklerin temel bir unsuru, çocuklarını evlendirmek isteyen iki aile arasındaki bağlantı görevi gören aracıdır. Birer ticari girişimci gibi hareket eden modern zamanların araçları, geleneksel evliliğin tek yolu olan görücü usulü ile evliliği toplumsal ve kültürel olarak kendisine muhalefetin olduğu bir ortamda yeniden canlandırmaktadır. Ancak, yeniden ortaya çıkması ve bu yeni modern aracının üstlendiği rol, geleneksel aracının üstlendiğinden tamamen farklı bir roldür. Geleneksel araçlar, bireysel faydaları göz önünde bulundurmadan iyi tanıdıkları bireyleri evlendirmek için bu rolü üstlenirken modern aracı, hem bireysel çıkarları ön planda tutmakta hem de Arnavut toplumunda “anormal” olarak damgalanan ve yargılanan bir evlilik türüne aracılık etmeye çalışmakta ve bir anlamda da başarılı olmaktadır. Dolayısıyla, bu evliliklerin yapılmasında aracının rolü ve işlevi onun geçmişteki işlevi ve rolüne benziyor gibi görünse de aslında gelenekseli sahip olduğu ahlâki çerçeveden bir sapmadır.

Bir şey veya eylem “norm” denilen şeyden bir sapma olarak gerçekleştiğinde, bunun her zaman böyle kalacağı anlamına gelmemektedir. İnsanların kendilerini kültürel veya maddi koşullarla ilişkilendirme biçimi, sapma denilen şeyin normalleşmesine katkıda bulunabilir. Sapkın bir vaka normal sürece yaklaşarak (ya da benzemeye çalışarak) ya da toplumsal olarak normal olarak kabul edilen değerleri, davranışları, kodları taklit etmeye çalışarak normalliğe dâhil olabilir. Bu evliliklerin bir diğer zorluğu bireylerin kendi evliliklerini toplumsal önyargılar karşısında normal bir evlilik modeline sokmak zorunda olmalarıdır. Ama bu süreç sosyal, manevi ve duygusal maliyete sahip olduğu için hiç basit değildir. Zaman içinde çiftler karşılıklı anlayış ve iletişim köprüsü oluşturarak

hedeflerini gerçekleştirmeye doğru ilerlemeyi, bir aile kurmayı, çocuk sahibi olmayı, rolleri paylaşmayı, birbirlerine ve ailelerine saygı göstermeyi başarırlar.

Açıklanması gereken temel husus bu evliliklerin kültürel farklılıklar yanında kendilerinin toplumsal olarak yaftalanmış olmaları karşısında kendilerini “sürdürülebilir, normal bir evlilik düzenine” nasıl taşıdıklarıdır. Bu hususu açıklayabilmek için her iki tarafı böyle bir evlilik yapmaya iken nedenler bir tablo halinde takdim etmek işe yarar görülmektedir.

Tablo 3. Tarafları Evliliğe Götüren Etkenler ve İçinde Buldukları Bağlam

Bağlamsal etkenler ve beklentiler	Bağlam içinde tarafların konumlanma biçimi	
	Sırp erkekler	Arnavut kadınlar
Nüfus	Kadın sayısının az olması	Erkek sayısının az olması
Evlilik çağı normları	İlk evlilik için yaşın ilerlemesi, halen veya ileri yaşta yalnız kalma tehlikesi, hayatını makul bir düzene koyma	İlk evlilik için yaşın ilerlemesi veya evde kalmış biri olma tehlikesi, evlilik için toplumun baskısı
Amaç	Aile kurmak ve çocuk sahibi olmak	Aile kurmak ve çocuk sahibi olmak
Eşten beklentiler	Evin hanımı olacak bir kadın	Evin geçimini sağlayacak bir erkek

Tabloda, bir çiftin evliliğine yol açan ortak nedenler ve içinde buldukları bağlam listelenmektedir. Bireyleri harekete geçiren şey, içinde buldukları koşullar olduğu için; eylemleri olağan şartlar altında yapabilecekleri seçimlere ve sahip olabilecekleri arzulara dayanmamaktadır zira zaten bu yollar denemiş ve başarısız olmuştur. Ancak eylemleri kendilerini hedeflerine ulaştırabilecek bir çözüm olarak ortaya çıkar. Sırp erkeklerin yaşadığı kırsal alanlarda kadınların az olması onları Arnavutluk’a yönlendirir. Öte yandan, kadınların yaşadığı kırsal alanlarda kendileriyle evlenmek isteyen veya isteyebilecek bekâr erkeklerin az olmaması onların Sırp erkeklerden gelen talebi kabul etmelerini etkiler. Farklı bağlamlarda meydana gelen bir durum olmasına rağmen, kararlarını etkileyen etkenler çok benzerdir. Bağlam, yer, dil, etnik köken, kültür ve inançlar gibi birçok açıdan farklıyken, bu bağlamda çok benzer hedeflere sahip bireyler bulunmaktadır. *Bireylerin en büyük ortak noktası hallerinden ortaya çıkan ihtiyaçlarının ve bu karşılamak yönündeki amaçlarının özdeşliği yani aile kurmak ve çocuk sahibi olmak istekleridir. Bu ortak amaç, bağlamsal zorlukların üstesinden gelmelerine*

yardımcı olur. Hedefe ulaşmada, aileyi nasıl tanımladıklarına dair sahip oldukları ortak veya benzer bakış açısı ise onlara bu yolda onlara kılavuzluk eder. İstedikleri aile türü, çocuklar, her tarafın üstlenmesi gereken görevler konusunda benzer fikirlere sahip olmaları evliliklerinin başarılı olmasının en büyük nedenidir. Ayrıca, bu bireyler için evlenmenin, yalnızlıktan ve toplumdan soyutlanmadan kaçınmak gibi başka nedenleri da vardır. Yaşlandıkça, yalnız bir yaşam sürdürme korkusu artar ve ayrıca toplumun baskısını arttırır. Bundan kaçınmanın tek yolu, sosyalleşmek ve toplum tarafından kabul edilecek bir çözüm bulmaktır. Evlilik bireylerin kendilerine bir hedef belirlemek ve gelecek nesillerle birleştirmek için gerekli olarak görülür.

Araştırma verileri, karşılaştıkları kültürel ve toplumsal zorluklara rağmen bu evliliklerin büyük oranda başarılı oldukları ve sonuçları itibariyle her iki toplumda geçerli normlar dâhilinde normal işleyen bir evliliğe dönüştüklerine işaret etmektedir. Bu başarının arka planında her iki taraf için de büyük zorluklar olmasını rağmen ve zorluğun en büyüğünü en büyük zorlukları çeken taraf kadınlardır. Bu kadınların yapmak zorunda oldukları fedakârlık ve uzlaşma gerçekten olağanüstüdür. Onlar açısından evlendikten sonra eşini terk etme ve eve dönme düşüncesi imkânsızdır. Geri dönmeyi düşünmemeleri ve evliliklerini yürütmek için çaba harcamalarının birçok nedeni vardır.

Hinde (2002: 179) ahlâki kural ve ilkeleri insan davranışına kılavuzluk eden özel düzenlemeler olarak tarif eder. Bu bakış açısından düşünüldüğünde, bu çalışmada evlilikleri konu edilen kadınların evliliğe giden yolda kadın ve erkekler arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğine dair geleneksel ahlâki normları dikkate aldıklarını belirtmek gerekir. Kurti'ye (2010: 123) göre, Kuzey Arnavutluk'taki aileler arasında şeref ve bilhassa kadınların namus ve şerefi en önemli ve en değerli şeydir. Ona göre (s. 124) bu bölgedeki ailelerde “anne her zaman kızın namus ve şerefini dikkate” alır ve ona yabancı erkeklerle konuşmaması ve onlarla birlikte bulunmamasını tavsiye etmekte itina gösterir. Arnavut-Sırp evliliklerinde evlenecek taraflar arasında buluşma sınırlı sayıda gerçekleştiğinde bile bu buluşmada kıza her zaman ailesinden biri eşlik etmiş ve tarafların yalnız olarak görüşmelerine izin verilmemiştir. Böylelikle aileler geleneksel normları ve o çerçevede evlilik gerçekleşinceye kadar kızın namus ve şerefini korumada ısrarlı olmuşlardır her ne kadar sonuçta gerçekleşen evlilikler kiminle evlenilebileceğine dair diğer toplumsal normlardan bir sapma göstermiş olsa bile. Geleneksel normların hüküm

sürdüğü böyle bir ortamda evlenen kızların bir kez evlendikten sonra kendi ailelerine dönmeleri onlar açısından düşünülebilir bir şey değildir çünkü böyle bir durumda hem kendilerinin hem de ailelerinin şerefi zedelenmiş olacaktır. Evlilik bir erkekle aynı yatağı paylaşmak ve artık bakire olmamak demektir. Dolayısıyla bekâretlerini bir kez kaybetmiş olmak evlilikleri kötü gittiğinde veya daha henüz yolun başında iken evlilikleri kendi beklentilerine uygun olmadığında bile bu kadınların geri dönmemeyi düşünmemelerinin ardında yatan en önemli etkenlerden biridir. Zira bekâretini kaybetmiş biri artık kız değil kadındır ve bundan sonra tekrar iyi bir evlilik yapma imkânı oldukça azalmıştır. Evliliğin aynı kültürden biri ile yapılmış olduğu halde bile boşanmış bir kadın olmak toplumsal olarak olumsuz bir durum olarak karşılanmaktadır. Böyle bir durumda onun yapabileceği evlilik artık bekâr biri ile değil belki evlenmiş ve boşanmış veya çocuklu veya çocuksuz olarak dul kalmış biriyle olabilecek bir şeydir. Dolayısıyla, kendi beyanlarının içeriğinde de görüldüğü üzere, bu çalışmada incelenen evliliklerde evliliğin zaten toplum tarafından onaylanmamış bir kimse ile yapılmış olması kadınların geleneksel normlar tarafından omuzlarına yüklenmiş olan yükü katlamakta ve evliliklerinin başarısız olması halinde çifte bir yük yüklenmek zorunda bırakılmaktadır. Bu durum onların beyanlarının içeriğinde başat bir şekilde vurgulanmakta veya zimnen belirtilmektedir.

Bu çalışmada incelenen evlilikler amaçların ve beklentilerin gerçeğe dönüşebilmesi için büyük fakat asimetrik bir fedakârlık gösterilmiş olan evlilikleridir zira tarafların birbirinden ve evlilik hayatından beklentileri dengede değildir. Sırp erkekler bir evliliği gerçekleştirmiş olmalarına ek olarak bir eşte bulmayı bekledikleri şeyleri elde etmiş olmaktan dolayı mutlulardır. Kadınların ise mutluluk yanında evliliklerinden daha farklı beklentileri olmuştur ve bu beklentilerin bir kısmı gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla evlilik yoluyla tarafların elde ettiklerinde bariz bir asimetri ve orantısız bir “değiş tokuş” meydana gelmiştir: Bunlar anlamlı bir sözü iletişim olmadan cinsel hayatın sürdürüldüğü, taşıdığı duyguları paylaşmadan hamilelik yaşayan, “günaydın” diyemeden güne başlanan ve gün boyunca kadınların gülümsemeye ve üzüntü gözyaşlarını gizlemeye çalıştığı evliliklerdir.

Ancak sonuçta kültürel farklılıkların kendilerini ayırdığı, iletişim için güçlükler yarattığı, evliliklerinin toplumlarının öfke ve kınamasına uğradığı bir ortamda bu farklılıkların doğurmuş olduğu acı ve sıkıntı eşler arasında aynı zamanda bir kader ortaklığı duygusu

ve bilinci de yaratmıştır. Bu ortaklık onları birbirlerine adanmaya ve evliliklerini başarılı kılmak için birlikte çalışmaya serk etmiş ve sonuç olarak da onlar bu çabalarında başarılı olmuş görünmekte. Bu başarı modern bir evlilik hikâyesinin ve ona öncülük ve kaynaklık eden aşkın başarısı değildir. Aksine bu başarı karşılıklı sevgi, saygı ve dayanışmanın doğurduğu bir başarıdır.

KAYNAKÇA

- 6, P., ve Bellamy, C. (2012). *Principles of Methodology. Research Design in Social Science*. Los Angeles, London: Sage Publications.
- Abrahams, F. C. (2015). *Modern Albania. From Dictatorship to Democracy in Europe*. New York ve London: New York University Press.
- Ahuvia, A. C., ve Adelman, M. B. (1992). Formal Intermediaries in the Marriage Market: A Typology and Review. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 54, No. 2, ss. 452-463.
- Allen, S. M., ve Webster, P. S. (2001). When Wives Get Sick: Gender Role Attitudes, Marital Happiness, and Husbands Contribution to Household Labor. *Gender ve Society*, Vol. 15, No. 6, December, ss. 898-916.
- Alter, G. C. (2013). Generation to Generation: Life Course, Family, and Community. *Social Science History*, Vol. 37, No. 1 (Spring), ss. 1-26.
- Amato, P. R., Booth, A., Johnson, D. R., ve Rogers, S. J. (2007). *Alone Together: How Marriage in America is Changing*. United States: Harvard University Press.
- Angeles, L. C., ve Sunanta, S. (2009). Demanding Daughter Duty. *Critical Asian Studies* 41:4, ss. 549-574.
- Appelbaum, R. P. (1970). *Theories of Social Change*. Chicago: Markham Publishing Company.
- Artisien, P. F. (1984). A Note on Kosovo and the Future of Yugoslav-Albanian Relations: A Balkan Perspective. *Soviet Studies*, Vol. 36, No. 2 (Apr.), ss. 267-276.
- Atalay, B., Konaş, Y., Beyazıt, S., ve Madenoğlu, K. (1992). *Türk Aile Yapısı Araştırması*. Ankara: DPT.
- Backer, B. (2003). *Behind Stone Walls. Changing Household Organization Among The Albanians of Kosova* (ed. Robert Elsie ve Antonia Young, with an Introduction and Photographs by Ann Christine). Peja: Dukagjini Balkan Books.
- Balikci, A. (1965). Quarrels in a Balkan Village. *American Anthropologist, New Series*, Vol. 67, No. 6, Part 1 (Dec.), ss. 1456-1469.
- Banac, I. (1992). Yugoslavia. *The American Historical Review*, Vol. 97, No. 4 (Oct.), ss. 1084-1104.
- Barbara, A. (1989). *Marriage Across Frontiers*. Philadelphia: Multilingual Matters.

- Barjaba, K. (1995). Recent Implications of Inter-Ethnic Relations in Albania. *Anthropological Journal on European Cultures, Vol. 4, No. 1, Ethnicity Nationalism Geopolitics in the Balkans (I)*, ss. 79-101.
- Barjarba, K. (2004). Migration and Ethnicity in Albania: Synergies and Interdependencies. *The Brown Journal of World Affairs, Vol. 11, No. 1 (Summer/Fall)*, ss. 231-239.
- Barleti, M. (2005). *Historia e Jetës dhe e Veprave të Skënderbeut (çev. Stefan I. Prifti, 6.baski)*. Tiranë: INFBOTUES.
- Beauvoir, S. D. (1968). *The Second Sex*. London: Jonathan Cape.
- Bebler, A. (2015). The Serbia-Kosovo Conflict. A. Bebler, "Frozen Conflicts" in Europe içinde (ss. 151-169). Berlin; Toronto: Verlag Barbara Budrich.
- Becker, G. S. (1974). A Theory of Marriage: Part II. *Journal of Political Economy, Vol. 82, No. 2, Part 2: Marriage, Family Human Capital, and Fertility*, ss. 11-26.
- Becker, G. S. (1993). *A Treatise on the Family (Enlarged Edition)*. United States: Harvard University Press.
- Becker, J. (2005). A Normal Guy or a Monster in a Cage? Some Considerations on the Death of Slobodan Milošević (1941-2006). *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe, Vol. 8, No. 4, "The European Perspective of South-East Europe"*, ss. 7-14.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review, 46 (1)*, ss. 5-68.
- Biagini, A. (2000). *Historia e Shqipërisë: Nga Zanafilla Deri në Ditët Tona*. Tiranë: Shtëpia e Librit dhe e Komunikimit.
- Bierkan, A. T., Sherman, C. P., Stocquart, E., ve Jur. (1907). Marriage in Roman Law. *The Yale Law Journal, Vol. 16, No. 5 (Mar.)*, ss. 303-327.
- Biever, J. L., Bobele, M., ve North, M.-W. (1998). Therapy with Intercultural Couples: A Postmodern Approach. *Counselling Psychology Quarterly, Vol. 11, No. 2*, ss.181-188.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M., ve Webster, A. (2002). *Introductory sociology*. New York: Palgrave Macmillan.
- Black, J. S., ve Gregersen, H. B. (1991). The Other Half of the Picture: Antecedents of Spouse Cross-Cultural Adjustment. *Journal of International Business Studies, Vol. 22, No. 3*, ss. 461-477.
- Black, J. S., ve Mendenhall, M. (1991). The U-Curve Adjustment Hypothesis Revisited: A Review and Theoretical Framework. *Journal of International Business Studies, Vol. 22, No. 2*, ss. 225-247.

- Bradbury, T. N., Fincham, F. D., ve Beach, S. R. (2000). Research on the Nature and Determinants of Marital Satisfaction: A Decade in Review. *Journal of Marriage and the Family* 62, November, ss. 964–980.
- Britannica, A. (2004). *Genel Kültür Ansiklopedisi Cilt:10*. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Bulloch, H., ve Fabinyi, M. (2009). Transnational Relationships, Transforming Selves: Filipinas Seeking Husbands Abroad. *The Asia Pacific Journal of Anthropology* Vol. 10, No. 2, June, ss. 129-142.
- Calvert, L. (2016). “Do Not Forget Your Bit Wife”: Love, Marriage and the Negotiation of Patriarchy in Irish Presbyterian Marriages, c. 1780–1850. *Women's History Review* (20 Jun), ss. 1-22.
- Cancian, F. M. (1986). The Feminization of Love. *Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 11, No. 4, ss. 692-709.
- Castaldo, A., Litchfield, J., ve Reilly, B. (2007). Who Is Most Likely to Migrate from Albania? Evidence From the Albania Living Standards Measurement Survey. *Eastern European Economics*, Vol. 45, No. 5 (Sep. - Oct.), ss. 69-94.
- Castillo, G., ve Brereton, D. (2018). The Country and the City: Mobility Dynamics in Mining Regions. *The Extractive Industries and Society*, ss. 307-316.
- Castles, S. (2000). International Migration at the Beginning of the Twenty-first Century: Global Trends and Issues. *International Social Science Journal* 52,3/165, ss. 269-281.
- Chamberlin, W. H. (1965). *What You Should Know About Communism and Why* (2. baskı). New York: McGraw-Hill Book Company.
- Chang, L. C.-N. (2011). My Culture Shock Experience. *A Review of General Semantics*, Vol. 68, No. 4 (October), ss. 403-405.
- Cheng, Y., Yeoh, B. S., ve Zhang, J. (2015). Still “Breadwinners” and “Providers”: Singaporean Husbands, Money and Masculinity in Transnational Marriages. *Gender, Place and Culture*, Vol. 22, No. 6, ss. 867–883.
- Cherlin, A. (1983). Changing Family and Household: Contemporary Lessons from Historical Research. *Annual Review of Sociology*, Vol. 9, ss. 51-66.
- Chodorow, N. (1979). Mothering, Male Dominance, and Capitalism. Z. R. Eisenstein, *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* içinde (ss. 83-106). New York, London.
- Cikić, J., ve Petrović, M. (2015). Rural Families and Households in Post-Socialist Transition: Serbian Experience. *Sustainable Agriculture and Rural Development in Function of Achieving Strategic Goals of the Republic of Serbia within the Danube Region* (No. III46006), ss. 35-62.

- Collins, J. R., ve Nickel, K. N. (1975). Culture Shock and Cognitive Dissonance. *American Secondary Education, Vol. 5, No. 4 (September)*, ss. 23-27.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. UK: Polity Press.
- Constable, N. (2003). *Romance on the Global Stage. Pen Pals, Virtual Ethnography, and "Mail-Order" Marriages*. Berkeley, London, England: University of California Press.
- Constable, N. (2005). A Tale of Two Marriages: International Matchmaking and Gendered Mobility. N. Constable, *Cross-Border Marriages, Gender and Mobility in Transnational Asia* içinde (ss. 166-186). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Constable, N. (2005). Introduction: Cross-Border Marriages, Gendered Mobility, and Global Hypergamy. N. Constable, *Cross-Border Marriages, Gender and Mobility in Transnational Asia* içinde (ss. 1-17). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Coombs, R. H., ve Kenkel, W. F. (1966). Sex Differences in Dating Aspirations and Satisfaction with Computer-Selected Partners . *Journal of Marriage and Family, Vol. 28, No. 1 (Feb.)*, ss. 62-66.
- Coontz, S. (2006). *Marriage, a History. How Love Conquered Marriage*. United States: Penguin Books.
- Cotter, D., Hermsen, J. M., ve Vanneman, R. (2011). The End of the Gender Revolution? Gender Role Attitudes from 1977 to 2008. *American Journal of Sociology, Vol. 117, No. 1 (July)*, ss. 259-89.
- Cottrell, A. B. (1990). Cross-National Marriages: A Review of the Literature. *Journal of Comparative Family Studies, Vol. XXI, No.2, Summer*, ss. 151-169.
- Crippen, C., ve Brew, L. (2007). Intercultural Parenting and the Transcultural Family: A Literature Review. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, Vol. 15, NO. 2, April*, ss. 107-115.
- Dassanayake, W. (1982). Newspapers As Matchmakers — A Sri Lankan Illustration. *Journal of Comparative Family Studies, Vol. 13, No. 1 (SPRING)*, ss. 97-108.
- Dauti, M., ve Zhllima, E. (2016). *Perceptimet dhe Qëndrimet Publike Ndaj Barazisë Gjinore në Shqipëri*. Tiranë: PNUD.
- Davidova, S., ve Thomson, K. (2014). *Family Farming in Europe: Challenges and Prospects (In-depth analysis)*. Brussels: European Parliament.
- Davis, C. V. (2014). Transnational Marriage: Modern Imaginings, Relational Realignments, and Persistent Inequalities. *Ethnos, Vol. 79:5*, ss. 585-609.

- Delphy, C. (1970). The Main Enemy. *Partisans, entitled Libbration des femmes*, ss. 23-40.
- Delphy, C. (2016). *Close to Home: Materialist Analysis of Women's Oppression* (çev. Diana Leonard). London, New York: Verso.
- Demiraj, S. (1988). *Gramatikë Historikë e Gjuhës Shqipe*. Prishtinë: Rilindja.
- Denich, B. S. (1974). *Sex and Power in the Balkans*. M. Z. Rosaldo and L. Lamphere, *Woman, Culture, and Society* içinde (ss. 243-262).
- Dervishi, Z. (2014). *Nëpër Degëzime të Kulturës Shqiptare: Trajtesë Sociologjike e Disa Profileve të Modelimit Psikokulturor të Shqiptarëve*. Tiranë: Emal.
- Dervishi, Z. (2016). *Lente të Ndërveprimit Simbolik*. Tiranë: Emal.
- Diaz, M. N., ve Potter, J. M. (1967). Introduction: The Social Life of Peasants. J. M. Potter, M. N. Diaz, ve G. M. Foster, *Peasant Society: A Reader* içinde (ss. 154-167). Boston: Little, Brown and Co.
- Djilas, A. (1993). A Profile of Slobodan Milošević. *Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3 (Summer)*, ss. 81-96.
- Drezgić, R. (2010). Religion, Politics and Gender in the Context of Nation-State Formation: The Case of Serbia. *Third World Quarterly, Vol. 31, No. 6, The Unhappy Marriage of Religion and Politics: Problems and Pitfalls for Gender Equality*, ss. 955-970.
- Durham, M. E. (1920). *Twenty Years of Balkan Tangle*. London: George Allen ve Unwin Ltd.
- Durham, M. E. (1941). ALBANIA. *Geography, Vol. 26, No. 1 (March)*, ss. 18-24.
- Durham, M. E. (1985). *High Albania*. London: Virago.
- Durkheim, E. (1961). *The Elementary Forms of the Religious Life*. New York: Collier Books.
- Durkheim, E. (2003). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.
- Eisenstadt, S. (1973). *Tradition, Change and Modernity*. New York, London, Sydney, and Toronto: John Wiley ve Sons.
- Eisenstein, Z. (1979). Some Notes on the Relations of Capitalist Patriarchy. Z. R. Eisenstein, *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* içinde (ss. 41-55). New York, London: Monthly Review Press.
- Elsie, R. (2012). Northern Albanian Culture and the Kanun. *Albanian Language and Culture: 100 Years of Independence* (ss. 1-6). Hague: University of Leiden.

- Emiroğlu, K., ve Aydın , S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Erlich, V. S. (1966). *Family in Transition: A Study of 300 Yugoslav Villages*. New York: Princeton University.
- Falkingham, J., ve Gjonça, A. (2001). Fertility Transition in Communist Albania, 1950-1990. *Population Studies, Vol. 55, No. 3 (Nov.)*, ss. 309-318.
- First-Dilic, R. (1974). Sex Roles in Rural Yugoslavia. *International Journal of Sociology of the Family, Vol. 4, No. 2 (Autumn)*, ss. 161-169.
- Fischer, B. J. (1999). *Albania at War, 1939-1945*. United States of America: Purdue University.
- Fishman, P. M. (1978). Interaction: The Work Woman DO. *Social Problems, 25*, ss. 397-406.
- Flere, S., ve Klanjšek, R. (2013). Recent Changes in the Post-Yugoslav Family: The Disappearance of the Last Extended Family in Europe. *Journal of Comparative Family Studies, Vol. 44, No. 2 (March-April)*, ss. 249-264.
- Foster, G. M. (1953). What Is Folk Culture. *American Anthropologist, New Series, Vol. 55, No. 2, Part 1 (Apr. - Jun.)*, ss. 159-173.
- Frashëri, K. (1964). *The History of Albania (A Brief Survey)*. Tirana: Tirana.
- Furlan, B. (1943). Nationality in the Balkans. *The Antioch Review, Vol. 3, No. 1 (Spring)*, ss. 97-106.
- Furnham, A. (2010). Culture Shock: Literature Review, Personal Statement and Relevance for the South Pacific. *Journal of Pacific Rim Psychology Vol. 4, Iss. 2*, ss. 87-94.
- Furseth, I., ve Repstad, P. (2006). *An Introduction to the Sociology of Religion. Classical and Contemporary Perspectives*. England: Ashgate.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism (New Perspective - On the Past)*. England: Blackwell.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. United Kingdom: Polity Press.
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. United Kingdom: Cambridge Polity Press.
- Gjeçovi, S. (2018). *Kanuni i Lekë Dugagjinit*. Lezhë: Shtëpia Botuese "Kuvendi".

- Gnjatovic, J. S., ve Devedzic, M. (2016). Certain Characteristics of Population Ageing Using a Prospective Approach: Serbia as a Case Study. *Vienna Yearbook of Population Research*, Vol. 14, Special issue on "Population ageing", ss. 89-106.
- Goodsell, W. (1974). *A History of Marriage and the Family*. New York: Macmillan Company.
- Gopalkrishnan, N., ve Babacan, H. (2007). Ties that Bind: Marriage and Partner Choice in the Indian Community in Australia in a Transnational Context. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 14, ss. 507-526.
- Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion, and National Origins*. New York: Oxford University Press.
- Górny, A., ve Kępińska, E. (2004). Mixed Marriages in Migration from the Ukraine to Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies* Vol. 30, No. 2, March, ss. 353-372.
- Gove, W. R. (1972). The Relationship Between Sex Roles, Marital Status, and Mental Illness. *Social Forces*, Vol. 51, No. 1, ss. 34-44.
- Gruber, S. (2012). Multiple Family Households East of the Hajnal Line: Evidence from Albania and Serbia. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 43, No. 3, Introduction to the Special Issue Marriage as a System: Insights from the Hajnal's Line and Current "East-European" Family Patterns (May-June), ss. 373-388.
- Gruber, S. (2017). The Influence of Religion on Marriage Ages in Albania around 1900. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, Vol. 42, No. 2 (160), ss. 134-157.
- Guilbert, D. E., Vacc, N. A., ve Pasley, K. (2000). The Relationship of Gender Role Beliefs, Negativity, Distancing, and Marital Instability. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, Vol.8, No. 2., April, ss. 124-132.
- Guzina, D. (2003). Socialist Serbia's Narratives: From Yugoslavia to a Greater Serbia. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, Vol. 17, No. 1, Studies in the Social History of Destruction: The Case of Yugoslavia (Fall), ss. 91-111.
- Haan, F. d. (2012). Woman as the "Motor of Modern Life": Women's Work in Europe West and East Since 1945. J. Regulska, ve B. G. Smith, *Women and Gender in Postwar Europe from Cold War to European Union* içinde (ss. 87-103). London: Routledge.
- Hall, D. R. (1999). Representations of Place: Albania. *The Geographical Journal*, Vol. 165, No. 2, The Changing Meaning of Place in Post- Socialist Eastern Europe: Commodification, Perception and Environment (Jul.), ss. 161-172.
- Hall, E. T., ve Hall, M. R. (1990). *Understanding Cultural Differences*. USA: Intercultural Press, Inc.

- Hall, S. (1992). *Introduction. S. Hall, ve B. Gieben, Formations of Modernity* içinde (ss. 1-16). Cambridge and Oxford: Open University in Association with Blackwell Publishers Ltd.
- Halpern, J. M., ve Kerewsky-Halpern, B. (1972). *A Serbian Village in Historical Perspective*. Illinois: Prospect Heights.
- Harrison, D. (1988). *The Sociology of Modernization and Development (1.baskı)*. London, Boston, Sydney, Wellington: Unwin Hyman.
- Harvey, K., ve Shalom, C. (1997). *Language and Desire. Encoding Sex, romance and Intimacy*. London, New York: Routledge.
- Heaton-Armstrong, D. (2005). *The Six Month Kingdom: Albania 1914*. London: I.B.Tauris ve Co. Ltd.
- Heberle, R. (1948). The Sociological System of Ferdinand Tönnies: "Community" and "Society". In H. E. Barnes, *An Introduction to the History of Sociology* (ss. 144-165). Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Hinde, R. A. (2002). *Why Good is Good. The Sources of Morality*. London, New York: Routledge.
- Hirsch, J. S. (2003). *A Courtship after Marriage. Sexuality and Love in Mexican Transnational Families*. Berkely, Los Angeles, London: University of California Press.
- Hochschild, A., ve Machung, A. (2012). *The Second Shift. Working Families and the Revolution at Home*. New York: Penguin Books.
- Hofman, A. (2010). *Staging Socialist Femininity: Gender Politics and Folklore Performance in Serbia*. Leiden, Boston: Brill Academic.
- Hsia, H.-C. (2008). Beyond Victimization: The Empowerment of 'Foreign Brides' in Resisting Capitalist Globalization. *China Journal of Social Work Vol. 1, No. 2, July*, ss. 130-148.
- Hunt, C. L., ve Coller, R. W. (1957). Internarriage and Cultural Change: A Study of Philippine-American Marriages. *Social Forces, Vol. 35, No. 3 (March)*, ss. 223-230.
- Hunt, P. (1980). *Gender and Class Consciousness*. UK: Palgrave Macmillan.
- Inhetveen, H., ve Blasche, M. (1987). Women in the Smallholder Economy. T. Shanin, *Peasants and Peasant Societies* içinde (ss. 28-34). London: Penguin Books.
- INSTAT. (1992). *Statistical Yearbook of Albania 1991*. Tiranë: Instat Albania.
- INSTAT. (2002). *Main Result of the Population and Housing Census*. Tiranë: Instat Albania.

- INSTAT. (2011). *Population and Housing Census 2011*. Tiranë: Adel Print.
- INSTAT. (2015). *Shqipëria: Trendi i Varfërisë 2002-2005-2008-2012 (Rishikuar Prill 2015)*. Tiranë: INSTAT.
- Istenič, M. C. (2007). Attitudes Towards Gender Roles and Gender Role Behaviour Among Urban, Rural, and Farm Populations in Slovenia. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 38, No. 3, *Family and Gender in the Transformation of the Countryside*, ss. 477-496.
- Jagger, E. (2001). Marketing Molly and Melville: Dating in a Postmodern, Consumer Society. *Sociology*, Vol. 35, No. 1 (February), ss. 39-57.
- Janjić, D., Filipović, S., Jović, D., Korhec, T., Krasetva, A., ve Lacziko, E. (2017). *National Minorities in Serbia's Relationship with the Neighbours. The Status of National Minorities in Serbia and EU Negotiations: The Role of Neighbouring Countries*. Belgrade: Forum for Ethnic Relations.
- Jarvis, C. (1999). *The Rise and Fall of the Pyramid Schemes in Albania*. Washington D.C.: International Monetary Fund.
- Jary, D., ve Julia Jary. (1995). *Collins Dictionary of Sociology*. Glasgow: Harper Collins Publishers (2. baskı).
- Jensen, H. (2018). *Weber ve Durkheim. Metodolojik Bir Karşılaştırma (çev. Deniz Boyraz)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- John, P. K., ve Kaplan, Y. M. (2012). Culture Shock and Higher Education Performance: Implications For Teaching. *Higher Education Quarterly*, Vol. 66, No. 1, (January), ss. 24-46.
- Johnson-Hanks, J. (2007). Women on the Market: Marriage, Consumption, and the Internet in Urban Cameroon. *American Ethnologist*, Vol. 34, No. 4 (Nov), ss. 642-658.
- Jongwilaiwan, R., ve Thompson, E. C. (2013). Thai Wives in Singapore and Transnational Patriarchy. *Gender, Place and Culture*, Vol. 20, No. 3, ss. 363-381.
- Kadare, I. (2015). *Krushqit Janë të Ngrirë*. Tiranë: Onufri.
- Kagan, H., ve Cohen, J. (1990). Cultural Adjustment of International Students. *Psychological Science*, Vol. 1, No. 2, ss. 133-137.
- Kağıtçıbaşı, Ç., ve Ataca, B. (2005). Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait From Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 54 (3), ss. 317-337.
- Kahraman, F. (2018). Kesitlerden Topluma Bakabilmek: Georg Simmel Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme Denmesi. *Sosyoloji Dergisi*, sayı 37, ss. 81-100.

- Kaplan, R. D. (1993). *Balkan Ghosts: A Journey Through History*. New York: St. Martin.
- Karpat, K. H. (1997). The Balkan National States and Nationalism: Image and Reality. *Islamic Studies*, Vol. 36, No. 2/3, Special Issue: Islam In The Balkans (Summer/Autumn), ss. 329-359.
- Kaufman, G. (2000). Do Gender Attitudes Matter? Family Formation and Dissolution Among Traditional and Egalitarian Men and Women. *Journal of Family Issues*, Vol. 21, No. 1, ss. 128-144.
- Kaufman, G., ve Taniguchi, H. (2006). Gender and Marital Happiness in Later Life. *Journal of Family Issues* Vol. 27 No. 6, June, ss. 735-757.
- Kim, H., Prouty, A. M., ve Roberson, P. N. (2012). Narrative Therapy with Intercultural Couples: A Case Study. *Journal of Family Psychotherapy*, 23, ss. 273-286.
- Klein, T. (2001). Intermarriages Between Germans and Foreigners in Germany. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 32, No. 3 (Summer), ss. 325-346.
- Kohl, S. B. (2006). Love, Valor, and Endurance: World War II War Brides Making a Home in Montana. *Montana: The Magazine of Western History*, Vol. 56, No. 3 (Autumn), ss. 22-37.
- Kohn, T. (1998). The Seduction of the Exotic: Notes on Mixed Marriage in East Nepal. R. Breger ve R. Hill, *Cross-Cultural Marriage: Identity and Choice* içinde (ss. 67-82). New York: Berg.
- Kondel, J., Loi, V. M., Jayakody, R., ve Huy, V. T. (2005). Gender Roles in the Family. *Asian Population Studies*, Vol. 1, No. 1, March, ss. 69-92.
- Korac, M. (1993). Serbian Nationalism: Nationalism of My Own People. *Feminist Review*, No. 45, Thinking Through Ethnicities (Autumn), ss. 108-112.
- Kringelbach, H. N. (2015). Gendered Educational Trajectories and Transnational Marriage Among West African Students in France. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, Vol. 22, No. 3, ss. 288-302.
- Križan, M. (1994). New Serbian Nationalism and the Third Balkan War. *Studies in East European Thought*, Vol. 46, No. 1/2, Nationalism and Social Science (Jun.), ss. 47-68.
- Kurti, D. (2010). *Zakone e Doke Shqiptare*. Shkodër: Botimet Françeskane.
- Lane, R. W. (1922). *The Peaks of Shala: Being a Record of Certain Wanderings Among the Hill-Tribes of Albania*. London, Sydney: Chapman and Dodd.
- Lanier, A. R. (1968). Women in the Rural Areas. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 375, Women Around the World (Jan.), ss. 115-123.

- Lee, H. (2014). Trafficking in Women? Or multicultural Family? The Contextual Difference of Commodification of Intimacy. *Gender, Place and Culture, Vol. 21, No. 10*, ss. 1249–1266.
- Lévi-Strauss, C. (1969). *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon Press.
- Lindsey, L. L. (1990). *Gender Roles: A Sociological Perspective*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Liu, M. (2015). Surrogate Dating and the Translation of Gendered Meanings Across Borders: The Case of China's E-mail-Order Brides. *Signs, Vol. 41, No. 1 (Autumn)*, ss. 29-53.
- Llotman, J. (2010). *Kultura dhe Bumi*. Tiranë: Pika pa Sipërfaqe.
- Lucier-Greer, M., ve Adler-Baeder, F. (2011). An Examination of Gender Role Attitude Change Patterns Among Continuously Married, Divorced, and Remarried Individuals. *Journal of Divorce ve Remarriage*, ss. 225-243.
- Macdonald, D. B. (2002). *Slobodan Milošević and the Construction of Serbophobia*. Kaynak JSTOR internet adresinden edinilmiştir: www.jstor.org/stable/j.ctt155jbrm
- Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji (çev.ed. Vildan Akan)*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Mann, E., ve Waldron, J. A. (1977). Intercultural marriage and Child Rearing. W.-S. Seng, J. J. McDermott, ve T. W. Maretzki, *Adjustment in Intercultural Marriage* içinde (ss. 62-80). Hawaii: University of Hawaii.
- Maretzki, T. W. (1977). Intercultural Marriage: An Introduction. W.-S. Tseng, J. F. McDermott, ve T. W. Maretzki, *Adjustment in Intercultural Marriage* içinde (ss. 1-13). Hawaii: The University Press of Hawaii.
- Margolin, L., ve White, L. (1987). The Continuing Role of Physical Attractiveness in Marriage. *Journal of Marriage and Family, Vol. 49, No. 1 (Feb.)*, ss. 21-27.
- Markman, H. J., Stanley, S. M., ve Blumberg, S. L. (2010). *Fighting for Your Marriage. A Deluxe Revised Edition of the Classic Best Seller for Enhancing Marriage and Preventing Divorce. (2. baskı)*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Markoff, R. (1977). Intercultural Marriage: Problem Areas. W.-S. Tseng, J. F. McDermott, ve T. W. Maretzki, *Adjustment in Intercultural Marriage* içinde (ss. 51-61). Hawaii: University of Hawaii.
- McKeown, T. J. (1999). Case Studies and the Statistical Worldview: Review of King, Keohane, and Verba's Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research. *International Organization, Vol. 53, No. 1 (Winter)*, ss. 161-190.
- Mead, M. (1975). *Male and Female. A Study of the Sexes in a Changing World*. New York: William Morrow & Company, Inc.

- Milani, M. (1995). *Jeta dhe Zakonet e Shqiptarëve*. Tiranë: Muza.
- Miller, D. (1993). In Defence of Nationality. *Journal of Applied Philosophy*, Vol. 10, No. 1, ss. 3-16.
- Moisi, D. (2012). *Gjeopolitika e Emocioneve. Si Po e Riformwsojnë Botën Kultura e Frikës, Poshtërimin dhe Shpresës (2. baski)*. Tiranë: AIIS.
- Molina, B., Estrada, D., ve Burnett, J. A. (2004). Cultural Communities: Challenges and Opportunities in the Creation of "Happily Ever After" Stories of Intercultural Couplehood. *The Family Journal: Conseling and Therapy for Couples and Families*, Vol. 12, No. 2, April, ss. 139-147.
- Moodie, M. (1995). The Balkan Tragedy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 541, Small Wars (Sep), ss. 101-115.
- Morrison, K., ve Roberts, E. (2013). *The Sandžak: A History*. London: Hurst & Co.
- Morvaridi, B. (1993). Gender and Household Resource Management in Agriculture. P. Stirling, *Culture and Economy. Changes in Turkish Villages içinde* (ss. 80-94). Huntingdon: Eothen.
- Moses, J. W., ve Knutsen, T. L. (2007). *Ways of Knowing: Competing Methodologies in Social and Political Research*. New York: Palgrave Macmillan.
- Moss, E., ve Willoughby, B. J. (2016). Associations Between Beliefs About Marriage and Life Satisfaction: The Moderating Role of Relationship Status and Gender. *Journal of Family Studies*, ss. 1-17.
- Neyrand, G., ve M'Sili, M. (1998). Mixed Couples in Contemporary France. Marriage, Acquisition of French Nationality and Divorce. *Population: An English Selection*, Vol. 10, No. 2, ss. 385-416.
- Nguyen, P. (2014). Transnational Vietnamese American Marriages in the New Land. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 24, ss. 179-187.
- Nopça, F. (2012). *Pikëpamje Fetare, Doket dhe Zakonet e Malcisë së Madhe. Me disa veçanti nga krahinat e Zadrinës dhe nga Shkodra*. Tiranë: Botimet "Eneas".
- Nuruan, M. N. (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2006 TAYA 2006 (2. baskı) T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*. Ankara: Taya.
- Oakley, A. (1985). *Sex, Gender and Society*. England: Gower Publishing Company Limited.
- Oberg, K. (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology* 7: 177-182 (Yeni baskı 2006), ss. 142-146.
- Ortner, S. B. (1972). Is Female to Male as Nature Is to Culture? *Feminist Studies*, Vol. 1, No. 2 (Autumn), ss. 5-31.

- OSCE. (2008). *Ethnic Minorities in Serbia. An Overview*. Serbia: State of the Organization for Security and Co-operation in Europe.
- Pande, R. (2015). "I Arranged My Own Marriage": Arranged Marriages And Post-Colonial Feminism. *Gender, Place and Culture*, Vol. 22, No. 2, ss. 172–187.
- Parsons, T. (1954). *Essay in Sociological Theory*. New York: Free Press.
- Parsons, T. (1959). The Social Structure of the Family. R. N. Anshen, *The Family: It's Function and Destiny* içinde (ss. 241-274). New York: Harper & Row.
- Parsons, T., ve Bales, R. F. (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. Illinois: The Free Press.
- Pascoe, P. (1991). Race, Gender, and Intercultural Relations: The Case of Interracial Marriage. *Frontiers: A Journal of Women Studies*, Vol. 12, No. 1, ss. 5-18.
- Pavlović, A., ve Atanasovski, S. (2016). From Myth to Territory: Vuk Karadžić, Kosovo Epics and the Role of Nineteenth-Century Intellectuals in Establishing National Narratives. *The Hungarian Historical Review*, Vol. 5, No. 2, *Nationalism ve Discourses of Objectivity: The Humanities in Central Europe in the Long Nineteenth Century*, ss. 357-376.
- Pejin-Stokić, L., ve Grečić, V. (2012). *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe: Final Country Report*. Serbia: European Commission.
- Penn, R. (2011). Arranged Marriages in Western Europe: Media Representations and Social Reality. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 42, No. 5, *Family Diversity and Gender (September-October)*, ss. 637-650.
- Penn, R. (2011). Arranged Marriages in Western Europe: Media Representations and Social Reality. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 42, No. 5, *Family Diversity and Gender (September-October)*, ss. 637-650.
- Perel, E. (2000). A Tourist's View of Marriage: Cross-Cultural Couples-Challenges, Choices, and Implications for Therapy. P. Papp, *Couples on the Fault Line: New Directions for Therapists* içinde (ss. 178-204). New York, London: The Guildford Press.
- Peres, Y., Meisels, L., ve Frank, R. (1980). Commercial Matchmaking in Modern Israel: A Case of Dubious Rationality. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 11, No. 4 (Autumn), ss. 475-483.
- Pesic, V. (1996). *Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis*. Washington: United States Institute of Peace.
- Pine, F. (1993). "The Cows And Pigs Are His, The Eggs Are Mine": Women's Domestic Economy and Entrepreneurial Activity in Rural Poland. C.M.Hann, *Socialism. Ideals, Ideologies, and Local Practice* içinde (ss. 227-242). London: Routledge.

- Play, F. L. (1982). *On Family, Work and Social Change (The Heritage of Sociology)*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ponce, D. (1977). Intercultural Perspectives on Mate Selection. W.-S. Tseng, M. F. Jr, ve T. W. Maretzki, *Adjustment in Intercultural Marriage* içinde (ss. 22-31). Hawaii: University of Hawaii.
- Poni, M. (2016). *Ndryshimet Bashkëkohore në Mendësitë e Shqiptarëve për Vajzat dhe Gratë (Basilmamış Doktora Tezi: Tirana Üniversitesi)*. Tiranë.
- Popova, E. (2008). *Through Alien Eyes. A View of America and Intercultural Marriages*. New York: Algora Publishing.
- Post, S. E. (1998). *Women in Modern Albania: Firsthand Accounts of Culture and Conditions From Over 200 Interviews*. Jefferson, N.C.: McFarland & Co.
- Redfield, R. (1956). *Peasant Society and Culture. An Anthropological Approach to Civilization*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Remennick, L. (2009). Exploring Intercultural Relationships: A Study of Russian Immigrants Married to Native Israelis . *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 40, No. 5, Autumn , ss. 719-738.
- Richmond-Abbott, M. (1983). *Masculine and Feminine: Sex Roles Over the Life Cycle*. USA: McGraw-Hill, Inc.
- Ristelhueber, R. (1971). *A History of the Balkan Peoples*. New York: Twayne.
- Ritzer, G. (1996). *Classical Sociological Theory (2. baskı)*. United States: McGraw-Hill.
- Riva, E. F. (2010). Interreligious and Intercultural Families in Italy: An Analysis of North African–Italian Marriages. *Journal of Muslim Mental Health*, 5, ss. 301-326.
- Robinson, K. (1996). Of Mail-Order Brides and “Boys Own” Tales: Representations of Asian-Australian Marriages. *Feminist Review*, No. 52, *The World Upside Down: Feminisms in the Antipodes (Spring)*, ss. 53-68.
- Robinson, K. (2007). Marriage Migration, Gender Transformations, and Family Values in the “Global Ecumene”. *Gender, Place and Culture* Vol. 14, No. 4, August, ss. 483-497.
- Rodríguez-García, D. (2006). Mixed Marriages and Transnational Families in the Intercultural Context: A Case Study of African–Spanish Couples in Catalonia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, ss. 403-433.
- Romano, D. (2008). *Intercultural Marriage. Promises and Pitfalls (3. baskı)*. Boston, London: Intercultural Press.
- Ron, J. (2000). Boundaries and Violence: Repertoires of State Action Along the Bosnia/Yugoslavia Divide. *Theory and Society*, Vol. 29, No. 5 (Oct.), ss. 609-649.

- Rondić, D. (2000). Sandžak: A Geographical and Political Analysis. *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe, Vol. 3, No. 1 (April)*, ss. 131-139.
- Rosenberg, T. (1994). Albania: The Habits of the Heart. *World Policy Journal, Vol. 11, No. 4 (Winter)*, ss. 85-94.
- Rosenblatt, P. C., ve Stewart, C. C. (2004). Challenges in Cross-Cultural Marriage: When She is Chinese and He Euro-American. *Sociological Focus, Vol. 37, No. 1, February*, ss. 43-58.
- Rosenblatt, P. C., ve Stewart, C. C. (2004). Challenges in Cross-Cultural Marriage: When She is Chinese and He Euro-American. *Sociological Focus*, ss. 43-58.
- Roudometof, V. (2001). *Nationalism, Globalization, and Orthodoxy. The Social Origins of Ethnic Conflict in the Balkans*. London: Greenwood Press.
- Sam, D. L., ve Berry, J. W. (2010). When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet. *Perspectives on Psychological Science, Vol. 5, No. 4, July*, ss. 472-481.
- Sanborn, K. O. (1977). Intercultural Marriage in Hawaii. W.-S. Tseng, J. F. McDermott, ve T. W. Maretzki, *Adjustment in Intercultural Marriage* içinde (ss. 41-50). Hawaii: The University Press of Hawaii.
- Sarroub, L. K. (2009). Glocalism in Literacy and Marriage in Transnational Lives. *Critical Inquiry in Language Studies, 6(1-2)*, ss. 63-80.
- Sayer, A. (1992). *Method in Social Science: A Realist Approach (2. baskı)*. London: Routledge.
- Schmitt, B. E. (1916). The Balkan Imbroglio. *Texas Review, Vol. 1, No. 3 (January)*, ss. 201-209.
- Schnepp, G. J., ve Yui, A. M. (1955). Cultural and Marital Adjustment of Japanese War Brides. *American Journal of Sociology, Vol. 61, No. 1 (Jul.)*, ss. 48-59.
- Segalen, M. (1986). *Historical Anthropology of the Family*. (J. W. Matthews, Trans.) New York: Cambridge University Press.
- Shanin, T. (1987). A Peasant Household: Russia at the Turn of the Century. T. Shanin, *Peasants and Peasant Societies* içinde (ss. 21-27). London: Penguin Books.
- Shanin, T. (1987). Introduction: Peasantry as a Concept. T. Shanin, *Peasants and Peasant Societies* içinde (ss. 1-11). London: Penguin Books.
- Shryock, A. J. (1988). Autonomy, Entanglement, and the Feud: Prestige Structures and Gender Values in Highland Albania. *Anthropological Quarterly, Vol. 61, No. 3 (Jul.)*, ss. 113-118.

- Silva, L. C., Campbell, K., ve Wright, D. W. (2012). Intercultural Relationships: Entry, Adjustment, and Cultural Negotiations. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 43, No. 6, November-December, ss. 857-870.
- Simić, A. (1983). Machismo and Cryptomatriarchy: Power, Affect, and Authority in the Contemporary Yugoslav Family. *Ethos*, Vol. 11, No. 1/2, ss. 66-86.
- Simkus, A. (2007). Cross-National Differences in the Western Balkans in Three Dimensions of Attitudes: Ethnic Exclusionism, Gender Role Conservatism, and Conservative Sexual Mores. *International Journal of Sociology*, Vol. 37, No. 3, *Determinants of Social Attitudes in the Western Balkans (Fall)*, ss. 15-31.
- Skendi, S. (1953). Beginnings of Albanian Nationalist and Autonomous Trends: The Albanian League, 1878- 1881. *The American Slavic and East European Review*, Vol. 12, No. 2 (Apr.), ss. 219-232.
- Smith, M. (1955). Some Features of Foreign-Student Adjustment. *The Journal of Higher Education*, Vol. 26, No. 5 (May), ss. 231-241.
- So, C. (2006). Asian Mail-Order Brides, the Threat of Global Capitalism, and the Rescue of the U.S. Nation-State. *Feminist Studies*, Vol. 32, No. 2 (Summer), ss. 395-419.
- Sönmez, A. (1986). *A Sociological Analysis of Unofficial Marriages in Turkey Based on Provincial Statistics (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: The Middle East Technical University.
- Sönmez, A. (1998). Bir Analiz Birimi Olarak Aile ve Hanehalkının Mahiyet ve Yapısının Belirlenmesi Sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 15, sayı 1, 115-135.
- Stack, S. (1997). Gender Role Expectations and Personal Advertisements: A Race Specific Analysis of Female Profilers. *International Journal of Sociology of the Family*, Vol. 27, No. 2 (Autumn), ss. 95-105.
- Stahl, J., ve Sikor, T. (2009). Rural Property in an Age of Transnational Migration: Ethnic Divisions in Southeastern Albania. *Anthropologica*, Vol. 51, No. 1, ss. 95-107.
- Stampini, M., Carletto, C., ve Davis, B. (2009). International Migration from Albania: The Role of Family Networks and Previous Experience. *Eastern European Economics*, Vol. 46, No. 2 (Mar. - Apr.), ss. 50-87.
- Stirling, P. (1987). A Turkish Village. T. Shanin, *Peasants and Peasant Societies* içinde (ss. 36-44). London: Penguin Books.
- Stone, L. (1977). *The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800*. New York: Harper & Row.
- Sunar, L., Kaya, Y., ve Otrar, M. (2016). *Türkiye Sosyo-Ekonomik Statü Endeksi Geliştirme Projesi*. İstanbul: TÜBİTAK.

- Sussman, N. M. (2000). The Dynamic Nature of Cultural Identity Throughout Cultural Transitions: Why Home Is Not So Sweet. *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 4, No. 4, ss. 355-373.
- Suzuki, N. (2004). Inside the Home: Power and Negotiation in Filipina-Japanese Marriages. *Women's Studies*, 33, ss. 481-506.
- Suzuki, N. (2005). Tripartite Desires: Filipina-Japanese Marriages and Fantasies of Transnational Traversal. In N. Constable, *Cross-Border Marriages: Gender and Mobility in Transnational Asia* içinde (124-144). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Swift, A. L. (1959). Religious Values. R. N. Anshen, *The Family: Its Function and Destiny* içinde (ss. 313-327). New York: Harper & Row.
- Thai, H. C. (2005). *Clashing Dreams in the Vietnamese Diaspora: Highly Educated Overseas Brides and Low-Wages U.S. Husbands*. N. Constable, *Cross-Border Marriages, Gender and Mobility in Transnational Asia* içinde (ss. 145-165).
- Thomas, W. I., ve Znaniecki, F. (1987). A Polish Peasant Family. T. Shanin, *Peasants and Peasant Societies* içinde (ss. 16-20). London: Penguin Books.
- Tili, T. R., ve Barker, G. G. (2015). Communication in Intercultural Marriages: Managing Cultural Differences and Conflicts. *Southern Communication Journal* Vol. 80, No. 3, July–August, ss. 189–210.
- Timmerman, C. (2006). Gender Dynamics in the Context of Turkish Marriage Migration: The Case of Belgium. *Turkish Studies* Vol. 7, No. 1, ss. 125-143.
- Ting-Toomey, S. (1999). *Communicating Across Cultures*. New York: The Guilford Press.
- Ting-Toomey, S., Yee-Jung, K. K., Shapiro, R. B., Garcia, W., Wright, T. J., ve Oetzel, J. G. (2000). Ethnic/Cultural Identity Salience and Conflict Styles in Four US Ethnic Groups. *International Journal of Intercultural Relations* 24, ss. 47-81.
- Tirta, M. (2001). Aspekte të Etnokulturës Shqiptare në Romanin "Lule" të F. Barcatës. F. Barcata, *Lule: Një Histori e Vërtetë Prej Kohës së Kalueme të Shqipnisë: Ligje dhe Zakone të Vjetra në Malet Shqiptare* içinde (ss. 281-313). Mirdita: Rrëshen, Mirdita.
- Todorova, M. (1983). Myth-making in European Family History: The Zadruga Revisited. *Population Structure, Marriage Patterns, Family and Household*, ss. 1-54.
- Tönnies, F. (2001). *Community and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tseng, W.-S. (1977). Adjustment in Intercultural Marriage. W.-S. Tseng, J. F. McDermott, ve T. W. Maretzki, *Adjustment in Intercultural Marriage* içinde (ss. 93-103). Hawaii: University Press of Hawaii.

- Turk, M. H. (1911). Albania: The Land of the Eagle-People. *The Journal of Race Development*, Vol. 2, No. 1 (Jul.), ss. 54-66.
- Turner, B. S. (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Velimirovic, N. (1916). *The Soul of Serbia (2. baski)*. London: The Faith Press.
- Vezovnik, A., ve Šarić, L. (2015). Introduction: Constructing Balkan Identity in Recent Media Discourses. *Slavic Review*, Vol. 74, No. 2 (Summer), ss. 237-243.
- Voell, S. (2003). The Kanun in the City. Albanian Customary Law as a Habitus and its Persistence in the Suburb of Tirana, Bathore. *Anthropos*, Bd. 98, H. 1., ss. 85-101.
- Vullnetari, J. (2012). *Albania on the Move. Links Between Internal and International Migration*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Waal, C. D. (2005). *Albania Today. A Portrait of Post-Communist Turbulence*. London: I.B. Tauris & Co Ltd.
- Walby, S. (1991). *Theorizing Patriarchy*. UK: Basil Blackwell.
- Walzer, S. (2008). Redoing Gender Through Divorce. *Journal of Social and Personal Relationships* Vol. 25 (1), ss. 5-21.
- Ward, C., Bochner, S., ve Furnham, A. (2001). *The Psychology of Culture Shock (2.baski)*. USA, Canada: Routledge.
- West, C., ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*, Vol. 1, No. 2, June, ss. 125-151.
- West, R. (2007). *Black Lamb and Grey Falcon. A Journey Through*. United States: Penguin Books.
- Whitaker, I. (1981). "A Sack for Carrying Things": The Traditional Role of Women in Northern Albanian Society. *Anthropological Quarterly*, Vol. 54, No. 3 (Jul.), ss. 146-156.
- Wolf, E. R. (2000). *Köylüler*. Ankara : İmge.
- Wollstonecraft, M. (1996). *A Vindication of the Rights of Woman*. United States: Dover Publications.
- Young, A. (2000). *Women Who Become Men. Albanian Sworn Virgins (Dress, Body, Culutre)*. Oxford, New York: Berg.
- Zapf, M. K. (1991). Cross-cultural transitions and wellness: Dealing with culture shock. *International Journal for the Advancement of Conselling* 14, ss. 105-119.

- Zapf, M. K. (1993). Remote Practice and Culture Shock: Social Workers Moving to Isolated Northern Regions. *Social Work, Vol. 38, No. 6 (November)*, ss. 694-704.
- Zimmermann, W. (1998). The Demons of Kosovo. *The National Interest, No. 52 (Summer)*, ss. 3-11.

EK 3. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

..... / / 2017

Bu gönüllü katılım formu Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi Olta Murataj tarafından yapılmakta olan ve Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez'in danışmanlığını yaptığı Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerine Kurulmuş Kültürel Arası Evlilikler: Sırbistan'da Yaşayan Arnavut-Sırp Çiftlerin Evlilikleri Üzerine Bir Vak'a Çalışması başlıklı araştırmaya katılım ile ilgilidir. Araştırmada Sırbistan'da, Sırp-Arnavut evliliklerinin üzerine kurulduğu roller, beklentiler, taahhütler ve bu evliliklere, kültürel ve etnisiteler arası farklılıkların ve unsurların nasıl eklemlendiği ve tarafların hangi stratejiler ile beklentilere aldıklarının incelenmekte olduğu araştırmacı tarafından bana iza edilmiştir. Bu araştırmaya katılmam konusunda bana hiçbir baskıda bulunulmadı. İsim, soyisim ve iletişim bilgilerimin gizli kalacağı ve araştırmacı tarafından özenle korunacağı, katılımımın anonim olacağı ve görüşme boyunca yapılacak olan ses kaydının hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmayacağı konusunda yeterli güven verildi. Araştırmaya sunduğum verilerin, gelecekte yapılması olası başka bilimsel çalışmalarda kullanılmasına ve yayımlanmasına onay veriyorum. Bu çalışmalarda da katılımımın gizli kalacağı konusunda bilgilendirildim. Çalışmadan herhangi bir sebep bildimeksizin istediğim zaman ayrılabilirim, katılımımı yarıda bırakırsam o ana kadar toplanmış olan verinin araştırmacıda kalıp kalmayacağına kendim karar verebileceğim ve vermiş olduğum cevapların hepsini ya da bir kısmının araştırmada dikkate alınmamasını isteyebileceğim baba bildirildi. Görüşme süresinde her bir soruya cevap verip vermemekte özgür olduğum ve tüm bu konularda herhangi bir sorumluluk taşımayacağım ifade edildi.

Araştırmacıdan çalışma hakkında kapsamlı ve detaylı bilgi almak için yeterli zamanım ve olanağım oldu. Araştırma hakkında herhangi bir sorum olduğunda Olta Murataj (**elektronik posta adresi**) veya Doç. Dr. Abdulkerim Sönmez (**elektronik posta adresi**) ile dilediğim zaman iletişim kurabileceğim biliyorum.

Bu çalışma ve çalışma kapsamında hazırlanmış olan görüşme formu, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından incelenmiş ve uygun bulunmuştur.

- Görüşme süresinde ses kaydı yapılmasını onaylıyor musunuz?

Evet

Hayır

Katılımcının,

Adı Soyadı:

Adresi:

Telefonu:

İmzası:

Araştırmacının,

Adı Soyadı:

Adresi:

Telefonu:

İmzası:

EK 4. KADIN KATILIMCI MÜLÂKAT CETVELİ

Görüşme yeri:

Görüşme tarihi-saati:

Bölüm I. Demografik Durumu

- 1.1. Yaşı:
- 1.2. Öğrenim düzeyi:
- 1.3. Dini mensubiyeti:
- 1.4. Eğer çalışıyorsa, yapmakta olduğu işi veya mesleği:
- 1.5. Halen Sırbistan’da nerede yaşadığı:
- 1.6. Evlilik süresi (yıl olarak):

Bölüm II. İçinden Geldiği Ailenin Durumu

- 2.1. Arnavutluk’un hangi bölgesinden olduğu (köken olarak):
- 2.2. Babası ve annesinin etnik kökeni:
- 2.3. Babasını öğrenim düzeyi ve mesleği:
- 2.4. Annesinin öğrenim düzeyi ve mesleği:
- 2.5. Kaç kardeşi olduğu:
- 2.6. Evlendiğinde ailede kaç kişinin birlikte yaşadığı?
- 2.7. Ailesinin iktisadi durumunun nasıl (zengin, fakir, orta halli vb) tarif edilebileceği:

Bölüm III. Kendisinin Evlilik Öncesi Durumu

- 3.1. Evlenmeden önce herhangi bir işte çalışıyor muydu, yoksa ev kızı mı yapıyordu? Eğer çalışıyorsa ne iş yapıyordu, çalışmıyorsa evde ne tür işlerden sorumlu idi?
- 3.2. Bir ev kızı veya kadını olmak veya evinin kadını olmak adına ailesi kendisini nasıl yetiştirdi?
- 3.3. Evlenmeden önce gelecekte nasıl bir evlilik yapmayı düşünüyordu?
- 3.4. Evlenmeden önce ailesi evliliğe giden bir arkadaşlık kurma veya kurmama konusunda nasıl bir özgürlük tanıdı? (Annesi, babası, varsa erkek kardeşleri telkin veya baskı yoluyla onu nasıl yönlendirdiler veya kısıtladılar) ?
- 3.5. Sırp erkekle evlenmeden önce herhangi biri ile ciddi anlamda bir evlilik planı veya girişimi oldu mu (söz, nişan veya evlilik)?
- 3.6. Evlilik öncesinde hiç yabancı bir erkekle evlenmeyi, Arnavut bir erkekle de evlenmemeyi düşündü mü, neden?

Bölüm IV. Tanışma Süreci

- 4.1. Bir Sırp erkekle evlenme konusunun ne zaman, ne üzerine ve nasıl ortaya çıktığı?
- 4.2. Kocasıyla kendisini kimin, nasıl tanıştırdığı ve tanışmaya aracılık edenin/edenlerin evlilik, müstakbel kocasının kişisel görünümü, huyu, işi, mesleği, gelir durumu ve bir evlilik öncesinde müstakbel eş hakkında gündeme getirilebilecek her konuda ve Sırbistan hakkında ne tür bilgiler verdikleri?
- 4.3. Kendisine verilen bu bilgiler onda ne türden olumlu veya olumsuz izlenimler, beklentiler veya kaygılar uyandırdı, neden?
- 4.4. Aile üyelerinin ve eğer bu bilgiyi başkaları ile paylaştı ise, paylaştığı kişilerin yapılması düşünülen evlilik fikri hakkında kendisine ne tür tepkiler verdikleri, tavsiyede buldukları?

- 4.5. Kocasıyla ilk tanışma-karşılaşma sürecinin nasıl seyrettiği, karşılıklı olarak beklentileri, beğenileri, bir evliliğin mümkün olması hakkında neleri konuştukları, hangi konularda anlaşma, anlaşmazlık yaşadıkları, vaatlerinin neler oldukları?
- 4.6. Evliliğe giden süreçte kendisini bu evliliğe yapmaya ikna eden veya iten ama onu aynı zamanda heyecanlandıran, tereddütte bırakan veya kaygılandıran hususların neler oldukları, bunları kimlerle konuşup tartıştığı ve sonuç olarak nasıl ve niçin bu evliliği yapmaya karar verdiği?
- 4.7. Bu evliliği yapması halinde ailesinden, arkadaşlarından, ülkesinden uzakta yaşamakla ilgili olarak hasret çekme, kopma, bir daha görememe veya özleme adına neler aklına geldi, neler hakkında kaygılandığı?
- 4.8. Bütün bu olup bitenlerden sonra bu evliliği yapmaya karar verirken kendisinden bir eş, anne ve ev kadını olmak adına beklenen şeyler hakkında nasıl bir kanaat oluşturduğu?
- 4.9. Böyle bir evliliği yapmanın bir Arnavut erkekle evlenme ile kıyaslandığında, onun nazarında ne tür farklılık ve benzerlikleri olduğunu düşündüğü?

Bölüm V. Evliliğe Giden Süreçte Yapılan Törenler

- 5.1. Tanıştıktan ne kadar zaman sonra, nerede, nasıl nişanlandıkları?
- 5.2. Nişanlandıktan ne kadar zaman sonra, nerede, nasıl bir tören sonunda evlendikleri?
- 5.3. Nişanlılık süresince müstakbel eşinin Arnavutluk'a gelip kendisi ve ailesi ile kaç kere görüştüğü, birlikte evlilik töreni ve gelecekteki ilişkileri ve hayatları hakkında neler konuştukları, gezi, ziyaret ve eğlence yerlerine gitmek gibi birlikte neler yaptıkları?
- 5.4. Nişan ve evlilik törenleri esnasında kendisinin, aile üyelerinin; kocasının ve kocasının ailesinin üyelerinin beklentilerinin ne oranda karşılandığı?

Bölüm VI. Evlilik sürecinde eş ve koca ile ilişkiler, ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgili işler ve sorumluluklar

- 6.1. Evlilik töreni sonunda nerede, nasıl bir evde kimlerle birlikte bir aile olarak yaşamaya başladığı?
- 6.2. Yeni bir gelin olarak evliliğinin ilk günlerinin nasıl geçtiği, ev içinde ve dışında kimlerle neler yaptığı?
- 6.3. Evliliğin ilk haftasından sonra kocası, birlikte yaşadığı ailenin üyeleri ile ilişkilerinin nasıl bir seyir takip ettiği, ev içi ve dışı işlerde nasıl bir işbölümü takip edildiği, kocasının ve diğer aile üyelerinin tavır ve davranışlarının nasıl olduğu?
- 6.4. Ailenin gelir ve refah durumunun ne olduğu, gelirin kimler tarafından kazanıldığı ve denetlendiği, geçim zorluğu yaşanıp yaşanmadığı ve bunların aile içi ilişkiler ve özellikle kocası ile olan ilişkileri üzerinde etkisi olup olmadığı?
- 6.5. Çocuğunun olup olmadığı, varsa kaç çocuğu olduğu ve ilk çocuğunu evlendikten ne kadar sonra doğurduğu?
- 6.6. Çocuk yoksa: - Bir çocuk sahibi olma ihtiyacını ve arzusunu hissediyor musunuz? - Çocuk sahibi olsaydı cinsiyetinin ne olmasını isterdi? - Çocuk sahibi olmak, içinde bulunduğu aile ve yaşadığı yerle şimdi olduğundan daha fazla bir yakınlaşma yaşar mıydı?
- 6.7. Hamilelik sürecinde kocasının ve diğer aile üyelerinin kendisine nasıl davrandıkları?
- 6.8. Çocuklara isim verilmesi, yetiştirilmesi, din, dil, adetler öğretilmesi, kimlik kazandırılması konusunda kocası ve diğer aile üyeleri ile nasıl bir anlaşma ya da anlaşmazlık yaşadıkları, sorunları nasıl aştıkları ya da aşamadıkları?
- 6.9. Çocuğunuzun doğumu, sizin eşinizle ve diğer aile üyeleri ile olan ilişkilerinizi değiştirdi mi, nasıl?
- 6.10. Evlilik sonrasında kendi ailesini hangi sıklıkla ziyaret ettiği, ziyarete kimlerin eşlik ettiği veya etmediği ve bu konuda iktisadi imkânlardan veya başka sebeplerden dolayı sıkıntı yaşayıp, yaşamadığı?
- 6.11. Kocasının ve çocuklarının kendi ailesi ile ilişkilerinin nasıl olduğu?

Bölüm VII. Evlilik sürecinde, dil, inanç, kimlik, aidiyet ve iletişim ile ilgili yaşanan zorluk ve kolaylıklar, yaşanan sorunların nasıl çözümlendiği

- 7.1. Dil bilmemekten ötürü kocasıyla aile içinde nasıl iletişim kurup anlaştığı, dil bilmemesinden ötürü kocasıyla arasında bir yabancılık duygusu yaşayıp, yaşamadığı ve dil kaynaklı iletişim engelleri aşılmca kocasıyla arasında daha fazla bir yakınlaşma ya da aksine olarak uzaklaşma yaşayıp yaşamadığı?
- 7.2. Bu evlilikte din kendisi ve kocası açısından ne kadar önemliydi? Dinini ve ismini değiştirdi mi, değiştirdiyse bunun kendisinde nasıl bir etki bıraktığı? Din farklılıklarından dolayı kocasıyla anlaşmazlıklar yaşayıp, yaşamadığı ve şimdiki durumun nasıl olduğu?
- 7.3. Evlilikleri süresince eşiyle en zor alıştığı konu ya da konuların neler oldukları ve bu konuda ne yaptıkları?
- 7.4. Arnavutlar ile Sırlar arasına mevcut olan karşılıklı bazı önyargılardan hangileri ile sık sık karşılaştığı ve bunların aile içinde, kocasıyla olan ilişkilerinde ve daha genel olarak içinde yaşadığı çevrede kendisi açısından iletişim, anlaşma, yakınlık kurma veya uzaklaşma bakımlarından bir sorun oluşturup oluşturmadığı?
- 7.5. Burada evli olan diğer Arnavut kadınlarla görüşüp görüşmediği, karşılıklı ziyarette bulunup bulunmadıkları, aralarında yardımlaşma, dayanışma gösterip, göstermedikleri ve bunu ne şekilde yaptıkları?
- 7.6. Sırp birisiyle evlendikten sonra, Arnavutluk'a gittiğinde insanların kendisine nasıl davrandıkları? Herhangi bir önyargı, dışlama hissedip etmediği?

Bölüm VIII. Başlangıçtaki beklentiler, vaatler veya umutların ne oranda gerçekleştiği

- 8.1. Bu evlilikten kendisinin beklentilerinin ne oranda karşılandığı, karşılanmayan hususların neler oldukları ve bunların evliliğin sürdürülmesini, kocasıyla ilişkilerinin içeriğini nasıl etkilediği?
- 8.2. Eğer evlilik sürecine kocanın gözünden bakacak olsaydı, onun açısından bu evliliğin kocanın beklentilerinin ne oranda karşıladığı, karşılanmayan hususların neler oldukları ve bunların evliliğin sürdürülmesini, kocanın kendisiyle olan ilişkilerinin içeriğini nasıl etkilediği?
- 8.3. Geriye dönüp baktığında yaptığı evliliği bir daha yapar mıydı, neden?
- 8.4. Böyle bir evlilik yapmak isteyenlere neler tavsiye ederdi, neden?
- 8.5. Deneyimlerinizden hareketle (gördükleriniz ve duyduklarınızdan) belirtmek gerekirse, sizce Sırp toplumu bu evlilikleri nasıl görüyor? Arnavut toplumu nasıl görüyor?
- 8.6. Sizin evliliğiniz başka bir Arnavut kızın da aynı şekilde bir evlilik yapmasına sebep oldu mu, nasıl?

EK 5. ERKEK KATILIMCI MÜLÂKAT CETVELİ

Görüşme yeri:

Görüşme tarihi-saati:

Bölüm I. Demografik Durumu

- 1.1. Yaşı:
- 1.2. Öğrenim düzeyi:
- 1.3. Dini mensubiyeti:
- 1.4. Eğer çalışıyorsa, yapmakta olduğu işi veya mesleği:
- 1.5. Halen Sırbistan’da nerede yaşadığı:
- 1.6. Evlilik süresi (yıl olarak):

Bölüm II. İçinden Geldiği Ailenin Durumu

- 2.1. Sırbistan’ın hangi bölgesinden olduğu (köken olarak):
- 2.2. Babası ve annesinin etnik kökeni:
- 2.3. Babasını öğrenim düzeyi ve mesleği:
- 2.4. Annesinin öğrenim düzeyi ve mesleği:
- 2.5. Kaç kardeşi olduğu:
- 2.6. Ailede kaç kişinin birlikte yaşadığı:
- 2.7. Ailesinin iktisadi durumunun nasıl (zengin, fakir, orta halli vb) tarif edilebileceği:

Bölüm III. Kendisinin Evlilik Öncesi Durumu

- 3.1. Herhangi bir işte çalışıyor muydu, eğer çalışıyor idiyse ne iş yapıyordu, çalışmıyorduydu evde ne tür işlerden sorumlu idi?
- 3.2. Evlenmeden önce gelecekte nasıl bir evlilik yapmayı düşünüyordu?
- 3.3. Arnavut kızla evlenmeden önce herhangi biri ile ciddi anlamda bir evlilik planı veya girişimi oldu mu (söz, nişan veya evlilik)?
- 3.4. Evlilik öncesinde hiç yabancı bir kızla evlenmeyi, Arnavut bir kızla da evlenmemeyi düşündü mü?

Bölüm IV. Tanışma Süreci

- 4.1. Bir Arnavut kızla evlenme konusunun ne zaman, ne üzerine ve nasıl ortaya çıktığı
- 4.2. Eşiyle kendisini kimin, nasıl tanıştırdığı ve tanışmaya aracılık edenin/edenlerin evlilik, müstakbel karısının kişisel görünümü, huyu, işi, mesleği, gelir durumu ve bir evlilik öncesinde müstakbel eş hakkında gündeme getirilebilecek her konuda ve Arnavutluk hakkında ne tür bilgiler verdikleri
- 4.3. Kendisine verilen bu bilgilerin onda ne türden olumlu veya olumsuz izlenimler, beklentiler veya kaygılar uyandırdığı ve bunun nedenleri
- 4.4. Size verilen bilgilerden şüphe ettiniz mi? Yani söylenenlerin tamamen doğru olmayabileceğini düşündünüz mü? Eğer öyleyse, bilgilerin doğru veya yanlış olup olmadıklarını belirlemek için ne/neler yaptınız?
- 4.5. Aile üyelerinin ve eğer bu bilgiyi başkaları ile paylaştı ise, paylaştığı kişilerin yapılması düşünülen evlilik fikri hakkında kendisine ne tür tepkiler verdikleri, tavsiyede buldukları

- 4.6. Eşiyle ilk tanışma-karşılaşma sürecinin nasıl seyrettiği, karşılıklı olarak beklentileri, beğenileri, bir evliliğin mümkün olması hakkında neleri konuştukları, hangi konularda anlaşma, anlaşmazlık yaşadıkları, vaatlerinin neler oldukları
- 4.7. Evliliğe giden süreçte kendisini bu evliliğe yapmaya ikna eden veya iten ama onu aynı zamanda heyecanlandıran, tereddütte bırakan veya kaygılandıran hususların neler oldukları, bunları kimlerle konuşup tartıştığı ve sonuç olarak nasıl ve niçin bu evliliği yapmaya karar verdiği
- 4.8. Sırp bir kadınla evlenme ile kıyaslandığında böyle bir evliliği yapmanın bir onun nazarında ne tür farklılık ve benzerlikleri olduğunu düşündüğü

Bölüm V. Evliliğe Giden Süreçte Yapılan Törenler

- 5.1. Tanıştıktan ne kadar zaman sonra, nerede, nasıl nişanlandıkları
- 5.2. Nişanlandıktan ne kadar zaman sonra, nerede, nasıl bir tören sonunda evlendikleri
- 5.3. Nişanlılık süresince Arnavutluk'a gidip müstakbel eşi ve eşinin ailesi ile kaç kere görüştüğü, birlikte evlilik töreni ve gelecekteki ilişkileri ve hayatları hakkında neler konuştukları, gezi, ziyaret ve eğlence yerlerine gitmek gibi birlikte neler yaptıkları
- 5.4. Nişan ve evlilik törenleri esnasında kendisinin, aile üyelerinin; eşinin ve eşinin ailesinin üyelerinin beklentilerinin ne oranda karşılandığı

Bölüm VI. Evlilik sürecinde eş ve koca ile ilişkiler, ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgili işler ve sorumluluklar

- 6.1. Evlilik töreni sonunda nerede, nasıl bir evde kimlerle birlikte bir aile olarak yaşamaya başladığı
- 6.2. Yeni gelininden kendisi ve aile üyelerinin ev içinde ve dışında iş yapmasının beklenip, beklenmediği, beklendiyse bunların neler oldukları Kendisinin ev içi ve dışındaki işlerin yapılmasında eşine herhangi bir şekilde yardımcı olup olmadığı
- 6.3. Eşi ile kendi (kocanın) ailesinin üyeleri arasında bir anlaşmazlık yaşandığında eşine nasıl davrandığı
- 6.4. Eşiyle cinsel uyum yaşayıp yaşamadığı, dil, anlayış ve kültürel farkların bunda bir etkisinin olup olmadığı
- 6.5. Ailenin gelir ve refah durumunun ne olduğu, gelirin kimler tarafından kazanıldığı ve denetlendiği, geçim zorluğu yaşanıp yaşanmadığı ve bunların aile içi ilişkiler ve özellikle eşiyle olan ilişkileri üzerinde etkisi olup, olmadığı
- 6.6. Çocuğunun/çocuklarının olup olmadığı, varsa kaç çocuğu olduğu ve ilk çocuğunu evlendikten ne kadar sonra dünyaya geldiği
- 6.7. Çocuklara isim verilmesi, yetiştirilmesi; din, dil ve adetlerin öğretilmesi, kimlik kazandırılması konusunda karısı ve diğer aile üyeleri ile nasıl bir anlaşma ya da anlaşmazlık yaşadıkları, sorunları nasıl aştıkları ya da aşamadıkları

Bölüm VII Evlilik sürecinde, dil, inanç, kimlik, aidiyet ve iletişim ile ilgili yaşanan zorluk ve kolaylıklar, yaşanan sorunların nasıl çözümlendiği

- 7.1. Dil bilmemekten ötürü eşiyle aile içinde nasıl iletişim kurup anlaştığı, dil bilmemesinden ötürü eşiyle arasında bir yabancılık duygusu yaşayıp, yaşamadığı ve dil kaynaklı iletişimi engelleri aşıncı eşiyle arasında daha fazla bir yaklaşma ya da aksine olarak uzaklaşma yaşayıp yaşamadığı
- 7.2. Bu evlilikte dinin kendisi ve eşi açısından ne kadar önemli olmuş olduğu. Eşinin dinini ve ismini değiştirmesini isteyip istemediği ve her iki halde de bunu neden

- yaptığı ve sonucun ne olduğu. Din farklılıklarından dolayı eşiyile anlaşmazlıklar yaşayıp, yaşamadığı ve şimdiki durumun nasıl olduğu
- 7.3. Evlilikleri süresince eşiyile en zor alıştığı konu ya da konuların neler oldukları ve bu konuda ne yaptıkları
 - 7.4. Şimdi Arnavutluk'a gittiğinde bir Sırp ile evlendiği için kendisine yöneltilmiş bir önyargı hissedip hissetmediği, olumlu veya olumsuz ne tür deneyimler yaşadığı

Bölüm VIII: Başlangıçtaki beklentiler, vaatler veya umutlar ne oranda gerçekleştiği

- 8.1. Bu evlilikten kendisinin beklentilerinin ne oranda karşılandığı, karşılanmayan hususların neler oldukları ve bunların evliliğin sürdürülmesini, eşiyile ilişkilerinin içeriğini nasıl etkilediği
- 8.2. Eğer evlilik sürecine eşinin gözünden bakacak olsaydı, onun açısından bu evliliğin eşinin beklentilerinin ne oranda karşıladığı, karşılanmayan hususların neler oldukları ve bunların evliliğin sürdürülmesini, eşinin kendisiyle olan ilişkilerinin içeriğini nasıl etkilediği
- 8.3. Geriye dönüp baktığında bu evliliği yine yapıp yapmayacağı ve bunun nedeni
- 8.4. Böyle bir evlilik yapmak isteyenlere neler tavsiye edeceği ve bunun nedeni, nedenleri
- 8.5. Onun şimdiye kadarki deneyim ve gözlemlerine göre Sırp ve Arnavut toplumunun bu tür evliliklere nasıl baktığı
- 8.6. Kendi evliliğinin başkalarının evliliklerini özendirip, özendirmediği